BANDJARMASIN EN DE COMPAGNIE IN DE TWEEDE HELFT DER 18DE EEUW

J. C. NOORLANDER

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0504 5411

320
D.2

320 D2

BANDJARMASIN EN DE COMPAGNIE IN DE TWEEDE HELFT DER 18DE EEUW

35826.

BANDJARMASIN EN DE COMPAGNIE IN DE TWEEDE HELFT DER 18DE EEUW

Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden, op gezag van den Rector Magnificus Prof. Dr. W. v. d. Woude, Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde, voor de Vereenigde Faculteiten der Rechtsgeleerdheid en der Letteren en Wijsbegeerte, te verdedigen op Woensdag 10 Juli 1935 des namiddags te vier uur

DOOR

JOHANNES CORNELIS NOORLANDER,
Geboren te Hellevoetsluis

GEDRUKT TE LEIDEN BIJ M. DUBBELDEMAN — 1935

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Promotor:
Prof. Dr. N. J. KROM

Aan
mijn ouders en aan mijn
vriend H. W. Holtappel

INHOUD.

	Bladz.
Kaarten Borneo en Javazee	
Woord vooraf	1
Inleiding	3
Hoofdstuk I. — De vestiging der Compagnie te Bandjarmasin op Basis van Eenvoudige Handelsbetrekkingen (1747-1785)	15
Hoofdstuk II. — De Directe Aanleiding tot het Contract van 1787, de onderhandelingen en Inhoud en Betekenis van het Contract zelf (1785-1787)	66
Hoofdstuk III — Bandjarmasin onder het Directe Bestuur der Compagnie (1787-1797)	102
Hoofdstuk IV — Resultaten van het Onderzoek ten opzichte van vroegere opvattingen	145
Naschrift (1797 — 1809)	156

BIJLAGEN:

I	Het contract van 1747	161
II	Acte van afstand, contract en proclamatie van 1787	165
III	Apart artikel toegevoegd aan het contract van 1787	182
IV	Het contract van 1797	183
V	Lijst van de Bandjarese Sultans, ± 1550 tot 1859	188
VI	Lijst van de Residenten te Bandjarmasin van 1747 tot 1797	191
VII	Lijst van de Peperleverantie's uit Bandjarmasin tussen 1747 en 1799	192
VIII	Naamregister	193

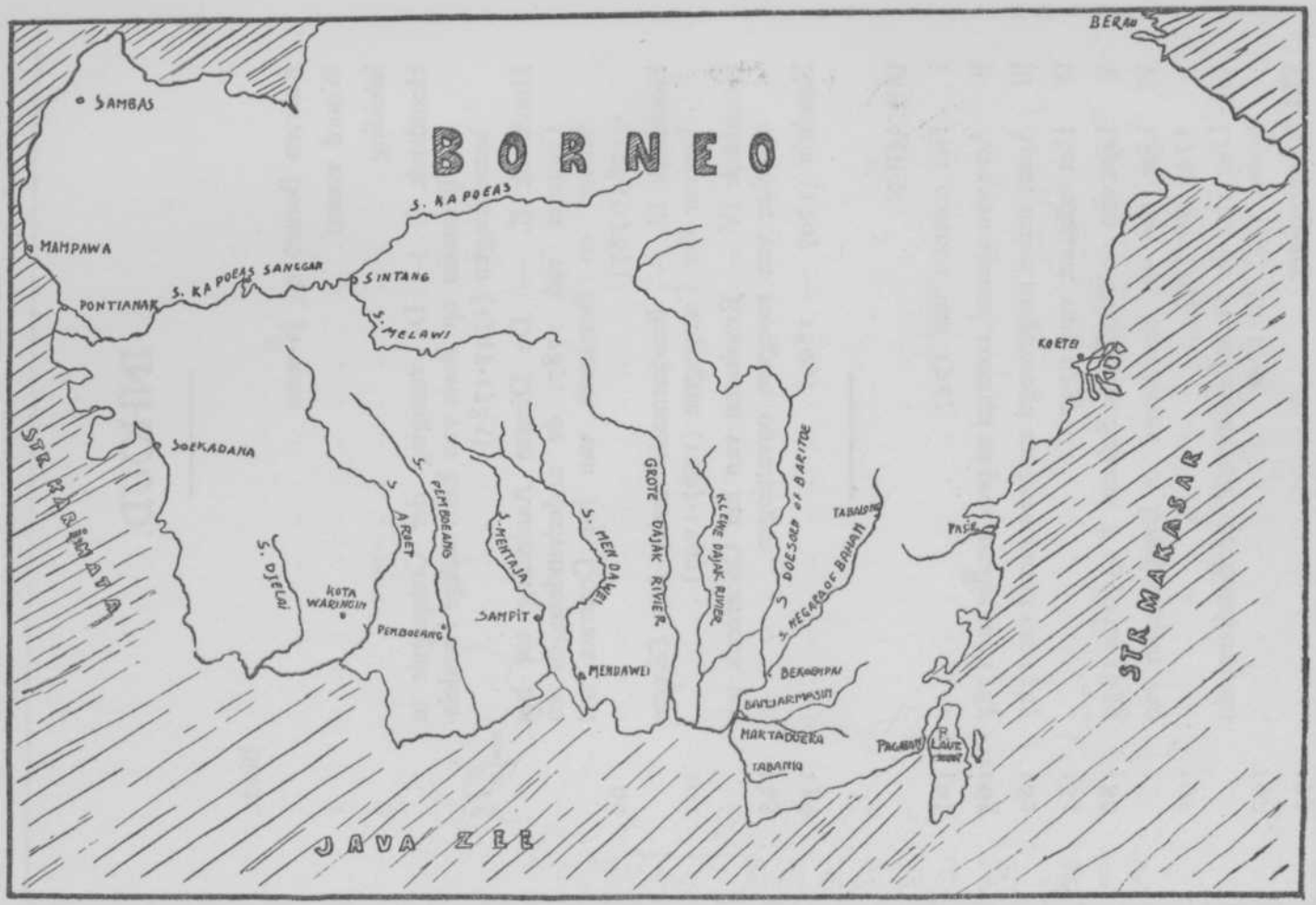
BORNEO
SAMBAS
MAMPAWA
PONTIANAK
S. KAPOEAS
S. KAPOEAS SANGGAU
SINTANG
S. MELAWI
SOEKADANA
S. ARJET
S. PEMBOEANG
S. DJELAI
KOTA WARINGIN
PEMBOEANG
S. MENTARJA
SAMPIT
S. MEN DAWEI
MENDAWEI
GROTE DJAJAK RIVIER
KLEINE DJAJAK RIVIER
S. DOESSOM OF BARITOE
S. NEGARA OF BAHAN
TABALONG
PASIR
BERAU
KOETEI
BERAUWPAI
BANDJARMASIN
MARTADOEKA
TABANIO
PAGATAN
P. LAUT
STR. MAKASAR
STR. KARIMATA
JAVA ZEE

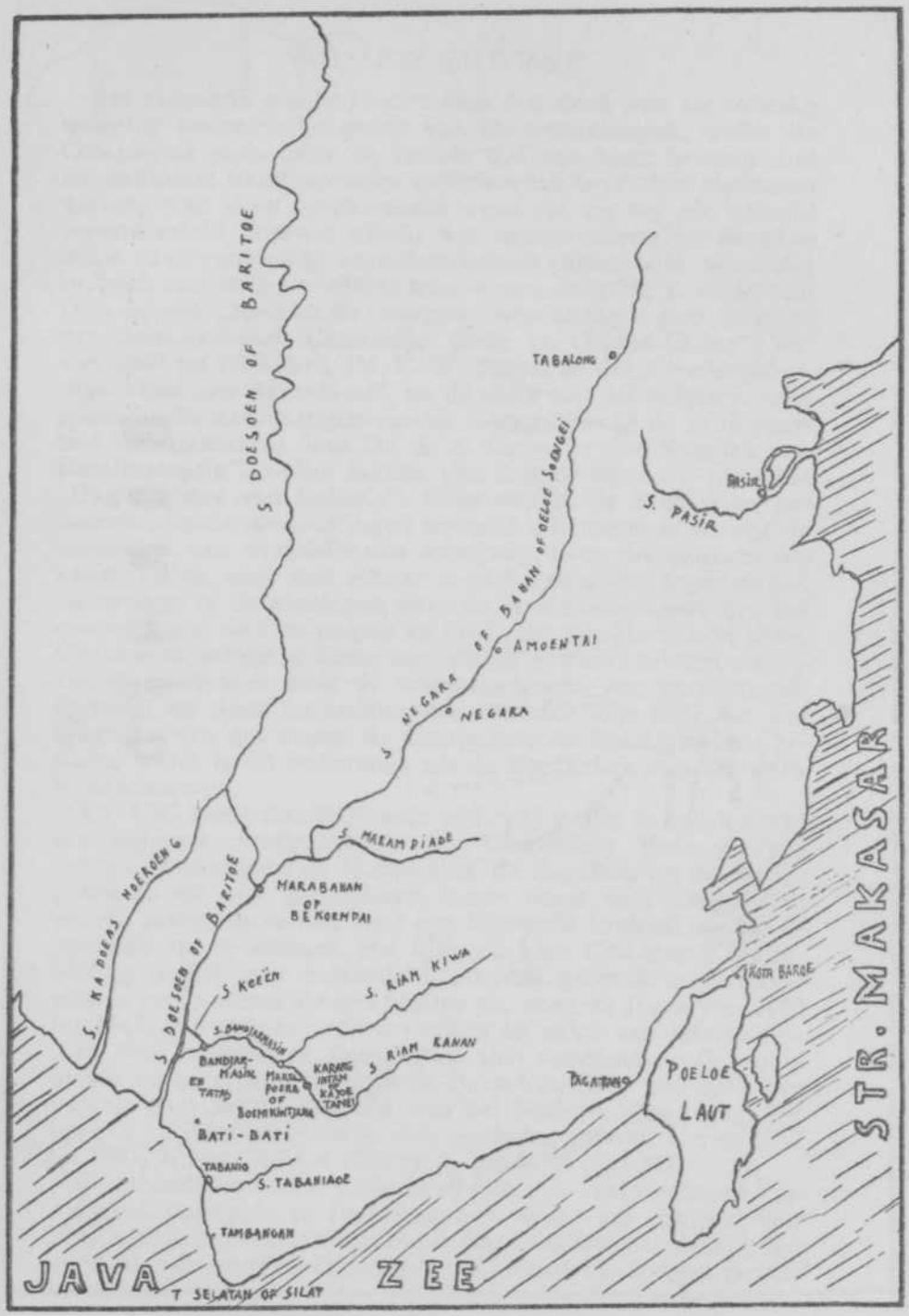
S. DOESOEN OF BARITOE
TABALONG
PASIR
S. PASIR
S. NEGARA OF BAHAN OF OELOE SOENGEI
AMOENTAI
NEGARA
S. MARAM PIADE
MARABAHAN OF B.E. KOEMPAI
S. KAPOEAS HOEROEN
S. DOESOEN OF BARITOE
S. KOEIN
S. RIAM KIWA
S. BANDJARMASIN
BANDJAR-MASIN EN TATAS
MARABOEA OF BOEMI KINTJANA
KARANG INTAN OF KAJOE TANEI
S. RIAM KANAN
BATI-BATI
TABANIO
S. TABANIAGE
TAMBANGAN
TAGATARAS
POELOE LAUT
KOTA BARGE
STR. MAKASAR
JAVA ZEE
T SEJATAN OF SILAT

WOORD VOORAF.

Het volgende geschrift stelt zich ten doel, een zo volledig mogelijk overzicht te geven van de betrekkingen, welke de Compagnie gedurende de laatste tijd van haar bestaan met het sultanaat Bandjarmasin onderhouden heeft. Het algemeen verloop van deze geschiedenis werd tot nu toe als bekend verondersteld, hoewel alleen het voorgevallene in de 17de eeuw met voldoende nauwkeurigheid onderzocht was. Het tijdperk van 1603 tot 1660 is beschreven door Mr. L. C. D. van Dijk in zijn „Neêrland's vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-Archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China"; dat van 1660 tot 1666 door Dr. F. W. Stapel in de „Geschiedkundige Atlas van Nederland", en de daar nog op volgende zeer sporadische aanrakingen van de Compagnie in de 17de eeuw met Bandjarmasin door Dr. A. A. Cense in „De Kroniek van Bandjarmasin", welke laatste zijn feiten ontleent aan het „Daghregister van Batavia". Over wat in de 18de eeuw gebeurde zijn de mededelingen meestal schematisch, terwijl de meningen van verschillende schrijvers over die schaars bekende feiten vaak met elkaar in strijd zijn. Die tegenspraak culmineert in de meningen over de voorgeschiedenis van het contract, dat de Compagnie in 1787 met Bandjarmasin sloot. Dit is voor schrijver dezes aanleiding geweest tot een nauwkeurig onderzoek naar de ware toedracht van de totstandkoming, en daar bovendien het contract van 1787 het belangrijkste is, dat tussen de Compagnie en Bandjarmasin gesloten werd, is dit onderzoek als de hoofdzaak van dit werk te beschouwen.

Tot 1747 heeft Bandjarmasin zich vrij weten te houden van een blijvende vestiging van den Westerling. Voor die tijd hebben afwisselend de Hollanders, de Engelsen en de Portugezen in dit rijk geresideerd, maar nooit veel langer dan enkele jaren, en zonder ooit een blijvende invloed op Bandjarmasin uit te oefenen. Het tijdperk vóór 1747 wordt als inleiding in het kort behandeld, waarbij gebruik is gemaakt van de reeds vermelde geschriften en, voor de jaren van 1680 tot 1747, van enkele andere werken en enige archiefstukken.

In 1747 vestigde de Compagnie zich voorgoed te Bandjarmasin en eerst in 1809 onttrok Daendels, door het opheffen van de post aldaar, dit rijk aan het Nederlandse gezag. Dit tijdvak nu is te verdelen in drie perioden en wel: 1. van 1747 tot 1787, 2. van 1787 tot 1797 en 3. van 1797 tot 1809.

Gedurende de eerste periode stonden de verhoudingen tussen de Compagnie en Bandjarmasin onder het contract van 1747, zijnde een eenvoudige handelsovereenkomst, waarbij het voornaamste voor de Compagnie het daarin bedongen pepermonopolie was.

Gedurende de tweede periode, welke beheerst werd door het contract van 1787, werd de voorgaande verhouding uitgebreid tot een zodanige, dat de Compagnie de souvereiniteit over Bandjarmasin in handen en een gedeelte van het rijk in eigendom kreeg.

Gedurende de derde periode, ingeluid door het contract van 1797, behield de Compagnie (eigenlijk het Hollandse gezag) in naam de souvereiniteit, maar verloor het eigendom van de afgestane landsdelen, en was de toestand factisch dezelfde als voor 1787.

In een eerste hoofdstuk wordt de eerste periode behandeld tot aan het jaar 1785. Toen begonnen de gebeurtenissen, welke de aanleiding werden tot het contract van 1787 en daaraan is het tweede hoofdstuk gewijd, waarin tevens de inhoud van het contract zelf besproken wordt. In het derde hoofdstuk worden de gebeurtenissen tijdens de duur van dit contract bezien. Het vierde hoofdstuk toetst de tot nu toe als geschiedenis van Bandjarmasin gepubliceerde feiten in het behandelde tijdperk aan de bevindingen van het onderzoek. Tenslotte wordt in een kort naschrift het weinige medegedeeld, dat over de laatste periode, welke bovendien eigenlijk buiten het bestek van ons onderwerp ligt, in de archieven te vinden is.

Voor het onderzoek, dat zich dus uitstrekt over de jaren 1747 tot 1797, is gebruik gemaakt van het Koloniale Archief, de Archieven van het Comité tot den Oost-Indischen Handel en Bezittingen en het Archief van de Aziatische Raad, alle in het Algemeene Rijksarchief te 's Gravenhage.

Tot slot van dit woord vooraf rest mij nog, mijn welgemeende dank uit te spreken voor de medewerking ondervonden van Dr. F. W. Stapel, die altijd bereid was, bij het onderzoek zijn hulp te verlenen, en aan mijn oud-leraar J. J. Griss, die mij bij de redactie van dit geschrift terzijde stond. Ook mag ik niet vergeten, mijn dank te betuigen voor de prettige medewerking, welke ik, gedurende het onderzoek, genoten heb van de ambtenaren van het Algemene Rijksarchief.

LIJSTJE VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN.

B. K. I. — Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal, Land- en Volkenkunde van Nederlands Indië.
K. A. — Koloniaal Archief.
O. I. C. — Archief van het Comité tot den Oost Indischen Handel.
A. R. — Archief van de Aziatische Raad.

INLEIDING.

Lang voordat de eerste Europese belangstelling naar Oostindië uitging en ook lang voordat de Islam zijn veroveringstocht door de Archipel begon, heeft het rijk van Bandjarmasin bestaan. De berichten uit die vroege tijd zijn echter schaars en aan de betrouwbaarheid van het oudste, dat er betrekking op zou hebben, een Chinees bericht van 1349, wordt nog getwijfeld, daar het niet zeker is, of het wel werkelijk met dat rijk in verband staat [1]). Vast is evenwel, dat Bandjarmasin onder sterke Javaanse invloed gestaan heeft, waarvan tal van sporen te vinden zijn in taal en kleding, benevens in de vroegere hofgebruiken. Het Javaanse rijk Madjapahit rekende, naar de Nagarakrtagama van 1365 vermeldt, het gebied van Bandjar tot zijn onderhorigheden.

De kroniek van Bandjarmasin, die de inheemse kijk op de geschiedenis weergeeft, noemt als stichter van het rijk een koopman uit het land Keling (Voorindië). Deze zou het niet zelf aangedurfd hebben, zich tot koning te verheffen en bij zijn dood droeg hij zijn zonen op, door „tapa" een vorst voor het rijk van de goden af te dwingen. Dit gelukte aan een van de zonen in zoverre, dat de verkregene een vorstin was, Poetri Toendjoeng Boeih genaamd. Het was nu voor de voortzetting van het koningschap noodzakelijk, dat de vorstin huwde en dit mocht alleen met een eveneens door „tapa" verkregen vorstenzoon. Men kreeg toen te Bandjar bericht, dat de eerste zoon van den koning van Madjapahit door „tapa" verkregen was, en met toestemming van zijn vader ging deze, Raden Poetra genaamd, met een tot hem uitgezonden gezantschap naar Bandjarmasin terug. Deze Raden Poetra en Poetri Toendjoeng Boeih zijn de mythische stamouders van het Bandjarese vorstengeslacht. Na een lange reeks van vorsten opgesomd te hebben, vermeldt de kroniek als eersten Sultan Samoedra, die verder bekend is onder de naam van Panembahan Batoe Abang of Sultan Soeriansjah (Soeria-shad, Soeria-angsa, Soerian Allah, Soeniangsa). De Islamisering moet, naar de gegevens van de kroniek, op ongeveer 1550 gesteld worden [2]).

De eerste vermelding van het bestaan van dit rijk in Hollandse berichten vinden we in „Eerste Schipvaart. D'Eerste Boeck", waarin medegedeeld wordt, dat in 1596 de Hollanders

---

1) Dr. A. A. Cense — De Kroniek van Bandjarmasin — Diss. Leiden, 1928, blz. 109.

2) Cense — Blz. 109.

bij Banten een scheepje buitmaakten uit het rijk „Bandermachin". [1]) Onze aanrakingen met het rijk zelf komen enige tijd later, omstreeks het jaar 1603. Van Dijk [2]), die over onze betrekkingen met Borneo een belangwekkende studie geschreven heeft, weet dit tijdstip niet precies te bepalen, maar Kielstra [3]) stelt het vast op het jaar 1603. Ook is niet met zekerheid bekend, of men in die tijd reeds tot een vaste nederzetting was overgegaan, hoewel Kielstra van een factory spreekt. Het product, dat de Compagnie aantrok, was de peper, en deze is eeuwenlang het belangrijkste voortbrengsel gebleven, dat de Europeanen contact met Bandjarmasin deed zoeken. Wanneer het rijk betekenis als handelsmogendheid heeft verworven, blijft in het onzekere. De kroniek brengt de opkomst van Bandjar samen met de overgang tot de Islam, dus omstreeks 1550. Aangenomen moet echter worden, dat de pepercultuur deze opkomst heeft bewerkt, want naast de peper bleven de andere producten zo onbelangrijk, dat ze een dergelijke bloei niet motiveren kunnen. Het is zeer opmerkelijk, dat, volgens de kroniek, de voor-Islamitische vorsten zich altijd in waarschuwende zin over de peper uitgelaten hebben. De eerste vorst zeide, dat men, door de peper tot handels object te maken, het land in grote moeilijkheden zou brengen en dat het gezag ondermijnd zou worden. Wilde men toch peper planten, dan moest dit alleen voor persoonlijk gebruik zijn [4]). Een andere koning deed de uitspraak, dat men nooit peper moest planten om daarmee handel te drijven, aangezien dit de ondergang van het rijk zou betekenen [5]). Cense wijdt alléén zijn aandacht aan de voorspelde gezagsondermijning en concludeert, dat deze voorstelling van de kroniek slechts ontstaan kan zijn in de bloeitijd van de peperhandel, toen de verleidelijke winsten, die men ermee behalen kon, velen er toe brachten, buiten den vorst om, met de vreemde handelaren betrekkingen aan te knopen [6]). Deze gevolgtrekking kunnen wij niet onderschrijven. Al werd de vorst misschien wel eens buitengesloten van de op de peper behaalde winsten, toch waren zijn voordelen bij die handel nog groot genoeg om hem er van te weerhouden, zijn onderdanen de pepercultuur alleen voor eigen gebruik aan te bevelen, tengevolge waarvan een rijke bron van inkomsten voor hem zou ophouden te vloeien. Ons

---

1) De eerste Schipvaart, D' eerste Boeck van Willem Lodewycks — Den Haag, 1915 — Blz. 98.
2) Mr. L. C. D. van Dijk — Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo enz. — Amsterdam 1862. Blz. 1.
3) Dr. E. B. Kielstra — De Indische Archipel — Haarlem — 1917 — Blz. 230.
4) Cense — Blz. 12.
5) Cense — Blz. 25.
6) Cense — Blz. 156—157.

lijkt het waarschijnlijker, dat deze waarschuwingen afkomstig zijn van conservatieve elementen in het rijk, ten tijde toen de peperhandel pas begon te bloeien. Zij zagen in een voortdurend contact met het buitenland waarschijnlijk gevaar voor het rijk. Maar van wie ze ook afkomstig mogen zijn, deze, aan de eerste vorsten toegeschreven, woorden gaven blijk van een profetische blik op de toekomst.

Om nu op het contact tussen de Compagnie en Bandjarmasin terug te komen, het eerste stellige bericht waaruit dit blijkt, is de tijding van moord op den koopman Gillis Michielszoon in Juni 1607, welke ten uitvoer werd gebracht nadat hij door den Sultan aan land gelokt was [1]). Deze moord opent een reeks van gewelddadigheden, die door de eeuwen heen door de Bandjarezen tegen de vreemde handelaren bedreven werden. Moord is het steeds terugkerende motief in de geschiedenis van handelsbetrekkingen met Bandjar. De onbetrouwbaarheid van de bevolking, zowel als van de vorsten, waarvan deze moordpartijen een uiting waren, is een van de belangrijkste factoren geweest, die dit rijk zolang zijn onafhankelijkheid deden bewaren, daar geen enkele natie voor het jaar 1747 de gelegenheid kreeg, zich er rustig te installeren. Naast deze onbetrouwbaarheid is verder te noemen een sterke onafhankelijkheidszin, waaruit de weerzin tegen de vreemdelingen gedeeltelijk voortsproot en tevens het landsklimaat, hetwelk ook een Westerse usurpatie niet bevorderde.

Eerst vijf jaren na de moord van 1607, ging de Hoge Regering van Indië tot een strafoefening over, maar al kwam deze laat, ze was stellig doeltreffend genoeg, want in het jaar 1612 werd de toenmalige hoofdstad, Oud-Bandjarmasin, volkomen verwoest. De stad werd later weer opgebouwd, maar sedert dit tijdstip hielden de Sultans van het rijk hun verblijf te Martapoera, hetwelk hoger op aan de rivier [2]) lag. Volgens de kroniek van Bandjarmasin greep dit feit plaats onder Marhoem Panembahan [3]) en hiermee is het eerste aanknopingspunt tussen de officiële Westerse geschiedenis en de legendarische Bandjarese verkregen.

In 1626 werden, na herhaalde verzoeken van den Sultan, opnieuw handelsbetrekkingen aangeknoopt met Bandjar. In de eerste jaren moest de handel op de schepen plaats hebben, daar de Hollanders instructie hadden, zich niet meer aan land te wagen. Hoewel de mogelijkheid van een contract overwogen werd, ging men in de eerste tijd daar niet toe over, omdat er geen behoefte aan was, aangezien de Bandjarezen zelf de peper naar Batavia brachten.

---

1) Het feit dat er hier sprake is van een aan land lokken, bewijst dat er geen factory was.

2) Thans geheten Soengei Martapoera of Soengei Kajoetangi.

3) Zie Bijlage 5.

Nadat enige jaren de zaken op deze voet waren voortgezet, drong in 1631 de vorst van Bandjarmasin op nauwer contact aan. Dit hield verband met de vijandschap tussen Bandjar en den Mataram van Java, welke laatste met een aanval op Bandjar gedreigd had, uit angst waarvoor de vorst nu de steun van de Compagnie zocht. Dit verzoek kwam de Hoge Regering goed gelegen, want de Bandjarese handelaren begonnen, in de laatste tijd, hun peper steeds meer naar Makassar en Cochin China te brengen, daar men de prijzen in Batavia steeds lager stelde. In 1633 ging men over tot het zenden van enige schepen naar Bandjar daar de Sultan een volle peperlading had beloofd, maar toen ze er eenmaal waren, werd de peper slechts langzaam opgeleverd. Het was den Sultan er om te doen, die vloot zo lang mogelijk te houden als bescherming tegen de gevreesde aanval van den Mataram. Ten slotte moest men met een geringe lading naar Batavia terugkeren. Het daarop volgende jaar stuurde de Hoge Regering een vrij aanzienlijke scheepsmacht naar Bandjar met de bedoeling den Sultan te imponeren en meer peper af te dwingen. Als men hier succes mee bereikt had, moesten deze vaartuigen vervolgens naar Makassar om daar de haven te blokkeren en de Bandjarezen te verhinderen, aldaar hun peper af te leveren. Men had te Bandjar in zoverre succes, dat de Sultan beloofde, in het vervolg alle peper aan de Compagnie te zullen leveren, als deze maar een scheepsmacht te Bandjar aanhield om hem te beschermen tegen de Javanen en de Makassaren, welke laatsten ook tot vijandelijke maatregelen zouden kunnen overgaan, als zij geen peper meer kregen. De Compagnie kreeg nu iets meer peper dan het jaar daarvoor, maar de Hoge Regering was daarmee niet tevreden en nog in het jaar 1634 werd een tweede vloot Borneowaarts gezonden met een uitgebreide volmacht om tot andere maatregelen over te gaan. Zover behoefde het echter niet te komen, want alweer kreeg men de belofte van het pepermonopolie. In 1635 werd deze toestand geconsolideerd in het eerste contract door de Compagnie met Bandjarmasin gesloten op 4 September 1635 [1]). Voor de totstandkoming daarvan genoot de Compagnie vooral de steun van een van de rijksgroten, de sjabandar Retna dy Ratya of Godja Babou [2]), die zelf als gezant te Batavia het contract sluiten kwam. De Compagnie ging daarop over tot het oprichten van een loge en ogenschijnlijk was alles nu geregeld voor een rustige handel. Tegelijk met ons echter hadden ook de Engelsen toestemming tot vestiging gekregen

---

1) Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum — Mr. J. E. Heeres — Den Haag 1907 — Deel I. CXII.

2) Volgens Van Dijk (Blz. 23) was deze van afkomst een Goedjerat.

en zij genoten de steun van Radja Itam, die evenals Godja Babou een van de invloedrijkste rijksgroten was. Het protest van de Compagnie tegen de vestiging van de Engelsen werd door den Sultan van de hand gewezen onder voorwendsel, dat de Engelsen geen peper ontvingen, waaraan natuurlijk door de Hollanders geen ogenblik geloof werd geslagen.

Om den Sultan op haar zijde te houden rustte de Compagnie een expeditie uit naar Koetei en Pasir, op welke plaatsen de Sultan aanspraken maakte, die echter genegeerd werden. Toen het vlootje van de Compagnie voor Koetei verscheen, onderwierp de Pangeran van deze stad zich direct en hij beloofde zich weer onder den Sultan van Bandjarmasin te zullen stellen. In Pasir werd echter tegenstand geboden, waarna men het geheel verwoestte. De Sultan was met de uitslag zeer tevreden en tot dank bevestigde hij het contract nog eens. In deze tijd strekte de macht van den Sultan zich uit over Bandjar, Mendawei en Poeloe Laut, terwijl Kotawaringin, Soekadana, Landak, Sambas en de gehele Oostkust van Borneo aan hem schatplichtig waren.

Enige jaren nu, lieten de zaken op Bandjar zich goed aanzien, zo zelfs dat Martapoera een „gewigtig" kantoor begon te worden. De Engelsen bleven ons echter de voet dwars zetten en allengs werd hun invloed aan het hof groter. Dit raakte verdeeld in een Hollandse en een Engelse partij en hoewel de Sultan voorlopig aan de Hollandse kant bleef staan, nam de Engelse partij steeds meer in kracht toe. Ook een zoon van den Sultan ging er toe over. De Indische Regering zag de ernst van de toestand niet in en nog in 1637 schreef zij aan de Heren Zeventien, dat alles op Martapoera naar wens verliep. De toestand werd echter gevaarlijk, toen in 1637 Bandjarmasin vrede sloot met den Mataram, waardoor bescherming der Compagnie overbodig werd en men nu naast de Engelsen ook nog de Javanen als vijanden aan het hof kreeg. Tenslotte was de oude Sultan niet meer tegen de anti-Hollandse partij opgewassen en in het voorjaar van 1638 barstte de bom, toen de koopman Cramer een verzoek van den Sultan om peper naar Makassar uit te voeren weigerde. De loge werd geplunderd en verbrand, terwijl 29 van de uit 35 koppen bestaande bezetting vermoord werden. De overblijvende zes man konden zich alleen het leven redden door tot de Islam over te gaan. Dit feit bleef niet alleen staan, want kort daarop werden te Kotawaringin, welke landstreek, zoals we gezien hebben, een van de onderhorigheden van Bandjar was, de daar aanwezige Hollanders, in totaal 25 man, vermoord, terwijl de eigendommen van de Compagnie in handen van de moordenaars vielen. De totale schade van de Compagnie bij deze twee moordpartijen bedroeg, behalve het verlies aan mensenlevens, 160.000 gulden, een voor die tijd enorm bedrag.

Over de oorzaken, die tot deze gebeurtenissen leidden, is in de loop der jaren, ook bij de Compagnie zelf, verschil van mening geweest. Het stoken van de Engelsen en de Javanen heeft zeker de ramp verhaast. Ook zouden, zoals vooral later op de voorgrond geschoven zou worden, de dienaren van de Compagnie te ruw en te geringschattend tegen den Sultan en de rijksgroten opgetreden zijn. De hoofdoorzaak moet echter gezocht worden in het monopoliestelsel van de Compagnie. Een bloeiend vrijhandelsrijk, bewoond door een onbetrouwbaar volk met een sterke onafhankelijkheidszin, kon zich niet gewillig buigen onder het juk van een monopolie en de betreurenswaardige gebeurtenissen waren een natuurlijke reactie op deze dwang. Het is de Compagnie nooit geheel gelukt, haar wil aan Bandjar op te leggen en al heeft het eens, een 150 jaar later, de schijn gehad, dat het pleit beslecht was, spoedig is men toen tot de erkenning gekomen, dat men gefaald had, al betekende dit falen van de Compagnie ook tegelijk de ondergang van Bandjarmasin zelf.

De moord te Bandjar verwekte te Batavia grote ontsteltenis en men eiste wraak. Als eerste maatregel werd een schip naar Kotawaringin gestuurd om de bezetting aldaar op te halen, want men kreeg het bericht van de moord aldaar veel later dan dat van die te Bandjar en men dacht de landgenoten te Kotawaringin nog te kunnen redden. De bevelhebber van dat schip kreeg de instructie, de Bandjarezen zoveel mogelijk afbreuk te doen. Zoals we reeds weten, is de hulp te laat gekomen. Direct na het bekend worden stelde de Hoge Regering een stuk op, getiteld „Insinuatie over 't moorden der Nederlanders door die van Martapoera aan alle Indische koningen gedaan". Hierin werd aan de Indische vorsten het gebeurde medegedeeld en in zeer hoogdravende termen bericht, hoe men voor een dergelijke schanddaad wraak zou nemen. Er kwam o.a. in voor, dat de Sultan van Bandjar „niet simpelijk „als een onnatuurlyke bloedhond en moordenaar, maar bo„vendien als een beestachtige gierigaard en roover van der „vreemdelingen middelen" [1]) gehandeld had. Het bloed van de vermoorden „schreit voor God en alle wereldsche prinsen „en potentaten" [2]). Men zal niet eer tot vrede met de Bandjarezen overgaan, voordat Martapoera geruïneerd en „die ver„vloekte (nml. de Sultan) en zijn geslacht door zijn eigen „volk uit de regering verstooten of wel om 't leven gebragt „zijn" [3]).

De maatregelen, die tegen Bandjarmasin ondernomen werden, bepaalden zich ten slotte tot een blokkade van de Bandjarese rivier en na al het geschreeuw van de „Insinua-

1) Van Dijk — Blz. 68.
2) Van Dijk — Blz. 69.
3) Van Dijk — Blz. 74.

tie" was het enige wat men deed, het op een gruwelijke wijze verminken van de onschuldige Bandjarezen, die men voor de riviermond uit de prauwen kon gevangen nemen. De instructie van den bevelvoerder van de blokkadevloot, waarin nauwkeurig de verminkingen voorgeschreven stonden, die op de Bandjarezen toegepast moesten worden, eindigde met de woorden, „God verleene U behouden reize en victorie over de „schelmsche verraders. Amen" [1]).

Aanvankelijk maakte deze wijze van optreden grote indruk op de Bandjarezen en een succes van de blokkade was, dat men de zes nog in Bandjar zijnde Hollanders uit kon wisselen tegen evenzovele gevangengenomen Bandjarezen. Verder succes bleef echter uit, vooral ook doordat de Bandjarezen van de blokkade weinig last ondervonden, daar zij andere wegen hadden om met de buitenwereld in contact te blijven. De blokkade werd dan ook na enige tijd opgeheven. Nog in 1638 werd een tweede vloot naar Bandjar gezonden met de opdracht, uitlevering van de moordenaars te eisen onder bedreiging dat men Bandjarmasin, Kotawaringin en Soekadana (waarvan de vorst ook voor medeplichtig werd gehouden) zou verwoesten, „totdat er geene gedachte meer zij van 't land „en volk" [2]). Ook deze onderneming had echter geen gevolg; voldoening kreeg men niet en evenmin slaagde men erin, den vijand enige afbreuk van betekenis te doen. Hierna werden verdere plannen van wraak voorlopig uitgesteld.

Reeds in 1640 gaf Van Diemen het bevel, de vijandelijkheden tegen Bandjar, althans voorlopig, te staken. De strijdkrachten waren in die tijd elders nodig, daar Malakka door de Compagnie aangevallen werd. Na de val van deze stad in 1641 kreeg men meer bewegingsvrijheid en de Hoge Regering kon haar aandacht weer op Bandjarmasin vestigen. Hoewel in die jaren een overvloedige hoeveelheid peper in Hollandse handen kwam, beoogde men het algehele monopolie van de peperhandel in Oostindië, en nog steeds waren de Engelsen in Bandjar. Veel afbreuk deden deze ons echter niet; hun handel leed daar een kwijnend bestaan. Toch hebben zij Bandjar vermoedelijk nog tot 1655 als handelskantoor aangehouden [3]). Men besloot tot het zenden van twee schepen, die tot opdracht hadden om zonder het plegen van vijandelijkheden een missive voor den Sultan af te geven, waarin aangedrongen werd op betaling van een somma van 50.000 realen, als vergoeding voor de in 1638 geleden schade en waarin de Regering zich verder niet ongenegen toonde tot het sluiten van een nieuw verdrag, in welk geval „'t gepasseerde

---

1) Van Dijk — Blz. 74.
2) Van Dijk — Blz. 80.
3) Cense — Blz. 96.

„ter wederzyde als in zee begraven zal worden" [1]). Het antwoord op deze brief was echter onbevredigend en men verliet de rede van Bandjar met het dreigement, dat men weder „eene „notabele revengie" [2]) zou nemen, welke bedreiging, evenals de vorige, nooit ten uitvoer is gebracht.

In al die jaren was er een ruime aanvoer van Bandjarese peper te Batavia, hetgeen voornamelijk door de Chinezen geschiedde. Op deze wijze kreeg de Compagnie zelfs meer dan de Engelsen op Martapoera. Ook dit is een van de oorzaken geweest, dat men de wraak steeds uitstelde, want de koopmansgeest van de Compagnie werd er door gestreeld. Immers schreef de Hoge Regering in 1643 naar Nederland: „Althans, „'t is zeker, dat wy nu uit dat quartier beter en meer voordeel „hebben als wanneer (wij) daar comptoir en schepen „hielden" [3]).

Zo werd langzaam maar zeker het gebeurde vergeten, of men ging het uit een ander oogpunt bezien. In een brief van 1647 zocht men de aanleiding al in de „onvoorzigtige en „losse comportementen van vele onzer ministers" [4]). In 1648 overwegen de Bewindhebbers in Holland „of het voor de „Compagnie wel geraden was, in zoodanige verwydering met „die natiën (Bandjarmasin, Kambodja en Quinam) te blyven „en de negotie aan anderen ten onzen nadeel te cederen", en men spreekt zich er voor uit, dat men in Indië zal proberen, met deze landen op goede voet te komen „indien (dit) zonder „merkelijk disrecpect van de Compagnie geschieden kon" [5]). In de Generale Instructie op de regering in Indië van 1650 gaat men nog een stapje verder en poneert „dat de Compagnie „door 't kwaad en onvoorzigtig beleid van hare ministers veel „moet lyden", zoals tot grote schade van de Compagnie gebleken is, en dat aanbevolen moet worden „de vriendschap „en goede correspondentie met de genoemde (Martapoera, „Kambodja en Quinam) en andere natiën, zoo veel doenlijk „zy te bevorderen en te onderhouden" [6]).

Dit toont wel enig verschil met de „Insinuatie". Van Dijk veroordeelt deze houding met krasse bewoordingen: „Uit ver- „regaande baatzucht schaamde men zich niet, eindelijk vuigen „deemoed te prediken" [7]). Al kunnen we Van Dijk's mening niet geheel onderschrijven, daar o.i. de Compagnie in de eerste plaats een handelslichaam was, dat vóór alles handelsvoordelen zocht en dat aan de morele zijde van een bepaalde gebeurtenis slechts aandacht kon schenken, voor zover dit niet

1) Van Dijk — Blz. 103.
2) Van Dijk — Blz. 104.
3) Van Dijk — Blz. 108.
4) Van Dijk — Blz. 119/120.
5) Van Dijk — Blz. 120.
6) Van Dijk — Blz. 122.
7) Van Dijk — Blz. 123.

te sterk en niet te lang met haar handelsbelangen in botsing kwam, toch vinden ook wij de tegenstelling wel erg sterk.

Het zou echter nog enige tijd duren, alvorens men weer tot geregelde betrekkingen overging. Omstreeks 1656 schijnen er, door de Sultans van Bandjar en Kotawaringin zelf, pogingen aangewend te zijn voor een nieuw contract, waartegenover men niet afwijzend stond, hoewel er nog niet op ingegaan werd. In die tijd was Makassar weer de stapelplaats van de Bandjarese peper geworden, waardoor de Compagnie grote nadelen ondervond. De Engelsen waren al enige tijd van Bandjar weg, doch men vreesde dat zij, na de oprichting van de Nieuwe Engelse Compagnie, terug zouden komen. Dit waren allemaal factoren, die er toe geleid hebben, dat de Compagnie ten slotte zelf pogingen voor een hernieuwd contract ging aanwenden, met het gevolg dat op 18 December 1660 door Dirk van Lier een nieuwe overeenkomst met den toenmaligen Sultan, Tapesana, werd gesloten [1]). Deze Tapesana was in 1642 of 1643 aan de regering gekomen, en hij had zich al voor zijn troonsbestijging een vriend van de Hollanders getoond. Zelfs werden er, kort na de moord van 1638, pogingen aangewend om Tapesana met behulp van de Compagnie op de Bandjarese troon te brengen.

Bij het contract werd aan den Sultan de oude schuldvordering van 50.000 realen kwijtgescholden, terwijl de Compagnie daartegenover in het vervolg 5 % inplaats van 7 % tol zou betalen [2]). Het peper-monopolie verkreeg men het volgende jaar bij een contract van 16 Mei 1661 [3]). Hoewel dit laatste, evenmin als het voorgaande contract, de algemene instemming te Bandjar wegdroeg, waren zij beide tot stand gekomen door steun van den invloedrijksten raadsman van den Sultan. Behalve het pepermonopolie verkreeg men de toestemming tot het oprichten van een loge te Martapoera, en de toezegging dat de residenten van de Compagnie onder de directe bescherming van den Pangoran Ratoe (den Sultan) zouden staan.

In 1663 werd Tapesana uit het bewind gestoten door Soerjanata (Soeria Nata) of, zoals hij ook wel genoemd werd, Pangeran Dipati Anom. Deze heeft gedurende zijn regering geresideerd in de stad Bandjarmasin, in tegenstelling met zijn voorgangers, die van 1612 af hun hof te Martapoera hielden. Het optreden van een nieuwen Sultan gaf de Hoge Regering aanleiding, een opperkoopman naar Bandjar te zenden om

---

1) Voor het tijdperk 1660—1666 Dr. F. W. Stapel — Geschiedkundige Atlas van Nederland — Den Haag 1931. Blz. 29—30.
2) Corpus Diplomaticum — Deel II — CCXLVI.
3) Corpus Diplomaticum — Deel II — CCXLVIII.

het contract te doen bevestigen. Deze bevestiging had plaats op 7 September 1664.

In deze jaren was echter opnieuw gebleken, dat het weer het oude liedje was, nml. dat men wel het monopolie op papier bezat, maar dat de werkelijkheid geheel anders was. Met de peper handelden de Bandjarezen naar eigen goeddunken, alsof er geen contract met de Compagnie bestond. De grootste concurrenten waren nu, naast de Makassaren, ook de Chinezen. Het gevolg was, dat het comptoir te Bandjar voor de Compagnie verre van voordelig was en toen in 1665 een gezantschap uit Bandjar te Batavia verscheen met het verzoek om de dienaren van de Compagnie uit Bandjarmasin terug te laten roepen, met de belofte, dat men zelf de peper wel op Batavia zou brengen, besloot men dit verzoek in te willigen, zodat in 1666 de nederzetting te Bandjarmasin weer opgeheven werd. Dat men zo gemakkelijk besluiten kon, dit comptoir in te trekken, had als oorzaak, dat in die jaren uit andere delen van Indië overvloedig peper aangevoerd werd. De opheffing had echter geen breuk in de betrekkingen ten gevolge, want nog jarenlang werd een briefwisseling van vriendschappelijke aard tussen den Sultan en den Gouverneur-Generaal onderhouden.

Volgens berichten uit het „Daghregister van Batavia" ontstond er enige jaren nadat de Compagnie Bandjar verlaten had, een vijandige verhouding tussen de Bandjarezen en de Makassaren, welke laatsten omstreeks 1677 zelfs tot een aanval op Bandjar overgingen, waarbij zij echter teruggeslagen werden. Raakte de Compagnie op deze wijze een concurrent voor de peper kwijt, anderen kwamen er voor terug. Toen men in 1678 nog eens een poging waagde om tot een nauwer contact met Bandjar te komen, vond men er de Engelsen en de Portugezen. Dit deed de Compagnie begrijpen, dat er voor haar voorlopig niets in Bandjar te bereiken was, en het zou tot 1711 duren, voordat weer een schip van de Compagnie naar Bandjar onder zeil zou gaan.

Over de tijd, waarin de Compagnie alle contact met Bandjar verbroken had, kunnen we kort zijn. In het „Daghregister" vinden we nog vermeld, dat in 1679 een nieuwe Sultan op de troon kwam. Hij wordt daarin Soura de Wangsa of Soura de Gara genoemd. Gedurende diens minderjarigheid zou Soeria Nata voor hem de regering waarnemen, maar in plaats daarvan had hij de troon geusurpeerd. Door moord op Soeria Nata en zijn zoon wist deze Soura de Wangsa of Soura de Gara zich de weg naar de troon te banen. (Dit moet dan Sultan Amr Allah Bagoes Koesoema zijn, die volgens Cense in 1680 aan de regering kwam — zie bijlage nr. 5).

Omstreeks 1690 vestigden de Portugezen zich te Bandjar, maar reeds vier jaar later werd hun loge afgelopen, terwijl

van de vier aanwezige schepen slechts een heeft kunnen ontsnappen [1]). Niet veel beter ging het met de Engelsen, die in 1698 een contract met Bandjar sloten en zich er in 1702 weer vestigden. Reeds spoedig werd hun loge aangevallen, doch zij wisten zelf het initiatief in handen te nemen en veroverden Martapoera, welke stad zij niet verlieten, voordat de Sultan een oorlogschatting betaald had. In 1707 werd de aanval op de Engelse loge hernieuwd en na het bieden van wanhopige tegenstand waren de Engelsen eindelijk gedwongen, hun toevlucht op de schepen te zoeken, terwijl ze de loge in handen van de Bandjarezen moesten laten. Het spreekt van zelf, dat deze loge na geplunderd te zijn in brand werd gestoken [2]).

Hoe nu precies die geschiedenis geweest is, laten we hier in het midden; er blijkt in alle geval uit dat Bandjarmasin aan het begin van de 18de eeuw nog een krachtig rijk was, in staat afdoend op te treden tegen den Westerling, die de onafhankelijkheid bedreigde.

De aandacht van de Compagnie werd kort daarna weer op Bandjarmasin gevestigd, toen in 1709 bijna 8.000 picol peper daar van daan door particulieren te Batavia aangevoerd werd [3]). Toen in de daarop volgende jaren vrijwel niets aangevoerd werd, tengevolge van de concurrentie van de Chinezen, zond de Compagnie in 1711 een scheepje, dat met slechts 800 picol terugkwam. Bij een tweede poging in 1713, toen men drie scheepjes zond, was het resultaat nog slechter en voorlopig werd de vaart op Bandjar dan ook weer stop gezet. In 1716 kreeg men een verzoek om de Bandjarezen te helpen tegen de Boeginezen, waarop men niet inging. Herhaalde verzoeken uit Bandjar zelf leidden er ten slotte toe, dat in 1726

---

1) Kielstra — blz. 236.

2) Een hiervan nogal afwijkende lezing vinden we in een secrete resolutie van 4 April 1757, waarin de toenmalige Raad extra-ordinair van Indië, Reinier de Klerk, een kort overzicht geeft van de geschiedenis van deze Engelse vestiging (In K. A. 736, reeds gepubliceerd in B. K. I. 2 : 4, blz. 213—216).

De Engelsen zouden zich al reeds in 1700 te Bandjar gevestigd hebben in enige huizen, die zij in de stad Bandjarmasin gekocht hadden. Na enige tijd waren de Bandjarezen 20.000 realen op de leverantie van de peper ten achter en toen „maakten zy de Engelsen zo veel speels" dat deze, na enige schermutselingen, genoodzaakt waren, Bandjar te verlaten en over Batavia naar Bengalen terug te gaan. In 1704 kwamen de Engelsen terug onder leiding van „Rozet". Deze sprak niet meer over de oude schuld en wist spoedig een voordelige handel te verkrijgen. Hij overleed echter in 1705 en werd opgevolgd door kapitein Barré, die een formidabel fort oprichtte. Ook deze overleed spoedig, nml. in het jaar 1706. Zijn opvolger werd Cunningham, „een ongelukkig en bevreesd man", die bij de eerste „revolte" van de Bandjarezen vluchtte, en de sterke loge, geheel onnodig, in handen van de Bandjarezen achterliet.

3) Zie voor de jaren 1707—1747 de „Radicale Beschryvinge van Banjermassing" door Johan Andries van Hohendorff — d.d. 9 Juni 1757, in B. K. I, 2 : 4 — blz. 172 e. v. Verder: De instructie van Van der Heyden — K. A. 904.

de handelsbetrekkingen weer aangeknoopt werden, vooral ook omdat de opbrengsten van de andere peperlanden (Palembang en Bantam) in die jaren niet groot waren. Het jaar 1727 beloofde direct al zeer veel, want in dat jaar werden 22.696 picol peper uit Bandjar te Batavia aangebracht, de grootste oogst, die men ooit uit Bandjar verkregen heeft. Spoedig deed zich echter weer de concurrentie van de Chinezen gelden, hetwelk men probeerde te keren door op 26 September 1733 een contract te sluiten, waarbij men het pepermonopolie verkreeg en toestemming om zich te vestigen, waarvan echter geen gebruik is gemaakt. Daartegenover beloofde men Bandjarmasin hulp, in geval van een buitenlandse aanval. Op grond van dit laatste punt werd, kort na het sluiten van het verdrag, hulp verleend tegen Boeginese zeerovers, waarbij o.a. de „bekende swerver" Aroe Topassery gevangen werd genomen. Het contract was op voet van gelijkheid gesloten, waarbij de Compagnie geen enkele sanctie in handen kreeg om een eventueel overtreden ervan tegen te gaan. Dientengevolge werd het, men zou bijna zeggen natuurlijk, niet nageleefd en Chinezen zowel als Engelsen, welke laatsten langzamerhand begonnen terug te komen, deelden met de Compagnie mede in de peperhandel. Dit werd voor Batavia alweer aanleiding om de handel met het rijk te beëindigen, aangezien de resultaten financiëel meer nadelig dan voordelig waren. Op deze wijze werd Bandjarmasin voor de zoveelste maal aan onze concurrenten overgelaten, die hiervan natuurlijk profijt trokken. De Engelsen hielden er op den duur permanent een schip liggen, zodat zij van Bandjar letterlijk een post te water maakten. Behalve Engelsen en Chinezen, begonnen ook Fransen en Portugezen handel op Bandjar te drijven.

HOOFDSTUK 1.

DE VESTIGING DER COMPAGNIE TE BANDJARMASIN OP DE BASIS VAN EENVOUDIGE HANDELSBETREKKINGEN (1747—1785).

De vaart op Bandjarmasin door haar concurrenten, terwijl zij zichzelf ervan teruggetrokken had, zag de Compagnie enige tijd met lede ogen aan en eindelijk besloot in 1747 de toenmalige Gouverneur-Generaal, Van Imhoff, met de Raad van Indië, bij een resolutie van 17 Februari, om hieraan, zo mogelijk voor goed, een eind te maken. Als eerste maatregel werd een eskader van zes schepen onder leiding van den kapitein ter zee Ackervelt naar de Westkunst van Borneo gezonden, om aldaar te kruisen en de Chinese jonken te beletten, koers naar Bandjarmasin te zetten. In het begin van Maart werden twee schepen rechtstreeks naar Bandjar gestuurd, met aan boord de regeringscommissarissen S. M. van der Heyden, J. van Suchtelen en D. van der Burgh, die de opdracht hadden, een nieuw verdrag met den Sultan en de rijksgroten te sluiten. Uit de instructie voor Van der Heyden [1]), komen we de beweegredenen tot deze nieuwe maatregelen te weten. Gouverneur Generaal en Raden nml. geven daarin een overzicht van de (nog bekende) voorgaande betrekkingen met Bandjar en merken het als een fout aan, dat men steeds, zodra de financiële resultaten niet gunstig waren, tot het „abondonneeren" van de handel overging. Als excuus voor de laatste keer dat dit gebeurde laten zij echter de toenmalige slechte tijdsomstandigheden gelden. Door dit verlaten is steeds de gaafheid van het pepermonopolie aangetast en de veronderstelling, die men toen gemaakt had, nml. dat de Chinezen de peper wel naar Batavia zouden brengen, was ook niet bewaarheid. Het feit, dat zo dicht bij het centrum van haar gezag aan de concurrenten vrij spel gelaten werd, kwam het prestige van de Compagnie niet ten goede en het hoofddoel van de nieuw te nemen maatregelen zou dan ook zijn, door vestiging aldaar het aan anderen onmogelijk te maken, handel op Bandjar te drijven, ook al zouden de financiële voordelen niet opwegen tegen de nadelen. Verder was het prestige van de Compagnie geschaad door de wijze waarop de Bandjarezen de Hollanders, ondanks het in 1733 verkregen pepermonopolie, eigenlijk geheel buiten de handel

---

1) K. A. 904.

gesloten hadden en bovendien nog hun vijanden, nml. een Madoerese „agent", bescherming hadden verleend. (Het feit dat de Bandjarezen de Hollanders buiten de handel gesloten hadden, behoeft niet te verbazen, als men in aanmerking neemt, dat de Compagnie een prijs van 3 Spaanse realen voor het picol peper bedongen had, welke prijs later tot 4¼ reaal verhoogd was, terwijl in 1747 door Engelsen en Chinezen grif een prijs van 7 en 8 realen per picol betaald werd).

Van der Heyden moest als grondslag van het nieuwe verdrag dat van 1664 (hetzelfde als dat van 1661) nemen, waarvan de hoofdpunten waren, zoals we hiervoor gezien hebben, een exclusief pepermonopolie en vestiging ter plaatse, zodat directe controle op naleving van het eerste mogelijk zou zijn. De onderhandelingen moesten geopend worden met het doen afgeven van een missive van de Hoge Regering aan den Sultan en de rijksgroten. Waren tien dagen na de afgifte daarvan de onderhandelingen nog niet geopend, dan zou men over moeten gaan tot een blokkade van de rivier, waartoe Van der Heyden ook het opperbevel kreeg over het eskader van Ackervelt, welke laatste instructie had om op 20 Maart zijn kruispost te verlaten en tot versterking van de krijgsmacht zich bij de schepen van Van der Heyden aan te sluiten. Speciale instructie's kreeg Van der Heyden nog voor het geval van moeilijkheden met de Engelsen, terwijl de Hoge Regering hem ook een open brief meegaf, waarin de wettelijkheid en het in overeenstemming zijn van zijn opdracht met het „volkerenrecht" uiteengezet werd.

Eind Maart kwam Van der Heyden met zijn twee schepen op de rede van Bandjar aan en zijn verschijnen verwekte grote onrust bij de Bandjarezen, welke niet voortsproot uit angst voor de Compagnie, maar uit het feit, dat men de vaartuigen voor Frans hield [1]). Voor enige jaren had men nml., naar oud Bandjarese trant, de bezetting van een Frans schip vermoord en schip en lading voor goede buit verklaard en nu meende men hier met een strafexpeditie te doen te hebben. De derde commissaris, Van der Burgh, werd naar de wal gezonden om de meegebrachte missive van de Hoge Regering aan het hof te Kajoe Tangi te bezorgen. In die missive werden den Sultan ernstige verwijten gemaakt over het niet opvolgen van het contract van 1733 en het in bescherming nemen van de vijanden der Compagnie, en verder werd een uiteenzetting gegeven van de maatregelen, die men dacht te nemen, indien aan het verlangen van de Hoge Regering geen aandacht werd geschonken. De ontvangst aan het hof was goed, maar de inhoud van de brief, die na de opening luid aan het verzamel-

---

1) K. A. 2591.

de hof voorgelezen werd, verwekte grote ontsteltenis. Zoals Van der Burgh het zegt: De Sultan Tamdjidoellah gaf tekenen „van een ontroert en zelfs toornig gemoedt (met het kneersen „der tanden, het draayen der oogen, het leggen van de hand „op de mond)" [1]). Reeds terstond bleek, dat men de grootste bezwaren had tegen de prijs, welke de Compagnie voor de peper wenste te betalen. Deze prijs wilde men op 4¼ reaal houden, terwijl, zoals we reeds zeiden, in 1747 7 à 8 realen de normale prijs was in Bandjar. Het hof veronderstelde, dat het vasthouden van een prijs van 4¼ reaal tot het verval van de pepercultuur zou leiden, aangezien de bevolking zich dan op voordeliger producten zou gaan toeleggen. Bovendien zou de smokkelarij in de hand gewerkt worden.

Van der Burgh keerde met een brief, die deze zienswijze inhield, naar boord terug en tevens met de boodschap, dat de Sultan graag Van der Heyden zelf wilde spreken. In die tussentijd was het eskader van Ackervelt eveneens te Bandjar aangekomen, hetgeen verslagenheid aan het hof veroorzaakte, daar men wel inzag, dat met verzet niet veel meer te bereiken was. Ook maakte dit een einde aan de verkoop van peper aan de Engelsen en Chinezen, waarmee men direct na het verschijnen van de commissarissen begonnen was, ofschoon Van der Heyden daartegen gewaarschuwd had. Na het verzoek van den Sultan ontvangen te hebben, voer Van der Heyden met zijn jacht „de Dubbele Arend" de rivier op tot Tatas en liet aan den Sultan vragen of deze hem aldaar zou willen bezoeken, daar het hem, wegens de toestand van zijn gezondheid, onmogelijk was, zelf de reis naar Kajoe Tangi te ondernemen. Het antwoord van den vorst was bijna humoristisch: daar zijn vrouw voor enige tijd overleden was en hij veel jonge kinderen had, was hij niet in staat het hof te verlaten. Dat van de vele jonge kinderen was in elk geval geen onwaarheid, want Van der Burgh weet te vertellen, dat de vorst twintig kinderen had en hieruit valt af te leiden, dat er altijd nog wel één vrouw geweest zal zijn om op de kinderen te passen. Er bleef nu niets anders over, dan dat Van Suchtelen en Van der Burgh de onderhandelingen aan het hof gingen voeren. Deze zijn in de merkwaardig korte tijd van enige weken tot een goed einde gevoerd. Op 18 Mei 1747 werd het contract gesloten [2]).

De inhoud ervan zullen we hier in het kort bespreken. Men had ingezien, dat de prijs van 4¼ reaal niet te handhaven was en deze nu op 6 realen gesteld (art. 8). Ook het monopolie had men niet ongeschonden kunnen verkrijgen. Het hof had vastgehouden aan ten minste één Chinese jonk per jaar, daar

---

1) K. A. 2591 — Verslag van Van der Burgh — d. d. 12 April 1747.
2) Zie Bijlage Nr. 1.

men de door de Chinezen aangebrachte handelswaren als onmisbaar beschouwde. De Compagnie wilde echter de Chinezen zelf het inkooprecht van de peper niet laten en daarom werd voor hen de weg geopend om peper uit de Compagnie-pakhuizen te betrekken tegen 8 realen het picol (art. 7). In de brief, die het verdrag vergezelt, deelt Van der Heyden mede, dat men de hoeveelheid voor de Chinezen op 4.000 picol per jaar had bepaald, hetgeen niet als een groot nadeel opgevat moest worden, daar de jaarlijkse oogst naar schatting ongeveer 20.000 picol bedroeg. Zoals spoedig blijken zou, was die schatting schromelijk overdreven. De toezegging van 4.000 picol per jaar aan de Chinezen komt in het in 't Nederlands gestelde contract niet voor en pas veel later bleek, dat het wel in de Maleise copie, welke de Sultan in handen had, stond, hetgeen toen aanleiding gaf tot vele onaangenaamheden. In art. 12 krijgt de Compagnie toestemming tot het bouwen van een verblijfplaats voor haar dienaren en een opslagplaats voor de verzamelde peper, terwijl men ten allen tijde en waar men wil een loge zal mogen bouwen. Verder behoudt de Compagnie zich het recht voor, in en uitgaande schepen te visiteren op peper, opium en specerijen (art. 9 en 11) en in geval van ontdekte smokkelarij de lading verbeurd te verklaren, ja zelfs, wanneer opium of specerijen gesmokkeld worden, schip, lading en bemanning naar Batavia te zenden. Ook deze artikelen hebben veel last en moeite veroorzaakt. Als laatste punt van belang valt te vermelden, dat de Compagnie aan Bandjarmasin hulp beloofde in geval van een buitenlandse aanval (art. 2), maar buiten twisten wenste te blijven tussen leden van de regerende familie over het bezit van de troon. (art. 3). Hoe zulk een twist ook uitviel, de overwinnende partij zou altijd aan het contract gehouden zijn.

Ten tijde van het sluiten van het verdrag was Tamdjidoellah Sultan van Bandjarmasin, maar alleen tijdelijk, daar hij de regering waarnam voor zijn neef, den zoon van zijn in 1734 overleden broeder Hamidoellah, welke laatste vóór Tamdjidoellah als Sultan over Bandjarmasin geregeerd had. De zoon van Hamidoellah, Mohammed genaamd, was in 1747 rijksbestuurder of (en) Ratoe Anoem [1]) en toen 18 of 19 jaar oud. De Sultan bestuurde het rijk met naast zich een rijksraad, waartoe alle pangerans, groten van vorstelijken bloede, behoorden, doch ook enige mindere hoofden, zoals kjai's en mantri's. Deze rijksraad had een zo grote invloed op alle regeringszaken, dat het den Sultan verboden was, maar

---

1) Hoewel dit woord (letterlijk vertaald „jonge vorst") in de eerste plaats troonopvolger betekent, wordt het in de brieven van de Compagnie ook wel gebruikt in de betekenis van rijksbestuurder en soms in beide betekenissen tegelijk.

iets van enig belang zelfstandig te behandelen. Zelfs een onderhoud met een Europeaan of een Chinees onder vier ogen was hem ontzegd. Onder de vooraanstaande groten uit die tijd is pangeran Soeria te noemen. Verder de toemenggoeng Djaja Nagara, die vóór de komst van de Hollanders zich een groot vriend van de Engelsen had getoond, ten gevolge waarvan hij een groot vermogen verworven had. Hij was het, die in 1743 de bemanning van het Franse schip vriendelijk bij zich aan huis nodigde, waar hij ze allen liet vermoorden en vervolgens schip en lading in beslag nam.

Vóór de komst van de Hollanders werd de peperhandel grotendeels met de Chinezen gedreven. Er kwamen wel Engelsen, maar de laatste jaren niet zo veel meer, daar zij zich, aldus de mededeling zonder verdere commentaar, „ondankbaar" hadden getoond.

De commissarissen besloten het nieuwe comptoir te vestigen op Tatas, gelegen tegenover de stad Bandjarmasin. De grond daartoe werd gekocht van den Ratoe Anoem, terwijl men besloot, voorlopig te volstaan met een eenvoudig „logement". Op 10 Juli 1747 werd het nieuwe kantoor betrokken. De bezetting werd bepaald op een resident, een „pennist", een chirurgijn, twee sergeants, drie korporaals, een tamboer en dertig soldaten. De eerste resident was de regeringscommissaris Van Suchtelen.

Intussen had de Hoge Regering zich niet geheel tevreden getoond met het gesloten contract en hoewel het op 16 Juni 1747 geratificeerd werd, wenste men er nog twee artikelen aan toegevoegd te hebben. Deze kwamen in het kort hierop neer: ten eerste: dat men alle artikelen van de voorgaande contracten van 1664 en 1733, welke niet in het nieuwe contract voorkwamen, doch daarin niet nadrukkelijk tegengesproken werden, van kracht wenste te doen blijven, en ten tweede: dat het de Bandjarezen verboden zou zijn, de vijanden van de Compagnie te steunen of hun verblijf te verlenen. Tegen deze artikelen ontstond echter zulk een tegenstand aan het hof, dat het niet mogelijk was ze ondertekend te krijgen. Eind Augustus vertrok onze vloot uit Bandjar, Van Suchtelen en de zijnen op Tatas achterlatend. Als eerste vrucht van de geslaagde onderhandelingen nam de vloot een hoeveelheid peper van 5.400 picol mee.

Hoewel de geschatte peperopbrengst van 20.000 picol (een nadere schatting sprak al van 16.000) in het volgende jaar niet bereikt werd, is er toch in het jaar 1748 een van de rijkste peperoogsten geweest, die ooit in Bandjar behaald werden. De totale opbrengst was 15.360 picol, waarvan 4.000 voor de Chinezen. Van Suchtelen had nog 500 picol van de oogst van 1746—47 ontvangen, zodat in het boekjaar 1747—48 voor de

Compagnie 11.860 picol peper verzonden werd [1]). Wat altijd in een jaar van overvloedige peperleverantie zou voorkomen, was ook in 1748 het geval, nml. gebrek bij het comptoir aan contanten. Gereed geld was een van de eerste vereisten voor een goede peperinzameling, want vooral nog in de eerste decennia van het verblijf der Compagnie op Bandjar, behoorde het grootste gedeelte van de peperleveranciers tot het gewone volk, dat niet in staat was, crediet te geven.

Ook in het jaar daarop bestond dit geldgebrek nog. Als bewijs van de goede verhouding, die er toentertijd nog heerste tussen de Compagnie en den Sultan kan dienen, dat Tamdjidoellah Van Suchtelen te hulp kwam met een lening van 2000 realen. Doordat de Chinezen niet verschenen, kreeg de Compagnie de gehele oogst, welke 10.364 picol bedroeg [2]). In 1750 was de opbrengst vrijwel gelijk aan de voorgaande, maar doordat de Chinezen nu wel verschenen, kreeg de Compagnie 4000 picol minder [3]). Reeds in 1748 waren de Chinezen met twee jonken gekomen, terwijl het contract er slechts één toestond, en in 1750 kwamen zij zelfs met drie. Het protest van Van Suchtelen hiertegen werkte niets uit; omdat de Chinezen echter toch niet meer kregen dan wat hun was toegekend, was het aantal jonken ook eigenlijk van weinig belang. Nog op een ander punt werd het contract al dadelijk overtreden. De Bandjarezen waren nml. niet van zins de gehele oogst aan de Compagnie af te leveren en wensten hun peper zelf aan de Chinezen te verkopen, waardoor de Compagnie niet, zoals de bedoeling van het contract was, als peperleverancier van de Chinezen optrad. Het werd nu zo geregeld, dat de Compagnie voor elk picol dat in de jonken geladen werd, 2 realen kreeg (het verschil tussen de prijs voor de Compagnie en de vastgestelde prijs voor de Chinezen).

In 1751 liep de peperoogst schrikbarend achteruit [4]). De Compagnie kreeg 1390 picol en de Chinezen 1930. De oogst was slecht en de schade werd nog verergerd door een brand, waarbij een gedeelte van de pepertuinen verwoest werd. Dit laatste was niet geheel en al toeval. Aan het hof had zich langzamerhand een anti-Nederlandse partij gevormd, die tegen dergelijk soort middelen om de Compagnie te verdrijven niet opzag. Het bezoek van een Engels schip in dat jaar maakte de stemming voor de Compagnie ook niet beter. De kapitein van dit vaartuig kwam om peper in te kopen, en toen hem dit geweigerd werd, maakte hij bekend, dat hij enige nog uitstaande schulden kwam innen. Toen ook hierop niet in-

---

1) K. A. 2609.
2) K. A. 2633.
3) K. A. 2653.
4) K. A. 2672.

gegaan werd, maakte de Engelsman enige prauwen van den Sultan buit en nam daarvan alles wat van waarde was af. Het feit dat de Compagnie hiertegen niets had kunnen doen, pleitte in de ogen van de Bandjarezen niet in haar voordeel. Van Hohendorff weet over het jaar 1751 nog te vertellen, dat er toen, op verzoek van de resident, een winkel te Bandjar opgericht werd, waar lijnwaden, spijkers, lood, staal, enz. verkocht werden. Deze „winkel" heeft nooit gerendeerd, omdat de daar aangeboden artikelen niet door de Bandjarezen gevraagd werden. Het enige, dat de Compagnie te Bandjar goed kwijt kon, waren de Spaanse realen, die men voor de peper betaalde [1]).

Op het eind van 1751 vertrok Van Suchtelen voor een „springtochtje" naar Batavia en kwam in 1752 terug om zijn opvolger, Bernard te Lintelo, te installeren. Gedurende zijn afwezigheid werden de zaken op Tatas waargenomen door kapitein-luitenant De Jong, den gezaghebber van een Compagnie-schip, dat te Bandjar aanwezig was, en den boekhouder Doeve [2]). De Jong kreeg kwestie met Tamdjidoellah, toen hij zijn schip naar Batavia wilde zenden, waartegen de Sultan zich verzette, omdat hij een herhaling van het Engelse bezoek vreesde en het vaartuig niet wilde laten vertrekken, voordat een ander er voor in de plaats was gekomen, dat hem tegen de Engelsen zou kunnen beschermen. Van Suchtelen, die altijd op een zeer goede voet met Tamdjidoellah gestaan had, werd bij zijn terugkeer zeer koel ontvangen. Uit alles bleek, dat de verhouding er niet beter op geworden was. Wat daarbij verder nog een rol speelde, nml. de verhouding tussen Tamdjidoellah en den Ratoe Anoem Mohammed, zal hieronder duidelijk worden. In het overzicht van het rijk Bandjarmasin, dat Van Suchtelen voor zijn opvolger opstelde, komt deze kwestie, naast vele andere bijzonderheden van bestuur en land, ter sprake [3]).

De wijze van bestuur, aldus begint Van Suchtelen zijn overzicht, is moeilijk te begrijpen: als men zich onder het een of andere voorwendsel gezag kan aanmatigen, heeft men als Bandjarees een goed leven, maar in het tegenovergestelde geval heeft men niets te vertellen. Het is er „voor iemand die „wat te seggen heeft een land van volkomen licentie; daaren- „tegens, wanneer iemand in het onderspit is, een land van „bittere onderdrukking."

In naam is de Sultan het hoofd van het land, maar de wer-

---

1) „Radicale beschrijvinge van Banjermassing" — B. K. I. 2 : 4 — blz. 183.

2) K. A. 2691.

3) K. A. 2691 — Overzicht van het Rijk Bandjarmasin — d. d. 19 September 1752.

kelijkheid toont hem als een man „van een kort bestek". Hij wordt geheel door geld beheerst, doch, als het mogelijk is, nog meer door zijn vrouwen en kinderen. Gunstelingen hebben grote invloed op hem en met hen verandert ook de wijze van regeren. Tamdjidoellah heeft een vrij zachtaardig karakter; geen misdaad zo groot, of met een geldboete is deze ongedaan te maken. Van Suchtelen weet echter niet, of dit werkelijke goedaardigheid dan wel laksheid en geldzucht is. Uit alles blijkt, dat hij een zo groot mogelijke partij op zijn hand probeert te krijgen, zowel voor zichzelf als voor zijn nakomelingschap. Voordat zijn broeder Hamidoellah in 1734 stierf, stond Tamdjidoellah reeds lang als medebestuurder naast dezen in verband met diens zwakke gezondheid. Mohammed, de tegenwoordige Ratoe Anoem, was ten tijde van het overlijden van zijn vader 5 à 6 jaar oud, en Tamdjidoellah was aangewezen om de regering voor hem waar te nemen, tot hij de jaren des onderscheids bereikt zou hebben. Volgens Mohammed zelf was zijn meerderjarigheid op 18 jaar bepaald, zodat hij al in 1748 aanspraak op de troon maakte. Daar Tamdjidoellah er niet aan scheen te denken, de macht uit handen te geven, begon Mohammed langzamerhand ongeduldig te worden en dit gaf aanleiding tot „onlusten" tussen neef en oom. Aan het hof werd Mohammed het leven nogal onaangenaam gemaakt. Hij was getrouwd met de oudste dochter van Tamdjidoellah, maar omdat hij zich, naar het oordeel van den Sultan, niet behoorlijk ten opzichte van andere vrouwen gedroeg, verklaarde Tamdjidoellah het huwelijk voor nietig en nam hij zijn dochter weer bij zich. Om zijn vrouw nu terug te krijgen, werd de Ratoe Anoem genoodzaakt, in de dalem van den Sultan zijn intrek te nemen, waar hij nu zo goed als gevangen zat. Naar zijn eigen woorden had men al verscheidene malen geprobeerd, hem te vergiftigen. Verder had men hem het grootste deel van zijn inkomsten, die toch al niet hoog waren, ontnomen en deze aan den meest geliefden zoon van den Sultan, pangeran Nata Nagara, gegeven. (Hier horen we voor het eerst de naam van den man, die zulk een grote rol in de geschiedenis van zijn land zou spelen en die toentertijd iets ouder dan 20 jaar geweest moet zijn). Al de vernederingen, die de Ratoe Anoem moest ondergaan, waren gericht op één doel, hem de troon te onthouden en Nata voor hem in de plaats te stellen.

Hoewel het 3de artikel van het contract inmenging in geschillen tussen de leden van het vorstelijk huis verbiedt, aldus zegt van Suchtelen, zien zowel Tamdjidoellah als Mohammed in de Compagnie de macht, die deze geschillen beslechten zal, de eerste met vrees en de tweede met hoop. Hiervoor was Tamdjidoellah al bij het totstandkomen van het contract bang geweest en om diezelfde reden had Mohammed indertijd alles

in het werk gesteld om het door te laten gaan. Het gevolg hiervan was, dat de Sultan tot de partij was gaan behoren die de Hollanders kwijt wilde en zulks dacht te bereiken door de pepercultuur zoveel mogelijk tegen te werken en zelfs de aanplantingen te verwoesten en te verbranden, want zo zeide men: „zolang er peper is zullen de Hollanders blijven."

Onder de groten is de toemenggoeng Djaja Nagara de gevaarlijkste vijand van de Compagnie. Zijn Engelsgezindheid heeft hem, in de eerste jaren van de Hollanders in Bandjar, op de achtergrond gehouden, maar nu de Compagnie vijanden aan het hof heeft gekregen, heeft hij zich aan hun hoofd gesteld, terwijl hij zijn positie nog heeft weten te versterken door te bewerken dat zijn dochter met Nata trouwde. Van Suchtelen verdenkt hem van smokkelhandel met de Engelsen in peper, tin en opium, welke sluikerijen op Poeloe Laut plaats zouden hebben. De koelheid waarmee Van Suchtelen aan het hof is ontvangen, schrijft hij grotendeels toe aan de invloed van Djaja Nagara. Naar zijn mening echter is het gros van de bevolking tevreden met de Compagnie en schuilt de ontevredenheid alleen aan het hof, dat zich door de Compagnie de grote voordelen ziet ontnomen, welke vroeger uit de vrije handel met de Chinezen voortvloeiden.

Zoveel als Van Suchtelen weet te vertellen over het hof, zo weinig weet hij van het volk. Alles wat hij kan melden is, dat zij nogal vrijpostig zijn.

Over de peper sprekende, noemt Van Suchtelen behalve de tegenkanting van het hof nog andere factoren, die de peperaanbrengst zo hebben doen verminderen, zoals de kinderpokken, die nogal hevig „gegraseert" hebben, onenigheid tussen de pangeran Wira Nata, bezitter van een uitgestrekt peperland, en zijn onderdanen, waardoor geen peper uit dat land komt, en verder de „superstitie" van den inlander die geen peperstruik zal uitroeien, zolang die geen vrucht draagt. Behalve de peper is ook goud een product, dat echter van weinig betekenis is.

De Chinezen worden volkomen willekeurig behandeld. Zij worden bestolen, mishandeld, men betaalt hen niet, enz. enz. Dezen zouden onder het gezag van de Compagnie moeten komen en als haar onderdanen moeten worden aangemerkt.

Nadat het bij de slechte peperoogst van 1750—51 gebeurd was, dat de Chinezen meer peper kregen dan de Compagnie, zag de Hoge Regering in, dat het niet aanging, de Chinezen nog langer in alle gevallen een vast aantal picols toe te kennen en toen Van Suchtelen dan ook zijn vervanger kwam installeren, bracht hij de order mee, dat de Chinezen met de helft van de oogst tevreden moesten zijn, ingeval deze minder dan 8.000 picol bedroeg.

Niettegenstaande deze order kregen de Chinezen van de

slechte peperoogst in het boekjaar 1752—53 nog 1072 picol, terwijl de Compagnie slechts 800 picol ontving [1]). Er kwamen dat jaar vier jonken en hoewel Te Lintelo protesteerde en twee ervan liet vasthouden, wilde de Sultan niet luisteren en bleef er op staan, dat ook aan deze twee toegang verleend werd. De toestand aan het hof bleef ongeveer hetzelfde; de Ratoe Anoem leefde nog steeds in een soort gevangenschap, maar hij maakte Te Lintelo bekend met zyn plannen om zelf hulp van de Compagnie in Batavia te gaan inroepen en, mocht dit geen succes hebben, zich tot de Engelsen te wenden. Nog altijd echter voerden Tamdjidoellah, pangeran Soeria en de toemenggoeng Djaja Nagara de boventoon en gingen verder met hun plannen om de troon voor Nata te verzekeren. Ook in een ander opzicht trad deze, aan de Compagnie vijandige, partij met succes op, nml. door het laten vernielen van 10.000 peperheesters onder voorwendsel, dat het terrein, waarop deze stonden, dienen moest als jachtterrein voor den Sultan. In een brief, die de Ratoe Anoem aan de Hoge Regering schreef, gaf deze dan ook niet onduidelijk te kennen, dat de slechte toestand van de pepercultuur in de laatste jaren, te wijten was aan Tamdjidoellah. Nog in 1753 wist Mohammed zijn vrijheid te veroveren, toen hij in een twist raakte met pangeran Soeria over de eigendom van een stuk land [2]). Naar de berichten, die Te Lintelo daarover binnen kreeg, had Mohammed een groot aantal Bandjarezen om zich verzameld, terwijl pangeran Soeria zich een partij met Boeginezen gevormd had. Hoewel het eigenlijk de plicht van Tamdjidoellah was, zijn neef te steunen, hield hij zich voorlopig onzijdig en het zou al enige malen tot kleine schermutselingen gekomen zijn. Tenslotte verklaarde Tamdjidoellah zich toch voor Mohammed, waarna Soeria de wapens neerlegde en het conflict geëindigd was. Het resultaat van dit alles was, dat de Ratoe Anoem nu vrij stond. Dit had aan de ene kant een gunstig gevolg voor de Compagnie, daar de Sultan nu zijn heil weer bij haar ging zoeken, aangezien gebleken was, dat de Ratoe Anoem veel meer geliefd was bij het „gemeen" dan hijzelf. Vooral zijn geldzucht had Tamdjidoellah bij het volk gehaat gemaakt. Hij had nml. de gehele peperinkoop in eigen handen en in die van enkele groten gebracht, terwijl practisch het verbod van de vrije peperaanvoer naar de vestiging van de Compagnie te Tatas bestond. Op deze wijze werden de peperplanters gedwongen, hun peper tegen zeer lage prijzen aan den Sultan c.s. af te staan, welke laatsten het verschil opstreken tussen de betaalde prijs en de 6 realen, die men van de Compagnie kreeg.

Bandjar was in deze tijd nog altijd een handelsrijk van

---

1) K. A. 2710.
2) K. A. 2729.

betekenis, hetgeen blijkt uit een door Te Lintelo opgestelde opsomming van vele artikelen (o.a. lood), die de Compagnie hier goed zou kunnen afzetten, als er niet zo'n „considerable" vrije vaart op Bandjar was. Ook in dit opzicht waren de Chinezen de grootste concurrenten van de Compagnie. Behalve de vrije vaart bleek, naar de ondervindingen van Te Lintelo, ook de smokkelhandel in zogenaamde Compagnieproducten, zoals o.a. in van Bali aangevoerde muskaatnoten, te bloeien. Hiervan krijgen we trouwens bevestiging door een schrijven van den Ratoe Anoem aan de Hoge Regering, waarin hij, „tot zijn smertelijk leetwezen" vertelt van de slinkse streken van den Sultan, die behalve de tegenwerking van de peperaanbrengst en de levering aan de Chinezen bovendien nog de handel in contrabanden, als noten, nagelen, en opium toestond en in de hand werkte. In deze brief toont de Ratoe Anoem zich geneigd, naar Batavia te komen en over de zaken van Bandjar te onderhandelen. Getrouw aan haar principe is de Hoge Regering daar echter niet op ingegaan.

In het jaar 1754 kwam slechts één Chinese jonk te Bandjar aan, hetwelk door Batavia bewerkt was. Hierover ontstond ontevredenheid niet alleen bij den Sultan en de groten, maar ook bij het gewone volk, dat behoefte had aan de Chinese waren, welke ingeruild werden tegen eigen producten, zoals bindrottings, e.d. Er kwam nu nog bij, dat de andere Chinese jonk, die eigenlijk voor Bandjar bestemd was, maar geen pas van de Hoge Regering had kunnen verkrijgen, nu naar Pasir ging, waar toch peper verkregen werd, en wel gesmokkelde Bandjarese. Daarom verzocht de Sultan aan de Hoge Regering, in het vervolg drie jonken toe te staan, bij welk verzoek om alle bovengenoemde redenen, Te Lintelo zich aansloot. Dat dit verzoek van Te Lintelo niet geheel belangeloos was, zou later blijken.

Bij de beantwoording van een „Patriasche Generale Missive" van 8 October 1753, de jaarlijkse brief van de Heren Bewindhebberen in Nederland, waarin zij hun mening over ieder comptoir afzonderlijk kenbaar maakten en waarvan elk comptoir het haar betreffende deel toegezonden kreeg, komen we iets te weten over de vestiging van de Compagnie zelf te Bandjarmasin [1]). Deze bestond in 1755 uit niet veel meer dan enige woonhuizen en peperpakhuizen, met daaromheen een palissadering. Daar de grond zeer moerassig en modderig was, had men in de loop van de jaren het terrein van de vestiging enigszins opgehoogd. De omgeving bestond echter uit modderpoelen en de enige wijze van communicatie was de rivier, daar wegen practisch onbekend waren. Het hout,

---

1) K. A. 2751 — d. d. 15 April 1755.

waaruit alle gebouwen opgetrokken waren, was niet tegen het klimaat en de bodem bestand en verrotte in een zeer korte tijd, zodat reparatie's steeds noodzakelijk waren en het geheel eigenlijk altijd bouwvallig bleef. De woningen waren op palen gebouwd en Te Lintelo schrijft, dat het meermalen voorgekomen was, dat men, als men met te veel mensen in een vertrek aanwezig was, met huisraad en al door de vloer heenzakte en in de modder terecht kwam.

Deze beschrijving gaf Te Lintelo naar aanleiding van de klacht van de Heren Zeventien, dat de Compagnie te Bandjarmasin eer achteruit dan vooruit ging. Om verandering in de zaken te brengen, ried Te Lintelo aan, een versterkte loge te bouwen en een grotere bezetting te Bandjar te leggen, om door ontplooiing van een sterkere macht het contract te doen nakomen, waarvan nu vele punten een dode letter waren, zoals het verbod van peperleverantie aan anderen en de bepaling, dat de Chinezen hun peper van de Compagnie moesten betrekken. Vooral het niet nakomen van het laatste punt was de Bewindhebberen een doorn in het oog, maar, zoals Te Lintelo opmerkte, daar was weinig aan te doen, zolang de Compagnie niet tot strengere maatregelen overging.

Ook in 1755 was de peperopbrengst slecht. De Chinezen verschenen weer met drie jonken, die ondanks het protest van Te Lintelo, toegelaten werden. Naar het gerucht wilde, was er een jonk in Pasir en daar dit voor den Sultan al even onvoordelig was als voor de Compagnie (immers aan de naar Pasir gesmokkelde peper was voor den Sultan ook niets te verdienen), werd op verzoek van Tamdjidoellah een gewapende sloep daarheen gestuurd. Een jonk was er, voor zover men kon nagaan, niet en Pasir werd in staat van verdediging gebracht bij het verschijnen van het Hollandse vaartuig.

In deze tijd trad een nieuw stadium in de verwikkelingen tussen den Sultan en den Ratoe Anoem in. De laatste vestigde zich als een soort van zeerover op Tabanio of Tabenjouw zoals het door de Compagnie genoemd werd, en trok van daaruit met een vlootje van zes à zeven vaartuigen rond, terwijl hij zijn volk „om den Sultan te plaagen alle onordente-„lijkheeden (liet) pleegen". Hij wist op deze wijze de handel zeer te bemoeilijken, daar hij vele vaartuigen naar Tabanio deed opbrengen, waar ze grondig geplunderd werden, wat in sommige gevallen ook tot moord leidde. Mohammed, wien het wachten op de hulp van de Compagnie tenslotte te lang was gaan duren, had zijn zaak zelf maar in handen genomen en daar hij arm was, moest hij deze weg wel opgaan om zichzelf en zijn aanhangers te onderhouden.

Zowel Mohammed als de Sultan probeerden nog wel, de interventie van de Compagnie te bewerkstelligen, maar Te Lintelo deelde hun mede, dat hem zulks, onder bedreiging

van strenge straf, verboden was. Bij de Hoge Regering brak hij echter een lans voor den Ratoe Anoem en ook dit, even als het verzoek om meer Chinese jonken toe te staan, was niet zonder eigenbelang. Tamdjidoellah was in deze tijd erg mak, nu hij zich door den Ratoe Anoem bedreigd voelde, maar dit weerhield hem er toch niet van, ondanks het herhaalde aandringen van de Compagnie, zijn onderdanen bij voortduring het vel over de oren te halen. Te Lintelo hoorde bij het peperwegen door de peperaanbrengers meermalen de opmerking maken, dat de peperplanters er graag peper bij zouden planten, als zij zoveel geld in handen kregen als de Compagnie ervoor betaalde.

De slechte peperaanvoer gedurende het verblijf van Te Lintelo te Bandjar had intussen argwaan bij de Hoge Regering gewekt en al gaf genoemde resident al weer hoog op van de verwachtingen voor het jaar 1756, toch besloot men de zaak te doen onderzoeken en als regeringscommissaris naar Bandjar Johan Andreas Paravicini te zenden, met de instructie, de gedragingen van den resident na te gaan, te informeren naar de onenigheden tussen den Sultan en den Ratoe Anoem en te proberen, door het sluiten van nieuwe contracten, verandering ten goede in de peperhandel te brengen.

Op 27 September 1756 arriveerde de commissaris te Bandjar. We zullen het bezoek van Paravicini, zijn persoon en zijn uitlatingen in den brede nagaan, daar hij een belangwekkend persoon uit deze tijd is. Paravicini, opperkoopman en sjabandar van Batavia, had reeds enige commissiën naar Palembang en later naar Timor, Rotti, Solor, Sava en Soemba met succes volbracht. Dit had hem niet bepaald bescheiden gemaakt, en hij was, op zijn zachtst uitgedrukt, iemand die een nogal hoge dunk van zichzelf had [1]).

Kort na zijn aankomst wist hij mede te delen, dat alleen al het bericht van zijn komst, zulk een schrik veroorzaakt had, dat er op het ogenblik van zijn schrijven reeds 7.000 picol peper geleverd was [2]). Nu rekende men de peperoogst te beginnen met September en te eindigen in Augustus van het volgende jaar. In September was de aanbrengst over het algemeen klein, daar dan de nieuwe oogst pas begon en alleen in zeer rijke peperjaren, als het gewas door gunstige klimaatsomstandigheden spoedig gerijpt was, begon reeds in die maand een grote peperaanvoer. In zulk een jaar is Paravicini op Bandjar gekomen, maar hij aarzelde niet, het feit van de goede oogst aan zichzelf toe te schrijven. Ook de oorzaak van de slechte peperaanbrengsten van de laatste jaren had hij

---

1) Dr. C. A. Mees in „De Kroniek van Koetai" — Diss. Leiden 1935 — pagina 18 — noemt Paravicini een politiek charlatan.
2) K. A. 2780.

(hij was toen precies vier dagen op Tatas) reeds ontdekt. Deze was, zoals zijn opdracht trouwens reeds suggereerde, te zoeken in het gedrag van Te Lintelo, of om Paravicini aan het woord te laten — „zijnde voor so veel ik in een soo korten „tijd heb kunnen bespeuren, de dikwijls opgewarmde en op- „gedirckte uijtvlugten van swaare regens, kinderpokjes en „andere inconveniënten meer, maar frivole voorwentsels, „expres gepractiseerd om de beurs op eene strafbare wyse ten „nadeele zyner betaalsheeren te vullen en denselve te be- „rooven van de voordeelen van een opulenten insaam van dat „gewild product, dat de Chineezen egter door sulke en dierge- „lyke quade practycqen van trouweloose dienaars in ruyme „quantiteyten bemagtigen en dus 't best daarby vaaren."

Op 20 October 1756 wist Paravicini een contract met Tamdjidoellah te sluiten en kort daarop een met den Ratoe Anoem. De wijze van totstandkoming en de inhoud van deze contracten zullen we nagaan door het desbetreffende verslag van Paravicini aan de Hoge Regering op de voet te volgen [1]).

Dit begint met de woorden „Finis coronat opus, dat is, het „eijnde croont het werk, is een grijs spreekwoord, en so 't „waar is, dat alle goede en volmaakte dingen in 't drietal „bestaan, of dat het eijnde eenes dings beeter is als desselfs „beginsel: ziet hier, Hoog Edele Heer en Wel Edele Heeren, „dese sinspreuken in allen deele vervuld". Met deze eerste twee zaken bedoelde hij zijn vorige commissiën naar Palembang en naar Timor, Rotti enz., waarvan de een nog beter was dan de ander. „Maar dese laatste van Borneo moet volgens „haren gelukkigen uijtslag en de manier om dees te bevorde- „ren, verbazing in iedereen veroorsaaken en met regt de deur „sluyten."

Als hij het contract er niet bij ingesloten had, zou men hem niet kunnen geloven („men zoude mijn voorgeeven voor een „verdigtsel kunnen opneemen"). Het lijkt hem zelf nog een droom toe, dat hij dergelijke voordelen verkregen heeft van zulk een „trotsen en ongemakkelyken en magtigen monarch, „welkens aansien alleen genoeg is om iemand een dadelyke „benauwdheijd op 't lijf te jagen." Het was „iets dat alle ver- „stand te boven gaat". Als men den dikken (volgens van Suchtelen woog hij ruim 1½ picol) en zachtaardigen Tamdjidoellah, die bovendien in grote angst zat, elk ogenblik door Mohammed van de troon gestoten te worden, uit de geschiedenis heeft leren kennen, gaat het in werkelijkheid niet zover boven het verstand, dat Paravicini dit contract met hem heeft kunnen sluiten.

Dan begint Paravicini een verhandeling te houden over zijn

---

1) K. A. 2780 — d. d. 8 November 1756 — Reeds gepubliceerd in B. K. I. 2 : 4.

„geringe staatskunde", waardoor hij dit verstand te boven gaande contract heeft kunnen verkrijgen. Het gehele principe van deze staatkunde is, dat men vreemdelingen met alle mogelijke beleefdheden moet behandelen en „haar so 't mo-„gelijk is dienst en goed te doen — so om dat het een zedige „plicht is, als ook om 't voordeel dat men by ontmoeting dik-„werf daarvan kan trekken. De tegenwoordige en latere tyden „kunnen somtijds voordeel uijt zulke voorbeelden trekken, „bysonders by den Inlander die, hoe swart zijn vel is, in „erkendelijkheid verre den Europees te boven gaat en over-„treft, want wat kan het al helpen zig op een blank vel te „beroemen, als de ziele in dat wit lighaam swart en donker is!"

Welnu, dit principe heeft hij in praktijk gebracht, toen het afgezantschap van den Sultan te Batavia was en hij in zijn functie van sjabandar veel met deze mensen te maken had en de vriendelijke manier, waarop hij deze afgezanten behandeld had, diende hem nu tot introductie aan het hof.

Na deze inleiding, welke ettelijke bladzijden in beslag neemt, komt Paravicini ten slotte tot de bespreking van zijn opdracht. Wat het eerste punt daarvan betreft, het onderzoeken van de oorzaken van de slechte peperaanbrengst, is hij tot het inzicht gekomen, dat, behalve Te Lintelo, ook de Sultan daaraan schuldig is. Hij adviseert de Hoge Regering, hierin zo streng mogelijk op te treden. Over het tweede punt van zijn opdracht, de verhouding tussen den Sultan en den Ratoe Anoem, weet hij niet veel meer te vertellen, dan wat de residenten daarover al medegedeeld hadden, nml. dat de Ratoe Anoem de wettige troonopvolger is en Tamdjidoellah de usurpator. Alleen valt hier op te merken, dat Paravicini van den zoon van Tamdjidoellah spreekt als Wira Nata. In een van zijn brieven had de laatste zich Nata Dilaga genoemd, zodat hij al in 1756 onder drie namen, nml. ook nog als Nata Nagara, in de geschiedenis voorkomt.

Over het laatste punt, het sluiten van de contracten, begint Paravicini, met mede te delen, dat hij aan het hof in 12 dagen dit feit volbrengen moest, terwijl de drie commissarissen in 1747 er 5 maanden voor nodig hadden (waarbij hij niet schijnt te weten, dat het contract van 1747 ook in enkele weken gesloten is). Hij moest „de voordeelen van dit magtig, grootst en „rijkst eiland des ganschen aardbodems in den schoot van de „E. Comp. doen vallen, Borneo tot een leen en de koning tot „een vazal van de Comp. maken." Maar daarvoor moest hij onderhandelen met het hof, dat, naar zijn zeggen, gold als het ongemakkelijkste en onbuigzaamste van heel Indië. Naar aanleiding van deze kwalificatie van het hof, merkt Paravicini, die zelf ook niet zonder critici blijkt te zijn, op: „Quad-„aardige muggesifters en stoorders eener goede ruste zullen „somtijds zeggen, dat zulks geschied tot opheldering en be-

„vordering myner eigen glorie en ydelwaan, maar ik ant-
„woord dese, op myne stede, van gerust onder haar dak aan
„de ombertafel onder een pijpje en een glaasie rood het vitten
„van hun evennaasten en het lasteren zelfs van de hooge magt
„en hunne heijlsaam ordonnantiën, haar wel in mijn plaats
„wilde stellen en uijtvoeren 't gunt ik in dese so lastige, dog
„voor de E. Comp. so voordeelige commissiën gedaan hebbe;
„het is waar, en ik zal het nooit negeeren, dat ik seer ambi-
„tieus em glorieus ben; so dat een fout is, is het een van mijn
„grootste, maar ik soeke myne glorie in het ware belang van
„mijn heeren en meesters en niet in het myne, daarvan ge-
„loove ik reets so veel preuven te hebben gegeven, dat men,
„sonder my 't grootste ongelijk des werelds aan te doen, zulks
„niet zal konnen ontkennen: kortom, myne verrigtingen, mijn
„betoonde iever, myne conferentiën, mijn relaas dienaan-
„gaande en myne contracten, maar inzonderheijd die met het
„hoff van Bandjar 't laatst gesloten zijn, zullen evidente
„preuven van mijn gedrag geven."

Op 6 October verscheen Paravicini aan het hof te Kajoe Tangi om de missive van de Hoge Regering, waarin zyn opdracht vermeld stond, te overhandigen. Hy werd met alle pracht en praal onthaald en van het overhandigen van de missive geeft hij een levendige beschrijving, waardoor men enige indruk krijgt van de toen nog grote rijkdom van het Bandjarese hof. „Onbeschryfelijk is de pragt die zig by dat
„ceremoniëel (het overhandigen en openen van de Regerings-
„missive) vertoonde, de kostelyke met gouden tapyten belegde
„en behangen groote audiëntiezaal, de menigvuldige gouden
„vaten tot quispedoors incluijs, de weergalooze gouden met
„groote diamanten, robynen, smaragden en saffieren besette
„betelbakken, de om Zijn Hoogheid met gouden pieken, schil-
„den en helmen geschaarde lijftrawanten, de met juweelen
„van groote waarde opgesmukte bywyven, de weergaloos
„fraaye bank daar de princen van den bloede op zijn pragtig-
„ste uijtgedost saten en eijndelijk de pragtige Bandjareese
„rijxcroon, die naast Zijn Hoogheijd op een geel fluweelen
„kussen, waaraan groote quasten en franjes hingen, lag,
„maakte het fraayste en ontzaginboesemend gesigt des we-
„relds uijt."

De eerste dag ging met allerlei ceremoniën voorbij en de volgende dag werd met de onderhandelingen begonnen. Paravicini maakte den vorst duidelijk, dat het oude contract goed was, doch dat het herhaaldelijk overtreden werd, waardoor de peperleveranties sterk verminderden. Toen Tamdjidoellah daarop met de bekende „voorwendsels" kwam, zoals slechte oogsten door hevige regens, enz., antwoordde Paravicini, dat hij bewijzen kon, dat voor drie jaar de Chinezen 8500 picol gekregen hadden, terwijl de Compagnie zich met 800 picol

had moeten tevreden stellen (dit laatste mag enige waarheid inhouden, nml. dat de Chinezen meer kregen dan Te Lintelo opgaf, maar het opgegeven getal is schromelijk overdreven). Verder deed Paravicini den Sultan verwijten over het saboteren van de pepercultuur. Hiermee waren de voorpostengevechten afgelopen en daarbij bleef het de eerste dag. Met Nata voerde Paravicini nog een gesprek waarbij eerstgenoemde zich beklaagde over de onbuigzaamheid van den Ratoe Anoem, die van zijn rechten geen afstand wilde doen. Paravicini antwoordde, dat het slecht voor Bandjar zijn zou, als Mohammed aan de regering kwam, maar dat de Compagnie niet ongenegen was, Nata te helpen de troon in plaats van den Ratoe Anoem te beklimmen. Men ziet hier een voorbeeld van de diplomatie van de Compagnie, want enige tijd later zou Paravicini hetzelfde aan Mohammed beloven, alles om maar zo gunstig mogelijke voorwaarden voor de contracten te krijgen. Op de avond van de 7de October werd ter ere van den commissaris een „comediespel" [1]) opgevoerd door prinsessen, waaronder ook de vrouw van Nata. Daar Paravicini zich de andere dag niet goed voelde, stuurde hij het conceptcontract ter inzage aan den Sultan. De toemenggoeng Djaja Nagara, die het ook te lezen kreeg, wist door „syne fijn-„heijd het fenijn, dat in hetselve verborgen was, te ontdekken." Djaja Nagara kwam nu met het plan om den commissaris te vermoorden en de nederzetting van de Compagnie te plunderen en in brand te steken. Hij zou de volgende woorden tegen den Sultan gesproken hebben: „Ziet Uwe Hoogheijd „niet, dat overal daar de Comp. voet heeft alles met geweld „gedwongen, de vorsten in ballingschap weggesonden, van „de throon afgeschopt en als slaven getracteerd werden? Weet „Uwe Hoogheijd het geval van Bantam en Java niet? De Hol-„landsche Comp. zal het ey opeeten en geeven Uwe Hoogheijd „de dop, zoals ze overal doet."

Zodra Paravicini hoorde van de plannen om hem te vermoorden, vroeg hij audiëntie aan bij den Sultan en sprak daar een taal, zoals hij zelf zegt, alsof hij 50.000 man achter zich had, inplaats van een lijfwacht van 20. Hij wierp den Sultan het gerucht voor de voeten en zeide, dat hij deze audiëntie gevraagd had om te tonen dat hij niet bang was. Dat sprak trouwens vanzelf, want de Compagnie had een einde willen maken aan de „vexatiën" met Bandjar en had daarom een man gestuurd die de dood niet vreesde, een man zoals Paravicini zelf was. Vol bewondering sprak daarop de Sultan „Dan zijt gy, mijnheer, een orang brany", welke laatste woorden volgens de toelichting van den heer Paravicini betekenen

---

1) Cense noemt dit „comediespel" djogèt, een dans, die alleen door prinsessen van den bloede mocht worden uitgevoerd. — Kroniek — blz. 154.

„een couragiëuse voorvegter". Toen liet Tamdjidoellah Paravicini plotseling door zijn lijfwacht omringen, maar de commissaris toonde zich onverschrokken, waarop de Sultan ze wegstuurde, maar nu hetzelfde liet herhalen door zijn „bywyven", waarop Paravicini zeide: „Deze zijn al so gevaarlijk „als d'eerste, als men daarvan een quaad en overtollig gebruik „maakt." Toen lachte de Sultan en sprak, „Soengoeh, soengoeh, commissaris ada orang terlaloe bisa" [1]). Hierop antwoordde Paravicini, dat daar wel iets van aan moest zijn, als de Compagnie hem naar een zo verstandig vorst als den Sultan van Bandjar stuurde. Hiermede was het pleit gewonnen en van dat ogenblik af had Paravicini Tamdjidoellah geheel op zijn hand. Ook de toemenggoeng Djaja Nagara, die zijn gevaarlijkste tegenstander aan het hof was, moest nu nog tot de goede zaak overgehaald worden. Daartoe vertelde Paravicini hem, dat de Fransen nog steeds wraak eisten voor het aflopen van hun schip in 1743 en Bandjar reeds lang verwoest zouden hebben, als de Compagnie niet, als bondgenoot van de Bandjarezen, zich daartegen gekeerd en gedreigd had, een strafexpeditie niet te zullen tolereren. Dit snoerde Djaja Nagara, die nog een heilzame angst voor de Fransen had, de mond.

Nu konden de onderhandelingen pas goed beginnen en na een hele week van heen en weer praten, waarbij Paravicini geen stap terugweek, werd het contract of de acte van renovatie zoals het genoemd werd, getekend. Met grote feestelijkheden werd de laatste dag van 's Commissarissen verblijf te Kajoe Tangi gevierd.

Zover gekomen, moet Paravicini zijn hart weer eens luchten tegen zijn vijanden, met de volgende woorden „God heeft „eindelijk een einde willen maken aller critique lasteringen „waarmede een reeks onrustige ruststoorders mijn ellendig „leven hebben soeken te beswalken en ik schijn eenige ver„sekeringen te hebben, dat zig voor mijn nog meer occagiën „zullen opdoen in dewelke ik my ten grooten voordeele myner „heeren en meesters zal kunnen bekend maken." Ten slotte beroept hij zich nog op zijn „seer edelmoedigen weldoender „Zyne Excellentie, desen thans in een glorieuse geheugenisse „regeerende Hoog Edelen Heere Gouverneur Generaal Jacob „Mossel."

De inhoud van het contract komt in hoofdzaak op het volgende neer. In tegenstelling met art. 3 van het contract van 1747 zal de Compagnie zich kunnen mengen in binnenlandse aangelegenheden, waardoor de Sultan stilzwijgend vazal van

---

1) In B. K. I 2 : 4 wordt dit vertaald met „Voorwaar, voorwaar, de Commissaris is een ervaren man". Beter is „Voorwaar, voorwaar, de Commissaris is een heel wijs man".

de Compagnie wordt. Den Sultan zal alle handel met de Chinezen verboden zijn en de laatsten zullen hun handelswaren aan de Compagnie moeten leveren, welke deze waren met 30 % winst zal verkopen, waarvan de Sultan 1/3 zal krijgen. Verder zal de gehele handel van peper, was, goud, diamanten en vogelnestjes in handen van de Compagnie komen. Als tegenprestatie zal de Compagnie een aantal „negoryen" voor den Sultan veroveren, die vroeger tot Bandjar behoord zouden hebben. Het waren Berau, Koetei en Pasir aan de Oostkust van Borneo, Sangauw en Sintang aan de Kapoeas en Lawei (Melawi) aan de gelijknamige zijrivier van de Kapoeas, de Melawi. Na de verovering daarvan zou de Compagnie bepaalde vastgestelde inkomsten uit die landen trekken [1]). Over de landen schrijft Hageman [2]), dat het zeer de vraag is, of deze wel ooit tot Bandjar behoord hebben. Dit trekt hij vooral in twijfel voor Pasir, Koetei en Berau. Als we er aan denken, dat reeds in 1635 de Compagnie hulp verleende aan den Bandjaresen Sultan om Pasir en Koetei te onderwerpen [3]), dan is het wel aan te nemen, dat deze steden of landen, al behoorden ze misschien in de grijze oudheid tot Bandjar, althans een recht op zelfstandigheid veroverd hadden. Volgens Hageman zouden de aanspraken op de ander „negoryen" ook zeer aanvechtbaar zijn. Hij veronderstelt, naar aanleiding van het opnemen van dit artikel in het contract, bij Paravicini of een grote kennis of een totale onwetendheid ten opzichte van de aardrijkskunde van Borneo. We kunnen wel met gerustheid zeggen, dat het laatste het geval was.

Enige dagen nadat Paravicini uit Kajoe Tangi in Tatas teruggekeerd was, nml. op 27 October, sloot hij een verdrag met den Ratoe Anoem voor het geval, dat deze aan de regering zou komen. Dit contract ging nog veel verder dan dat met Tamdjidoellah. In de eerste plaats zou hij de schikkingen die met Tamdjidoellah gemaakt waren aanvaarden. Verder echter zou het gehele rijk aan de Compagnie komen en den Sultan als leen teruggegeven worden, terwijl de benoeming van de volgende Sultans aan de Compagnie zou blijven. Bovendien zou de Sultan jaarlijks 1.000 picol witte peper, 100 karaten diamant en 100 realen fijn goud als „hommage" aan de Compagnie leveren, zonder betaling. De Chinezen zouden direct onder de Compagnie komen te staan en alle in en uitgaande rechten aan haar vervallen.

Na deze opsomming van de voornaamste punten uit de twee gesloten contracten, feliciteert Paravicini de Hoge Re-

---

1) Deze tegenprestatie vermeldt Paravicini in zijn verslag niet, maar we horen daarvan in een brief van den Sultan aan de Hoge Regering. (K. A. 2780).
2) Tijdschrift van N. I. — 1861 — blz. 217.
3) Zie blz. 6. Zie voor dit onderwerp ook Mees blz. 14, 18 en 19.

gering bij voorbaat met de vruchten van zijn arbeid, terwijl hij adviseert om den Ratoe Anoem te steunen, aangezien het met dezen gesloten contract het voordeligst voor de Compagnie is. Hij besluit dit gedeelte van zijn verslag met de raad, het eiland Borneo, dat hem zo ontzettend rijk voorkomt, tot het middelpunt van de Indische handel te maken.

Daarna wijdt Paravicini zijn aandacht aan de loge en de bezetting daarvan. De nederzetting had, naar zijn oordeel, meer weg van een „Holdenburgse of Westphaalsche boeren-„meyerey" dan van een loge. Alle woningen waren van bamboe in een stinkend moeras op palen gebouwd. Het terrein was slechts gedeeltelijk opgehoogd en in vele huizen kon men door de vloer het water, dat er onder stond, zien. Het oppervlak was met palissaden omringd en ongeveer 50 roeden in het vierkant. Hij besluit deze sombere schildering met de woorden: „Dit is alles wat ik van dese logie of liever varkens-„hok, die de Comp. so veel geld gekost heeft, seggen kan."

Tegen Te Lintelo brengt Paravicini zware beschuldigingen in, o.a. dat de Chinezen, als zij met een grote jonk kwamen, hem 1.000 realen moesten betalen en voor een kleine jonk 500 realen. Bovendien zou hij hun voor elk picol peper, dat zij inlaadden, boven de gewone heffing nog eens 3 realen hebben laten betalen. Ten slotte wijst hij nog op de reeds vermelde beschuldiging, dat de Chinezen in 1753 8.500 picol peper hadden gekregen. In zijn verweerschrift, hetwelk ook ondertekend is door den boekhouder Duthon en den assistent Lauwrenson, ontkent Te Lintelo al het hem ten laste gelegde, en al overtuigt het niet geheel, toch wordt het wel duidelijk dat de feiten die Paravicini opsomt zeer overdreven zijn. Nochtans is wel als vast aan te nemen, dat Te Lintelo zijn voordeel van de Chinezen getrokken heeft en dat hij met den Ratoe Anoem in deze kwestie onder een hoedje speelde.

Ook heeft Paravicini veel te vertellen over het optreden van Te Lintelo tegen den Sultan en den Ratoe Anoem, die beiden hun beklag bij hem ingediend zouden hebben. Volgens hem beweerde Tamdjidoellah dat deze zelfs door Te Lintelo uitgedaagd was, toen hij zich met de peperleveranties aan de Chinezen wilde bemoeien. In hoeverre deze beschuldigingen waar zijn, is niet na te gaan. Vast is, dat in een van de brieven de Ratoe Anoem geen slecht woord van Te Lintelo weten wil en aangezien we voor zeker kunnen houden, dat deze twee samenwerkten, is het ook onwaarschijnlijk, dat Te Lintelo den Ratoe Anoem zodanig brutaliseerde, dat deze daarover zijn beklag bij Paravicini ingediend zou hebben. De beschuldiging van Tamdjidoellah tegen Te Lintelo is te begrijpen, aangezien de resident aan de kant van den Ratoe Anoem stond. Veel zal echter toegeschreven moeten worden aan de onbetrouwbaarheid en leugenachtigheid van de Bandjarezen en

aangezien Paravicini bijna zijn gehele bewijsmateriaal op Inlandse getuigenissen gegrond had, is het met geen mogelijkheid na te gaan, in hoeverre de ingebrachte beschuldigingen waarheid bevatten. Ook Paravicini zelf ontkwam niet aan de „fantasie" van de Bandjarezen, want in een brief, waarin de Ratoe Anoem sterk aandringt op het aanblijven van Te Lintelo, beschuldigt de troonpretendent Paravicini er van, dat deze hem het contract heeft laten tekenen, zonder dat hem de inhoud bekend was en dat hij hem verder een partij peper en een „vrouwspersoon" afgedwongen heeft. Ten slotte noemt de Ratoe Anoem de handelingen en de gezegden van den commissaris (aldus de vertaling van de brief) „nog pryselijk, „veel min respectabel". Deze beschuldiging werd echter eveneens verontwaardigd ontkend, en nu door Paravicini en diens assistent Ringholm. Het is volmaakt onmogelijk, uit dit warnet van beschuldigingen en tegenbeschuldigingen de ware toedracht te reconstrueren. Laat het voldoende zijn, vastgesteld te hebben, dat Te Lintelo in alle geval niet geheel vrij uit ging. Dat ook de Hoge Regering de zaak niet zo ernstig opvatte als Paravicini haar voordroeg, blijkt uit het feit, dat Te Lintelo pas een jaar later naar Batavia opgeroepen werd om zich aldaar te verantwoorden. Paravicini zelf vertrok nog in 1756 van Bandjar.

Er komt nu een tijd van onzekerheid, daar men niet goed weet, onder welke contracten Bandjar staat. Het wachten is eigenlijk op de ratificatie van de nieuw gesloten contracten door de Hoge Regering, welke heel lang heeft laten wachten op een definitief uitsluitsel. Tamdjidoellah schrijft nog in 1756 aan de Hoge Regering, dat hij de acte van renovatie opvolgen zal, zodra de beloofde landen voor hem veroverd zullen zijn. Te Lintelo vertelt, dat bij een hofbezoek, in het voorjaar van 1757, Tamdjidoellah hem de onmogelijkheden welke in de acte van renovatie voorkwamen voorgehouden had [1]). Tamdjidoellah zou verder gezegd hebben, dat hij niet begreep, waarom Paravicini Te Lintelo niet geraadpleegd had over verschillende punten van het contract, aangezien deze toch beter op de hoogte was van de Bandjarese zaken dan de commissaris, en dat het hem „evenveel" was of zulke acten gemaakt werden of niet. Op de vraag van Te Lintelo, waarom hij dan het verdrag ondertekend had, zou de Sultan geantwoord hebben, dat Paravicini zo had aangedrongen en hem zo weinig tijd gelaten had om alles goed te beraadslagen, dat hij ten slotte maar getekend had om den commissaris kwijt te raken. In hoeverre de weergeving van dit gesprek de waarheid bevat of in hoeverre het een uitvloeisel is van de uit de

---

1) K. A. 2800.

aard der zaak niet bepaald vriendschappelijke houding van Te Lintelo ten opzichte van Paravicini, kunnen we niet nagaan, maar een latere uiting van Tamdjidoellah doet ons aan de waarheid ervan twijfelen.

Een moeilijk punt werd het feit, dat de Ratoe Anoem de acte van renovatie niet mede ondertekend had en er nu niet aan dacht, zich er ook maar iets van aan te trekken. Hij zou tegen Te Lintelo gezegd hebben, dat hij wel eens zou willen zien, wat meer stand zou houden, het in 1747 door hem mede ondertekende contract of deze acte van renovatie, over welker inhoud hij zeer verontwaardigd was. Volgens Te Lintelo zou hij daar nog aan toegevoegd hebben, dat, „indien hy het om „onzentwille niet en liet en 's Comp.'s gevaar niet baarblyke- „lijk voor oogen zag, hy hier op Bandjar een tooneel zoude „openen waarvan men versteld soude staan." Een ding staat wel vast, nml. dat de Compagnie met deze hele geschiedenis zich den Ratoe Anoem tot vijand maakte. Over de algemeene toestand in Bandjar weet Te Lintelo nog te zeggen, dat sinds de komst van den commissaris de Bandjarezen de zelfde mensen niet meer waren: „zy gaan tegenwoordig met dwang te werk „en storen zich nergens aan." Ook deze uitlating moeten we op rekening van Te Lintelo's haat tegen Paravicini stellen.

De eerste beproeving van de acte van renovatie kwam met het arriveren van de Chinese jonken. Volgens de acte zou de Sultan geen peper meer aan de Chinezen mogen leveren en hij beloofde dan ook, zijn woord te zullen houden, als de Compagnie haar toezegging van het veroveren van Pasir, enz. maar gestand deed. De Ratoe Anoem echter ging kalm zijn gang met het beladen van de jonken. De Sultan deed zijn best, de verleiding te weerstaan (er waren inderdaad grote voordelen aan deze handel voor de vorsten verbonden, want zij legden nog eens 3 realen per picol op de prijs van 8 die door de Compagnie vastgesteld was), maar toen de „nachoda" van de voor den Sultan bestemde jonk dreigde, dat er geen enkel vaartuig meer uit China zou komen, als hem geen peper werd geleverd, werd het Tamdjidoellah toch te machtig en het slot van de zaak was, dat hij 1187 en de Ratoe Anoem 1000 picol peper aan de Chinezen verhandelden. Toch was dit op zichzelf een vooruitgang, want de peperoogst was in dat jaar zeer gunstig en de Compagnie kreeg 10.000 picol, terwijl volgens de oude regeling daarvan nog 2.000 picol aan de Chinezen gegaan zou zijn.

In September 1757 vertrok Te Lintelo naar Batavia en als opvolger werd aangesteld de onderkoopman R. Ringholm, die Bandjar reeds kende, daar hij medelid van de commissie van Paravicini geweest was. Zijn residentschap is ook niet erg gelukkig geweest. De peperoogsten waren gedurende zijn verblijf weer vrij slecht en dit was nu eenmaal iets dat geen

genade kon vinden in de ogen van de Hoge Regering. Verder was het zijn ongeluk, dat juist in zijn tijd Mohammed aan de regering moest komen en dat hij met dezen op een niet al te goede voet stond. In het begin van zijn residentschap was het nog steeds niet duidelijk, aan welke contracten men zich moest houden. Daar aan Ringholm zelf de inhoud van de acte van renovatie niet bekend was, paste hij bij het ontdekken van een smokkelgeval het contract van 1747 toe [1]). Hierbij was ook de Ratoe Anoem betrokken en het optreden van Ringholm tegen hem was de eerste aanleiding tot de slechte verhouding tussen die twee. In een brief aan de Hoge Regering klaagt de Ratoe Anoem dan ook steen en been over Ringholm en schrijft, dat hij niets meer met hem te doen wil hebben en hem geen „duit" zal betalen. Tegelijkertijd echter prijzen Tamdjidoellah en Nata den resident om het hardst. Het is duidelijk, dat Ringholm partij had gekozen en dat strookte niet met het beginsel van de volstrekte neutraliteit ten opzichte van de verschillende partijen, dat de Compagnie hier wenste te huldigen. De Sultan bleef nog steeds op uitvoering van de acte van renovatie aandringen en in tegenstelling met Te Lintelo's mededelingen over Tamdjidoellah's houding ten opzichte van de acte [2]), schreef de Sultan zelf, dat hij op het gezegde van Te Lintelo bij diens vertrek, dat de acte van geen nut was, geantwoord had, „dat ik met geen „ander contract was, als dat (ik) met gemelden commissaris „(Paravicini) heb geratificeerd."

Na herhaald aandringen kreeg Ringholm eindelijk uitsluitsel over de contracten bij een geheim schrijven van de Hoge Regering d.d. 20 April 1758 [3]). De door Paravicini gesloten contracten hadden op 4 April 1757 een punt van bespreking uitgemaakt bij de Hoge Regering [4]). De meningen over zijn handelingen waren in het college zeer verdeeld. Enerzijds werden zijn resultaten zeer geprezen, maar aan de andere kant sterk afgekeurd. Zo oordeelde de toenmalige directeur-generaal, dat Paravicini ver buiten zijn opdracht was gegaan, daar het hoofdzakelijk de bedoeling was geweest, de oude contracten opnieuw bevestigd te krijgen. Hij keurde het ook zeer af, dat Paravicini contracten met den Sultan en den Ratoe Anoem gesloten had, die lijnrecht met elkaar in strijd waren, en die, als ze wederzijds bekend werden, aanleiding zouden kunnen geven tot zeer onaangename verwikkelingen voor de Compagnie. Met deze mening van den directeur-generaal ging echter het grootste deel van de Rege-

---

1) K. A. 2825.
2) Zie blz. 35.
3) K. A. 915.
4) K. A. 736 — Geheime Resolutiën.

ring niet mee, en het slot was, dat men in principe besloot, het met Tamdjidoellah gesloten contract doorgang te doen vinden, en Paravicini zelf te belasten met de uitvoering van de expeditie tot verovering van Berau, Koetei, Pasir enz. Op 9 Juni 1757 [1]) besloot men echter, deze expeditie voorlopig uit te stellen. In die brief nu van de Hoge Regering aan Ringholm van 20 April 1758 deelt de Hoge Regering mede, dat men in verband met de moeilijke tijdsomstandigheden, zowel in Europa als in Indië, nog geen beslissing tot de met Tamdjidoellah en den Ratoe Anoem gesloten contracten nemen kon, en dat men die beslissing daarom ook voorlopig aanhield. De moeilijkheid zat in de beloofde hulp in zake het veroveren van de genoemde landen. Ringholm kreeg nu instructie, de nieuwe contracten zo ver te laten gelden als de vorsten zelf daarin mee zouden willen gaan. Als zij de contracten overtraden, moest hij zich zo inschikkelijk mogelijk tonen. De grondslag van de verhoudingen moest hij echter in het contract van 1747 blijven zoeken, waarvoor, aldus de Hoge Regering, de vorsten nog het meest schenen te voelen.

Laten we hier direct constateren, dat de Hoge Regering deze beslissing altijd aangehouden heeft en dat tot 1787 Bandjarmasin onder het contract van 1747 is blijven staan. De met veel ophef door Paravicini voor de Compagnie behaalde voordelen, zijn dus nooit tot werkelijkheid geworden, aangezien de daarvoor gevraagde tegenprestatie, welke Paravicini in zijn verslag geheel voorbij liep, de Compagnie te zwaar woog. De aanleiding tot het geheel terzijde stellen van de gesloten contracten zal wel gelegen zijn in het oordeel dat de Heren Zeventien er over hadden, hetwelk te vinden is in de „Patriasche Generale Missive" van 10 October 1758 [2]). De Heren Bewindhebberen vonden de voordelen die in de contracten verkregen werden veel te ver gaan. Zij dachten daarbij aan vroegere ervaringen en niet alleen aan die van de Hollanders, en zagen aankomen dat de contracten, als het er op aan kwam, toch niet nageleefd zouden worden. Om dit wel te bereiken zou men tot een grote machtsuitbreiding over moeten gaan, vooral in een land „alwaar geen gelegenheijd is, „om door het verleenen van adsistentie aan andere Inlandsche „vorsten te kunnen balanceeren, de magt der meervermogen„de, en dus door het observeeren van een geschikt evenwigt „tussen de vorsten, den eene den andere in teugel te houden." (Deze laatste aanhaling als voorbeeld van de beproefde staatkunde der Compagnie, „verdeel en heers"). De uitslag van de beloofde hulp zou onzeker blijven en ook al was die

---

1) K. A. 736.
2) K. A. 2882.

gunstig, dan zou toch, zoals het meestal gebeurde, de Compagnie met de expeditieonkosten blijven zitten. De Heren Zeventien wilden dan ook geen uitbreiding van de „omslag" van dit comptoir en zagen het liefst het contract van 1747 gehandhaafd. De kosten van het comptoir diende men zo laag mogelijk te houden, daar men altijd rekening zou moeten houden met de mogelijkheid van een vrijwillige of gedwongen ontruiming.

Zoals reeds gezegd is, zijn de peperoogsten ten tijde van Ringholm slecht geweest. Daar kwam nog bij, o.a. in het jaar 1758, dat er gebrek aan contanten ontstond door het vergaan van een voor Bandjar bestemd schip [1]). Daardoor kreeg Ringholm moeilijkheden met de Bandjarezen, wat hem de ontboezeming ontlokte, dat dit een „krippelkoppige natie" was. Bij dit alles had hij echter de steun van Tamdjidoellah en Nata, die zich beiden plotseling zeer geïnteresseerd in de pepercultuur vertoonden. De verhouding met den Ratoe Anoem werd echter steeds slechter. Deze had van Tabanio zijn hoofdkwartier gemaakt, welk plaatsje, naar het oordeel van Ringholm, het grootste smokkelnest van Borneo was. Behalve dat Mohammed vele smokkelpartijen met de Chinezen op touw zette, maakte hij bovendien nog gebruik van iedere gelegenheid om de Chinezen op allerlei mogelijke wijzen af te zetten. Ook beschuldigde Ringholm hem ervan, dat hij de peper van zijn onderdanen in de omgeving van Tabanio, een van de rijkste peperlanden van Bandjar, afperste. Uit Ringholm's woorden, dat Tamdjidoellah nog veel te goed was voor deze „quaadaardige" prins, en dat hij zulks niet begreep, blijkt, dat eerstgenoemde totaal geen inzicht in de werkelijke verhoudingen had, daar immers Tamdjidoellah juist de regering nog in handen had door de „goedheid" van Mohammed. De resident gaf nog als reden van de slechte verstandhouding tussen hem en den Ratoe Anoem op, dat hij geweigerd had met Mohammed samen te doen in diens smokkelpartijen. Neemt men deze verklaring als waar aan, en er is geen reden om daaraan te twijfelen, dan ligt hierin tevens de verklaring van de goede verstandhouding tussen den vorigen resident en den Ratoe Anoem en de bevestiging van onze conclusie, dat Te Lintelo met den Ratoe Anoem „samenwerkte".

Eindelijk gebeurde in 1759 wat reeds zo lang in de lucht hing. Op het eind van Juli verscheen de Ratoe Anoem met een aantal bewapende prauwen voor Kajoe Tangi en zond Tamdjidoellah een brief, waarin hij de regering opeiste. Deze, wel wetende dat tegenstand nutteloos zou zijn, zegde toe, de re-

---

1) K. A. 2857.

gering neer te zullen leggen, maar verzocht uitstel tot hij de missive van de Hoge Regering, die hem naar gewoonte op een van deze dagen plechtig aangeboden zou worden, zou ontvangen hebben. Hierin stemde de Ratoe Anoem toe en hij zakte de rivier weer af naar Tatas, waar hij Ringholm met het gebeurde in kennis stelde en hem tegelijkertijd 4.000 realen ter leen vroeg, die hem echter, onder voorwendsel van gebrek aan contanten, geweigerd werden. Nadat Ringholm de hofreis gemaakt en de regeringsmissive aangeboden had, waarbij Tamdjidoellah hem eveneens mededeelde, dat hij de regering aan zijn neef zou overdragen, verscheen op 2 Augustus de Ratoe Anoem ten tweeden male met een groot gevolg op Kajoe Tangi. Thans werd deze plaats voor hem ontruimd en op 3 Augustus 1759 liet hij zich uitroepen tot Sultan onder de naam van Mohammed Lia oeddin Aminoellah.

Bij zijn hofreis had Ringholm van den toemenggoeng Djaja Nagara de mededeling gekregen, dat Mohammed niet lang zou regeren, wat hij opgevat had als een toespeling in de richting van moord en waarop hij om die reden niet verder was ingegaan. Waarschijnlijk is dit echter een toespeling geweest op de ziekte van Mohammed, die aan een borstkwaal leed, waaraan zijn vader Hamidoellah eveneens op jeugdige leeftijd overleden was. In alle geval is de voorspelling van Djaja Nagara uitgekomen, want de regering van Mohammed heeft niet veel langer dan een jaar geduurd.

In deze korte periode heeft Mohammed zich een vijand van de Compagnie getoond, hetgeen niet te verwonderen was. Telkens was hem immers, dan door den een en dan door den ander, hulp van de Compagnie beloofd of in het vooruitzicht gesteld, terwijl het nooit in de bedoeling van de Hoge Regering heeft gelegen, zich in de binnenlandse aangelegenheden te mengen. Tenslotte had de laatste resident zich vijandig tegenover hem gesteld en door die houding de schijn gewekt, dat de Compagnie aan de zijde stond van zijn oom Tamdjidoellah en zijn neef Nata.

Terecht zag de Hoge Regering in, dat Ringholm's optreden niet in het voordeel van de Compagnie was geweest en drukte daarom dezen, na het vernemen van Mohammed's troonbestijging, nog eens extra op het hart, een volstrekte neutraliteit met betrekking tot de hofzaken te handhaven, terwijl hem een verwijt gemaakt werd, dat hij in zijn brieven nog sprak van den Ratoe Anoem, waaruit de Hoge Regering afgeleid had, dat Ringholm den nieuwen Sultan ook nog met deze titel aansprak, hetgeen echter later bleek niet waar te zijn. De Hoge Regering schreef aan Mohammed een felicitatiebrief, waarin sprake was van het naleven van de contracten, maar geen woord gerept werd over het in 1756 met hem gesloten contract voor het geval dat hij aan de regering kwam.

In het begin van 1760 werd de staf over Ringholm gebroken. Hij werd met „afgeschreven gagie" te Batavia „opontboden", om zich te verantwoorden tegen de beschuldiging, dat hij niet op goede voet met den Ratoe Anoem was gebleven en voor het feit, dat hij naar de zin van de Hoge Regering te weinig peper had opgestuurd. Wat het eerste betreft, was Ringholm van mening, dat hij in de moeilijke tijd van de troonswisseling het beste gedaan heeft, wat gedaan kan worden en tegen de tweede aantijging verdedigde hij zich door dit te wijten aan het gebrek aan contanten en het gemis aan authoriteit van den resident. Zijn vervangers L. W. de Lile en de assistent J. H. Beck kwamen tegelijk met de tijding van zijn ontslag te Bandjar aan [1]).

Mohammed begon zijn onvriendelijkheden tegen de Compagnie met een poging de daats (de maat waarmee het picol bepaald werd) te doen vervangen door een lichtere. Dit was enkele jaren vroeger al eens geprobeerd door Tamdjidoellah en toen had juist Mohammed zich daar tegen verzet en zich aan de kant van de Compagnie geplaatst. Ook nu had deze poging geen succes. Het tweede conflict ontstond, toen Mohammed een van de gewone Chinese peperjonken bij aankomst te Bandjar in beslag nam en de goederen verbeurd verklaarde, welke hij met andere schepen voor zijn eigen rekening naar Pasir deed vervoeren en verhandelen, wat tegen het contract was (art. 10). Het protest hiertegen van De Lile had niet alleen geen succes, maar hij werd zelfs gedwongen, Compagnie-passen voor die schepen af te geven en ze met saluutschoten te groeten, toen ze de loge passeerden.

Een derde geval volgde, toen een van de schepen van de Compagnie, die voor de riviermonding lagen, een jonk met, naar men dacht, gesmokkelde peper aanhield en naar de loge opbracht. De Chinese „nachoda" die in opdracht van Mohammed gehandeld had, zette in de loge een brutale mond op tegen De Lile en ging zich vervolgens bij Mohammed beklagen. Deze schreef over dit geval een in een onbeschofte toon gestelde open brief aan de Lile. Vooral het feit dat het een open brief was, maakte dit voorval tot een belediging van de Compagnie. In deze brief kwam o.a. voor, dat Ringholm „quaadaardig" was, maar dat De Lile hem nog overtrof. De Lile schreef een beleefde brief terug, waarin hij zich alleen bepaalde tot het opsommen van de gebeurtenissen, waarop de Sultan antwoordde dat zijn vorige brief te scherp gesteld was en dat de resident volgens zijn plicht gehandeld had. Hieruit blijkt, dat Mohammed toch nog niet alle respect voor de Compagnie had verloren en een weinig over zijn vorig schrijven in angst zat. Verder schreef hij, dat hij de zaak

1) K. A. 2882.

onderzocht zou willen hebben en dat in geval van ongelijk de Chinees zowel aan den Sultan als aan de Compagnie 1.000 realen boete zou betalen, maar dat in geval van ongelijk aan de zijde van de Compagnie deze een boete van 1.000 realen aan den Chinees zou moeten geven. De Lile antwoordde, dat de Compagnie zich geen boete zou laten opleggen, en het eind van het geval was, dat uitgemaakt werd dat er niet gesmokkeld was, maar dat de Chinees zijn excuses over zijn brutaal optreden bij De Lile moest komen aanbieden.

Zulke wrijvingen waren schering en inslag en De Lile schreef dan ook aan de Hoge Regering, dat hij aan zag komen, dat er met hem hetzelfde als met Ringholm zou gaan gebeuren.

Het nieuwe hof en het oude hof leefden schijnbaar in goede verstandhouding met elkaar en zelfs had het gerucht de ronde gedaan, dat Nata rijksbestuurder of Ratoe Anoem zou worden. Bij een bezoek dat De Lile in het najaar van 1760 aan het oude hof bracht, was daar geen sprake meer van en Tamdjidoellah beklaagde zich zeer over het optreden van Mohammed, zowel tegen hemzelf als tegen de leden van zijn partij. Die partij bestond uit het merendeel van de rijksgroten, terwijl de aanhang van Mohammed vooral bij het „gemeene" volk te zoeken was. De rijksgroten hadden onder de regering van Tamdjidoellah, die rijk was, eveneens de gelegenheid gekregen, zo hier en daar voordeel uit te slaan, maar Mahammed, die arm was, hield alle voordelen aan zichzelf en gunde zijn rijksgroten niets, wat ten gevolge had, dat de partij van Tamdjidoellah steeds aanzienlijker werd.

De ziekte van Mohammed nam in hevigheid toe en geruchten deden de ronde, dat hij zelfs bijna niet meer spreken kon, maar alles deed om zijn toestand te verbergen. Het laatste conflict, dat de Compagnie met hem had, ging over de peper, die De Lile weigerde, omdat ze ongezuiverd aangevoerd werd. Hierover ontstond ontevredenheid bij de bevolking en Mohammed dwong De Lile, de peper zonder nader onderzoek aan te nemen, waarvan het volk natuurlijk goed profiteerde. Toen het grootste pepercontingent geleverd was, schreef Mohammed, dat men nu de peper verder wel mocht onderzoeken en dat hij die maatregel genomen had om het volk te gerieven, waaruit nog eens duidelijk blijkt, hoe Mohammed op de gunst van het volk aangewezen was, om zich tegen de steeds in macht toenemende partij van Tamdjidoellah staande te kunnen houden. Mohammed besloot zijn brief aan De Lile met de woorden (in de vertaling van De Lile): „De resident moet niet denken dat het hier tot Bandjar „soo als tot Bantam of Java gestellt is; de Bantammers of Ja„vanen, ofschoon zij de Comp. met een rotting op de kop slaat, „durven niet eens zeggen, dat haar zulks seer doet, maar de „Bandjareesen worden op een enkel hard woord reeds quaat

„en als dan is het Bandjaars volk als veele vrugte aan een „tak."

Op 16 Januari 1761 overleed Sultan Mohammed Lia oeddin Aminoellah in het bijzijn van Tamdjidoellah, diens zonen en alle rijksgroten [1]). Hij liet twee zonen na Abdoellah en Amir, waarvan Abdoellah de oudste en 7 jaar was. (Een derde zoon van Mohammed was al in het jaar 1758, toen zijn vader nog Ratoe Anoem was, overleden [2]).) Vijf dagen na zijn dood werd Mohammed begraven; de Compagnie zowel als de Chinezen werden verzocht bij te dragen in de kosten van de begrafenis, en nog op diezelfde dag, aldus De Lile, werd Nata Dilaga tot Sultan gekroond onder de naam van Panembahan Kaharoeddin Haliloellah. Bij dit punt zullen we even stil moeten staan, want het al of niet wettige van deze gebeurtenis, heeft later in de geschiedenis een belangrijke rol gespeeld. In de eerste plaats moet hier opgemerkt worden dat, hoewel volgens zeggen van De Lile, Nata tot Sultan gekroond werd, deze toch de titel van Panembahan aannam, welke titel lager staat dan die van Sultan. Eerst in 1762 zou hij deze titel verruilen voor die van Sultan. De titel doet hier echter weinig ter zake, want ook Tamdjidoellah, die tijdelijk de regering waarnam, noemde zich Sultan, zodat met Panembahan niet de qualiteit van regent bedoeld hoeft te worden. De Lile spreekt ook niet van een waarneming van de regering door Nata voor den oudsten zoon van Mohammed. Verder werd niet Nata als voogd aangesteld over Abdoellah en Amir, zoals de tot nu toe bekende lezing van het geval zegt, maar Tamdjidoellah. De mogelijkheid bestaat natuurlijk wel, dat Nata die functie overgenomen heeft na het overlijden van Tamdjidoellah in 1767. Het is van belang hier aan te halen wat Nata veel later, in het jaar 1786, aan Hoffman over dit geval en de troonopvolging in het algemeen zegt [3]): „Het rijk was hem „(Nata) van zijn kranken voorzaat in aller tegenwoordigheid, „niet de twee onmondige kinderen, afgegeven en deese aan te „merken als zijn eygen, 't welk hy ook had gedaan zoo lang „zy het zig waardig gemaakt, want ieder heeft een dogter van „hem gehad, waarbygevoegd geld en diamanten, teffens in„koomen. Hoewel hy te dier tijd teegens het volk swaarigheid „gemaakt het rijk en gezag te aanvaarden, had men hem zeer „sterk versogt en aangeset, waarop hy toegestemd had met „die conditien: dat hy gebieden zoude, 't welk gedaan, iets „meer als zijn voorzaten, had men wel gesogt eenen anderen

---

1) K. A. 2915.
2) K. A. 2825
3) K. A. 3630 — Inkomend briefboek van Java's Oostkust — Brief van Hoffman aan Siberg d. d. 20 Juni 1786.

„op den troon te zetten, dog maar enkelde persoonen. Nu reeds „in de 20 jaaren het gezag en troon bezeeten, voegde hy er by, „hetzy hy 't regt direct of indirect tot den troon had, zoude „de E. Comp. dog beeter doen, hem en syne kinderen te hand- „haeven als eenen anderen." Daar voegde Nata nog aan toe: „Mijn regt tot den troon is het regt van Banjer, de broeder „volgd op den broeder, en de neeff op den oom, hier zijn van „te vooren geene bepaalde wetten van opvolging geweest, „gelijk ik nu van zins te maeken; als het maar uit de vorste- „lyke familie was, verjaagde de sterkste den swakken."

Het spreekt van zelf, dat Nata's lezing over de wijze van troonopvolging, enz. niet voetstoots aangenomen kan worden. Dat Mohammed Nata, dien hij voortdurend als zijn grootsten mededinger naar de troon ontmoet had, met voorbijgaan van zijn eigen kinderen als zijn opvolger aangewezen zou hebben, is zeer onwaarschijnlijk. Maar wel waarschijnlijk is, dat Nata door de rijksgroten (die hij met de term „'t volk" aanduidt) tot vorst is uitgeroepen, immers vrijwel alle rijksgroten behoorden tot de partij van Tamdjidoellah en het schijnt werkelijk het oude gebruik geweest te zijn, dat de rijksgroten een stem hadden in het aanwijzen van een nieuwen Sultan. Ook Nata's bewering, dat Mohammed hem zijn kinderen in bescherming had gegeven, klinkt niet zeer waarschijnlijk en komt niet met de waarheid overeen, daar Tamdjidoellah tot voogd over Abdoellah en Amir aangesteld was. Wat Nata verder over de troonopvolging zegt, slaat duidelijk op zijn voorgangers, Hamidoellah, opgevolgd door zijn broeder Tamdjidoellah, en deze opgevolgd door zijn neef (maar zoon van Hamidoellah) Mohammed. De opvolging van den vader door den zoon was echter wel degelijk regel, daar Tamdjidoellah in de hiervoorgaande reeks als regent alleen de tussenschakel vormde, zodat Nata met zijn bedoelingen om zijn zoon op te doen volgen niets nieuws in Bandjar bracht. Wel beweerde hij dit tegen Hoffman, maar zelf wist hij wel beter.

Hoe het ook zij, nergens is in de bronnen een aanwijzing te vinden, dat Nata de regering begon als regent voor Abdoellah en Amir, en het is als waar aan te nemen, dat Nata bij de aanvaarding van de regering welbewust het gezag over het rijk in zijn familietak overbracht. Al was hij daartoe volgens de opvolgingswetten niet gerechtigd, de omstandigheden, d.w.z. de wil van diegenen die er zeggingsschap in hadden en het feit, dat de zwakke en ziekelijke familietak vervangen werd door de sterke, rechtvaardigen hem.

Als rijksbestuurder stelde Nata, dien wij met deze naam zullen blijven aanduiden, zijn broeder Praboe Djaja aan. Direct na de troonsbestijging schreef De Lile den nieuwen Sultan een felicitatiebrief, waarin hij hem echter niet alleen gelukwenste, doch tevens vroeg om de betaling van een som

van 9.796 realen, welke Mohammed nog aan de Compagnie schuldig gebleven was. Op een audiëntie werd hem de betaling toegezegd, maar het zou lang duren, voordat deze schuld geheel geind was.

De eerste regeringstijd van Nata werd gekenmerkt door een uitgesproken vijandige houding tegenover de Compagnie. Dit kwam voor het eerst tot uiting, toen in het jaar van zijn troonsbestijging de Chinese kampong van de stad Bandjarmasin afbrandde en het vuur over dreigde te slaan op de loge. Terwijl men alles in het werk stelde om dit te voorkomen, kwamen steeds meer Bandjarezen in hun prauwen voor de loge liggen met de bedoeling deze, zodra de brand voortgang zou vinden, te plunderen. Na herhaalde sommaties om af te trekken, waaraan geen gehoor gegeven werd, liet de sergeant, die met een troepje soldaten de dreiging van de Bandjarezen af moest wenden, het vuur op de prauwen openen, met het gevolg dat één Bandjarees gedood werd en verscheidenen kwetsuren opliepen, waarna de rest in hun prauwen de vlucht nam. Naar aanleiding van deze gebeurtenis ontstonden de eerste wrijvingen tussen den nieuwen Sultan en den resident. Nata schreef een verontwaardigde brief aan De Lile, tegelijk met Tamdjidoellah, welke laatste een boete van 500 realen van den resident eiste voor het doden van een Bandjarees. De Lile weigerde dit kortaf, waarop Nata en Tamdjidoellah aan alle Bandjarezen verboden de loge te betreden. Kort daarop sloten zij zelfs de voedseltoevoer af. Toen De Lile echter schreef, dat men dit laatste zou beschouwen als een breuk van de vriendschap, dus als een stilzwijgende oorlogsverklaring, werd het verbod weer opgeheven.

Reeds met Mohammed had De Lile kwestie gehad over de hoeveelheid peper, die aan de Chinezen geleverd mocht worden, waarop Mohammed zich beroepen had op de toezegging van Van der Heyden, dat aan de Chinezen 4.000 picol per jaar mocht worden toegestaan. De Lile, die niets wist van deze toezegging, welke ook door de Hoge Regering vergeten scheen, beschouwde dit als een nieuw bedenksel, maar Nata begon er weer over en liet tenslotte zien, dat in de in zijn bezit zijnde copie van het contract, dit bedrag wel genoemd was. In de Maleise copie van De Lile stond het niet. In deze kwestie eiste Nata echter niet het volle pond, maar stelde zich in 1761 tevreden met 2.120 picol voor de Chinezen. Het aandeel van de peperleverantie voor de Compagnie schommelde in deze jaren om de 5.000 picol, wat men in die tijd nog een slechte opbrengst noemde.

Een aanleiding tot wantrouwen in de bedoelingen van de Compagnie werd voor Nata ook het bouwen van een hechte stenen en versterkte loge. Daarmede was reeds na lang beraad voor enige jaren begonnen, maar De Lile is de man geweest,

die het meeste bijgedragen heeft tot de voltooiïng. De bezetting van Tatas, die lange tijd gelijk bleef aan het vastgestelde aantal van 1747, liep in deze tijd, mede door de bouw van de versterking, op tot ongeveer honderd man, waarbij echter ook alle inlandse werklieden e.d. gerekend werden. In deze jaren werden voortdurend goud en diamanten van Bandjar naar Batavia gestuurd, zodat het enige tijd geleken heeft, alsof deze producten naast de peper een rol van betekenis zouden gaan spelen, maar de prijzen, die de Compagnie er voor wenste te betalen, waren meestal veel lager dan die, welke de Chinezen er voor gaven. Een andere factor was voorts de onkunde van de residenten wat betreft de kwaliteit van goud en diamanten. Hiervan werd door de sluwe Bandjarezen maar al te graag gebruik gemaakt, met het gevolg dat de Compagnie ten slotte de stroppen, die zij door deze handel boekte, op de residenten zelf verhaalde, wat weer als natuurlijk resultaat had, dat de residenten geen goud en diamanten meer inkochten.

Zowel Nata als Tamdjidoellah beklaagden zich bij de Hoge Regering over De Lile en aarzelden daarbij niet, hem van allerlei verzonnen vergrijpen te beschuldigen o.a. van het gevangen houden van een Bandjarees. Naar aanleiding van deze klachten maakte de Hoge Regering De Lile verwijten en ried hem aan op goede voet met de vorsten te komen door niet al te vast op zijn standpunt te blijven staan. De Lile antwoordde, dat het voor een resident alleen mogelijk was, op goede voet met de vorsten te blijven, als men, zoals Van Suchtelen, in alles toegaf, geld uitleende en het contract op alle punten liet overtreden.

In October 1761 deed Nata iets, dat de schijn had van een poging tot overrompeling van de loge. Hij wilde door honderd gewapende Bandjarezen een brief voor de Hoge Regering aan de loge af doen geven, maar De Lile liet ze niet binnen en berichtte den aanvoerder, dat hij alleen binnen kon komen om de brief te overhandigen, waarop de gewapende bende verdween zonder de brief achter te laten. Van die brief werd verder niets meer gehoord, dan later in een klacht van Nata aan de Hoge Regering, waarin hij mededeelde, dat de resident zijn brieven voor dit college niet wilde aannemen.

In November 1761 kreeg het hof familiebezoek, dat niet erg op prijs werd gesteld [1]). Het was een Soembawase pangeran, genaamd Klana Praba Djaja, een kind van een zuster van Tamdjidoellah en een Soembawaas vorst. Hij kwam als bevelhebber van een zeeroversvloot en voer, ondanks het feit dat hem geen toestemming daartoe verleend was, met al zijn schepen de rivier op tot Kajoe Tangi, waar hij en zijn volk

---

1) K. A. 2951.

het zo bont maakten, dat men hem ten slotte weg moest jagen. Hij vertrok dan ook van Kajoe Tangi, maar zakte zo langzaam de rivier af, dat hij eerst in April van 1762 bij de monding aankwam, terwijl hij in die tussentijd allerlei gewelddadigheden pleegde en ten slotte, voor de rivier liggend, de in en uitgaande schepen plunderde. Daarna trok hij naar Tabanio waar hij zijn praktijken voortzette. Nata verzocht nu de hulp van De Lile om Klana Praba Djaja te verdrijven. De Lile stemde toe en stuurde een kleine vloot naar Tabanio, waar echter bij aankomst bleek, dat de vogel gevlogen was. Deze hele geschiedenis heeft in zoverre gunstig resultaat gehad, dat de Bandjarezen ineens grote voorstanders van een sterke loge werden en op spoedige afbouw van het fortje aandrongen.

De peperoogst van 1762 was slecht, maar ondanks het protest kregen de Chinezen van de slechte opbrengst toch meer dan de Compagnie. Toen De Lile hierover naar Batavia schreef, wees hij er op, dat dit het gevolg was van de opdracht om de vorsten zo veel mogelijk toe te geven, van welke inschikkelijkheid die heren een ruim gebruik maakten. Ook haastten zij zich niet met het afbetalen van de schuld van Mohammed; er waren pas 3.000 realen op afbetaald en het resteerende bedrag probeerde men nog op allerlei mogelijke wijzen, met elk voorwendsel dat men maar aan kon vatten, te verkleinen.

In October 1762 nam Nata de titel van Sultan aan onder de naam van Akamoeddin Saidoellah, welke naam hij ook wel eens afwisselde met Amir oel Moeminien Abdoellah. Tegelijkertijd benoemde hij zijn broeder Praboe Djaja, die al rijksbestuurder was, tot troonopvolger, hetgeen volgens De Lile grote bitterheid en vijandschap onder de groten verwekte. Om welke redenen deze benoeming dergelijke gevoelens deed ontstaan is niet bekend. Bij de uitroeping tot Sultan speelde zich een geval af, dat een duidelijk beeld geeft van de bij de Compagnie zo beruchte Bandjarese mentaliteit. Voor de plechtigheid waren enige hoofden van de „heidensche bergvolken of Biadjo's" of wel de Dajaks, uitgenodigd. Na afloop van de uitroeping werden zij gevangen genomen en ter verantwoording geroepen voor een moord, die voor enige jaren in de bovenlanden op Bandjarezen gepleegd was. Ten slotte werd hun de keuze gelaten, of belijder van de Islam te worden of een hoge geldboete te betalen. Zij kozen het laatste, maar het gevolg was, dat zij, toen zij eenmaal weer in hun land waren, enige Bandjarezen vermoordden, waardoor het tot een oorlogstoestand kwam en de hele handel stil kwam te liggen o.a. de aanvoer van rijst uit de bovenlanden.

De goede kijk, die De Lile op de mogelijkheden van Bandjar had, blijkt uit zijn beantwoording van een „Patriasche

Generale Missive" d.d. 29 September 1761, waarin de Heren Zeventien zich over de slechte peperoogsten beklagen. De Lile zegt daarin, dat de rijksgroten de pepercultuur met voorbedachten rade niet te groot lieten worden, omdat ze voorzagen, dat de Compagnie bij steeds overvloedige peperoogsten proberen zou het heft in handen te krijgen. Zij hadden dit, naar hun eigen zeggen, gezien aan andere Indische landen, waar het belangrijkste product dikwijls de ondergang van het land had betekend. En, zo gaat De Lile verder, „zulk sentiment „staan zy (voor) met veele misselyke raissonnementen daar „men al werk genoeg heeft zig fatsoenlijk er uijt te redden en „'s Ed. Comp.'s honneur te bewaren." Op grond van het voorgaande concludeert De Lile, dat Bandjarmasin nooit groter pepercontingent zal leveren, dan het gemiddelde van de laatste tien jaar, hetgeen ruim 5.000 picol was [1]). Dergelijk soort van overwegingen had men in 1787 meer moeten laten gelden.

In October 1763 ontving men te Tatas een transport soldaten ter aflossing van een gedeelte van het garnizoen [2]). Er waren er achttien verzonden, waarvan er vijf onderweg stierven. Van de dertien overigen stuurde De Lile er vier terug en het geeft een aardige kijk op de tijd, te vernemen, waarom ze teruggestuurd werden. „Sy sijn soodanig geschaepen dat sy maar „tot schande van de E. Comp. en ten specktakel van spot van „den inlander souden strekken, want de eene is 't knie ge„brooken en soodanig ingeboogen dat hy by de minste be„weging van zijn lighaam en onder het merchieren sulke „wonderlyke contorsiën maaken moet, dat het tot spot van „een yder strekken moet, de 2de is een seer klijn voor en „agter bultig mannetje, die niet minder bespottelijk onder „'t geweer staat, de 3de is een seer klein half blind en gek „smoutje, die men geen post aan te betrouwen durft en de „4de is een kind die het geweer nog niet draagen kan." Het feit, dat het mogelijk was dergelijke soldaten aan te nemen, zegt reeds genoeg.

Begin 1764 was de bouw van de nieuwe loge voltooid. De peperoogst was weer zeer gering en in Mei had De Lile slechts 2.500 picol in de pakhuizen liggen, nadat reeds een kleine lading naar Batavia verscheept was. Van die overblijvende partij eiste Nata 2.200 picol voor de Chinese jonken, waarvan De Lile 1.200 picol afgaf, vooral ook daar het de Hoge Regering met de pepereisen van den Sultan te erg werd en men bepaald had, dat de Chinezen niet meer dan $^1/_3$ van de oogst

---

1) Zoals uit Bijlage 7 blijkt, was het gemiddelde van 1747 tot 1786 5.560 picol.

2) K. A. 3012.

zouden mogen ontvangen. In Juni kreeg De Lile bericht uit Batavia, dat de laatste peperzending uit Bandjar door bederf aangetast was. De korrels waren grotendeels leeggevreten, door welk gedierte was niet te bepalen. De peper was geheel waardeloos geworden en men dreigde De Lile, dat men een volgende zending van zulk gewas in zee zou werpen en hem het verlies zou aanrekenen. Toen nu De Lile de nog in de pakhuizen in voorraad zijnde peper onderzocht, bleek ook deze aangetast en daar hij zichzelf, zowel als de Compagnie voor schade wilde vrijwaren, leek hem de enige uitweg die peper aan de Chinezen te leveren, wat toch altijd nog een voordeel van 2 realen op een picol opleverde. Met deze ogenschijnlijk handige koopmansdaad stak De Lile echter zonder het zelf te weten zijn nek in de strop.

Nog enige maanden bleef De Lile, zich van geen kwaad bewust, op Tatas resideren en gaf nog in een van zijn brieven op Nata af, die zijn volk uitperste en zich de peper liet leveren tegen 2½ reaal het picol. Het ene jaar hield hij de totale peperopkoop in zijn eigen handen en het andere jaar gaf hij die aan zijn gunstelingen. Met de regering bemoeide hij zich weinig, tot rijksraden had hij zijn „speelmakkers" benoemd, en als hij niet op jacht was, bracht hij zijn tijd zoek met „vrouwlieden, schouwspelen en de papen". Tamdjidoellah had zich zo langzamerhand geheel uit de staatszaken teruggetrokken.

Plotseling werd in November 1764 De Lile verrast door de komst van zijn opvolgers Willem Adriaan Palm en David Ruehde, die onverwijld het bewind van hem overnamen, op zijn bezittingen beslag legden en hem het bevel van de Hoge Regering mededeelden om met „afgeschreven gagie" te Batavia te verschijnen [1]). Al vroeger in het jaar had Batavia zijn ontevredenheid te kennen gegeven over de slechte peperleveranties, maar het feit dat De Lile bijna de gehele oogst van het jaar 1763—64 aan de Chinezen had afgegeven, had naar de mening van de heren de deur dichtgedaan. De Lile's verklaring, nml. dat het restant peper eveneens aangetast was, geloofde men niet en men was in de veronderstelling, dat hij goede peper afgegeven en zelf daarbij op de een of andere wijze geprofiteerd had. Het is natuurlijk moeilijk te beoordelen, of de Hoge Regering hier gelijk of ongelijk had, maar voor zoverre de zaak te reconstrueren is, maakt het de indruk dat de Heren hier een grote onrechtvaardigheid begaan hebben.

De Lile wees er in zijn verdediging op, dat hij in zijn ijver om het voordeel van de Compagnie te zoeken, steeds geremd

---

1) K. A. 3043.

had moeten worden en dat zijn slechte verstandhouding met Nata juist voortgekomen was uit zijn optreden voor de rechten van zijn lastgevers. Trouwens Palm en Ruehde, die opdracht hadden, de beschuldigingen tegen De Lile te onderzoeken, konden niets tegen hem inbrengen. Het geval van de aan de Chinezen geleverde peper leek hun volkomen te goeder trouw te zijn geschied, waarbij bovendien als gunstig teken aangemerkt kon worden, dat slechts een betrekkelijk geringe geldsom in het bezit van De Lile aangetroffen werd, zodat profijt te zijnen bate zeer onwaarschijnlijk werd. Verder bleek een door Nata geuite beschuldiging, als zou De Lile voor particuliere doeleinden het geld van de Compagnie aan Chinezen e.d. uitgeleend hebben, waardoor de peperleveranciers gedwongen waren op hun geld te wachten, volkomen uit de lucht gegrepen en pure laster te zijn.

Maar hoe het ook zij, sedert 1764 resideerde Palm met zijn secunde Ruehde op Bandjar en begin 1765 vertrok De Lile naar Batavia.

De eerste jaren van hun verblijf hebben de nieuwe residenten het ook niet gemakkelijk gehad, doch later is daar verandering ten goede in gekomen. Palm begon zijn werkzaamheden met het afgeven van een regeringsmissive aan Nata, waarin dezen op nogal flinke wijze zijn handel met de Chinezen verweten werd. Dit scheen enige indruk te maken, want hij verontschuldigde zich door te wijzen op zijn jeugd en onervarenheid en op het aandringen van zijn gunstelingen. Zijn gehele commanderende houding was verdwenen en hij toonde zich zeer naïef en gedwee.

Ook de peper van de oogst 1764—65 was aangetast, maar hoewel men onder voorwendsel van gebrek aan contanten, eerst slechts een gedeelte van de prijs betaalde, was men ten slotte gedwongen, de volle prijs te geven, daar Nata dreigde, de peper anders aan de Chinezen te zullen leveren, hetgeen Palm op expresse order van de Hoge Regering moest voorkomen. Bovendien was de aanbrengst van de peper gering, daar er in Bandjar weer kinderpokken heersten en het hof zich op Molucco [1]) teruggetrokken had, waar het zich zo veel mogelijk isoleerde en verkeer en handel tussen de boven en benedenlanden verbood. In totaal kreeg de Compagnie in het boekjaar 1764—65 4.716 picol peper en de Chinezen 998 picol, uit welke cijfers intussen blijkt, dat de peperleverantie aan de Chinezen belangrijk minder was geworden, zodat het optreden van de Hoge Regering wel enig succes had gehad.

De daarop volgende peperoogst was belangrijk slechter,

---

1) Komt ook wel voor in de papieren als Moluccio, en lag in de buurt van Bati-Bati, althans volgens Van der Kemp, B. K. I. 1898, deel 49, blz. 41.

maar bovendien constateerde Palm een uitgebreide smokkelhandel. Deze ging binnenslands naar Pasir, van waaruit de peper verder naar Solok gevoerd werd, waar de Engelsen zich gevestigd hadden. Deze verschenen zelfs in het voorjaar van 1766 op de rede van Bandjar en probeerden Nata over te halen, handel met hen te drijven. Zij hadden een brief van den gouverneur van Benkoelen bij zich, waarin deze aan den Sultan van Bandjar de peperhandel voorstelde. Zelfs waren er gecommiteerden aan boord om een contract te sluiten. Nata ging er echter, na het advies van Palm ingewonnen te hebben, niet op in [1]). Een geruststelling was het voor Palm c.s. toen enige tijd later het bericht kwam, dat de Engelsen Solok hadden verlaten. Nog in het jaar 1766 brachten de Bandjarezen een met opium geladen Engels scheepje te Bandjar aan, dat zij, naar hun zeggen, met een vermoorde bemanning in zee drijvende hadden gevonden, maar, zoals Palm reeds vermoedde, al spoedig bleek, dat de Bandjarezen zelf het scheepje afgelopen hadden. Hij eiste de lading van het schip op voor de Compagnie, daar opium contrabande was, maar hij was ten slotte genoodzaakt, de opium op te kopen, aangezien Nata er niet aan dacht, deze aan de Compagnie af te geven.

In dat jaar werd ook het laatste gedeelte van de schuld van Mohammed afbetaald, zodat men vijf jaar nodig heeft gehad, om na herhaald aandringen en voortdurend marchanderen, die schuld te innen. Eenmaal uitgeleend geld was zeer moeilijk terug te krijgen en menigmaal heeft de Compagnie een dergelijke schuld als verliespost moeten afschrijven.

Palm was in opdracht van de Hoge Regering begonnen, de in en uitgaande schepen te laten visiteren, tot welk doel een bark voor de riviermond gelegd werd. Hoewel dit recht bij art. 9 en 11 van het contract van 1747 uitdrukkelijk bedongen was, had men dit tot nu toe nooit in praktijk kunnen brengen door de grote tegenstand zowel van het hof als van het volk. Ook nu weer protesteerde Nata heftig en toen Palm zich daar niets van aantrok, verscheen op 3 October 1766 plotseling een zekere kjai Depatti met 600 gewapende Bandjarezen voor de loge en voordat men er op verdacht was, bevond de gehele loge zich in handen van de inboorlingen. Kjai Depatti bracht voor Palm een brief van Nata mee, waarin deze laatste een ogenblikkelijke beëindiging van de visitatie der schepen eiste en verder intrekking van het gebod, dat Bandjarezen niet met hun kris gewapend de loge mochten betreden. Toen Palm nog zwakjes hiertegen protesteerde, nam het volk zulk een

---

1) K. A. 3074.

dreigende houding aan, dat hij wel gedwongen was toe te geven, daar een weigering op het uitmoorden en uitplunderen van de loge zou uitlopen. Direct werd aan de bark bericht gestuurd, naar Tatas te komen en eerst toen deze daar verscheen, verlieten de Bandjarezen de loge, nadat ze, gedurende hun verblijf aldaar, alles wat los en vast was gestolen hadden. Onbegrijpelijk is bij dit optreden de eis van Nata, dat de Bandjarezen toegestaan zou worden, gewapend de loge binnen te komen, daar hij zelf het verbod daarvan aan Palm gesuggereerd had. Het zou alleen te verklaren zijn door aan te nemen, dat Nata dit verbod bewerkt had om het volk nog meer tegen de Compagnie op te zetten.

Naar aanleiding van deze overval hield Palm tegen de Hoge Regering een heel betoog, waarin hij er de nadruk op legde, dat het met de geringe bezetting onmogelijk was, de loge te verdedigen, zelfs al was men op een aanval voorbereid. Daarom drong hij aan op versterking van het garnizoen met 70 man; het bestond nog steeds uit slechts ongeveer 30 militairen. Verder deed hij de Hoge Regering verschillende middelen aan de hand om de Bandjarezen te straffen, zoals een verbod om rijst van Java, dat de „spijskamer" van Bandjar was, naar Bandjar uit te voeren, met welke maatregel hij dacht, de Bandjarezen spoedig op de knieën te krijgen.

De Hoge Regering ging echter tot geen van de voorgestelde maatregelen over en bepaalde zich tot het zenden van een zeer dreigende brief aan Nata, wat in zoverre resultaat had, dat in April 1768 kjai Depatti, na herhaald aandringen van Palm, in de loge zijn verontschuldigingen aan kwam bieden[1]). Later ging men er toe over, de loge te verkleinen om deze op die manier met het kleine garnizoen beter verdedigbaar te maken.

In Januari 1767 verrichtte Nata een manoeuvre, die ten doel had, het sultanaat in zijn familietak te bevestigen. Na afloop van een godsdienstoefening in de moskee, waarbij vrijwel het gehele hof aanwezig was, maakte hij plotseling bekend, dat hij besloten had, de regering neer te leggen en nu vroeg hij aan de in de moskee verzamelde menigte, een nieuwen Sultan te verkiezen. Een van de familieleden, die in het plan betrokken was, stelde, nadat men enige tijd vol verbazing gezwegen had, het oudste zoontje van Nata als nieuwen Sultan voor. Dit voorstel werd onder toejuichingen aangenomen en men ging direct over tot de inhuldiging, waarbij de ongeveer zesjarige knaap de naam kreeg van Sultan Soleiman Saidoellah[2]). Nata zelf nam bij die gelegen-

---

1) K. A. 3136.
2) K. A. 3102.

heid weer de titel aan van Panembahan. Hiermede sneed hij de opvolging, zowel van Abdoellah als van zijn eigen broeder, den rijksbestuurder Praboe Djaja af. Hoewel Nata zelf natuurlijk de macht in handen hield, zat zijn zoon al op de troon, en daar deze jonger was dan Abdoellah, werd een opvolgen van dezen practisch een onmogelijkheid. Kort na deze schijnafstand overleed de oude Sultan Tamdjidoellah op 25 Januari 1767. Naar het gerucht wilde, zou deze mede de hand in de uitroeping van Soleiman gehad hebben.

In hetzelfde jaar kwam het weer tot onaangenaamheden tussen de bewoners van de loge en de Bandjarezen. Palm vond op zekere dag een Bandjarees in zijn woning, die kalm bezig was, het een en ander van hem te confisqueren. Eigenhandig zette hij het jongemens de loge uit, maar toen ze eenmaal buiten waren, trok de Bandjarees zijn kris en deed een aanval op den resident, die hem nog juist ontwijken kon. Palm liet zijn aanvaller door de wacht arresteren en in de „tronk" opsluiten. Dit bracht beroering onder de bevolking, welke in groten getale voor de loge verscheen en tot de aanval dreigde over te gaan, als hun landgenoot niet in vrijheid gesteld werd. Palm moest ten slotte toegeven en toen men later terug kwam en onder dezelfde bedreigingen ook de teruggave van de kris van Palm's aanvaller eiste, werd deze ook afgegeven. De resident schreef over dit geval aan Nata en eiste voldoening voor het gebeurde. Nata gaf schriftelijk geen antwoord, maar stuurde een afgezant met 24 realen voor Palm, hetgeen als afkoop bedoeld was voor de geleden „hoon", met de boodschap dat dit in Bandjar de gewoonte was, als de een tegen den ander zijn kris getrokken had. Verder wenste hij niet op het gebeurde in te gaan. Ook hier moest de Hoge Regering aan te pas komen en na verloop van enige tijd verkreeg men ook werkelijk de geëiste „satisfactie". Dit ingrijpen van de Hoge Regering had op een krachtig schriftelijk aandringen van de residenten plaats, die meldden, dat „de „Bandjareesen zodanig insuportabel werden, dat men het op „die voet byna niet langer harden kon."

Het eerste gevolg van Nata's afstand was, dat zijn broeder Praboe Djaja, die vast op de troon gerekend had, zich ontevreden toonde, en een aanhang verzamelde, waardoor een opstand dreigde. Het geval werd echter gesust. Palm was over het gebeurde niet ontevreden, want hierdoor verloor Praboe Djaja zijn bevoorrechte positie en daar hij zich steeds een vijand van de Hollanders had getoond, betekende dit een vooruitgang van de zaak der Compagnie. Praboe Djaja was altijd brutaal tegen de residenten opgetreden, waaraan men echter nooit veel aandacht had besteed, temeer, zegt Palm, „daar hij een regtgeaarde Banjarees is, die voor niemand als „voor zigzelven eenige menschlievendheijd over heeft."

Nu begon een periode van rust en weinig gebeurtenissen. Nata nam een welwillender houding tegenover de Compagnie aan. De peperhandel ging vrij ongestoord verder, en de berichten uit Bandjar bepaalden zich in deze tijd hoofdzakelijk tot deze handel en de smokkelarijen van de peper. Tabanio werd weer het centrum van de verboden handel en daar zou in 1770 een Engels schip een flinke lading peper gekregen hebben, aan welk vergrijp Nata niet geheel onschuldig geweest zou zijn [1]). De peperoogsten waren over het algemeen niet slecht en alleen de oogst van 1772—73 maakte daarop een ongunstige uitzondering. Het is jammer, dat de residenten in deze jaren zo door hun werk in beslag genomen waren, of, wat een andere mogelijkheid is, de gebeurtenissen de moeite van het vermelden niet waard achtten, zodat er in de brieven uit Bandjar weinig van de hofzaken in deze tijd te vinden is. In de jaren van ongeveer 1765 tot 1771 valt het verblijf te Bandjarmasin van Sjerief Abdoel Rachman, den lateren stichter van Pontianak. In het dagregister van Pontianak vinden we iets over dit verblijf, want daarin is door Stuart, den resident van Pontianak, de levensbeschrijving van Abdoel Rachman opgetekend, zoals die hem door een Bandjarees medegedeeld werd [2]). Deze Bandjarees dan vertelt, dat Sarieph, onder welke naam de papieren van die tijd hem vermelden, door zijn vader van Mampawa naar Bandjar gestuurd werd om aldaar zijn fortuin te beproeven. Als zoon van een beroemden Arabischen godgeleerde werd hij daar goed ontvangen en spoedig door Nata tot pangeran, de titel die alleen iemand van vorstelijken bloede toekwam, verheven, waarna hij in het huwelijk trad met een van de dochters van Nata, die, zoals Stuart het opgaf, Ratoe Seribanome heette. Van dit huwelijk is melding gemaakt in de papieren van Bandjarmasin. Palm meldt, dat in April 1768 de zoon van den vorst van Mampawa (dit is verkeerd, want de vader van Abdoel Rachman was niet de vorst van Mampawa) in het huwelijk trad met een dochter van Nata, genaamd Ratoe Seribanois. Het huwelijk werd voltrokken door „den grooten Arabischen Seijt of pries„ter van Mampawa" zelf, welke voor deze gelegenheid naar Bandjar was overgekomen [3]). Het relaas van den Bandjarees gaat verder met de vermelding, dat Sarieph na enige tijd als zeerover begon op te treden en toen hij een Chinese jonk afgelopen had, ontstak Nata daarover in woede en ontnam hem zijn kris, hetgeen betekende dat hij zich in arrest bevond. Sarieph wendde zich toen tot Radja Hadji met plannen om

---

1) K. A. 3195.
2) K. A. 3445.
3) K. A. 3136.

uit wraak Bandjar te verwoesten, maar Radja Hadji bracht hem daar van af. Daarop ging Sarieph intrigeren om het gezag over Bandjar in eigen handen te krijgen, maar Nata kwam hier achter, waarna hij Sarieph het verder verblijf in zijn Rijk ontzegde en hem ook verbood, zijn vrouw en kinderen mee te nemen. Nu trok Sarieph naar Pasir, waar hij een Frans schip afliep om daarna naar Mampawa terug te gaan. Tot zover het relaas van den Bandjarees. Dit verhaal is niet te controleren, behalve wat betreft het huwelijk en de laatste mededelingen over het vertrek. Hierover deelt Palm mede [1]), dat in het begin van 1771 een zekere pangeran „Saijt Sariep" uit Bandjar was vertrokken, met bestemming naar Mampawa, maar dat hij door tegenwind te Pasir terechtgekomen was. Daar liep hij het Franse scheepje de „Épreuve" af, waarvan hij de bemanning, op twee personen na, vermoordde. Met dit Franse scheepje en een bark van de Compagnie „de Vrijheid" kwam hij naar Bandjar terug. Deze bark was door „Mandareesen", die in de boeien van Palembang naar Batavia gebracht werden, overmeesterd en vervolgens te Pasir terecht gekomen, waar Sarieph er zich meester van gemaakt had. Palm eiste de uitlevering van de Compagnie-bark en de overgebleven leden van de bemanning van het Franse vaartuig, maar Nata wilde of durfde daar niet op in gaan en in Juni 1771 vertrok Sarieph voorgoed van Bandjar naar Mampawa.

In 1772 veranderde Nata zijn titel weer eens en sinds die tijd noemde hij zich Soesoehoenan Nata Alam [2]), zodat hij ineens de nederigheid over boord zette en een hogere titel dan die van Sultan aannam. In hetzelfde jaar maakt Palm melding van een verzoek om steun van de Compagnie door den zogen. ouden Sultan van Pasir, die in strijd met den jongen Sultan en aan de verliezende kant was, sinds de jonge Sultan de steun had gekregen van een Boeginesen prins, genaamd Toerawey. Deze Toerawey was de zoon van een Boeginesen vorst en een Pasirese prinses. Natuurlijk kon Palm zelf op dat verzoek om steun niet ingaan, en ook de Hoge Regering heeft zich er niet mee willen bemoeien. We vermelden hier dit geval alleen, aangezien genoemde Toerawey later een rol in de Bandjarese geschiedenis zou spelen.

Zo nu en dan vinden we in deze jaren melding gemaakt van het bezoek van Britse schepen, waarmee de Engelsen over het algemeen weinig succes hadden. Zelfs moest Palm in sommige gevallen alles in het werk stellen om de Bandjarezen af te houden van plannen om de Engelse schepen af te lopen.

Een voordelig comptoir was Bandjar echter ook in deze

---

1) K. A. 3225.
2) K. A. 3251.

jaren niet en derhalve werd in een „Patriasche Generale Missive" van 15 October 1773 weer eens de opheffing van dit kantoor overwogen, welke al meer tersprake was gekomen in de ongeveer 25 jaren van het bestaan van de factory te Bandjarmasin. De Compagnie durfde echter tot deze stap niet over te gaan om reden, dat men Bandjar aan moest houden ten einde de concurrentie te weren en het pepermonopolie zo volkomen mogelijk in handen te hebben, welke overweging Van Imhoff indertijd had doen besluiten, de post te betrekken.

In Januari 1773 overleed de meest geliefde dochter van Nata. Zij werd, evenals alle leden van de vorstelijke familie, te Martapoera begraven, en dit werd aanleiding voor Nata om zijn hof van Kajoe Tangi naar Martapoera te verplaatsen [1]), welke plaats nu enige tientallen jaren onder de naam Boemikintjana in de geschiedenis voorkomt. Nata heeft zich de dood van zijn dochter sterk aangetrokken, hij nam een diepe rouw aan, en ging over tot een zonderlinge levenswijze, waarbij hij dikwijls in het open veld sliep en er geen vaste verblijfplaats op na hield. Tot in 1775 heeft hij dat gedrag volgehouden.

In 1775 liepen er geruchten, dat Radja Hadji van Pasir (dezelfde die hiervoor aangeduid werd als de jonge Sultan) met „pangerang" Said Sarieph plannen had om Bandjar in het begin van het volgende jaar aan te vallen [2]). Hieruit blijkt in ieder geval, dat de verhouding tussen Abdoel Rachman en zijn schoonvader nog steeds niet in orde was, en die betrekking is ook nooit bijzonder goed geweest, zodat bijv. Sarieph eerst in 1782 zijn vrouw en kinderen uit Bandjar mocht komen halen. Over de genoemde geruchten had Nata zich zeer ongerust gemaakt en hij verzocht dan ook om de steun van de Compagnie. Inderdaad verschenen het volgend jaar enige Compagnie-schepen te Bandjar om Nata eventueel te steunen, maar van een aanval was toen geen sprake meer.

In een van zijn brieven vermeldt Palm met enige regels, dat op 16 Maart 1776 Abdoellah, de oudste zoon van Mohammed, door Nata met een „geprepareert drankie uijt de waereld ge„holpen" werd, welk feit in het land zelf geen opschudding veroorzaakte [3]). Als men later bij de expeditie van 1786 meer wenst te weten over de toestanden te Bandjar, wordt Palm verzocht mede te delen, wat hem over deze geschiedenis bekend is en dan komen we meer over deze gebeurtenis te weten [4]). Nadat Abdoellah meerderjarig was geworden en het

---

1) K. A. 3277.
2) K. A. 3334.
3) K. A. 3444.
4) K. A. 3597 — Inkomend briefboek van Java's Oostkust. Brief van Palm aan Siberg — d. d. 17 September 1785.

hem duidelijk bleek, dat hij voorgoed van de opvolging was uitgesloten, had hij zich tot Palm gewend in de veronderstelling, dat hij met hulp van de Compagnie misschien zijn aanspraken kon verwezenlijken. Daar Abdoellah bij het overlijden van zijn vader in 1761 7 jaar oud was, moeten we zijn meerderjarigheid in 1772 stellen, wanneer wij aannemen dat op 18 jarige leeftijd de meerderjarigheid bereikt werd. Indertijd had ook Mohammed zichzelf op 18 jarige leeftijd als meerderjarig beschouwd. Palm scheen veel voor Abdoellah te voelen en maakte met hem plannen om hem de troon in handen te spelen. Hoewel art. 3 van het contract inmenging verbood, meende Palm zijn houding te kunnen rechtvaardigen door voor de Compagnie voordelige contracten te bedingen, welke Abdoellah in het vooruitzicht stelde voor het geval, dat de Compagnie hem behulpzaam wilde zijn. In 1776 hadden Abdoellah en Palm hun plannen zover klaar, dat reeds besloten was, nog in dat jaar tot de uitvoering over te gaan. Deze plannen bestonden o.a. daarin, dat Abdoellah de loge quasi bij verrassing zou veroveren, waarna hij zich met zijn aanhangers onder de bescherming van de Compagnie zou stellen. Een en ander hiervan was echter aan Nata ter ore gekomen en hij verzocht Abdoellah, die niets van het uitlekken van zijn plannen wist, van Tatas naar Boemikintjana (nieuwe naam voor Martapoera) te komen, waaraan deze voldeed. Aldaar aangekomen werd Abdoellah vergiftigd en, toen het gif niet spoedig genoeg werkte, gewurgd. (Het feit dat Palm in zijn brief uit de tijd van het gebeurde zelf, meldde dat deze moord in het land zelf geen opschudding veroorzaakte, is een bewijs dat de partij van Abdoellah niet groot was en dat het merendeel van de bevolking zich weinig voor de rechtmatigheid van Abdoellah's aanspraken interesseerde). Terstond na dit geval riep Nata Palm bij zich en verweet hem heftig, dat hij zich, in strijd met het contract, met de zaken van de vorstelijke familie bemoeid had, waarna hij Palm beval, niemand van de pangeran's meer in de loge toe te laten behalve hem, Nata, zelf en den Ratoe Anoem, Praboe Djaja.

Misschien houdt deze misgreep van Palm, zich in de aangelegenheden van de Bandjarese regering te mengen, verband met zijn vertrek in 1777 toen hij voor een „springreisje" naar Batavia ging en niet meer terug kwam. Zijn vervanger werd Pieter Walbeek, de enige van de Bandjarese residenten uit het tijdperk 1747—1797, die het ver gebracht heeft (hij werd nml. in het jaar 1801 benoemd tot raad extraordinair van Nederlands Indië). In 1778 vertrok ook Ruehde en in 1779 kwam Barend van der Worm als secunde naast Walbeek te staan.

De peperoogsten waren in de jaren van 1775 tot 1781 bij-

zonder goed. Een record (het jaar 1727 buiten beschouwing gelaten) werd bereikt in het boekjaar 1776—77, toen de Compagnie 16.339 picol peper kreeg. De gemiddelde peperoogst van die periode was ongeveer 10.000 picol 's jaars. Dit is dan ook de enige periode geweest, dat de Compagnie grote voordelen door het comptoir Bandjarmasin behaalde. De Chinezen hadden voor het laatst in 1775 een belangrijke hoeveelheid peper gekregen, al was het totaal van het door hen vervoerde in vergelijking met wat de Compagnie kreeg nog niet veel. Sedert dat jaar zijn de Chinezen niet meer als noemenswaardige concurrenten opgetreden. Zij konden wel meer peper krijgen dan zij meenamen, maar zij bepaalden zich tot zeer geringe partijtjes, en gaven als reden op, dat de peper in China niet meer zo gewild was. De werkelijke reden zal wel geweest zijn, dat zij elders dit product goedkoper konden krijgen en dit hoeft niet te verwonderen, als men bedenkt dat zij voor het picol peper, waarvoor de Compagnie 6 realen betaalde, 11 realen besteden moesten (nml. 6 realen als gewone prijs, 2 realen voor de Compagnie en 3 realen voor den Sultan). Na 1780 wordt zelfs helemaal geen peper meer aan de Chinezen geleverd. De producten, waarvoor ze nog op Bandjar bleven varen, waren voornamelijk vogelnestjes en tripang. De Hoge Regering wilde nu over gaan tot het volledig verbieden van de vaart op Bandjar aan de Chinezen, maar op aanraden van den resident ging dit verbod niet door, aangezien de Chinese waren nog steeds een werkelijke behoefte van het Bandjarese volk uitmaakten. Enige tijd traden als nieuwe concurrenten de Boeginezen op, en wel als inkopers van gesmokkelde peper. Als zodanig werden zij al in 1773 vermeld en ook in 1779 noemt Walbeek ze. Als centrum van de smokkelhandel diende nog steeds Tabanio. Nata verbood deze smokkelhandel ten strengste maar Walbeek betwijfelde „of dit verbod van valeur sal wesen, vermits de „geldgierige Banjarees door eygenbaat gedreven sig seer wei„nig aan de bevelen van zijn opperheer laat gelegen zijn" [1]) Men ziet hier dus, dat de Compagnie, na bijna het pepermonopolie geheel verkregen te hebben, nu het monopolie van de „eygenbaat" verloor. Deze twijfel van Walbeek is intussen ongegrond gebleken, want in 1780 kon hij de Hoge Regering met genoegen mededelen, dat Nata de smokkelhandel met de Boeginezen uitdrukkelijk had verboden en de overtreders streng strafte [2]). Dit is begrijpelijk, maar deze smokkelarij voor Nata niets dan nadeel kon betekenen en bovendien de Boeginezen niet bepaald zijn vrienden waren. In hetzelfde

1) K. A. 3444.
2) K. A. 3472.

jaar deelde Walbeek nog mee, dat Nata weer eens in conflict was met de Biadjo's in de bovenlanden, hetwelk nadelig kon worden voor de pepercultuur, maar nog in 1780 was deze „oorlog geassoupieert".

Op 18 Mei 1781 werd de zoete rust waarin het comptoir langzamerhand verzonken was, ruw verstoord door het bericht van het aflopen in de riviermonding van een Compagniescheepje, de „Ternaten", „waarvan alle menschen, zowel „Europeesen als Chineesen, ja zelfs een mijt van den gezag-„hebber op een deerlyke wyze waren vermoord" [1]). Het scheepje zelf werd weggevoerd, waarheen wist men nog niet. Omtrent de toedracht van de zaak, kon een zekere Toean Said Abdoellah, een neef van den Sultan van Pontianak, die aan het hof vertoefde, mededelen, dat de dader, Kjai Narangbaja geheten een gunsteling van Nata was. Deze had het vaartuig met zijn prauw bij de riviermonding aangehouden en den gezaghebber aangeraden geen zee te kiezen, daar er zeerovers op de loer lagen. Daarna had hij den kapitein gevraagd of hij een „moye slave mijt" wilde kopen, waarop deze wel in wilde gaan. Narangbaja stelde nu voor, dat hij 's nachts met die slavin aan boord zou komen, onder voorwendsel, dat de Soesoehoenan er niets van weten mocht. Ook daarin stemde de gezaghebber toe en toen Narangbaja 's nachts verschenen was, doorstak hij plotseling den kapitein met een kris en liet de rest van de bemanning door zijn volgelingen vermoorden. Het schip werd daarna hoog de Baritoe opgebracht, waar het op een verlaten plaats ontladen, en vervolgens in brand gestoken werd. De geroofde goederen werden naar Kajoe Tangi overgebracht. Het verbranden zou op bevel van Nata gebeurd zijn, die zeer ontstelde, toen hij vernam, dat Narangbaja een schip van de Compagnie afgelopen had. Hij zou zich toen voor de keuze gesteld gezien hebben, om of de schuld aan de Biadjo's te geven, of de bewijzen te doen verdwijnen en ten slotte tot het laatste overgegaan zijn door het bevel tot verbranden te geven. In hoeverre dit verhaal met de waarheid overeenkomt is niet met zekerheid te zeggen, maar het is nog de aannemelijkste en de volledigste lezing van het geval.

Het bericht van de moord veroorzaakte natuurlijk grote ontsteltenis bij de bewoners van de loge. Direct werd bevel gegeven, de kanonnen met scherp te laden en verder alles in staat van verdediging te brengen. De soldaten kregen opdracht, de Bandjarezen niet uit de schelden, noch op enige andere wijze aanstoot te geven, daar Walbeek wel inzag, dat men in geval van een aanval met de 30 militairen ,die er

---

1) K. A. 3516.

waren, niet veel kon uitrichten, vooral niet in dit, zoals Palm het noemde, „mal geplaceerde fortje".

Walbeek zelf toog naar het hof en eiste van Nata teruggave van het vermiste vaartuig en de lading benevens uitlevering van de moordenaars. Nata hield zich, alsof hij nog van niets wist, toonde grote droefenis over het voorgevallene en beloofde algehele voldoening. Volgens berichten, welke Walbeek kort daarop kreeg van een zogenaamden vertrouweling van Nata, zou Narangbaja de „Ternaten" voor een Engels schip hebben aangezien, en toen hij vernam, dat het een schip van de Compagnie was, zou hij Nata gevraagd hebben „hem „te willen laten massacreeren". Ook nu werd weer verteld, dat men eerst de Biadjo's de schuld had willen geven, doch ten slotte het schip maar had verbrand. Direct na deze tijding ging Walbeek nogmaals op audiëntie en liet doorschemeren, dat hij alles wist, maar het enige wat hij bereikte waren weer beloften en nog eens beloften. Op het einde van de brief, waarin de residenten het gebeurde aan de Hoge Regering mededeelden, betuigden zij, dat de Bandjarezen niet de minste eerbied meer voor de Compagnie hadden en zij konden niet nalaten den Gouverneur Generaal en Raden te waarschuwen met de woorden: „dat zoo indien dit schelmagtig bestaan niet „eclatant gewroken wordt, wy vreezen dat 't op Banjer van „slim tot erger zal gaan."

In de antwoordbrief d.d. 19 Juni 1781 [1]), raadt de Hoge Regering de residenten aan, met de nodige voor- en omzichtigheid te handelen, vooral den Sultan (de Hoge Regering vermeed het stelselmatig, Nata als Soesoehoenan te betitelen) niet direct te beschuldigen van de oorzaak of de aanleiding tot de moord, en verder alles in het werk te stellen om het scheepje terug te krijgen (wat natuurlijk niet meer kon, daar het verbrand was).

In Juli van dat jaar stuurden de residenten een vertrouwden slaaf (een dienaar van de Compagnie durfde men er niet aan te wagen) op onderzoek naar de, „Ternaten". Deze slaaf vond ook werkelijk, hoog de Baritoe op, de verbrande resten van het schip, waaruit bleek, dat op dit punt de lezing van het geval met de werkelijkheid overeenkwam. Voor Walbeek bleef nu alleen over, de uitlevering van de geroofde lading en van de moordenaars te vragen. Wat de laatsten betreft, hierover merkte de Hoge Regering in een brief d.d. 9 October 1781 [1]) op, dat uitlevering niet geëist kon worden, daar het hier een misdaad betrof, door des Sultan's onder-

---

1) K. A. 938.
2) K. A. 943.

danen op des Sultan's gebied gepleegd, zodat alleen op bestraffing kon worden aangedrongen.

Laten we om kort te gaan direct melden, dat de Compagnie voor dit geval nooit enige voldoening ontving. Wel werd Narangbaja, volgens een mededeling van Nata, uit het land verbannen, maar of dit in werkelijkheid ooit gebeurd is, valt zeer te betwijfelen. Toen in 1786 de Hoge Regering nog op bestraffing aandrong, werd bericht dat Narangbaja overleden was, waarover de Hoge Regering zich beklaagde in een brief van 18 Juli 1786 [1]) met de woorden, dat, nu het eindelijk op voldoening aankomt, „de man gezegd word, op het kerkhof „te zijn." Ook van de geroofde scheepsgoederen heeft men nooit iets teruggezien, al was, volgens betrouwbare berichten, een gedeelte ervan in Kajoe Tangi opgeslagen. Dat dit geval nooit tot een voor de Compagnie bevredigende oplossing is gebracht, is ten dele te wijten aan de Hoge Regering zelf, die het gebeurde eigenlijk als een onaangename storing in de handelsbetrekkingen beschouwde, en niet van plan was, door krachtige maatregelen mogelijke voldoening, maar behalve deze misschien ook grote nadelen voor de handel te verkrijgen. Daarom bepaalde zij zich tot het schrijven van brieven vol grote woorden aan Nata. Bandjarmasin was in de laatste jaren een comptoir geweest, dat zijn geld ruim opbracht en men wilde niet de kans lopen dit te verliezen. Wat mede een oorzaak is geweest voor deze slappe houding van de Hoge Regering, is dat zij, precies in de tijd van de moord, bericht ontving van de oorlog die in Europa tussen Engeland en Holland uitgebroken was, en daardoor weinig aandacht aan het misdrijf schenken kon, aangezien alle krachten in het werk gesteld moesten worden om Indië verdedigbaar te maken.

Dat men het geval zou laten zoals het was, blijkt uit diezelfde brief van 9 October 1781, waarin onder meer het volgende voorkomt: men moet vooral bij den Sultan niet het idee wekken, dat men hem van medeplichtigheid in de moord verdenkt, „daer dit voor altoos kwaet bloed zoude hebben „gezet, waarvan men vroeg of laet akelige gevolgen zoude „hebben moeten dugten, hoe beklaegelijk en smertelijk het „ook valt, wegens zo een verraderlijk gruwelstuk, niet imme„diaat wraak te kunnen nemen" en verder „en recommandee„ren U. E. (de residenten) de novo, steeds naar kunnen uwe „betragting te maeken, om den vorst en den gemeenen man „in alle redelijkheid genoegen toe te brengen als versekert „zijnde, dat dit het zekerste middel van veyligheid en „behoud is."

Nog enige jaren maakt de zaak van de „Ternaten" bij elke audiëntie een onderdeel van de besprekingen uit, steevast

1) K. A. 943.

wordt op „satisfactie" aangedrongen en even stellig wordt die ook telkens door Nata beloofd. De totale indruk van het geval is, dat Nata zelf niet de hand in het gebeurde had, maar toen het eenmaal geschied was, niet van plan was deze „goede, „oude gewoonte" als een misdaad te beschouwen en liever zelf in de profijten ervan mede te delen.

Van de oorlog met Engeland kwam eerst in 1782 bericht in Bandjar. Walbeek deelde het aan Nata mede, en vroeg de hulp van de Bandjarezen voor het geval, dat de Engelsen een aanval op Bandjar zouden wagen [1]). Nata beloofde niet alleen die hulp, maar ging zelfs over tot het opwerpen van twee zware bentings bij de rivier. Dit contrasteert scherp met zijn houding in een dergelijk geval in 1796 en is een bewijs, dat men te Bandjar de Compagnie nog niet moe was, al veroorloofde men zich wel eens van die „grapjes" als het aflopen van een schip, en dat men de Engelsen nog niet als graag geziene gasten beschouwde.

In een brief van 27 September 1782 [1]) geeft Walbeek zijn inzichten betreffende de pepercultuur. De oogstverwachting voor het volgende jaar is slecht, de peper zelf is aangetast en de cultuur gaat steeds achteruit door de slechte behandeling van de peperplanters. Nata perst ze op allerlei mogelijke wijzen uit, ten gevolge waarvan de planters in sommige gevallen zelfs overgaan tot het vernielen van de voorraden. Walbeek ziet aankomen, dat op deze wijze de pepercultuur geheel in verval zal komen. Aan deze brief refereren de Heren Zeventien in een „Patriasche Generale Missive" van 18 November 1784 en in het antwoord daarop (van Van der Worm d.d. 31 Mei 1786 [2])) vinden we een nader verslag van de uitpersingen, die door Nata op de peperplanters toegepast werden. Nata had zich de alleen inkoop van de peper voorbehouden, en wisselde dit privilege om het jaar af met zijn gunstelingen. Hij stuurde zijn „oppassers", „pambakkals" geheten, naar de peperlanden om de peper in te kopen en deze wisten de planters altijd zo te beknibbelen, dat zij 12 en meer gantings peper voor een Spaanse reaal kregen, inplaats van de vastgestelde 10 gantings. Als er in het comptoir gebrek aan contanten was, wat in deze jaren herhaaldelijk voorkwam, moesten de planters aan den Sultan of zijn gunstelingen ook op crediet leveren, en wanneer de Compagnie dan eenmaal betaalde, kregen zij meestal niet meer dan de helft van het hun toekomende bedrag, ja soms zelfs helemaal niets. Het resultaat hiervan was, dat de peperplanters hun tuinen steeds meer verwaarloosden en zich op het verbouwen van rijst gingen toeleggen. (Deze achteruitgang van de pepercul-

1) K. A. 3541.
2) K. A. 3624.

tuur in de jaren van 1782 tot 1785 is duidelijk te constateren in de onder bijlage nr. 7 opgenomen lijst van de peperleveranties). Als een opmerkelijkheid in de genoemde Patriasche Generale Missive willen we hier nog mededelen dat de Heren Zeventien zich daarin uitlieten over het „Ternaten" geval. Dat toonde, naar het inzicht van de Heren Bewindhebberen, duidelijk dat de Sultan niet veel prijs stelde op de vriendschap van de Compagnie. Men achtte het wenselijk, dat men hen een „betamelyker gevoelen" kon bijbrengen, maar als dat door zachte middelen moest geschieden, dan moest men hem niet, zoals men gedaan had, horloges verkopen die niet liepen. Dit zeiden de Heren Zeventien nu wel niet met dezelfde woorden, maar het is duidelijk dat zij op dat bepaalde geval doelden. Dit als voorbeeld, hoe de hoogste macht in de Compagnie reageerde op het vermoorden van haar dienaren, geeft enige kijk op de mentaliteit die toentertijd in de Compagnie heerste.

Uit het jaar 1782 valt nog te vermelden, dat Sultan Sarieph van Pontianak een bezoek aan Bandjar bracht. Waarschijnlijk was het doel, zijn vrouw en kinderen, die nog steeds in Bandjar vertoefden, te komen halen. Naar Walbeek mededeelde, had dit bezoek geen vriendschappelijke verhouding tussen de vorsten ten gevolge.

In dat jaar moeten we ook het vertrek van Amir, den nog overgebleven zoon van Mohammed, stellen, daar Van der Worm in 1785 meldt, dat deze jongeling voor drie jaren Bandjar verlaten had [1]). Over de wijze van dit vertrek zijn de lezingen zeer verschillend. Palm meldt dienaangaande in het door hem opgestelde geslachtsregister [2]) van de Bandjarese vorsten, dat Amir uit Bandjar vluchtte naar zijn familieleden van moederszijde, de Boeginese prinsen Thoerawe, Phoenatakka en Sela Watting, die te Pasir hun verblijf hielden. Daar ergens anders Palm ook spreekt van Thoerawe, of Torawe zoals we hem verder zullen noemen, als de oom van Amir zouden we hieruit moeten concluderen dat Mohammed, behalve met de zuster van Nata, ook gehuwd was met een Boeginese prinses, welke dan de zuster van Torawe en de moeder van Amir en misschien ook van Abdoellah was. Van een zodanig huwelijk komt echter in de papieren uit Bandjar niets voor.

Lijnrecht tegenover de mededeling van Palm over de vlucht van Amir staat het antwoord van Van der Worm op deze uitlating. In een brief van 11 November 1785 [3]) schrijft Van der Worm daarover; „de heer Palm gelieft in 't slagtregister

---

1) K. A. 3593.
2) Gedeeltelijk opgenomen onder Bijlage nr. 5.
3) K. A. 3629.

„van den vorsten van Banjer aan te teekenen dat Pangerang „Amir gevlugt is. Zulx is abusievelijk, (hy) is op sijn eigen „versoek, aen den vorst van Banjer, vertrokken onder voor- „gave na Mecka te reyzen, en voor zijn vertrek heeft (hy) ge- „zworen het land van Banjer nooit vyandelijk te koomen „attaqueeren." Als we later de omstandigheden zullen zien, waaronder Van der Worm deze brief schreef, zal het duidelijk worden, dat deze lezing uit de koker van Nata kwam en dat Van der Worm er zelf voordeel bij had, haar aanvaard te zien. Als de Hoge Regering deze mededeling bevestigd en nader omschreven wil hebben, antwoordt Van der Worm daarop, in een brief d.d. 5 Maart 1787, dat dit feit, evenals het uitroepen van Nata tot Sultan door Mohammed zelf, in heel Banjer bekend was bij groot en klein [1]). Vooral door de aangehaalde toevoeging over de uitroeping van Nata tot Sultan, moeten we enigszins sceptisch tegenover deze bevestiging blijven staan. Aan Hoffman vertelde Nata, zoals uit Hoffman's brief aan Siberg d.d. 5 Maart 1787 [1]) blijkt, dat Amir met toestemming van hemzelf naar Mekka vertrok, terwijl hij hem voor de reis nog geld meegegeven had. Was de lezing van Van der Worm die van Nata, de lezing van Palm was die van Amir, want alleen door zijn briefwisseling met dezen, was Palm, na zijn vertrek uit Bandjar in 1777, op de hoogte gebleven van de Bandjarese zaken.

De waarheid zal ook wel hier in het midden liggen, nml. dat Amir in 1782 uit Bandjar vertrok (voor het oog van de wereld moest het een „vertrek" lijken maar in werkelijkheid was het een vlucht uit angst voor Nata) onder voorwendsel van ter bedevaart naar Mekka te gaan.

Als laatste mededeling uit het jaar 1782 vermelden we dat Nata aan zijn kleinzoontje, den zoon van Soleiman Saidoellah, de eretitel en de naam van Sultan Adam gaf. Dit was alweer een maatregel om zijn dynastie in het sultanaat te bevestigen.

De jaren 1783 en 1784 bevestigden de sombere vermoedens van Walbeek met betrekking tot de pepercultuur; de aanbrengst was iets beter dan die van 1782, maar haalde niet bij die van enige jaren terug [2]). De Hoge Regering toonde haar ontevredenheid en betoogde, zowel bij de residenten als bij Nata, dat, op deze voet, de Compagnie niet langer op Bandjar zou kunnen blijven. Waarschijnlijk is dit alleen als dreigement bedoeld geweest. Een nieuw gevaar dat de pepercultuur bedreigde, waren de slechte rijstoogsten op Java, waardoor geen rijst naar Bandjar uitgevoerd kon worden, zodat de Bandja-

---

1) K. A. 3655 — Inkomend briefboek van Java's Oostkust.
2) K. A. 3566 en 3624.

rezen gedwongen waren, zelf meer rijst te gaan verbouwen, waardoor de pepertuinen steeds meer verwaarloosd werden.

Deze jaren zijn verder arm aan gebeurtenissen. In 1784 maakt Walbeek melding ervan, dat het vijandig optreden van een „fugatief Banjarees prins, die buyten op Tabenjouw had „geëtablisseert, door desselfs dood en die van zijn aanhangers „ten eenemaal (is) gecesseert" [1]). Aangezien er in de daaraan voorafgaande brieven niets over dezen „prins" medegedeeld wordt, is het moeilijk, enige conclusies daaruit te trekken. Misschien werd met dien prins Amir bedoeld, die mogelijkerwijs toen al een poging waagde om Nata van de macht te beroven. Is dat zo, dan is in alle geval de vermelding van zijn dood onjuist.

Een indruk van het verblijf op Tatas, ingesloten door moerassen, zonder wegen en zonder mogelijkheid zich op welke wijze dan ook te ontspannen, terwijl de loge alleen verlaten werd voor reizen naar het hof, krijgt men door een uitlating van Walbeek, als hij het weigeren van de soldaten om hun verband met de Compagnie te hernieuwen bespreekt. Dit is begrijpelijk, zegt hij, „dewijl dese nare eensaam gevaarlyke „plaats, duurte en gebrek der levensmiddelen (het verblijf „alhier) vaak banger als een ballingschap doen aanmerken" [1]).

Eind 1784 werd Walbeek als eerste resident naar Palembang overgeplaatst, terwijl Van der Worm als zijn vervanger te Bandjar tot eersten resident benoemd werd, met de titel van onderkoopman. Met het eind van het jaar 1784 zullen we dit hoofdstuk afsluiten, om in het volgende de directe aanleidingen tot het contract van 1787 en tevens dat contract zelf te bespreken.

Thans rest ons nog, de toestand van het rijk van Bandjarmasin en de verhouding met de Compagnie in het jaar 1784 te schetsen. Hoewel Bandjar nu bijna 50 jaar in nauw contact met de Compagnie stond, was de onafhankelijkheid van de Bandjarezen geenszins gebroken, en macht in het land zelf oefende de Compagnie op generlei wijze uit. Aan de andere kant had de Compagnie langzamerhand het absolute pepermonopolie verkregen, op enkele onbelangrijke smokkelarijen na, waarvan trouwens sedert 1780 zo goed als geen sprake meer was. De stand van zaken was dus zo, dat de Compagnie de vrije handel van Bandjar radicaal vernietigd, maar aan de innerlijke weerstand van het volk zo goed als niets veranderd had. We kunnen zeggen, dat het land nog vrijwel in geen enkel opzicht rijp was voor een nauwere „samenwerking" met de Compagnie.

---

1) K. A. 3624.

HOOFDSTUK II.

DE DIRECTE AANLEIDING TOT HET CONTRACT VAN 1787, DE ONDERHANDELINGEN EN INHOUD EN BETEKENIS VAN HET CONTRACT ZELF.

(1785—1787).

Het jaar 1785 zette op dezelfde wijze in als de voorafgaande jaren. Van der Worm, die tijdelijk alleen resideerde, drong bij herhaling op het zenden van contanten aan, maar Batavia had er zelf gebrek aan, zodat Van der Worm maar proberen moest, de peper op crediet geleverd te krijgen [1]). Het product was aangetast door een „gedierte", en dit feit, benevens het gebrek aan contanten en de steeds verminderende peperoogsten, maakte de toestand niet veelbelovend. In Juli arriveerde de nieuwe secunde, Hendrik du Pont, en in diezelfde maand wierpen de komende gebeurtenissen hun eerste schaduwen vooruit. Nata had geruchten gehoord, dat Amir, die nog steeds in Pasir zijn verblijf hield, het plan had, Bandjar aan te vallen. Direct besloot hij een afgezant naar de Hoge Regering te zenden, om de hulp van de Compagnie te verzoeken. Amir had zich te Pasir de hulp weten te verzekeren van zijn oom (als we Palm moeten geloven), Torawe, den hiervoor al genoemden Boeginesen vorstenzoon [2]) die in Pasir een grote macht uitoefende. De afgezant van Nata wachtte zich wel, de Hoge Regering op de hoogte te brengen van de familieverhouding tussen Nata en Amir, en zo kostte het niet veel moeite, de Heren te overtuigen van hun plicht (volgens art. 2, contract 1747), het rijk van Bandjarmasin te steunen tegen een buitenlandse aanval. Bij een gewone resolutie van 9 Augustus 1785 [3]) besloot de Hoge Regering, Nata te helpen tegen de aanval „van die van Passir en Coty, onder aanvoer van zeke„ren zich aldaar onthoudend pangerang". In deze resolutie merkte men op, dat de Sultan geen recht had op uitgebreide hulp, (zie de bewoordingen van art. 2), maar dat men toch besloten had, uit „bysondere consideratie" voor den vorst, hem bij de verdediging van zijn rijk, „by welks behoud de „Compagnie buiten des te veel interest heeft", met een kleine expeditiemacht te steunen. Aan Siberg, den toenmaligen

---

1) K. A. 3593.
2) Zie blz. 55.
3) K. A. 715.

gouverneur van Java, werd opdracht gegeven, in Semarang, zijn residentieplaats, een kleine expeditie uit te rusten, en deze, tegelijk met den afgezant van Nata, naar Bandjar over te zenden. Siberg rustte een drietal scheepjes uit, terwijl een kapitein van de Sipayers, Hoffman genaamd, met een deel van zijn troepen, nml. 60 man, als het contingent van de expeditie te land, het geheel compleet zou maken. Bovendien gaf Siberg op last van de Hoge Regering bevel, de uitvoer van rijst en andere levensmiddelen van Java naar Pasir en Koetei (dat zoals uit de resolutie blijkt ook als vijand van Bandjar opgegeven was) stop te zetten [1]).

Nu treedt echter een oude bekende op. Palm, de in 1777 uit Bandjar vertrokken resident, die in 1785 resident was van Soerakarta, schijnt, ook na zijn vertrek, de vriendschapsband met Amir aangehouden te hebben. Ook Torawe was hem geen onbekende, want met dezen, evenals met Amir, onderhield hij correspondentie, hetwelk in Bandjarmasin bekend was, en waarover men aldaar, zoals uit een van de brieven van Van der Worm blijkt, niet erg te spreken was [2]). Het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat Palm een van de aanstichters was van de onderneming van Amir en Torawe. Palm nu richtte een schrijven aan de Hoge Regering (d.d. 17 Augustus), waarin hij de familieverhouding tussen Nata en Amir uitlegde, de wettelijkheid van Amir's aanspraken bepleitte en artikel 3 van het contract onder de aandacht van G.G. en Raden bracht, waarin, zoals we weten, de Compagnie zich het recht had voorbehouden, zich niet te mengen in de twisten tussen de leden van de vorstelijke familie. Verder berichtte Palm, dat alle rijksgroten en heel het volk dagelijks God baden en smeekten om van den onmenselijken usurpator (waarmee Nata bedoeld wordt) bevrijd te worden en Amir op de troon te zetten. Deze brief deed de Hoge Regering geheel van gedachten veranderen. Men had, door Palm's mededelingen, de overtuiging gekregen, dat de zaak van Nata hopeloos stond, terwijl aan de andere kant, Palm grote voordelen voor de Compagnie in het vooruitzicht gesteld had, in het geval dat Amir het gezag in handen zou krijgen. Men kon zich, op grond van het contract, van inmenging onthouden en bij een geheime resolutie van 1 September 1785 werd besloten, de reeds beloofde hulp aan Nata weer in te trekken [3]). Bij missieven van diezelfde datum, werden zowel Nata als Van der Worm, Siberg en Palm met dit besluit in kennis gesteld, terwijl Siberg de opdracht ontving, de reeds toegeruste expeditie vast te houden en Palm

---

1) K. A. 3597.
2) K. A. 3629 — 18 October 1785.
3) K. A. 741.

toestemming kreeg het besluit yan neutraliteit van de Compagnie aan Amir en Torawe mede te delen, waarop dezen gezegd hadden te zullen wachten, alvorens tot de aanval over te gaan. Uit dit besluit van de Hoge Regering blijkt, dat zij er helemaal niet op gesteld was, zich te Bandjar in moeilijkheden te steken en dat men een goed excuus om zich van hulp te onthouden, direct aangreep. Ware het de Compagnie te doen geweest, zoals haar later verweten werd, om in troebel water te vissen, dan zou zij zeer zeker niet direct tot het intrekken van de beloofde hulp overgegaan zijn, of, nu zij overtuigd was van de sterkte van de zaak van Amir en de zwakte van die van Nata, besloten hebben tot het verlenen van steun aan den aanvallenden troonpretendent.

Voor Siberg kwam de mededeling van de Regering nog juist op tijd, want de expeditie was klaar en wachtte reeds op gunstig weer om zee te kiezen [1]). Tegelijk met het terughouden van de expeditie gaf Siberg ook de handel in levensmiddelen op Pasir, Koetei en Poeloe Laut weer vrij, behalve in rijst, en dit laatste alleen om de grote schaarste van dit product op Java zelf. Den afgezant van Nata werd wijs gemaakt, dat de expeditie plotseling voor een dringender aangelegenheid nodig was, terwijl Siberg hem, volgens opdracht van de Regering, nog enige dagen ophield om te zorgen, dat Van der Worm vroeger bericht kreeg van de intrekking van de hulp dan Nata.

In die tussentijd was de dreiging op Bandjar steeds groter geworden. Nata confisqueerde alle Javaanse en Chinese vaartuigen en rustte deze uit tot dekking van de riviermond. Amir en Torawe lagen met een vloot van ongeveer 60 vaartuigen bij Poeloe Laut en wachtten de houding af, welke de Compagnie zou aan nemen. Evenals Palm, zag Van der Worm de toestand voor Nata somber in. Hoewel hij buitenlandse vaartuigen confisqueerde, was het totaal van zijn schepen niets in vergelijking met de Boeginese vloot, maar, zoals Van der Worm schreef, „onzen grootsten swarigheid is, dat den Sultan van „'t gemeen niet bemind is" [2]). De weigering van hulp door de Hoge Regering, op grond van art. 3 van het contract, verscherpte plotseling de toestand en plaatste Nata in een ogenschijnlijk hopeloze positie. Voordat dit bericht echter bekend was, waren Amir en Torawe al tot handelen overgegaan en hadden op 3 October een geslaagde landing te Tabanio verricht, waarbij verscheidene Bandjarese bentings veroverd en de verdedigers daarvan op de vlucht gejaagd waren. Kort daarna arriveerde op Tabanio een afgezant van Palm, een

---

1) K. A. 3597.
2) K. A. 3593 — 17 September 1705.

zekere „Intje Mok", met brieven voor Amir en Torawe. In die brieven werd het besluit van de Hoge Regering om de neutraliteit te bewaren, bekend gemaakt en verder bericht dat de Compagnie diegene als Sultan zou erkennen, die door de groten van Bandjar op de troon geplaatst zou worden. Palm eindigde zijn brieven met de toewensing van „'s heemels zee-„gen aan zijn broeders Torawe en Amir". Zoals te begrijpen is, veroorzaakte dit bericht grote vreugde bij de aanvallers en het spoorde hen aan om met frisse moed de aanval voort te zetten.

Nata, de wanhoop nabij, begon tegen Van der Worm c.s. een dreigende houding aan te nemen en eiste de hulp van de Compagnie, zich steeds beroepend op art. 2 van het contract. De zaak was inderdaad gecompliceerd, want men stond voor een toestand, waarin het contract eigenlijk niet voorzag. Aan de ene kant was het een twist tussen leden van de vorstelijke familie over het bezit van de troon, waarmee de Compagnie volgens art. 3 niets te maken had, maar aan de andere kant kwam Amir met buitenlandse hulp, zodat er hier sprake was van een buitenlandse aanval en de Compagnie volgens art. 2 verplicht was te helpen. De Hoge Regering had echter haar standpunt ingenomen en zoals de zaken nu stonden waren de dagen van Nata geteld. Hij was er evenwel de man niet naar om het lot kalm af te wachten. Toen Van der Worm zich op zijn orders van neutraliteit bleef beroepen, liet Nata de loge door enige honderden Bandjarezen omsingelen, terwijl hij dreigde tot de aanval te zullen overgaan en de bezetting te vermoorden, Aan Van der Worm en Coblijn, den gezaghebber van een te Bandjar vertoevend Compagnie-scheepje, bleef niets anders over, dan tot toezegging van enige hulp te besluiten. Het scheepje „de Cornelia Adriana" ging op verzoek (misschien is het hier beter te zeggen, bevel) van Nata voor Tabanio kruisen, terwijl Coblijn het opperbevel kreeg over de Bandjarese prauwen, die, tegelijk met „de Cornelia Adriana", naar Tabanio vertrokken.

Intussen werd het duidelijk, dat de komst van Amir niet zo enthousiast door de Bandjarezen begroet werd, als algemeen verwacht werd. De groten van Bandjar waren nog altijd op de hand van Nata en zijn familie geweest, maar het gewone volk, hetwelk ook indertijd aan de kant van Mohammed stond, voelde inderdaad meer voor Amir. Deze heeft echter zijn kansen bedorven, juist door de hulp in te roepen van de Boeginezen. Deze waren gehaat bij alles wat Bandjarees was, en hun optreden, na de landing te Tabanio, versterkte die haat nog. De omstreken van Tabanio behoorden tot de rijkste pepergebieden van Bandjarmasin, en het eerste wat de Boeginezen deden was het grondig vernielen van alle pepertuinen. Elke Bandjarees, die zij in handen kregen, werd vermoord,

terwijl vrouwen en kinderen als slaven weggevoerd werden. Hiermee verloor deze inval het karakter van een poging om een wettige aanspraak op een troon te realiseren, en werd een oorlog tegen de Bandjarese natie. Ongetwijfeld is dit tegen de wil van Amir gebeurd, maar deze was alleen in naam een van de aanvoerders, terwijl Torawe, eenmaal in Bandjar zijnde, de loop van de gebeurtenissen bestuurde.

Tegelijk met het Compagnie-scheepje en zijn eigen prauwen, had Nata een legermacht over land naar Tabanio gezonden. Van de trouw van zijn aanvoerders verzekerde hij zich, door de vrouwen en de kinderen van de pangerans, goesti's en mantri's in zijn dalem op te nemen, met de verzekering, dat deze vermoord zouden worden in geval van ontrouw aan den Sultan door man of vader. Gevallen van overlopen deden zich, ook bij het gewone volk, echter niet voor, maar de Bandjarezen waren, tengevolge van hun ongelofelijke lafheid, niet tegen de Boeginezen opgewassen, en, uitgaande van Tabanio, drong de vijand steeds dieper in het land door in de richting van Boemikintjana, het uiteindelijke doel.

Van der Worm en zijn lotgenoten bevonden zich nog altijd in een benarde toestand, en de resident drong voortdurend bij de Hoge Regering op versterking aan. Hij had aan Nata gevraagd om „de Cornelia Adriana" van Tabanio naar Bandjar terug te laten komen, daar hij orders had om het scheepje naar Batavia terug te zenden. Nata wilde echter van vertrekken naar Batavia niets weten en beval dat de „Cornelia Adriana" voorlopig nog voor Tabanio zou moeten blijven liggen. Pas op het eind van October kwam het scheepje te Tatas terug. In November werd de toestand voor de logebewoners zo mogelijk nog gevaarlijker, toen de Boeginezen het gerucht uitstrooiden, dat de Compagnie besloten had, Amir en Torawe te helpen. Door de dreigementen gedwongen, gingen op 25 November 1785 Van der Worm, Coblijn en Du Pont er toe over, een resolutie te nemen, waarin zij precies aangaven, in hoeverre zij Nata zouden bijstaan [1]). Tot nu toe had de Compagnie zich nog niet in de vijandelijkheden gemengd en was in feite neutraal gebleven. In deze resolutie echter besloot men, door de omstandigheden gedwongen, om, voor het geval dat „Dain Torawie de rievier van Banjer mogt „binne koome om vyandelijkheeden te pleegen, een brief aan „Dain Torawie af te zenden, vermits men van Pangerang „Amir niets hoort en Dain Torawie alles bestierd, en hem dan „waarschouwen geen vyandelijkheeden onder 't geschut van „'s Comp.'s logie en schip te onderneemen, alsoo wy genood-

---

1) K. A. 3624.

„saekt zijn hem te attakeeren en, (dat hy) zig dierhalve moet „wagten voor de gevolgen die hieruit zoude voortkomen."

De Hoge Regering wachtte intussen de loop van de gebeurtenissen af, maar toen er steeds dringerder brieven om hulp van de residenten uit Bandjar kwamen, zag men in, dat men de toestand zo niet laten mocht. Daarom besloot men bij geheime resolutie van 16 November 1785, tot assistentie van de Comp.'s dienaren op Bandjar weer een expeditie uit te rusten, welke bedoeld zou zijn om de neutraliteit te handhaven. [1]) In diezelfde resolutie spreekt men zich ook uit over Nata's eis, betreffende de hem te verlenen hulp, op grond van art. 2. De Hoge Regering zegt nu, dat men de Boeginezen niet als buitenlandse vijand aanmerken kan, omdat zij te beschouwen zijn als, ‚auxiliateurs" om Amir op de troon te helpen. Maar de neutraliteit welke de Comp. wenst te handhaven strekt zich alleen uit voor zoverre het de troonstrijd tussen Nata en Amir betreft. Men gaat dan verder en zegt, dat, hoewel de neutraliteit van de Comp. geen van de partijen tot „offensie" kan strekken, daar art. 3 van het contract opgevolgd wordt, „die „verpligting zig nogtans alleen bepaald tot de partyen com- „battanten, namelijk de Sulthan en Pangerang Amir, en ook „nog maar, voor zoverre hun wederzijds gepretendeert regt „tot de possessie der Bandjerse kroon concerneert; zonder zig „in het minste te extenderen tot die van Poelo Laut en Passir „en veel minder nog tot de Bouginezen, voor zoverre men „bedugting mag dragen, gelijk daartoe verscheide redenen „gegronde aanleiding geven dat, indien Pangerang Amir door „hunne adsistentie de overhand krijgt, zy alsdan daardoor in „het Banjerse rijk zig van diezelfde invloed zullen weten „meester te maken, welke zy te Riouw in zulk een hogen „graad hebben gehad en dat daaruit alsdan niet dan de aller- „nadeligste gevolgen voor 's Comp.'s zeet en handel te Banjer „zullen te wagten zijn." De bedoeling van deze vele woorden is, dat men het niet zal toelaten, dat de Boeginezen de macht te Bandjar in handen zullen krijgen, al kan of wil men tegen hun bedoelingen om Amir op de troon te krijgen niets doen.

De residenten zal men aanschrijven „dat, indien de neu- „traliteit op eene voor de Comp. onschadelyke wyze niet mogt „worden geconserveert, als dan van de gezonden wordende „en aldaar aanhanden zijnde Comp.'s magt, zodanig emplooy „te maken, en zulke maatregelen in deze te nemen, als zy in „de creticque omstandigheden en om zig te redden uit de „nood, waarin zy geraakt zijn, het meest tot eygen behoud, „beveyliging van Comp.'s possessiën en welzijn van dezelve, „zo nu, als voor het vervolg, zullen nodig oordelen."

Uit een geheime resolutie van twee dagen later, nml. van 18 November 1785 [1]), blijkt, dat men steeds meer gevaar ging

---

1) K. A. 741.

zien in de Boeginezen, die Amir op de troon zouden helpen. Als deze de macht in handen kregen, zou de Hollandse handel te Bandjar geheel ten onder gaan, daar zij van oudsher de vijanden der Compagnie waren. Nu zagen de heren van de Hoge Regering plotseling wèl, dat men het recht had om Nata te helpen, want art. 3 van het contract luidt woordelijk: „Maar „wanneer onder de koninklyke Banjareese familie, 't zy tus- „sen twee broeders of twee zoonen tweedragt of oorlog mogt „ontstaan, zal de Comp. niet behoeven of vermogen een der „parthyen te helpen enz. [1])", en aangezien Amir nog een broeder, nog een zoon van Nata was, zou art. 3 hier niet van toepassing zijn. In deze tijd echter geweld tegen de Boeginezen te gebruiken, zou alleen kunnen als de neutraliteit van de Compagnie geschonden werd.

Men constateerde, dat het in alle geval beter zou zijn, de partij van Nata te kiezen als dit met een gegrond vooruitzicht op succes kon geschieden. Daarom zou men beginnen, Siberg toe te staan nog twee schepen aan de reeds geprojecteerde expeditiemacht toe te voegen.

De Hoge Regering stuurde nu van Batavia een kotter „de Patriot" en een bark „de Eensgezindheijd" naar Semarang, om zich aldaar bij de door Siberg verder aan te wijzen strijdkrachten te voegen. Deze twee schepen hadden een totale bemanning van 150 koppen, waaronder 60 Europeanen. Siberg voegde bij deze schepen nog het grootste gedeelte van de kleine expeditiemacht, die hij reeds in September klaar gemaakt had, nml. twee sloepen (pantjallangs) en een galei (gallewet), benevens Hoffman en zijn Sipayers (Sepoy's). Daardoor werd de totale bemanning van de, nu uit vijf scheepjes bestaande, „vloot" 311 koppen. Hierbij waren 100 militairen — 40 Europeanen en 60 Sipayers en 9 artilleristen, welke men, vreemd genoeg, in die tijd niet als militairen scheen aan te merken. Bevelhebber over deze militairen en artilleristen was de „capitain militair" Christoffel Hoffman, die, aldus het oordeel van Siberg, niet alleen „een seer „wakker officier maar tegelijk een kundig staatsman" was [2]). (Christoffel Hoffman, als Duitser te Tangermuende geboren, was in 1761 als gewoon soldaat met een „gagie" van 9 gulden in de maand naar Indië gekomen [3]). Over zijn bevorderingen in de loop van zijn diensttijd is betrekkelijk weinig bekend. Hij heeft jaren lang deel uitgemaakt van het garnizoen op Ceylon, en heeft daar in 1774 [4]) de rang van vaandrig behaald

---

1) De redactie van dit artikel is niet duidelijk. Had er inplaats van „twee zoonen" wellicht „vader en zoon" moeten staan?
2) K. A. 3597.
3) Monsterrol van „De Vrouwe Rebeca Jacoba" — 1761.
4) Resolutiën van G. G. en Raden — 6 Mei 1774 — K. A. 704.

en in 1779 [1]) die van luitenant. Wanneer hij tot kapitein bevorderd werd, is in de papieren niet te vinden). Het bevel over de scheepsmacht was in handen van den kapitein ter zee Christiaan Martens.

Uit de instructie van Hoffman blijkt, dat hij zich ter beschikking behoorde te stellen van de residenten en alle zaken met hen, tegelijk met den hem toegevoegde vaandrig Sannet, behandelen moest. De residenten zouden geen oorlogsbesluiten met den vorst mogen nemen, buiten het medeweten en de tegenwoordigheid van Hoffman. De expeditie zelf was uitgerust voor een tijd van zes maanden. Indien men gedurende de reis een ontmoeting met de Boeginezen had, zou men de neutraliteit moeten handhaven, tenzij de Boeginezen zelf tot vijandelijkheden over zouden gaan.

Op 7 December 1785 vertrok de vloot van Semarang en arriveerde zonder wederwaardigheden op 27 December 1785 te Bandjarmasin. Direct na de aankomst van de vloot liet Van der Worm een schrijven rondgaan bij de kapiteins en kapitein- luitenants van de expeditie, waarin een volledige uiteenzetting van de toestand gegeven werd, met het verzoek aan ieder, zijn gedachten daarover te laten gaan en zich een oordeel te vormen over datgene, wat het beste voor de Compagnie zou zijn. Nadat deze uiteenzetting de ronde gedaan had, riep Van der Worm op 2 Januari 1786 een vergadering bijeen van alle personen, die daar stem in hadden, waarin men eenparig besloot, Nata de hulp toe te zeggen in zijn strijd tegen de Boeginezen [2]). De eerste maatregel, die men zou nemen, was een brief aan Torawe te sturen, met het verzoek zich niet langer te „melleeren" in de „onlusten" tussen Nata en pangerang Amir, en het land van Bandjarmasin te verlaten. Hier mede werd ook de troonstrijd tussen Nata en Amir beslist, want behalve de Boeginezen, had Amir geen andere medestanders voor zijn zaak.

Dit is het beslissende punt in de geschiedenis van de Compagnie en Bandjarmasin. Hoe men die beslissing ook beziet, er is geen enkele kant aan, welke de Compagnie in een slecht daglicht stelt. Hier werd hulp toegezegd, niet tegen een lid van de vorstelijke familie, maar tegen een buitenlandse vijand, tot welke hulp zij, volgens art. 2 van het contract, verplicht was. De Compagnie koos de zijde van Nata, den usurpator van de troon, maar ook de zijde van het Bandjarese volk, immers, zoals reeds opgemerkt is, droeg de inval van Amir geheel het karakter van een vijandelijke rooftocht, die weliswaar tegen Nata gericht was, maar die bovendien ook de welvaart van

---

1) Resolutiën van G. G. en Raden — 14 Juli 1779 — K. A. 709.
2) K. A. 3624.

de bewoners vernietigde. Natuurlijk stond bij het nemen van deze beslissing het belang van de Compagnie voorop, doch dit liep parallel met de belangen van het grootste deel van de natie. De Boeginezen toch waren de vijanden van de Compagnie zowel als van de Bandjarezen. Met het feit, dat de troon bezet werd door iemand die daartoe volgens het opvolgingsrecht, of welk recht dan ook, geen aanspraken kon doen gelden, had de Compagnie niets te maken. Art. 3 van het contract van 1747 is daarin duidelijk genoeg. Bij een twist tussen leden van de vorstelijke familie, zou de Compagnie niet kunnen of mogen ingrijpen, „maar bij „'t sneuvelen van een dier beyde, zal den overwinnaar of die „het rijk behoort aan d'articulen van dit contract moeten „voldoen." Zou in een normaal geval bij een dergelijke binnenlandse strijd degeen winnen, die ook de grootste aanhang had, dus degeen die de wil van het merendeel van de bevolking vertegenwoordigde, bij deze aanval zou Amir zijn doel bereikt hebben, lijnrecht tegen de wil en de belangen van het volk in, om met vrij grote zekerheid slechts in schijn te regeren, terwijl de gehate Boeginezen in werkelijkheid de macht in handen zouden hebben. En deze toestand zou niet alleen fataal geweest zijn voor het rijk zelf, maar ook voor de belangen van de Compagnie. Deze was nu eenmaal gebaat bij een toestand van rust en vrede, en dit deed haar, bij een oorlogstoestand, bijna automatisch de goede zijde kiezen.

Op 7 Januari 1786 maakten Van der Worm, Martens, Hoffman en Coblijn een hofreis, waarbij men Nata met de genomen besluiten in kennis stelde. Dit gaf natuurlijk een grote opluchting bij het hof, en Van der Worm zou geen dienaar van de Compagnie geweest zijn, als hij de gelegenheid niet te baat had genomen om Nata het ongenoegen van de Hoge Regering onder ogen te brengen, betreffende het nog steeds niet naar voldoening afgehandelde geval van het aflopen van de „Ternaten" en de slechte resultaten van de pepercultuur in de laatste jaren. Voor het eerst werd thans het dreigement naar voren gebracht, dat de Compagnie zich genoodzaakt zou zien, van Bandjar te „delogeeren" als er in de wensen van de Hoge Regering niet tegemoet gekomen werd, in welk geval Nata natuurlijk aan de Boeginezen overgeleverd zou zijn. Zoals van zelf spreekt, haastte Nata zich, alle maatregelen te beloven, die van hem verwacht werden.

In de oorlogstoestand was sinds het veroveren van Tabanio door de Boeginezen, in October van het vorige jaar, betrekkelijk weinig verandering gekomen. Wel waren zij vrij ver het binnenland ingetrokken, maar direct gevaar voor Boemikintjana scheen er in het begin van Januari nog niet te bestaan. Een verklaring voor die weinige vorderingen in de tijd van drie maanden kunnen we niet geven, of het zou

moeten zijn, dat het leger van Nata de Boeginezen lange tijd heeft kunnen op houden, hoewel deze oplossing, de lafhartigheid van de Bandjarezen in aanmerking genomen, niet zeer waarschijnlijk is. Wel aan te nemen is, dat de aankomst van de vloot der Compagnie voor enige tijd stilstand in de oorlogsverrichtingen heeft gebracht. Nog in Januari gaven de Bandjarezen een staaltje van hun onbetrouwbaarheid, toen zij twee Boeginese prauwen, die met de witte vlag in top de Soenpei Martagoera kwamen op varen, aanvielen en een ervan afliepen, terwijl de andere ontsnappen kon. Bij zijn „retraite" loste dit vaartuig enige schoten op de galei „de Havick", die daar ter plaatse lag, waarop men van de galei met een salvo antwoordde. Dit was het eerste treffen tussen de Compagnie en de Boeginezen.

Op 20 Januari arriveerde te Bandjar de galei „de Kraay" welke als aanvulling van de expeditiemacht moest dienen. Dit schip bracht ook bericht van een geheime resolutie d.d. 2 December 1785, waarin de Hoge Regering zich nog duidelijker dan in die van 18 November tegen de Boeginezen kantte, en waarbij besloten was, de residenten te bevelen, voor het geval dat de neutraliteit niet gehandhaafd zou kunnen worden, de zijde van Nata te kiezen, als zijn zaak tenminste niet al te zeer verlopen zou zijn. Dit bericht veranderde aan de feitelijke toestand natuurlijk niets en was als het ware de goedkeuring van het genomen besluit van de residenten en de bevelhebbers van de expeditie van de 2de Januari.

Dat de toestanden op Bandjar zodanig waren, dat direct ingrijpen van de Compagnie niet noodzakelijk was, blijkt wel hieruit, dat men eerst op 1 Februari besloot, de brief aan Torawe, waarin hem verzocht werd, Bandjar te verlaten, te verzenden. Daartoe werden twee schepen naar Tabanio gezonden, terwijl Hoffman met de „landmilitie" naar Boemikintjana werd gestuurd om deze plaats tegen een eventuële aanval te dekken, daar de Boeginezen nu wel gevaarlijk dicht in de buurt van Nata's verblijfplaats waren. Door allerlei omstandigheden kon de brief eerst op 13 Februari aan Torawe afgegeven worden en het zou nog enige tijd duren, voordat deze met een weigering om Bandjar te verlaten zou antwoorden.

Hoffman had zich in die tussentijd in Basson, enige uren gaans van Boemikintjana, gelegerd en daar een benting opgeworpen. Hier had hij op 20 Februari een treffen met de Boeginezen, die zijn voorposten aanvielen, waarbij zij echter met 20 man verlies afgeslagen werden. De „legermacht" waarover Hoffman beschikte bestond uit ongeveer 30 Europeanen en 40 Sipayers. Van de 100 man, die hij oorspronkelijk tot zijn beschikking had, waren ongeveer 30 door ziekte niet in staat aan de veldtocht deel te nemen. Behalve over 70 man, be-

schikte de kapitein nog over enige kleine stukken geschut. Door Nata werd hij gesteund met ongeveer 4000 Bandjarezen, die onder het bevel van verschillende pangeran's stonden. Reeds na het eerste treffen met de Boeginezen, beklaagde Hoffman zich over de grote lafheid van de Bandjarezen, waarvan hij als de enige goede eigenschap kon vermelden, dat zij Nata trouw bleven en niet naar de Boeginezen overliepen. Daar de Bandjarezen onbruikbaar waren, vroeg hij aan Siberg, of deze hem 400 à 500 Madoerezen of Soemaneppers kon zenden. Hoffman kon toen nog niet voorzien, dat er reeds zo spoedig een beslissing vallen zou. Na de aanval van de Boeginezen wilde hij voorlopig niet oprukken, daar de weg naar Tabanio vol „bossehaagie" was, waarin de Boeginezen zich verscholen hielden. Op 25 Februari werd de vloot naar de rede van Tabanio gestuurd om aldaar te kruisen en de Boeginezen af te wachten. Eindelijk was dus de volle oorlogstoestand uitgebroken.

Hoffman, op Basson, kwam tot de ontdekking dat de Boeginezen niet ver van zijn legerplaats een benteng gebouwd hadden en daar met ongeveer 500 man lagen [1]). Nata, of de „Soesoenan", zoals Hoffman hem noemde, was ondanks de aanwezigheid van de troepen der Compagnie, zeer bevreesd en had op Boemikintjana alles klaar om direct naar Tatas te kunnen vluchten. Bij Hoffman drong hij er steeds op aan, dat deze aan zou vallen. Die besloot ten slotte, de kans maar te wagen en vroeg de Bandjarese aanvoerders, of ze bereid waren, met hem samen de Boeginezen aan te vallen. Zij stemden toe, terwijl de datum van de aanval op 8 Maart vastgesteld werd. Toen het eenmaal de 8ste was, kreeg Hoffman echter van de pangeran's de mededeling, dat zij eigenlijk aan alles, geweren, patronen en manschappen, gebrek hadden. Hij begreep wel, dat hij hier met een voorwendsel te doen had en probeerde nu Nata te overtuigen, dat het voorlopig beter was, zich tot verdedigen te bepalen. Waarschijnlijk wilde hij de tijd rekken tot hem de gevraagde Javaanse troepen toegezonden zouden zijn. Nata bleef echter op een aanval staan.

Op 12 Maart stuurde Hoffman een Europesen sergeant met 14 Sipayers en een paar honderd Bandjarezen er op uit, met de opdracht te zien achter de vijandelijke benteng te komen en door geweervuur de aandacht van de voorzijde af te leiden, waar hij zelf met de hoofdmacht aanvallen zou. Van dit plan kwam niets, want nadat Hoffman, klaar voor de aanval, de gehele dag op geweervuur gewacht had, keerde de uitge-

---

1) Hoffman's verslag van de expeditie — d. d. 23 Maart. — Semarangse Papieren — K. A. 3630.

stuurde troep terug onder het voorwendsel, dat zij de weg naar de benteng niet hadden kunnen vinden en meer dergelijke praatjes, „om maar vry te weesen van ontmoeting met „de Bougineesen."

Het is te begrijpen, dat Hoffman, met dergelijke bondgenoten, een beetje huiverig was, de aanval te wagen en dit gaf de pangeran's de brutaliteit om te vragen: „Waarom tog de „Europeesen niet vegten wilden". Deze vraag deed hem besluiten, nogmaals een poging te wagen en het gelukte inderdaad, op 14 Maart het leger aan het lopen te krijgen, maar dit had dan ook kracht gekost. De pangeran's boden hem beleefd aan, voor te gaan in de oorlog, daar zij zelf niet zo veel verstand van vechten hadden; zij zouden hem wel volgen. Hoffman, die wel begreep, dat in een dergelijk geval de gehele achterhoede bij de minste tegenspoed op de loop zou gaan, wist de pangeran's zover te krijgen, dat zij voor zouden gaan. De morgen van de aanval echter, kregen de pangeran's onderling verschil van mening over de vraag, wie de kop zou nemen en eerst na veel geschreeuw en na ingrijpen van Hoffman, kwam er beweging in het leger.

Het plan de campagne was in hoofdzaken hetzelfde, als dat van enige dagen tevoren. Een kleine afdeling zou de benteng van achteren aanvallen en de hoofdmacht, onder Hoffman zelf, zou van voren aangrijpen. Als artillerie werden drie stukken en twee mortiertjes meegevoerd. Hoe dichter men bij de benteng kwam, aldus Hoffman, hoe banger de Bandjarezen werden en ten slotte moesten zij door de soldaten van de Compagnie, die achter hen kwamen, naar voren gedreven worden. „Toeroepen kon niets helpen, men moest „aan 't kloppen gaan. De Bandjareesen vloogen in malkande„ren als de schaepen voor de wolff, zy naderden, dog al „schuylende agter de horsten en boomen, teffens in de dia„mantgroeven." Zodra het mogelijk was, liet de kapitein het kanonvuur op de vijandelijke benteng openen, hetwelk als voornaamste gevolg had, dat de afdeling, die van achteren de benteng aanviel, terug moest trekken, daar zij door de eigen artillerie beschoten werd, en zich bij de hoofdmacht moest aan sluiten. Terwijl de benteng onder vuur genomen werd, kreeg men geen enkele Boeginees te zien. Wel schoten zij flink terug, onder een oorverdovend geschreeuw, maar hun meeste schoten waren te hoog (evenals die van de aanvallende partij). De aanvallers hadden zich op enige afstand van de benteng geïnstalleerd, en tot 's middags één uur bleef het bij een heen en weer schieten van beide partijen en een beantwoording van elkanders geschreeuw. Toen wilde Hoffman absoluut „amok" gemaakt hebben en hij begon de Bandjarezen daartoe aan te zetten. Eerst wilden ze hem de voorrang geven en daarna wilden ze stuk voor stuk niet voorgaan, maar

eindelijk kreeg Hoffman door slaan, schreeuwen en schelden er toch enige beweging in. Zodra hij ze echter iets naar voren had kunnen krijgen, kropen zij direct weg achter bomen en alles wat maar voor schuilplaats dienen kon, de pangeran's het eerst. Zo verliep de middag, zonder dat de aanval een stap verder gebracht werd. Eenmaal wist Hoffman ternauwernood zijn leven te redden, toen een van de Bandjarezen, die hij naar voren schopte, hem probeerde te doden en tweemaal zakte hij, uitgeput door het opzwepen van zijn laffe bondgenoten, in elkaar.

Tegen 6 uur 's avonds waren nog 6 van de 160 kanonschoten over. Hoffman besloot, de kanonnen stilletjes weg te laten halen en met de mortieren de zaak gaande te houden, om vervolgens zijn troepen langzamerhand terug te trekken. Dat vond nogal tegenkanting bij de Bandjarese pangeran's, maar hij antwoordde, dat hij 's nachts helemaal geen oog op de Bandjarezen houden kon, zodat de mogelijkheid bestond, dat hij, als hij ook in de nacht voor de benteng bleef liggen, met zijn kleine legermacht bloot zou staan aan een uitval van de Boeginezen, waarbij hij kans liep zijn kanonnen te verliezen en hij verloor, zoals hij het uitdrukte, liever zijn kop dan de kanonnen. De Bandjarezen gaf hij opdracht de benteng ook 's nachts onder vuur te houden.

De volgende dag bleek, dat de Boeginezen 's nachts, hals over kop, de benteng hadden ontruimd, met achterlating van tien doden, die allen door het kanonvuur getroffen waren. Spionnen ontdekten, dat ook twee verderop gelegen bentengs verlaten waren, en dat de Boeginezen zich dus in volle aftocht bevonden. Met dit eigenlijk onbetekenende treffen van de 14e Maart was de gehele tegenstand van de Boeginezen gebroken en vluchtend trokken zij op Tabanio terug. Tot achtervolging ging Hoffman niet over, daar het door de aanhoudende regens onmogelijk was, met de kanonnen het land nog verder in te trekken.

De verliezen beperkten zich bij de Compagnie tot enige gewonden, waarvan er later een overleed. Over het gedrag van zijn manschappen was Hoffman over het algemeen tevreden, maar het schieten van de artillerie was heel slecht geweest. Als men er aan denkt, dat er meer dan 150 schoten op de benteng gelost waren en dat men daarmee niet meer dan 10 Boeginezen gedood had, kan men zich Hoffman's afkeuring begrijpen. Vooral onder de Europese soldaten waren veel zieken geweest, en dit schreef de kapitein toe aan het leven in het garnizoen, waar het de soldaten tot een gewoonte gemaakt werd, veel en dikwijls te eten, terwijl zij verder vrijwel niets te doen hadden. Ten gevolge van deze leefwijze waren de soldaten niet bestand tegen de vermoeienissen van een veldtocht en in zijn brief dienaangaande aan Siberg,

drong Hoffman bij dezen aan op een algehele herziening van de militaire organisatie der Compagnie, waarbij men den soldaat het sobere veldleven reeds in het garnizoen zou moeten aanleren.

Daar Hoffman aannam, dat de Boeginezen niet meer terug zouden komen, trok hij zich de 19de Maart op Boemikintjana terug, waar hij door Nata en de rijksgroten plechtig ingehaald en als overwinnaar gevierd werd.

Terwijl Hoffman te land de Boeginezen bestreed, lag nog steeds de vloot voor Tabanio, om de vijandelijke schepen af te wachten. Zolang de Boeginezen nog in het binnenland waren, viel er op de rede heel weinig voor. Eén voorval is hier echter het vermelden waard, omdat het een blijk geeft van wat onze voorvaderen onder een goed gelukte krijgslist verstonden. De Boeginezen nml. zochten contact met de vloot en op 12 Maart verscheen een gezantschap aan boord van de bark „de Eensgezindheijd", die onder bevel stond van den kapitein-luitenant Duysterwald. Dit gezantschap kwam met het voorstel, kruit en lood van de Compagnie-schepen in te ruilen tegen slaven. Men hield zich aan boord van de bark, alsof men hierop wilde in gaan en sprak met de Boeginezen af, dat zij 's nachts terug zouden komen met een partij slaven, waarop men tot de ruil zou over gaan. Zij verschenen ook werkelijk met 19 slaven en men noodde de vier hoofden, die de leiding hadden, uit om met hun „koopwaar" aan boord te komen. De Boeginezen werden onthaald op „wijn en genever" en toen zij goed en wel dronken waren, werden zij in de boeien gesloten, terwijl men de prauw, waarmee zij gekomen waren, van de bark los sneed en met enkele kanonsschoten in de grond boorde. Daarna werden de gevangenen en de slaven, welke grotendeels door de Boeginezen gevangen genomen Bandjarezen waren, naar Tatas overgebracht. Duysterwald probeerde bij die gelegenheid, enige van de slaven te „ver-„duysteren", hetgeen later aanleiding is geworden tot een langdurig proces.

Nadat de Boeginezen, op 14 Maart, bij Basson verslagen waren, hadden zij zich op Tabanio teruggetrokken en op 23 Maart vluchtten zij ook van daar met hun gehele vloot van 56 vaartuigen [1]). Zodra de Boeginese vloot naar buiten kwam, liet Martens het vuur openen, maar hoewel, volgens zijn zeggen, verschillende prauwen geraakt werden, slaagde men er toch niet in, een enkel vaartuig tot zinken te brengen. De oorzaak hiervan was, dat de diepgaande Hollandse schepen niet dicht genoeg bij de vijand konden komen, die zo dicht moge-

---

1) Verslag van Martens, d. d. 25 Maart 1786 — Bandjarese Papieren — K. A. 3629.

lijk langs de kust op de „vuyle gronden droogtens" (zoals Martens het noemt) bleef, terwijl zuidwaarts koers werd gezet naar Kaap Selatan. Martens, die enige uren parallel met de Boeginezen was opgevaren, zag ten slotte in, dat hij niets tegen de reeds ontsnapte vaartuigen uitrichten kon en keerde naar Tabanio terug om eventuële nakomers nog op te vangen. Toen hij daar inderdaad nog een Boeginese prauw ontdekte, ging hij daar zelf met een gewapende sloep, bemand met 25 koppen, op af. Hij opende van dicht bij met zijn eenponders het vuur op de prauw, maar kreeg sterk vuur terug van „ran- „takken en handgeweer". Na een vuurgevecht van een half uur waren er drie gewonden aan boord van de sloep. „Doen", aldus Martens, „mijn volk zag, dat er geblezeert raakten, wier- „den verscheyden lafhartig en kroopen onder de dogten". Nu bleef er niets anders over, dan naar boord terug te keren en de vijand te laten ontsnappen. Als excuus voor het lafhartige gedrag van het scheepsvolk kan misschien gelden, dat de bemanning zeer gemengd was, hetgeen blijkt uit het ras van de gewonden, waarvan er één Europeaan was, de tweede een Javaan en de derde een Chinees. Maar Martens zelf gaat in dit geval ook niet vrij uit, daar een goed aanvoerder zijn mannen tot de aanval had moeten leiden. Hoe dan ook, het resultaat, dat hier door de vloot, die toch, wat bewapening en uitrusting betreft, verre boven den vijand stond, bereikt werd, is alweer een bewijs van het verval van de Compagnie in deze tijd, niet alleen in macht maar ook in daadkracht.

Tabanio bleek, toen Martens er landde, geheel verlaten te zijn, zodat op 23 Maart 1786 de Boeginezen geheel uit Bandjarmasin verdreven waren. Op 24 Maart wist Martens toch nog iets te veroveren, nml. twee Dajakse prauwtjes, die met rijst naar Tabanio kwamen, in de veronderstelling dat de Boeginezen daar nog waren. Het verhaal van Martens over het veroveren van een van die prauwtjes vormt een mooi stukje proza: „8 uur quaam de tweede prauw met Dayakkers ge- „laaden met rijst, zyden ook dat zy naar de Bougineese wilden, „gaf haar ten antwoord, die zijn gevlugt en gaat maar mede, „gy zult perdon hebben, dat wilde zy niet en gebruijkten „tegenstand teegens mijn, waar ik genoodzaakt om vyand- „schap weer te toonen, waardoor vier à vijf man hebben dood „gemaakt en de rest het strand op en in het bos gevlugt, kree- „gen de prauw met enkele zakken drooge rijst en de rest is „nat geworden, doordien het vaartuig half vols waater „raakte."

Het laatste wapenfeit van deze expeditie was, dat Martens op 9 April tot een treffen kwam met twee Boeginese vaartuigen, waarvan er een in de grond geschoten en het andere prijs gemaakt werd. De Boeginezen hadden dit aan de grond gezet, toen zij niet meer aan de schepen van de Compagnie

ontsnappen konden; zij verdedigden zich zo dapper, dat men hen niet durfde aanvallen. 's Nachts wist de bemanning naar het strand te ontkomen.

Hiermede is het voorspel met de wapenen, dat aan het contract van 1787 vooraf gegaan is, ten einde. Amir speelde gedurende het optreden van de Compagnie geen rol en vluchtte tegelijk met de Boeginezen van Tabanio, om voorlopig zijn verblijf weer te Pasir op te slaan. Nata was in zijn staat gehandhaafd, de Compagnie in haar aanzien te Bandjar hersteld en nu kwam de beurt aan het „economische" aspect van deze aangelegenheid.

Laten we hier direct opmerken, dat de Compagnie zich, als Nata zelf niet op iets anders gestaan had, tevreden gesteld zou hebben met een, weliswaar flinke winst op haar expeditieuitgaven en een handhaven van de oude toestand. Dit laatste punt moet, daar het in tegenstelling is met de gangbare lezing van het gebeurde, nog eens onderstreept worden. De Compagnie was in haar laatste jaren en miste eigenlijk de veerkracht en de middelen, om een nieuw en uitgebreid gebied onder haar directe autoriteit te besturen. Vooral ook het feit, dat men hier met Bandjarmasin te doen had, waarmee men in 't verleden reeds zovele onaangename ervaringen opgedaan had, moest de houding der Compagnie nog weifelender maken. Dit laatste was al een van de punten geweest, welke geleid hadden tot het niet ingaan op de contracten, door Paravicini in 1756 gesloten [1]). En toch, ondanks al deze bezwaren, heeft de Compagnie in 1787 de verantwoordelijkheid voor het waagstuk, dat het aanvaarden van de souvereiniteit over Bandjarmasin was, op zich genomen. De grootste bewerker daarvan is ongetwijfeld Hoffman geweest, die de Hoge Regering grote voordelen van deze onderneming voorspiegelde, maar de drijvende kracht achter hem was Nata zelf, die tot nu toe alleenheerser over het rijk was geweest. We kunnen niet met zekerheid zeggen, of Nata, toen hij de afstand van de souvereiniteit bewerkte, al een vast plan in zijn hoofd had, volgens hetwelk hij van het begin af werkte om de Compagnie te binden en toch haar plannen te Bandjar te doen mislukken, maar geconstateerd moet worden, dat door het contract van 1787 niet Bandjarmasin de lijdende partij werd doch de Compagnie en dat dit voor het grootste gedeelte aan Nata toegeschreven moet worden, die een van de slimste en handigste vorsten is geweest, welke Bandjar ooit op de troon heeft gezien.

Het was voor Nata gebiedende noodzaak, zich, in de toestand waarin hij zich bevond, onvoorwaardelijk onder de

---

1) Zie blz. 38.

Compagnie te stellen. Nu was het voor hem zaak, zich niet alleen met de geboden hulp tevreden te stellen, maar bovendien te trachten de Compagnie, althans voorlopig, zodanig aan zich te binden, dat een herhaling van de Boeginese aanval onmogelijk werd. Bij een handhaving van de oude toestand zou de Compagnie bij een mogelijke tweede aanval van de Boeginezen naar alle waarschijnlijkheid niet meer tot het verlenen van hulp te bewegen zijn, daar de Sultan deze maal die hulp als het ware had moeten afdwingen. Daar moest iets anders op gezocht worden en zo begon hij reeds in Februari, dus nog voordat er met de wapenen een beslissing gevallen was, bij Hoffman te informeren naar de behandeling van de vorsten op Java. Nu kunnen we gerust aannemen, dat Nata zeer goed op de hoogte was met wat op Java gebeurd was en nog gebeurde en dat de kapitein hem daar weinig nieuws over te vertellen had. Maar deze moest immers in een bepaalde richting gestuurd worden. Hoffman antwoordde daarop „naar waarheijd", dat „de intentie van de Ed. Comp. „zeer wel (is, en) de vorsten alle rust, veyligheid en eere ge„nieten." De 16de Februari kwam Nata op dat eerste gesprek terug en in tegenwoordigheid van zijn zoon, Soleiman Saidoellah, deelde hij Hoffman mede, dat hij en zijn zoon genegen waren, hun land aan de Compagnie af te staan, hetgeen ook de afstand van de inkomsten inhield, indien hun daarvoor in de plaats een jaargeld toegezegd werd [1]). Nata gaf als reden, waarom hij met dit aanbod niet bij Van der Worm gekomen was, op, dat hij met dezen op minder goede voet had gestaan. Dit laatste was inderdaad waar en dateerde al sinds het aflopen van „de Ternaten", over welk geval Van der Worm nooit een blad voor de mond genomen had. Nata verzocht nu aan Hoffman, of deze zijn voorstel, onder de diepste geheimhouding, aan de Hoge Regering wilde voordragen, waaraan de kapitein in zoverre voldeed, dat hij direct Siberg aanschreef en tegelijk met de mededeling van het aanbod van Nata de loftrompet over Bandjarmasin begon te steken door te schrijven: „Ik hoop en wensch dat de Ed. Comp. dit aan„gepresenteerde van den vorst zal accepteeren, het is het „alderrijkste land, wat mij bekend is, zoowel aan voedsel als „voornaeme zaeken." In een volgende brief over dit onderwerp deelt hij mede, dat hij het niet nalaten kan dit land „een „Java en een Peroe" te noemen.

In een particulier schrijven van Siberg aan den Gouverneur Generaal Alting [2]), deelt eerstgenoemde het aanbod aan den landvoogd mede met de toevoeging, dat dit hem zeer verbaasd

---

1) K. A. 3630 — Brief van Hoffman aan Siberg d. d. 16 Februari 1786.
2) K. A. 3630 — 14 Maart 1786.

heeft. Siberg zag natuurlijk direct in, dat de aanleiding tot dit aanbod te zoeken was in de onontbeerlijkheid van de steun der Compagnie voor Nata, en hij begon al direct verschillende bezwaren tegen de aanneming ervan op te werpen. De geaardheid van de Bandjarezen, zowel als de regeringsvorm van het land pleitte er tegen. Van dit laatste punt zei Siberg, dat de Bandjarese regeringsvorm zo weinig overeenkomst vertoonde met die, voor de Compagnie zo gemakkelijke, van Java. Verder trok Siberg in twijfel, of Nata en zijn zoon tot deze „resignatie" bevoegd waren, daar hun het recht op de troon betwist werd. Indien Amir zich met de Engelsen in zou laten, zou de Compagnie geen „sufficiëerende" bewijzen op de souvereiniteit over Bandjarmasin hebben, daar de overdracht dan plaats gehad zou hebben door een „usurpateurend „Sulthan". Het zou moeilijk zijn, Nata een jaargeld toe te kennen, dat „na evenreedigheid van zijn tegenwoordige reve„nuen" was, daar er voorlopig met het heffen van tollen in Bandjar niet veel te halen zou zijn, aangezien de Bandjarezen zelf of andere particuliere handelaren, die op Bandjar handel drijven, daar nog niet aan gewoon waren, zodat men zou moeten beginnen met die heffing laag te stellen.

Na de opsomming van de nadelen kwam Siberg tot de bespreking van de voordelen, welke de Compagnie uit Bandjar zou kunnen verwachten. Hij dacht daarbij in de eerste plaats aan de opbrengst van de producten, peper, goud en diamanten. Hierover had hij het advies van Palm ingewonnen, die al direct het goud en de diamanten, als van geen betekenis, uitsloot. De peperopbrengst was, naar Palm's zeggen, gedurende zijn verblijf te Bandjar gemiddeld 7445 picol 's jaars. Hij rekende nu, dat die opbrengst nog met $^2/_3$ deel per jaar zou vermeerderen, als de Compagnie contrôle over de pepertuinen zou krijgen en de smokkelhandel geheel onderdrukt werd (uit dit laatste blijkt dat Palm al vele jaren van Bandjar weg was, want, zoals we weten, was de smokkelhandel in de laatste jaren niet noemenswaard meer geweest). Met deze toeneming zou de gemiddelde jaarlijkse oogst dan 12.407 picol bedragen, hetwelk, aldus Palm, een winst zou opleveren van ruim 100.000 rijksdaalders of circa 200.000 gulden.

Palm achtte een uitbreiding van het aantal comptoiren noodzakelijk, en wel een op Tabanio, dat tegelijk het voornaamste zou moeten worden, een aan de Oeloe Soengei, (Soengei Negara) nml. Amoentai of Nagara, en een op Poeloe Kagèt. Tatas zou behouden moeten blijven, zodat er dan in totaal vier comptoiren zouden zijn. Naast deze comptoiren, zou men een kleine vloot aan moeten houden om de smokkelhandel tegen te gaan. De onkosten van dit alles schatte Palm op 90.000 gulden 's jaars, zodat er 110.000 gulden over zou blijven, hetgeen, aldus Palm, „genoegsaem is als fonds tot „den jaarlijkschen tribuut van den Sulthan."

Palm zag in, dat een van de grootste bezwaren tegen zijn plan te vinden was in de aard van de Bandjarezen en dat het moeilijk zou zijn, deze tot onderwerping aan de bevelen van de Compagnie te brengen. Daarom zou men ook kunnen volstaan met het bouwen van een stenen fort te Tabanio, waar men de rechten zou kunnen innen van de in en uitgaande schepen, en een kleine post op Poeloe Kagèt om toezicht te houden op de scheepsvaart. Dit naar analogie van de toestand op Pontianak. De goud en diamantmijnen zou men in pacht van den Sultan kunnen nemen en ze zelf exploiteren, maar men zou die mijnen dan door gewapende manschappen moeten laten bewaken.

Het eerste plan stond Siberg het beste aan, en hij wilde dit dan ook het meest onder de aandacht van Alting brengen. Hij wees er op, dat voor het welslagen daarvan een grote bezetting nodig zou zijn, want, en hier toont Siberg dat hij een goede kijk op de verhoudingen had, zodra de Sultan de buitenlandse vijand niet meer zou vrezen, zou hij de Compagnie doen ondervinden, „dat het aanhouden van Banjer een druk-„kende lastpost was." Met deze laatste woorden heeft Siberg een duidelijk beeld gegeven van wat er werkelijk in Bandjarmasin gebeuren zou.

Hoffman vroeg, in een brief van de 30ste Maart, of hij nog enige tijd te Bandjar blijven mocht om de ontwikkeling van de onderhandelingen gade te slaan en in antwoord daarop droeg Siberg hem op, de mogelijkheden van het eerste plan van Palm na te gaan en zoveel mogelijk gegevens dienaangaande te verzamelen.

Hoffman nam die opdracht gaarne aan en in een brief van 14 April, geeft hij een beschrijving van de toestanden in Bandjarmasin. Hij schat de leeftijd van Nata op 47 à 48 jaar en vermeldt, dat deze „Soesoehoening" genoemd wordt. Soleiman Saidoellah is omstreeks 25 jaar en heeft de titel van panembahan. Adam, de zoon van Soleiman, was toen ongeveer 8 jaar en droeg de titel van Sultan als erenaam.

Omtrent de regering merkte Hoffman op, dat Nata zich weinig met de gang van zaken bemoeide. Belangrijke zaken handelde hij kort af, of liet ze aan zijn raad over. Zijn grootste aandacht was bij zijn kinderen en kleinkinderen, van wie hij zeer veel hield. Het leven in zijn dalem was „zonder oplet-„tendheid, zonder bezorgdheid en zonder orde". De meeste tijd werd doorgebracht met „beuzelagtige spelletjes". Volgens het zeggen zou Nata zeer rijk zijn, maar Hoffman twijfelde er aan, omdat hij zijn gouden huisraad gebruikte, om zijn schulden te betalen. Als het laatste omtrent Nata deelde Hoffman mede, en daarop vestigde hij speciaal de aandacht, dat diens belangstelling zich alleen uitstrekte tot zijn kinderen en het jaargeld dat hij van de Compagnie zou krijgen. Later

zou blijken, hoever Hoffman hier naast de waarheid was, en daaruit is te concluderen dat Nata, in de tijd dat Hoffman deze indrukken weergaf, niet onverdienstelijk toneelspeelde.

Soleiman, om Hoffman weer aan het woord te laten, was „niets minder dan geestig" [1]), en kon nauwelijks vijf woorden achter elkaar uitspreken. Toch liet Nata vrij veel aan hem over, maar hij behandelde de regeringszaken onverschillig. De rijksbestuurder of Ratoe Anoem, de tweede zoon van Nata, Ismael genaamd, was al even onverschillig als de rest, maar hij was wilder en had meer geest dan Soleiman. Uit deze mededeling blijkt, dat de broeder van Nata, de rijksbestuurder Praboe Djaja, vervangen was; wanneer dit gebeurde, is ons niet bekend.

De vorstelijke familie was toegevend in de hoogste graad voor dienaren en onderdanen, en dit ging zo verder van trap tot trap, zodat gegeven orders traag of in het geheel niet opgevolgd werden. De gehele regering bestond uit een samenhang van verwarring en ongehoorzaamheid, niet ten gevolge van kwaadaardigheid, maar van onverschilligheid en traagheid. De onbetrouwbaarheid van de Bandjarezen sproot voort uit zwakheid en lafheid, de minste tegenstand was voldoende om hen in hun voornemens te stuiten. Alleen het hoogst noodzakelijke werd door de inwoners verbouwd; wat zij meer zouden kweken, konden zij alleen aan de groten kwijt, die er weinig of niets voor gaven. Omtrent de producten wist Hoffman mede te delen, dat de pepercultuur half gedwongen was en dat, behalve goud en diamanten, nog bindrottings en hout als producten in aanmerking kwamen. Vooral het hout was heel mooi en gemakkelijk te transporteren. Van de totale inkomsten, welke van Bandjar te verwachten zouden zijn, wist Hoffman zich echter geen voorstelling te maken.

Met een militaire bezetting van totaal 200 Europeanen en 400 Javanen zou hier veel te bereiken zijn, als het eerste plan van Palm doorgevoerd werd. Alleen was Hoffman het niet eens met een post op Poeloe Kagèt, daar dit eilandje, bij hoog water, volkomen blank kwam te staan. De residenten zouden vervangen moeten worden, want Van der Worm kon niet met den inlander opschieten en ook Du Pont viel bij Hoffman niet in de smaak. Over Van der Worm schreef ook Nata niet zeer waarderend; hij verzocht Siberg dezen te vervangen „opmits den eersten resident met synen mond soo sterk is, „dat my het hoofd omloopt, en de oogen verduisteren, en als „myne oogen verduistert zijn, soo moet ik ongetwyfeld van de „Comp. ongelijk krygen, ofschoon ik in 't geheel geene gedag„ten hebbe om de Comp. kwaad te doen". Van der Worm

---

[1]) Sic! De schrijver bedoelde waarschijnlijk: ontbloot van alle geest.

diende ten slotte zelf zijn ontslag in en vroeg een boekhoudersbetrekking op Java. In 1787 werd hij als tweede pakhuismeester te Semarang geplaatst.

Uit dit verslag van Hoffman blijkt, dat hij de indruk had, dat Nata volkomen gedesinteresseerd was in zijn rijk en het was op deze indruk dat Hoffman een gedeelte van zijn plannen bouwde. Zijn verhandeling over de aard van de bevolking mag kenschetsend zijn, maar een belangrijk ding heeft hij daarbij over het hoofd gezien, en dat was de starre onafhankelijkheidszin van den Bandjarees. Hij zag wel de uitingen daarvan in de ongebondenheid van het bestuur, maar meende, dat met een verandering van de bestuursvorm daar een einde aan te maken was.

Met dit betoog overtuigde Hoffman Siberg, zodat deze in een brief van 6 Mei 1786 aan de Hoge Regering schreef, dat het hem toeleek, dat uit Bandjarmasin voor de Compagnie grote voordelen te halen zouden zijn, als de kuststrook in handen van de Compagnie was en als eerst maar de slechte regeringsvorm gewijzigd zou zijn. Hij zag daarbij over het hoofd, dat de regeringsvorm zich aan de aard van het volk aangepast had, omdat de regeerders van Bandjar reeds lang de ervaring hadden opgedaan, dat zij met streng optreden en dwang bij hun volk niets konden bereiken.

Het aanbod van Nata had reeds eer een punt van bespreking bij de Hoge Regering uitgemaakt, en wel op de 18de April; omdat men toen echter nog niet eens met het verloop van de expeditie op de hoogte was, had men bij een geheime resolutie van diezelfde datum besloten, dit aanbod voorlopig aan te houden.

In de brief van Siberg van 6 Mei werden aan de Regering ook een tweetal verzoeken van Nata medegedeeld. Het eerste had de strekking, hem bijstand te verlenen in het achtervolgen van den uit uit het land gedreven vijand naar Poeloe Laut en Pasir, en het tweede was een verzoek om een hogen ambtenaar naar Bandjar te sturen, teneinde de onderhandelingen over het nieuw te sluiten contract verder voort te zetten. Bij een geheime resolutie van 16 Mei 1786 [1]) beschikte de Hoge Regering over die twee verzoeken, en kwam verder tot een principiële uitspraak over het aanbod van de souvereiniteit over Bandjar. Het eerste verzoek van Nata werd zonder opgaaf van redenen geweigerd, waarschijnlijk omdat de Compagnie met het wegjagen van de Boeginezen uit Bandjar haar taak in dezen geëindigd achtte.

Op het tweede verzoek besloot men, Hoffman, die tot nu toe provisoir de besprekingen had gevoerd, tot leider van de

---

[1]) K. A. 741.

onderhandelingen te benoemen, met de titel van „commissiant van wegen de Regering", daar hij al het vertrouwen van Nata en de rijksgroten bezat en gedurende de expeditie „zo velen preuves van kloek beleid, voorzigtigheid en ervarenheid" had gegeven. Komende tot een oordeel over Nata's aanbod zelf, toonde de Hoge Regering zich algeheel ingenomen met de plannen van Hoffman in dezen en concludeerde „dat uit „de aanvaarding der aangeboden eygendom over dat rijk „sekerlijk eene resource van herstel van de Maatschappy te „hoopen zoude zijn," als eerst maar de slechte regeringsvorm van het land gewijzigd ware, en men enige zekerheid van de inkomsten zou hebben. Men wilde het aanbod echter nog niet definitief aanemen, voordat men een duidelijke uiteenzetting van de te verwachten voordelen zou hebben en wenste tevens, dat de onderhandelingen over de afstand door Nata niet meer, zoals tot dusverre, in het geheim gevoerd zouden worden, zonder dat de naaste omgeving van den Sultan daarvan op de hoogte was, aangezien men tegenstand van de rijksgroten verwachtte.

In Juni kreeg Hoffman bericht van zijn aanstelling en in Augustus volgde de officiële bevestiging daarvan, tegelijk met zijn geloofsbrief d.d. 13 Juni 1786. In een brief van 20 Juni 1786 aanvaardde hij zijn aanstelling, echter niet zonder te bekennen, dat hij tegen de verantwoording op zag, maar met de verzekering, dat hij proberen zou, er het beste van te maken; „Dan geen vriend van swaarigheden te maeken „zijnde, gaan ik aan 't werk...." En reeds terstond ontwikkelde de nieuwe commissaris een plan tot kolonisatie van Bandjarmasin. Hij zag in ieder geval wel in, dat er met Javanen meer te bereiken zou zijn dan met Bandjarezen en stelde daarom voor, zoveel mogelijk Javaanse en Maleise soldaten, met hun gezinnen, naar Bandjar te sturen, waar zij zich, na afloop van het dienstverband, in de omstreken van Tabanio zouden moeten vestigen. Hoffman beval vestiging te Tabanio vooral aan, omdat het met de omstreken het rijkste pepergebied van Bandjar was en er goud en zilvermijnen in de buurt waren. Bovendien opperde hij het plan, om een fort te Tabanio te bouwen, aangezien deze plaats de sleutel van het Bandjarese rijk was.

Over de onderhandelingen met Nata berichtte hij, dat deze tevreden zou zijn met een jaargeld van 20.000 realen, maar ook met de helft genoegen zou nemen, als hij aandeel zou mogen hebben in verschillende inkomsten. Bij deze gelegenheid deelde Nata zijn reeds elders aangehaalde inzichten mede over de troonopvolging te Bandjar [1]), waarmee hij zijn in

---

1) Zie blz. 43.

twijfel getrokken wettigheid als Sultan verdedigde. De nieuwe regeringsvorm stelde Nata zich zo voor, dat hij, met een of twee Europeanen naast zich, die toezicht op hem en zijn kinderen zouden houden, verder zou regeren. Hieruit blijkt, dat Nata langzamerhand van het denkbeeld terugkwam, zich geheel uit de regering terug te trekken. Over de pepercultuur was Nata van mening, dat die verdriedubbeld kon worden door „goede inrigting en orders." Hoffman was vast overtuigd van de goede bedoelingen van Nata en vermeldt: „wan„neer hy (Nata) met my over deese zaaken spreekt, schieten „hem uit hartelijkheid de traanen in de oogen." De commissaris had, tegelijk met het bericht van zijn aanstelling, uit Semarang een model contract en een model acte van afstand gekregen. Tegen een ceremoniële afstand van het rijk meende Hoffman zich echter te moeten verzetten, daar dit aan de feitelijke toestand weinig zou veranderen, maar voor de gevoelens van Nata een groot verschil zou uitmaken: „de naam „van slaaff is zelvs genoeg om zijn vryheid te zoeken, al heeft „men 't nog zoo wel." Hiermede geeft Hoffman blijk, dat de onafhankelijkheidszin van Nata hem niet ontgaan was, en we geloven, dat het voor de Compagnie wel degelijk verschil gemaakt zou hebben, als de Hoge Regering naar dit advies van Hoffman had willen luisteren, waarmee we echter niet willen beweren, dat dan de voordelen bereikt zouden zijn, die hij van Bandjar dacht te kunnen verkrijgen.

Bij dit schrijven van 20 Juni voegde Hoffman een concept contract, dat de punten behelsde, in welke hij tot dusverre met Nata tot overeenstemming was gekomen. Hij spreekt hier van een contract tussen de Compagnie en den Soesoehoenan Nata Alam en zijn zoon Slehman. Dit is de laatste maal, dat we Nata onder zijn werkelijke naam in de papieren vinden. De artikelen van dit concept hebben in het kort de volgende inhoud:

1. Vermelding van de aanleiding tot het contract.
2. Belofte van beide zijden om de volgende artikelen na te komen.
3. De Comp. verplicht zich, het geslacht van Nata te handhaven.
4. Een belofte van „opregte vriendschap en harmonie."
5. De Comp. verplicht zich de stranden te bewaken en te beschermen.
6. De toestemming der Comp. is nodig voor de benoeming van een nieuwen troonsopvolger en een nieuwen rijksbestuurder.
7. De Comp. zal de aanstelling van mantri's en pangeran's ondersteunen en handhaven.

8. Nata staat de stranden van zijn rijk van Oost naar West af, Tabanio, Pemboeang en Kotawaringi.
9. Alle landsproducten zijn voor de Comp.
10. Van de aan de Comp. geleverde peper, krijgt de Sultan, per picol, een reaal.
11. Alle invoerrechten, tollen, enz. komen aan de Comp.
12. De Sultan behoudt Boemikintjana en Doekon. Over de rest heeft hij samen met de Comp. het gezag.
13. Rechtszaken tussen Bandjarezen onderling worden aan den Sultan overgelaten.
14. Indien de Sultan inbreuk op het contract maakt, wordt dit door de Hoge Regering beoordeeld en bestraft.
15. De Sultan mag rijksgroten, die hij verbannen wil, per Comp. schip naar Ceylon zenden.
16. De hoofden van alle plaatsen in Bandjar (dus ook die in de Comp. landen) zullen tweemaal per jaar aan het hof moeten verschijnen.
17. De Chinese jonk zal mogen blijven komen.
18. De Sultan zal de Comp. hulp verlenen bij het bouwen van forten, aanleg van wegen, enz.
19. De Comp. mag forten en versterkingen bouwen waar zij wil.
20. Het is de Bandjarezen verboden, handel te drijven met andere Europese naties.
21. De Comp. zal den Sultan steunen in het handhaven van de orde in het rijk, vooral tegen de Dajaks.

In dit concept is geen sprake van een terugbetaling van de expeditieonkosten, noch van een jaargeld voor den Sultan of een aandeel van dezen in de inkomsten. Dit waren kwesties, waarover de Hoge Regering moest beslissen.

In een brief van 1 Juli aan Siberg komt Hoffman te spreken over de expeditieonkosten en hij schrijft, dat hij nu overtuigd is van de „geldeloosheid" van Nata, waardoor het voor de Compagnie onmogelijk zal zijn, die onkosten terug te krijgen, zodat het tevens onmogelijk voor de Compagnie zal zijn, zich alleen met de eis van terugbetaling uit deze zaak terug te trekken. Ook op de oude voet is niet meer door te gaan, daar de Boeginezen dan terug zouden komen. In deze brief deelde Hoffman tevens mede, dat hij geen schatting kan maken van de voor de Compagnie te verwachten inkomsten uit Bandjar maar hij moest wel waarschuwen, dat men zich daar de eerste jaren niet zo veel van moest voor stellen. Het land was nog steeds in wanorde door de oorlog, grote pepertuinen waren verwoest, de bevolking van de verwoeste streken was nog steeds niet teruggekeerd en bovendien zou er ontzaggelijk

veel in Bandjar veranderd moeten worden als de Compagnie eenmaal vaste voet zou hebben. Dit waren alle factoren, welke directe voordelen zouden uitsluiten, maar toch twijfelde Hoffman er niet aan, of de toekomst was veelbelovend.

Het oordeel van de Hoge Regering over de twee, hierboven behandelde brieven van Hoffman, vinden we in de geheime resoluties van 28 Juli en 14 Augustus 1786 [1]). Het blijkt, dat vele punten van het concept-contract niet naar de zin van de heren waren. In de eerste plaats wenste men te blijven staan op een ceremoniële afstand door Nata, daar anders de Compagnie niet wettig de „bescherming" van Bandjarmasin op zich zou kunnen nemen. Openbare afstand achtte men nodig om de aanspraken van de Compagnie tegen eventuele Europese concurrenten te kunnen handhaven [2]). In de tweede plaats keerde men zich absoluut tegen een gemengde regering van Bandjar, zoals Hoffman en Nata zich dat voorstelden, aangezien hieruit een oneindige verwarring zou ontstaan. De vergoeding van de expeditieonkosten mocht Hoffman niet zonder meer prijs geven, maar hij moest daarop blijven staan in geval de openbare afstand niet door zou gaan, zonder welke afstand de Hoge Regering niet geneigd was, tot een contract te besluiten. Ten slotte bleef de Hoge Regering zich verzetten tegen de geheimhouding, waaronder tot nog toe de onderhandelingen met Nata gevoerd waren. De rijksgroten moesten in alles gekend worden en vooral de afstand moest met hun toestemming plaats hebben, daar anders de Hoge Regering de verantwoording niet aandurfde.

Men was het ook helemaal niet eens met Hoffman's opvatting, dat het onmogelijk zou zijn, zich uit deze zaak terug te trekken. Men wees er op, dat men, ook als er geen sprake van een overdracht was geweest, de troepen te Bandjar toch had moeten aanhouden tot de Boeginezen weg en de expeditieonkosten geïnd waren.

De Hoge Regering gaf nu opdracht, een nieuw conceptcontract op te stellen, waarin haar eisen waren opgenomen. Tevens liet zij een concept-acte van afstand en een proclamatie opstellen. Deze concepten werden aan den Commissaris opgestuurd met de mededeling, dat ze hem als basis moesten dienen voor nieuwe onderhandelingen.

In een brief van 11 Augustus berichtte Hoffman, dat de plannen voor het nieuwe contract thans bij de gehele natie

---

1) K. A. 741.

2) Deze officiële afstand heeft inderdaad de doorslag gegeven toen in 1816 verschil van meening bestond met Engeland, over de teruggave van Bandjarmasin aan Nederland. — Zie Van der Kemp: B. K. I. 1898 — deel 49, blz. 1—168.

bekend waren en dat men er, over het algemeen, mee tevreden was. Men moet hierbij bedenken, dat Hoffman met die plannen het door hem opgestelde concept bedoelde, waarin geen sprake was van een afstand van de souvereiniteit. De landmacht, waarover Hoffman beschikte, bestond nog steeds uit de Sipayers en de Europeanen, waarmee hij oorspronkelijk uitgestuurd was, terwijl het grootste gedeelte van de zeemacht, welke de expeditie vergezelde, doorgezonden was om deel te nemen aan de expeditie tegen Soekadana en Mampawa. Hoffman drong nu op versterking aan om verschillende plaatsen te bezetten. Nogmaals bracht hij de te verwachten inkomsten van Bandjar ter sprake, daar er voortdurend op een definitieve schatting daarvan aangedrongen werd. Hij schrijft dan: „ook zal ik my wel in acht neemen, van een vraye schildering „te maaken, die niet bestaanbaar is teegens wind en weer, ik „zal niets opvyselen en niet meer opgeven als te verwachten „en waarschynelijk is; dog deese aanmerking ben ik genood„saakt onder gunstig welduiden aan te haalen, dat 't eene „schande voor de natie zoude weesen, van dit aanbod en ge„legentheijd niet te profiteeren, en 't zoude riëel onse onver„mogen voor de geheele wareld openleggen, en de waarschijn„lyke gevolgen, die daaruijt zouden kunnen ontstaan." Met deze woorden maakte Hoffman het al of niet aanvaarden van de nieuwe mogelijkheden te Bandjar voor de Compagnie tot een prestige kwestie.

In October van 1786 arriveerde een gezantschap uit Bandjar te Batavia en bevestigde officiëel het aanbod van Nata bij de Hoge Regering.

In November kwam een nieuwe eerste resident om Van der Worm te vervangen. Het was Leonardus Lambertus Matthyszen, die al in Bantam ervaring van de pepercultuur had opgedaan, en door Siberg aanbevolen was. Deze schreef, dat hij hem, na een nauwkeurig onderzoek, de man toeleek, die de vereiste hoedanigheden bezat om in deze tijd op Bandjar te resideren. Hij durfde Matthyszen dan ook met „een vrymoe„dige gerustheid" aan de Hoge Regering voor deze post aan bevelen. Du Pont werd, ondanks Hoffman's bezwaren tegen hem, gehandhaafd, en daar Van der Worm in het begin van 1787 vertrok, waren sedert dat tijdstip Matthyszen en Du Pont residenten te Bandjar.

Met de hem opgezonden nieuwe concepten toog Hoffman weer aan het werk en ondervond meer tegenstand dan hy tot nu toe ontmoet had. Al spoedig bleek, dat Nata zijn houding van onverschilligheid en een tevreden zijn met een jaargeld nu helemaal gewijzigd had. In het verslag van de onderhandelingen [1]) deelt Hoffman mede, dat Nata zich op de volgende

---

1) K. A. 3655 — d. d. 5 Maart 1787.

wijze geuit had: „Ik presenteere mijn persoon wel in 't par-„ticulier aan, om de Compagnie tot dienst te weesen, en „denzelven voordeelen te behartigen, laat de E. Comp. my als „majoor gebruyken, en aan my hun order en beveele zenden, „ik zoude niet gaarne zien, dat my de E. Comp. leedig en on-„bemoeijd liet zitten, nog zonder my te raadplegen iets in het „land te belasten, verandering en verbetering te maeken. „Wanneer de Comp. de eene of andere verpagting mogt ge-„lieven in te voeren, versoek ik my daarvan kennis te geeven, „ik zal helpen meedewerken, dat het te stant komt, 't is my „niet om de voordeelen (te doen), maar als leedig en onnutte „persoon te blyven zitten, zoude my lastig weesen en verdrie-„ten, (en zou) teffens schandelijk (zijn), ook is het my daarom „te doen dat niet myne nazaeten my mogte kunnen verwyten, „dat 't mijn schuld (is), dat zy versteeken van eenig gerechtig-„heeden." Nata begon dus weer een woordje mee te spreken, nu het gevaar grotendeels geweken en de Compagnie zo goed als ingepalmd was.

De Hoge Regering had het denkbeeld van het uitkeren van een vast jaargeld aan den Sultan verworpen, en zo vinden we in het nieuwe concept den Sultan een gedeelte van alle inkomsten van Bandjar toegekend als inkomen terwijl het aan Hoffman overgelaten werd, met Nata te onderhandelen over de grootte van dit aandeel. De betaling van de expeditiekosten was ook in het contract opgenomen, zoals we weten als stok achter de deur. De Hoge Regering stelde die kosten op 200.000 gulden, maar hoe zij tot dit bedrag gekomen is weten we niet. Misschien werd het juist zo hoog gesteld, om de betaling voor Nata onmogelijk te maken. De expeditierekening, welke wij bij de Semarangse stukken aantroffen [1]) beliep 64.097 gulden „verkoop", tegen 33.766 gulden „inkoop", en daarbij had Siberg nog veel op het totaal bedrag aan te merken, vooral ook omdat de expeditie niet alleen voor Bandjarmasin, maar tevens voor Soekadana en Mampawa uitgerust was, zodat het niet aanging, het totaal van de kosten alleen op Bandjar te verhalen. Het is echter duidelijk, dat de expeditiekosten alleen op het tapijt gebracht werden om de afstand van de souvereiniteit, waarvoor Nata niet meer zo erg te vinden was, door te drijven. Het aanbod van Nata had de Compagnie verbaasd, maar nu wilde men hem er ook aan houden; men kan nu eenmaal niet een hond, al is hij nog zo aftands, een stuk vlees voorhouden, zonder dat hij er in bijten wil.

In het concept is verder sprake van Amir, en wel in een afzonderlijk artikel, waarin hem bij een eventuële ballingschap een bepaald bedrag per jaar door den Sultan wordt

---

1) K. A. 3655.

toegekend. Ten slotte dient nog opgemerkt te worden, dat de Hoge Regering Nata niet wenste te erkennen met de titel van Soesoehoenan en hem in plaats daarvan betitelde als Sultan „Slehman Sahidullah", hoewel dit de naam was van zijn zoon. Waarschijnlijk heeft hier de schijnafstand van Nata in 1767 ten behoeve van zijn zoon de Hoge Regering parten gespeeld, zodat zij meende nu met dien zoon te maken te hebben. Naast „Slehman Sahidullah" als Sultan werd gesproken van „Slehman" als kroonprins. Nata heeft zich die naamsverandering kalm laten aan leunen, zodat hij in het contract van 1787 en in de latere brieven en papieren van de Hoge Regering alweer onder een andere naam in de geschiedenis voorkomt.

De ontvangst van het concept was niet al te gunstig, en hoewel Hoffman zelf daar niet veel over los laat, deelt Matthyszen mede, dat Nata er met de pangeran's in zijn dalem een vergadering over hield en dat de meesten zich er „zeer te onvreed en bedugt" over toonden en vreesden, dat de Compagnie haar macht zou misbruiken, en den Sultan naar willekeur in zijn macht fnuiken of afzetten zou. Over wat daarna volgde vertelt Hoffman meer. Op 26 Januari 1787 beriep de Ratoe Sultane — de zuster van Nata en de weduwe van Mohammed — een vergadering, welke bestond uit bijna alle pangeran's en verschillende kjai's. De Ratoe Sultane sprak haar ongenoegen er over uit, dat de pangeran's zich teveel naar haar zin met Hoffman bemoeiden en hem in alles raad vroegen. Hierop antwoordden zij, dat dit op order van Nata geschiedde. Toen vroeg de Ratoe Sultane hun, keuze te doen tussen Hoffman en den vorst, waarop, na een lang stilzwijgen van allen, twee kjai's, genaamd Deman en Wira Nagara, zeiden vóór den vorst te zijn en zich bereid verklaarden, op eerste order, „amok" te maken. Daarna zou men besloten hebben Hoffman te krissen, maar later van dat plan afgestapt zijn, daar men het liever met vergif wilde proberen. Hoffman, die op de avond van die dag uit Boemikintjana te Tatas aangekomen was, hoorde aldaar, welke plannen er tegen hem gesmeed waren en stuurde direct den vaandrig Daal met enige soldaten naar Boemikintjana, tegelijk met een brief aan verschillende pangeran's en andere groten, waarin zij verzocht worden om op de middag van de 27 Januari in het verblijf van Hoffman te Boemikintjana te verschijnen. Toen de commissaris daar aankwam, vond hij de aangezochte personen in zijn woning, waarna hij een toespraak hield, hen verzoekende aan den vorst mede te delen, dat hij zich niet moest schuldig maken aan iets, dat kwade gevolgen hebben kon, aangezien de Compagnie, hoewel zij niets kwaad in de zin had, zeker wraak zou nemen, als hem, Hoffman, iets zou overkomen. Hij deelde vervolgens mede, dat hij afwist van de vergadering bij de Ratoe Sultane en het besluit dat daar

genomen was, en legde er de nadruk op, dat hij hier met zijn volk gebleven was op verzoek van den vorst. Als deze niet tot een contract zou willen overgaan, moest hij het maar zeggen, want dan zouden Hoffman en zijn mannen wel vertrekken, nadat de expeditieonkosten betaald waren. Slechts één van de pangeran's antwoordde, en zeide, dat men zich toch niet aan een vrouw moest storen, zoals de Ratoe Sultane, en dat men haar uit achting veel ten goede moest houden. Daarna vertrokken de bijeengeroepenen en deelden natuurlijk het gesprokene direct aan Nata mee. Deze liet Hoffman zo spoedig mogelijk bij zich komen; hij toonde zich heel ontsteld en „onthutst, en kon, zoo te zeggen, niet spreken en gaf voor „dat hy verkouwen was." Het enige wat hij te vertellen had, was, dat hij er niets van afwist. De volgende dag werden Hoffman en Daal weer ten hove geroepen. De commissaris liet Daal eerst gaan „om hem de waarheid wat te zeggen, „waartoe Daal een zeer goede eygenschap en gaeve heeft, „zonder dat iemand het hem kwalijk nemen." Enige tijd na Daal verscheen Hoffman en noemde aan Nata de namen van de kjai's die op zich genomen hadden, hem te vermoorden. Nata vroeg, wat voor straf hij hier zou toepassen, wat de commissaris aan den Sultan zelf wilde overlaten. Daal vond het beste, ze direct ter dood te laten brengen, waarin Nata toegestemd zou hebben, als Hoffman daar niet tegen in gegaan was. Menende dat de zachtste weg soms de beste was, verzocht hij Nata, de beide kjai's naar hun dorpen te verbannen, met het verbod om ooit weer op Boemikintjana terug te komen. Daartoe gaf Nata nog diezelfde dag het bevel. Na afloop „onderhield" Hoffman nog Soleiman, den Ratoe Anoem en enige pangeran's over het gebeurde.

Om Nata op de proef te stellen, vroeg Hoffman hem 100 geweren en evenzovele patroontassen ter leen, die hem zonder enige bezwaren werden ter hand gesteld. Enige dagen na dit gebeurde zond Nata aan den commissaris als tekenen van zijn hoogachting, in grote statie een gele pajong en twee pieken. De rust was hiermee wedergekeerd en de onderhandelingen konden voortgezet worden. Hij vertrouwde echter het hof niet meer, en hij besloot dan ook, zo weinig mogelijk Europeanen aan de gevaren op Boemikintjana bloot te stellen en deze liever op Tatas te houden. Wat hem zelf betrof, schrijft hij, „breeken ze my de hals, zal de Comp. daardoor niet veel ver„liesen en nadien heeft ze regt van alles te eyschen en met „geweld te vraegen, 't welk met zeer weynig onkosten verseld „soude gaan, wy weeten de weg, kunnen hunne inborst en wat „dies meer, des Vorsten gedurige verandering zal hem by „blyven zoo lang hy leeft, en hier omtrent is niets te doen. „Wanneer het om de belangen van de Comp. te doen, is het

„best op zijn stuk te blyven staan, en den vorst pal zetten, dog „met de grootste vriendelijkheid."

De bezwaren tegen het concept golden in de eerste plaats het artikel, waarin den Sultan de betaling van de expeditieonkosten opgelegd werd en Hoffman sloot zich bij deze bezwaren aan, met een opsomming van de grote voordelen die de Compagnie te Bandjar zou verkrijgen. Zoals we weten, was dit artikel alleen in het concept opgenomen, voor het geval dat de afstand niet door zou gaan. Verder had Nata ook bezwaren tegen het artikel, waarin Amir genoemd werd, en waarin sprake was van diens verbanning. Hij wenste Amir waarschijnlijk niet officiëel tegenover zijn rijksgroten als vijand genoemd te zien. Een ander bezwaar werd gemaakt tegen een artikel, waarbij bepaald was, dat in geval van overlijden van den Sultan, het bestuur van het rijk in handen zou komen van den rijksbestuurder en den eersten resident van de Compagnie op Bandjar, totdat de Hoge Regering den troonopvolger benoemd zou hebben. De oude gewoonte in Bandjar was, dat de overleden Sultan niet begraven werd, voordat een ander tot Sultan verkozen was. Zoals we o.a. bij het overlijden van Mohammed in 1761 gezien hebben, bestond in Bandjar inderdaad de gewoonte om een nieuwen Sultan te verkiezen, al zal dat ook meer een formaliteit dan een werkelijke verkiezing geweest zijn. Ook toen had de verkiezing van Nata op dezelfde dag plaats, als de begrafenis van Mohammed. Om de moeilijkheden, welke over dit punt ontstonden, uit de weg te ruimen, deed Hoffman nu aan de Hoge Regering het voorstel, dit artikel zodanig te veranderen, dat deze haar goedkeuring zou hebben te hechten aan de benoeming van een troonopvolger, die reeds bij het leven van den regerenden Sultan verkozen zou moeten worden.

Behalve in enkele kleinigheden, betreffende het gebruik van bepaalde uitdrukkingen, enz., wist Hoffman de verdere bezwaren tegen de inhoud van dit ontwerp-contract, zowel als tegen de concept-acte van afstand en proclamatie weg te redeneren. Dat hij het geheel toch niet erg aannemelijk heeft kunnen maken, blijkt uit een gesprek dat hij met Nata had, toen de onderhandelingen vrijwel ten einde gevoerd waren. Nata deelde Hoffman mede, dat hij door zijn hovelingen in grote ongerustheid gebracht was, daar zij hem hadden voorgehouden, „dat Zyne Hoogheid al het gesag en aansien zoude „verliesen, dat de Comp. zeer handig omtrent den gemeenen „man (was) en zy (zich) direct daermede zoude afgeven en „bemoeyen, om de winsten te trekken, welke daertoe ook in „der tijd zeer zouden inclineeren, omdat de Comp., altoos „voorsien van geld, teffens de zagte behandeling, en de vor„sten en zijn nakomelingen zouden alleennig de naem zonder „de daad hebben, het gemeen zoude zig dan aan 's Vorsten

„orders weinig stooren." Hoffman stelde Nata gerust met de belofte dat de Compagnie zich nooit rechtstreeks tot de onderdanen van den Sultan zou wenden, maar dit altijd door bemiddeling van den vorst zou doen, waarmee Nata ogenschijnlijk tevreden gesteld was. Door deze uitlating krijgen we echter een kijkje op de stemming, die, niet ten onrechte, aan het hof tegenover de Compagnie heerste, nml. een groot wantrouwen en angst voor verlies van macht en onafhankelijkheid, en dit was nu eenmaal geen basis waarop de Compagnie voor de toekomst bouwen kon.

In Maart 1787 zond Hoffman het ontwerp-contract en de concept acte van afstand en proclamatie, met op- en aanmerkingen en het resultaat van zijn onderhandelingen naar Semarang op, vanwaar Siberg het aan de Hoge Regering doorstuurde.

Dan volgt nog een brief van 16 April 1787, waarin Hoffman berichtte, dat Nata zijn titel weer eens veranderd had en zich nu weer Panembahan liet noemen, terwijl hij aan zijn zoon de regering overgegeven en hem tot Sultan gemaakt had. Dit is eenzelfde schijnbeweging als die van 1767, want al had Soleiman nu wèl de leeftijd om te regeren, de capaciteiten had hij er niet voor en Nata zelf hield trouwens toch de teugels in handen. Hoffman schrijft daar dan ook over, dat weliswaar de regering aan Soleiman overgegeven is, „dog desselvs geest „is niet kloek genoeg om dit alles te bevatten, hij zoekt zig „zoo veel mogelijk daaruit te (ont)trekken, eensdeels uit „hoogagting voor zijn ouder en anderdeels om geen misslag „te begaan." Het doel van Nata was waarschijnlijk, dat Adam, de zoon van Soleiman, nu tot troonopvolger verkozen zou worden, waardoor de regering al tot in het tweede geslacht bij zijn nakomelingen verzekerd zou zijn. Veel aandacht is aan die afstand echter niet geschonken en het contract van 1787 is dan ook met Nata gesloten. Of deze na de afstand weer officiëel de regering in handen heeft genomen, weten we niet, maar voor de Hoge Regering bleef hij Sultan. Uit het feit, dat hij in 1794 weer eens van de regering afstand deed, zou men moeten concluderen, dat hij toch kort na die van 1787, ook officiëel de macht weer in handen genomen had. Uit Hoffman's brief blijkt verder, dat hij, Hoffman, aan het hof een belangrijke plaats innam, en dat vrijwel alle voorkomende zaken aan hem voorgelegd werden om daarover zijn mening en raad kenbaar te maken. En juist daarom, schrijft hij: „ben „ik in geduurende oplettendheid op my zelven, voorzigtig en „bedagt van geen misslag te doen, want hoe meerder betrek„king, hoe gevaarlyker. De laatste ruptuur is meer in mijn „voordeel als nadeel uitgevallen, en heb dit zoo geschikt dat „zy er berouw van hebben." Naar aanleiding van de tegenstelling, dat men hem tegelijk hoogstelde en naar het leven

stond, geeft Hoffman als verklaring: „de aart der natie, die „gelijk de kinderen van 't eene uiterste tot het andere over-„gaan; wat ze op 't eene oogenblik maeken, het andere oogen-„blik omver stooten en breeken." Hieruit blijkt, dat Hoffman het gebeurde van weinig belang achtte en de gevoelens, welke daarachter scholen, onderschatte, door ze uit een kinderlijke geest te verklaren .Hij wilde of kon niet inzien, dat het gehele Bandjarese plan, dat zijn geesteskind was en dat zijn levenswerk moest worden, op een zeer gevaarlijke bodem gegrondvest was.

De Hoge Regering liep niet zo licht over de moordplannen heen, en dit geval combinerend met het gesprek dat Hoffman op het eind van de onderhandelingen met Nata voerde, waarin de laatste zich zo ongerust getoond had, concludeerde zij in een geheime resolutie van 4 Mei 1787 [1]) „dat de vorst niet „alleen begint te aarzelen en agteruit te treden, maar er ook „een algemeen ongenoegen en weerzin by de rijksgrooten om „het contract bespeurd word, en hier by nog accedeert dat „men geene intentie heeft dien afstand en het contract, als „het waare, met de deegen in de vuist aan onwillige of on-„vergenoegde grooten op te dringen en te mainteneeren, of „zig dientwegen in groote beslommering in te wikkelen, met „opoffering van excessive ongelden, welker vergoeding nog „zo verre te zoeken is en mogelijk nimmer zal volgen." Men zou Hoffman opdragen, het bovenstaande „cordaat en ernstig" den Sultan onder het oog te brengen. Daarna moest hij een vergadering van de rijksgroten bijeen roepen, waaraan hij het contract zou moeten voorleggen. Indien men het er niet mee eens was, zou men moeten vertrekken en Bandjar aan zijn lot over laten. Wat het ontwerp-contract en de concept-acte van afstand en proclamatie betreft, konden de heren zich over het algemeen wel verenigen met de veranderingen, welke Hoffman daarin voorgesteld had, en besloten werd, de papieren definitief in orde te laten maken en, ter ondertekening, naar Bandjar op te sturen. Deze ondertekening zag de Hoge Regering het liefst, behalve van Nata en zijn zoon, ook van alle rijksgroten, maar als het niet anders kon, zou zij ook tevreden zijn met de ondertekening van Nata en Soleiman alleen. Hieruit is op te maken, dat het voorgaande, de onwil om een contract af te dwingen „met de deegen in de vuist", een phrase was, waarmee Hoffman schermen moest om de rijksgroten tot het tekenen van het contract te bewegen, terwijl de Hoge Regering tot iedere prijs het contract toch gesloten wilde hebben. Trouwens voor de Bandjarezen bleef niet veel anders over dan te tekenen, want, indien de Compagnie zich

---

1) K. A. 741.

terugtrok, zouden binnen heel korte tijd de Boeginezen weer terugkomen en als het er om ging, een keuze te doen tussen de Compagnie en de Boeginezen, was de eerste toch voor hen nog altijd verkieselijker.

Het uiteindelijke contract, dat Hoffman nu toegestuurd werd, toonde als voornaamste verschillen met het concept, dat de artikelen waarbij den Sultan de expeditieonkosten ten laste werden gelegd en dat waarin Amir genoemd werd, vervallen waren. Ook in de opvolgingskwestie was men Nata tegemoet gekomen, terwijl de gehele toon, zowel van het contract, de acte van afstand als de proclamatie, verzacht en aannemelijker was gemaakt, daar naar Nata's mening in de concepten hem en zijn rijk te veel de rol van hulpbehoevenden was toebedeeld. Met de nieuwe stukken, waarbij hij alleen in artikel 6 van het contract nog een toevoeging had gemaakt (waarover later), toog Hoffman naar Boemikintjana en besprak de inhoud met Nata, die er zich accoord mee verklaarde. Toen liet Hoffman, volgens zijn orders, op de 13de Augustus 1787 een vergadering van alle rijksgroten bijeenroepen. Hij opende de vergadering met de verklaring dat de Compagnie geenszins van plan was, zich de macht in Bandjar toe te eigenen, „nog „het land van Banjer met geweld of deegen in de vuist te re„geeren." De hulp, welke de Compagnie aan Bandjar verleend had, was voortgesproten uit „deernis" met het Bandjarese rijk en volk. De vorst had, na het bieden van die hulp, het rijk aan de Compagnie aangeboden, over welk aanbod de Hoge Regering lang geaarzeld had. Na „eenige maalen goede verzekering, zo wel van den vorst als mij (Hoffman) bekoomen", had men ten slotte besloten, Bandjar niet aan zijn lot over te laten, echter onder voorwaarde, dat de bevolking het daarmede eens zou zijn. Thans werd aan de Bandjarezen nog de gelegenheid gegeven zich van het contract te onthouden, in welk geval de Compagnie zich tevreden zou stellen met de betaling van de expeditieonkosten, waarna men verder Bandjar aan zijn lot zou overlaten.

Na deze inleiding van Hoffman, werd het contract voorgelezen, waarna het oordeel van de rijksgroten gevraagd werd. Deze verklaarden, dat zij zich er geheel mee konden verenigen, behalve met art. 9, in welk artikel de Compagnie de hulp van Bandjarmasin eiste, ingeval zij in oorlog mocht komen. Men vroeg nu, of die hulp zich zou mogen bepalen tot Bandjar of Borneo, daar zij „gaarne bekenden geenen oorlogshelden „te weesen." De commissaris meende dit op eigen gezag wel toe te kunnen staan, waarna alle bezwaren uit de weg geruimd waren en men tot tekening van de stukken over kon gaan. Behalve door Hoffman, Nata en Soleiman, welke laatste ook tekende voor zijn zoontje Adam, werd het contract verder nog getekend door den Ratoe Ismael, zes pangeran's en tien

kjai's, welke laatsten (althans volgens Hoffman) het gehele volk vertegenwoordigden.

Tot slot van dit hoofdstuk zullen we in het kort de inhoud van deze overeenkomst bespreken [1]). Het voornaamste daarvan is de overgang van de souvereiniteit over het rijk van Bandjarmasin aan de Compagnie in de aan het contract voorafgaande acte van afstand, en in het contract zelf (art. 6) de overgave van belangrijke delen van het rijk, welke rechtstreeks onder het bestuur van de Compagnie kwamen te staan. In het uiteindelijke contract, dat Hoffman in 1787 toegezonden kreeg, was in art. 6 sprake van een afstand van de „plaatsen die gelegen zijn aan de stranden van het Oosten tot aan het Westen", waartoe men achtereenvolgens rekende Pasir, Poeloe Laut, Tabanio, Mendawei, Sampit, Pemboeang en Kotawaringin, met omstreken en onderhorigheden, en verder nog de helft van het dorp Tatas. Opmerkelijk is, dat Pasir en Poeloe Laut hierbij opgenomen zijn, waarop de Sultans van Bandjarmasin nog wel aanspraak maakten, maar die toch reeds lang onafhankelijk waren, terwijl zelfs de laatste aanval op Bandjar vanuit Pasir voorbereid was. Over deze twee streken was de Hoge Regering, in haar geheime resolutie van 14 Augustus 1786, van oordeel, dat men ze in het geheugen zou houden, maar dat het nog geen tijd was, ze te onderwerpen.

Tot het verkrijgen van de afstand van de genoemde streken en dorpen in zijn geheel schijnt Hoffman niet al te veel moeite gehad te hebben, daar reeds lang vóór de officiële afstand bij het contract de landen Mendawei en Sampit aan de Comp. overgedragen werden, alwaar Hoffman een Bandjarese kjai als hoofd aanstelde om de tollen en de pachten te innen. Als producten van deze streken noemde Hoffman goud, was, rotting en vogelnestjes. Over de andere afgestane streken wist hij niet veel mede te delen. Pasir zou zeer voordelig kunnen zijn. Tabanio was gedeeltelijk verwoest, zodat daar voorlopig nog weinig over te zeggen was en Pemboeang en Kotawaringin lagen zo ver weg, dat hij daar nog geen gegevens over had. Op de kaart zijn deze gebieden geweldig groot, maar in werkelijkheid verkreeg de Comp. alleen de smalle kuststroken en de plaatsen die daarin lagen, zoals de dorpen Sampit en Mendawei. In het gebied, dat daarboven lag, strekte de macht van de Compagnie zich niet uit, evenmin als vóór die tijd de macht van de Bandjarese Sultans. Alleen met Tabanio en omstreken

---

[1]) Zie Bijlage 2.

Het Riouw-Tractaat op 1 November 1784 door Van Braam gesloten (afgedrukt bij E. Netscher — De Nederlanders in Djohor en Siak — Verh. B. G. deel 35 — 1870) toont een vrij grote overeenkomst met het Bandjarese van 1787. Redactie zowel als inhoud van die tractaten, doen vermoeden dat ze uit dezelfde pen voortgevloeid zijn.

werd land afgestaan, dat rechtstreeks onder het gezag van den Sultan had gestaan, en dat dus, als het ware, uit het levende vlees van het rijk gesneden werd. De toevoeging, welke Hoffman aan art. 6 van het uiteindelijke contract hechtte, bestond in het plaatsen van „de helft van de dorpen „Doesson beneevens de Dayakkers" bij de reeks van afgestane landen en plaatsen. Met de helft van het dorp Doesson werden zeker de Doessoenlanden niet bedoeld, daar deze eerst in 1789 bij een aparte overeenkomst aan de Compagnie afgestaan werden. Wat Hoffman met het dorp „de Dayakkers" bedoelde, is eveneens onduidelijk, daar hij pas in 1788 spreekt van de overgave aan hem van de twee „Biadjos of Dayakkers" rivieren.

Het niet onder de rechtstreekse macht van de Compagnie komende gebied, bleef aan den Sultan, die er, als leenman van de Compagnie, het bewind zou voeren, zonder inmenging van de Compagnie (art. 6). Een verkozen kroonprins zou alleen met toestemming van de Compagnie als Sultan erkend worden (art. 33) en een nieuw aan te stellen rijksbestuurder zou eveneens alleen met toestemming van de Compagnie mogen optreden (art. 4), terwijl hij in handen van den eersten resident te Bandjarmasin de eed van trouw en gehoorzaamheid aan de Comp. moest afleggen (art. 3). Zeer belangrijk is, dat in de acte van afstand, zowel als in de proclamatie, het in leen hebben van het rijk gegarandeerd wordt aan „den Pa„doeka Siri Sulthan Solehman Saiddullah" (waarmee Nata bedoeld werd) en diens wettige afstammelingen en opvolgers, zodat Nata op deze wijze zijn gezag erkend heeft gekregen en met dit contract een eventuële nieuwe poging van Amir of diens nakomelingen om de macht in handen te krijgen, buiten de wet werd gesteld, en het leenbezit van het rijk in Nata's familietak werd bevestigd. De Comp. kreeg het recht op alle producten van het land, peper (art. 21), goud, diamanten, vogelnestjes (art. 18), en hout (art. 20). De peper zou, zonder bemoeienis van Sultan of rijksgroten, door de planters zelf aan de Compagnie geleverd worden; dit laatste om te voorkomen dat, zoals het vroeger gebeurde, Nata of zijn gunstelingen de peper tegen te lage prijzen zouden opkopen, door welke handelwijze de pepercultuur sterk achteruit gegaan was. De Sultan zou verder alles in het werk stellen om de pepercultuur te bevorderen en o.a. de Compagnie in de gelegenheid stellen, zelf contrôle op de pepertuinen uit te oefenen. De prijs, die vroeger op 6 realen per picol stond, werd nu teruggebracht op 5½, terwijl 1 reaal per ingekocht picol aan den Sultan uitgekeerd zou worden. De goud- en diamantmijnen, benevens de vogelnestklippen, werden aan de Compagnie overgedragen, welke door verpachting inkomsten daaruit kon trekken. Alle tollen en rechten werden eveneens

aan de Compagnie afgestaan en zouden desgelijks verpacht worden (art. 17). Van alle inkomsten, welke de Compagnie op deze wijze verkreeg, benevens van die welke voort zouden vloeien uit confiscatie van gesmokkelde waren (art. 19 en 22), zou de helft als middel van bestaan afgestaan worden aan den Sultan, terwijl de Compagnie verder niet verplicht zou zijn tot enige uitkering aan den Sultan (art. 17).

De Compagnie verkreeg het recht van justitie over haar onderdanen in de rechtstreeks bestuurde gebieden en de Sultan over de onderdanen in zijn gebied (art. 12). Dit laatste strekte zich echter niet uit tot de inwonende niet-Bandjarezen, zoals Europeanen, Chinezen, Boeginezen, enz. enz., welke in geval van misdrijf aan de Compagnie uitgeleverd moesten worden, die ze volgens haar eigen wetten zou vonnissen (art. 13). Als laatste belangrijke punten zijn nog te noemen het gangbaar verklaren van de munt der Compagnie in Bandjar (art. 26) en het onthouden van het muntrecht aan den Sultan (art. 27).

Op papier was dit contract van 1787, dat op 1 October 1787 door de Hoge Regering geratificeerd werd, in alle delen zeer gunstig voor de Compagnie. In de praktijk zou het echter, zoals de meeste contracten, welke de Compagnie met Bandjar sloot, een debâcle worden. De oorzaken daarvan, welke we in dit hoofdstuk blootgelegd hebben, waren de onafhankelijkheidszin, de vrees voor machtsverlies en de onbetrouwbaarheid van Nata en zijn rijksgroten, die uit harde noodzaak de Compagnie binnen gehaald hadden, maar niet van plan waren, met het waarschuwende voorbeeld van Java voor ogen, ooit de Compagnie de gelegenheid te geven tot tevredenheid over haar nieuwe status te Bandjar.

HOOFDSTUK III.

BANDJARMASIN ONDER HET DIRECTE BESTUUR DER COMPAGNIE.

(1787—1797).

We zullen dit hoofdstuk aanvangen met het aanhalen van de mening van de Heren Zeventien over de in 1787 gesloten overeenkomsten met Bandjarmasin, welke uitgesproken wordt in een „Patriasche Generale Missive" van 9 November 1789 [1]).

Men begint met zich op een uitlating van Hoffman te werpen, dat Bandjar de eerste jaren niet veel voordeel voor de Compagnie zal opleveren, maar dat binnen tien jaar de baten ruimschoots tegen de nadelen zullen opwegen. Men vindt deze verwachting heel onzeker en geen reële basis om verder op voort te bouwen. Tegenover de onzekere voordelen staan zekere onkosten, nml., de zeer dure expeditie en een vermeerderde „omslag" van het comptoir. Op deze wijze is „het „zekere op eene onzekere grond in de waagschaal gesteld" — een zaak, welke van des te meer belang wordt, „als men „nagaat de omstandigheden, waarin de Maatschappy sig be„vond, en welke gewis niet permitteerden eene enterprise te „doen, die zoo onzeeker en van een nasleep was als deezen." Ten slotte doet men de Hoge Regering nog het verwijt, dat men de betaling van de expeditieonkosten niet in het contract opgenomen heeft, want al kan de Sultan deze niet betalen, als stok achter de deur zou men het aandringen op de betaling van die onkosten steeds kunnen gebruiken, indien dit, om de een of andere reden, noodzakelijk was. Uit al deze aanmerkingen blijkt, dat de Heren Zeventien met angst en vrezen het experiment tegemoet zagen, dat men kan beschouwen als een wanhopige poging van de regering in Indië om de voortdurend verminderende inkomsten van de Compagnie weer op peil te brengen.

We hebben reeds in het vorige hoofdstuk besproken, dat de plannen van Hoffman bij voorbaat tot mislukking gedoemd waren, tengevolge van het sterke wantrouwen, dat in Bandjar ten opzichte van de bedoelingen van de Compagnie heerste. Het zou misschien anders afgelopen zijn, als Hoffman een sterke Compagnie achter zich gehad had, die zonodig, met kracht ingegrepen zou hebben, en financieël in staat was ge-

---

1) K. A. 3831.

weest, jarenlang geld te steken in een onderneming, die de eerste jaren nog geen voordelen af kon werpen. Een van de allereerste vereisten zou dan geweest zijn, dat Hoffman de beschikking had gekregen over flinke en plichtsgetrouwe ondergeschikten. En nu had hij het juist niet slechter kunnen treffen dan met Matthyszen en Du Pont, die als prototype zouden kunnen gelden van den onbetrouwbaren, laksen en onverschilligen Compagniedienaar uit de laatste jaren van haar bestaan. Hoffman was als militair grootgebracht en bleef militair in hart en nieren. Hij was ijverig en de belangen van zijn lastgevers gingen bij hem voor alles. Het is dan ook te begrijpen, dat conflicten tussen hem en de residenten, die zijn antipoden waren, niet konden uitblijven. Over Du Pont liet Hoffman zich al in 1786 in ongunstige zin uit, met de woorden: „Du Pont is niet in staat voor zijn tegenwoordige dienst, „nog kan hy negotie, nog soldyboekhouden, ook tot leeren en „werken niet geneegen" [1]). Met Matthyszen kreeg Hoffman het eerst ongenoegen over een kwestie, welke geheel buiten het dienstverband stond. Uit een brief van de Hoge Regering aan Hoffman en Matthyszen, d.d. 10 December 1787 [2]), blijkt, dat de Heren bericht hadden gekregen uit een persoonlyke brief van Hoffman aan Siberg, welke laatste sedert kort als Raad Extraordinair van Indië in Batavia vertoefde. Deze schreef naar Batavia, dat er heftige oneenigheden tussen Hoffman en Matthyszen ontstaan waren over de vrouw van den eersten. Om de aanleidende oorzaak weg te nemen, gaf de Hoge Regering het bevel, die vrouw, welke, zoals later blijkt, Clara Suzanna Sanders heette en te Souratte geboren was, naar Semarang op te zenden. Wat er precies gebeurd is, weten we niet, daar de particuliere correspondentie van Hoffman en Siberg niet bewaard is, maar, voor zover wij het kunnen reconstrueren, had de commissaris zijn vrouw verlaten of zij hem, en was zij daarna bij Matthyszen gaan inwonen. Uit een Geheime Resolutie van 10 December 1787 blijkt, dat Hoffman aan Siberg geschreven had, dat hij zijn vrouw toegestaan had, met Matthyszen te trouwen en dat hij veronderstelde, „dat „zulx nog niet geschied zoude zijn, dewijl de 2de resident Du „Pont, zulx niet zoude durven doen, zonder qualificatie van „hem, commissiant". Du Pont schijnt toen het huwelijk van Hoffman en zijn vrouw ontbonden te hebben, tenminste in een brief van 3 Maart 1789 [3]) aan Hoffman en Matthyszen, schrijft de Hoge Regering, dat „wy de ongequalificeerde acte, „door den tweeden resident Du Pont gepasseert, ter vernieti- „ging van een wettig huwelijk tusschen het opperhoofd Hoff-

1) K. A. 3636 — Brief van Hoffman aan Siberg — 14 April 1786.
2) K. A. 945.
3) K. A. 948.

„man en zijn verlatene huisvrouw, en waarin den eersten „resident Matthyszen insgelijks seer onberaeden is gemelleert, „vernietigt en daarmeede deese ergerlyke zaak gedaan heb„ben." De originele oplossing van dit geval door de Hoge Regering, met de order om de „casus belli" naar Semarang te sturen, is niet doorgegaan, hetgeen o.a. blijkt uit een brief van Hoffman aan de Hoge Regering d.d. 9 April 1783 [1]), waarin hij schrijft, dat in beide gevallen, nml. dat zijn vrouw naar Semarang zou worden gezonden, of dat Matthyszen zou weggaan zonder vervangen te worden, „alle papieren en „boeken in de warre zouden raaken", waarvoor hij „zeer be„dugt" was. Uit de reeds aangehaalde brief van de Hoge Regering van 10 December 1787, komen wij tevens te weten, dat de onenigheden tussen Hoffman en Matthyszen zich nog verder uitstrekten, want daarin wordt Matthyszen „ernstig „gerecommandeerd" om Hoffman niet alleen in zijn hoedanigheid van commissaris te erkennen en alle respect en achting te bewijzen, maar ook met hem in een goede verstandhouding en harmonie te leven. Nu was de positie van Hoffman ook enigszins onzeker, daar zijn taak als commissaris, na het sluiten van het verdrag, beëindigd was. Aan deze onzekerheid maakte de Hoge Regering een einde, door Hoffman bij een missieve van 1 Februari 1788 [2]), te benoemen tot opperkoopman en opperhoofd van het comptoir Bandjarmasin, zodat hij definitief de leiding kreeg in de uitvoering van zijn eigen plannen. In die brief sprak de Hoge Regering haar verwachting uit, dat met deze benoeming „de differenten zullen komen te cesseeren."

Van het jaar 1787, na het sluiten van het contract, is weinig mede te delen. De peperaanvoer was slecht, maar daar maakte men zich nog niet ongerust over, daar vele pepertuinen in de „oorlog" verwoest waren en men nu pas kon overgaan tot het bevorderen van de pepercultuur. Tabanio was in bezit genomen en voorlopig werd er een klein garnizoen gelegd onder vaandrig Daal, terwijl men, voor de eerste tijd, met een benteng genoegen zou nemen, tot er tot de bouw van een fort besloten zou zijn. In October 1787 had er voor Tabanio nog een onbetekenend treffen met Boeginese vaartuigen plaats [3]).

In 1788 begon zich in de Doessoenlanden weer een zekere Goesti Koessim te roeren. Deze had al in 1786, gedurende en na de aanval van de Boeginezen, onrust in die landstreek verwekt. Hij is de enige Bandjarees van betekenis geweest, die zich aan de zijde van Amir schaarde. Zijn aanhang bleef echter altijd plaatselijk en beperkte zich tot de bewoners van

---

1) K. A. 3707.
2) K. A. 946.
3) K. A. 3702.

de Doessoenlanden. Toen de Boeginese inval plaats had, was hij hoofd van Bekoempai en daar had hij dan ook zijn meeste aanhangers, die hij, gedeeltelijk door beloften en gedeeltelijk door dreigementen, om zich verzameld had. Uit Bekoempai werd hij al in Mei 1786 door de Bandjarezen verjaagd, waarna hij naar de bovenlanden vluchtte [1]). Op het eind van 1786 bleek, dat Koessim een aanhang in de bovenlanden verkregen had en weer ageerde. Na een mislukte expeditie onder leiding van vaandrig Smith trok in het begin van 1787 Daal naar boven, tegelijk met Kjai Toemenggoeng, een van de gunstelingen van Nata en met een vrij groot aantal Bandjarezen. Kjai Toemenggoeng had een generale pardonbrief van Nata bij zich, welke gold voor alle aanhangers van Koessim, behalve voor Koessim zelf. Vooral met deze brief had men een buitengewoon succes; vrijwel alle aanhangers van Koessim onderwierpen zich, terwijl deze zelf, met enige getrouwen de bergen invluchtte [2]). Bekoempai, dat verwoest was, werd weer opgebouwd, en Kjai Toemenggoeng bleef daar achter als bestuurder van de Doessoenlanden. Zoals gezegd is, begon Koessim in 1788 zich weer te roeren, al onderwierp hij zich, toen Hoffman in die tijd een tocht door de Doessoenlanden deed, in schijn aan de Compagnie.

In Juni 1788 schreef Hoffman een brief vol verontrustende berichten aan de Hoge Regering [3]). De Pasirezen waren het Bandjarese rijk binnengevallen en hadden twee dorpen genomen. Direct na het binnenkomen van het bericht hiervan had Hoffman er luitenant Dormancy met enige Sipayers heengestuurd, om de Bandjarezen bij te staan. Nog verontrustender was echter het volgende, „De tijding gaat dat Pangerang „Amier zig vereenigd heeft met radja Allie en eenige seyets, „teffens Solokkers en ander kwaad volk, waarbij komt Justie „Koessim, om gezaamerhand Banjer, zoo te land als ter zee, „aan te vallen, tot welk laast, zy 170 vaartuygen zouden ge„reed hebben, omtrent Passier en de eylanden." Volgens de geruchten zou Goesti Koessim zich al gevestigd hebben in de bocht tussen de monding van de Baritoe en Tabanio, hetwelk echter al dadelijk niet waar bleek te zijn, toen Hoffman er een onderzoek naar instelde. Maar ook, als die geruchten slechts gedeeltelijk waar zijn, schreef Hoffman, is hulp nochtans dringend gewenst, want „bezettingen, zoowel als vaertuygen, „zijn slegt voorsien, eensdeels door minheijd en anderdeels „door slegtheijd van volk" [4]).

---

1) K. A. 3630. Brief van Siberg aan de Hoge Regering — 16 Mei 1786.
2) K. A. 3655. Verslag van Hoffman aan Siberg — 2 April 1787.
3) K. A. 3702.
4) In Juni 1788 waren er totaal 322 Comp.'s dienaren op Bandjar. 82 op Tatas, 138 op Tabanio, 26 op Boemikintjana, de rest hier en daar verspreid. Bij deze 322 koppen waren 216 militairen en 72 zeevarenden.

Bij een brief van 6 Augustus 1788 [1]) kon hij al mededelen, dat alle redenen tot ongerustheid verdwenen waren. De geruchten bleken totaal uit de lucht gegrepen. De aanleiding ertoe schijnt het veelvoudig optreden van zeerovers geweest te zijn, die verscheidene Bandjarese en Javaanse vaartuigen buitmaakten. Om dit kwaad te bestrijden, liet Hoffman nu enige Compagnie-schepen langs de kusten kruisen. Ook de Pasirezen waren weer uit Bandjar teruggetrokken, terwijl vast was komen te staan, dat men hier met een strafexpeditie te doen had, die wraak was komen nemen voor het vermoorden van enige Pasirese kjai's in Bandjar.

Het bericht van de valsheid der geruchten kwam voor de Hoge Regering te laat om de hulp, welke men Hoffman toezond, terug te kunnen houden, wat ten gevolge had, dat in Augustus 60 Soemanepse soldaten te Bandjar aankwamen met twee voor een expeditie uitgeruste scheepjes „De Jagdrust" en „'t Meeuwtje", onder bevel van den kapitein ter zee Anthony Lubben. Met dit loze alarm haalde Hoffman zich het ongenoegen van de Hoge Regering op de hals, welke hem vooral verweet, dat hij niet direct, na het wegtrekken van de Pasirezen of de ontdekking dat het andere slechts een gerucht was, bericht had gestuurd [2]).

Het boekjaar 1787—88, het eerste jaar, dat Bandjar onder de nieuwe verhoudingen onder de Compagnie stond, gaf in alle opzichten een onbevredigend resultaat. De peperopbrengst was weliswaar iets beter dan in het vorige jaar (nml. 4.536 picol), maar bleef toch verre onder de verwachtingen. Het vorige boekjaar toonde Bandjar een verlies op de huishouding van 23.203 gulden, en in het boekjaar 1787—88 was dat 52.756 gulden. Nu was een vergroting van de onkosten natuurlijk wel te verwachten geweest, daar de „omslag" van het comptoir veel groter was geworden, maar deze onkosten hadden, tenminste voor het grootste gedeelte, gedekt moeten kunnen worden door de winsten op de Bandjarese producten. Nu was echter niet alleen de peperaanvoer slecht, doch de oplevering van de andere producten, waarvan Hoffman zich zoveel voorgesteld had, nml. goud, diamanten, was en hout, was nog bedroevender dan die van de peper. Uit een brief van Hoffman aan de Hoge Regering d.d. 31 October 1788 [3]) blijkt, dat hij nog geenszins ontmoedigd was. Hij geeft toe, dat hij veel fouten heeft gemaakt door zijn gebrek aan grondige kennis („de vermoogens zijn met den willen niet effenreedig"), maar ook gedeeltelijk door gebrek aan oprechte hulp en vertrouwen van „de minder bediendens", met welke

---

1) K. A. 3702.
2) K. A. 948 — Geheim — 3 Maart 1789.
3) K. A. 3708.

laatsten, hij waarschijnlijk de residenten bedoelt. Hij zal echter „niet in gebreeke blijven, dit alles te verbeteren". Bandjar blijft in zijn oog, een land dat heel veel voor de Compagnie belooft, maar waarin nog veel veranderd moet worden om tot het doel te komen. Dit is evenwel bij zulk een „van aart „kwaadaardige natie" moeilijk en bovendien „moet men met „langzame treden voortgaan, om min of meer den loop en ge„woondens der natie te volgen, anders verloopen zij, en schui„len in de bosschen als apen." Om hier wat te bereiken, moeten de dienaren van de Compagnie veel kunnen presteren, om volk en vorst aan het werk te houden, gelijk Hoffman door Nata zelf „beordert" is „van zijn Hoogheid geduurig wakker „te maaken, wanneer hy mocht in slaap gevallen zijn, 't welk „'s vorsten eygen woorden". Hieruit blijkt, dat Hoffman niet de minste argwaan koesterde tegen Nata en niet aan de mogelijkheid dacht, dat dit „in slaap vallen" wel eens moedwillig kon zijn. Tot het einde toe heeft Hoffman dit niet begrepen en steeds andere oorzaken gezocht voor de slechte resultaten op Bandjar.

Hoffman vervolgt zijn brief met de vermelding, dat Nata de Doessoenlanden en de kleine en grote Biadjo's of „Dayakers" rivieren aan hem heeft overgegeven, om ze tot voordeel van de Compagnie te besturen. De onkosten, welke hieruit zullen voortvloeien, bestaan alleen in het daarheen sturen van enige kleine vaartuigjes, om toezicht te houden. Tevens wil Hoffman op elke plaats van belang in de Doessoenlanden een Europeaan plaatsen, die daar dan tegelijk het „koppe kappen" beletten kan. Als bezuinigingsmaatregel heeft Hoffman de Europese bezetting te Boemikintjana opgeheven en alle manschappen vandaar teruggetrokken op Tatas. Als verdere bezuinigingsmaatregel stelt hij nogmaals voor de vervanging van de beide residenten door een bekwamen boekhouder, terwijl hij aanbiedt, de aparte toelage van 100 rijksdaalders in de maand, welke hemzelf toegekend was, te doen ophouden. Tevens stelt hij voor, allerlei extra inkomsten van de residenten te schrappen.

Daarna gaat hij over tot de bespreking van de verschillende Compagnielanden. Tabanio noemt hij weer de sleutel van het Bandjarese rijk, „van de zeekant dekt het, en van de landkant „commandeert het". Hoffman begint opnieuw over zijn plannen tot kolonisatie van deze landstreek en stelt nu de Hoge Regering voor, een aantal van „de armste en slegste" Javanen met vrouwen en kinderen naar Bandjar te sturen. Zijn eerste plan, om deze Javanen eerst als militairen te laten overkomen, laat hij dus hier varen. Hij merkt over dit onderwerp nog op, dat in de omstreken van Tabanio ook Chinezen als kolonisten goed op hun plaats zouden zijn.

Over Mendawei, Sampit en Pemboeang deelt hij mede, dat

al deze dorpen aan ondiepe rivieren liggen, zodat grote schepen hier niet kunnen komen. De inkomsten van deze dorpen met omstreken zijn de hoofdgelden, een reaal per hoofd, en de verpachting van de in en uitvoerende rechten. Van Kotawaringin heeft hij slechts schaarse berichten, die bovendien niet veel beloven. In dit gewest heeft de Compagnie zich nog niet vertoond. Ten slotte vermeldt hij, dat van Poeloe Laut een verzoek is gekomen, om aldaar een dienaar der Compagnie te plaatsen, hetwelk hij uitgesteld heeft, tot de Hoge Regering haar goedkeuring daaraan gehecht zou hebben.

De totaalopbrengst van de aan de Compagnie afgestane streken, was voor het boekjaar 1787—88 4.385 realen. Dat dit een druppel op een gloeiende plaat was, blijkt uit het reeds genoemde bedrag van 52.756 gulden, dat de Compagnie op haar huishouding van Bandjar voor dat jaar bij moest passen, en waarbij deze 4.385 realen al in mindering van de totaalonkosten gebracht waren.

De slechte peperopbrengst verklaart Hoffman uit de verwoestingen van de oorlog, en uit het feit, dat de meeste peperstruiken al te oud zijn, zodat deze weinig op kunnen brengen en het nog enige tijd zal duren, voordat deze door nieuwe vervangen zijn. Op het niet opnieuw aanplanten van peperstruiken heeft Nata een boete gesteld. Volgens de opgave van een sergeant, die een tocht door de peperlanden heeft ge maakt, zouden er in het totaal 321.822 peperstruiken, waaronder 85.510 nieuwe, in Bandjar zijn. Tenslotte geeft Hoffman de Hoge Regering nog in overweging, de door hem zelf verlaagde peperprijs weer op 6 realen te brengen, daar dit de aanbreng waarschijnlijk zal stimuleren.

Het oordeel van de Hoge Regering over de resultaten van het boekjaar 1787—88 was niet mals. In een gewone brief, gericht aan Hoffman en de beide residenten, van 3 Maart 1789 [1]), steekt zij haar ontevredenheid niet onder stoelen of banken. Daarin komen uitdrukkingen voor als, „dat men sig „niet langer zal amuseeren laten met ydele beloften in het „toekoomende", en „U. Ed. (Hoffman c.s.) hadden wel mogen „thuisblyven met waarschijnlyke te verwagtene inkomsten". In deze brief brengt de Hoge Regering ook de mogelijkheid van opheffing van het comptoir ter sprake. In een geheime brief van dezelfde datum [2]), aan Hoffman alleen gericht, wordt de kwestie van de slechte resultaten nog eens extra behandeld. Men begint met, in antwoord op zijn brief van 31 October 1788, waardering uit te spreken voor de goede voornemens van Hoffman, maar men moet hem aanraden. „om „geen voorstellen of beloften van belang te doen, die op on-

---

1) K. A. 948.
2) K. A. 948.

„seekere of twyfelagtige, en zelfs niet op waarschijnlyke uijt-
„komsten gegrond zijn, en dus niet, dan na U Ed. dezelve
„alvoorens, nauwkeurig gewikt en gewoogen heeft, om ge-
„noegsaam verseekert te zijn, dat deselve aan de bedoelde
„oogmerken zullen beantwoorden."

En verder zegt men: „De uitgestrektheijd van Banjermas-
„sing, de rijkdom van dat land aan schatten en producten en
„'t geen U Ed. verder desweege soo gunstig beschrijft, kan alles
„niet baeten, indien de Compagnie daardoor niet zoo veel
„profiteert, dat ze ten minsten de lasten ruijm kan goed-
„maaken, en ofschoon wij U Ed. 's bedenkingen, weegens de
„voordeelen, die het land kan geeven, bij een verstandig en
„cordaat bestuur, en het formen der natie, in veelen opsigten
„niet ongegrond oordeelen soo is egter de onseekerheid, of, en
„wanneer die gelukkige tyden zullen te voorschijn komen,
„dat de Compagnie die advantagie zal genieten, te groot en
„de hoop, om daarin na wensch te reusseeren, te flauw, om
„intusschen jaeren achtereen met last op last beswaard te
„worden."

Over het voorstel van Hoffman om de residenten door een bekwaam boekhouder te vervangen, zal de Roge Regering zich uitspreken bij vacature, hoewel men moet opmerken „dat „de Comp. door die reductie niet veel zoude winnen, indien „men weeder te veel andere dienaren uit de zeevaart en militie aan de pen trekt." Wel krijgt Hoffman toestemming om de door hem voorgestelde korting op de inkomsten van de residenten toe te passen. Het kolonisatieplan van Tabanio heeft men aan den gouverneur van Java voorgelegd, met de opdracht liefhebbers voor dat plan te zoeken. De peperprijs mag, zoals Hoffman het voorstelde, tot 6 realen vergroot worden, terwijl men het contract dan in deze moet wijzigen. Ten laatste geeft de Hoge Regering Hoffman in overweging, Tatas op te heffen en zich geheel te Tabanio te concentreren, vooral omdat verbetering van de loge te Tatas te veel zal kosten en Hoffman Tatas beschreven heeft als een plaats, „die aan veele inconveniënten, ongemakken en gevaar ge-
„exponeert is."

Daar Hoffman bij een brief van 8 Juli 1788 van Batavia de toestemming kreeg, op Poeloe Laut een dienaar der Compagnie te plaatsen, werd daar in het begin van 1789 de sergeant Hartman als posthouder aangesteld. Het bleek spoedig, dat er op Poeloe Laut weinig voordeel voor de Compagnie te behalen viel en Hartman is er dan ook niet veel langer dan een jaar geweest. In die tijd was Pasir niet ongenegen, nader met de Compagnie in contact te treden en Hartman maakte van zijn verblijf op Poeloe Laut gebruik, om met Sultan Moeda van Pasir onderhandelingen aan te knopen. Ongelukkig genoeg echter voerde de Hoge Regering in diezelfde tijd een briefwisseling met Torawe over datzelfde onderwerp, en daar

Sultan Moeda en Torawe op min of meer vijandelijke voet met elkaar stonden, was het resultaat van de onderhandelingen, van de Hoge Regering zowel als van Hartman, nihil, daar beide partijen de Compagnie nu begonnen te wantrouwen.

Op 8 Maart 1788 bevestigde Hoffman officiëel de afstand van de Doessoenlanden aan de Compagnie, die hem al, volgens zijn brief van 31 October 1788, in beheer gegeven waren, met een overeenkomst, welke als een apart artikel aan het contract toegevoegd werd [1]). Dit is het punt van de grootste machtsuitbreiding van de Compagnie in Bandjarmasin. Tabanio, Mendawei, Pemboeang, de Doessoenlanden en Poeloe Laut waren in haar bezit of stonden onder haar contrôle, terwijl pogingen in het werk gesteld werden om ook Pasir daarbij te voegen.

Op 14 Mei 1789 werd Amir, de kroonpretendent, door Hoffman te Bekoempai gevangen genomen. Hij was, na een verblijf van bijna drie jaar te Pasir, in het begin van 1788 naar de Doessoenlanden getrokken en had zich daar verenigd met Goesti Koessim [2]). Hoffman schreef aan beiden een brief, waarin hij hun aanraadde, niet tot gewelddadigheden over te gaan, terwijl hij Amir bekend maakte, dat de Compagnie gaarne met hem op goede voet wenste te komen en hem om een samenkomst verzocht. De bode, die de brieven wegbracht, werd echter vastgehouden en antwoord werd niet gegeven. Kort daarop zakten Amir en Koessim met hun aanhang de rivier af en namen bezit van Bekoempai, waar zij een benteng oprichtten. Het bericht hiervan bracht het hof van Nata in rep en roer. Hoffman vertrok onmiddellijk met Kjai Toemenggoeng naar Bekoempai en trad in onderhandeling met de opstandelingen. Op 30 Maart 1789 kwam men tot overeenstemming. Allen stelden zich onder bescherming van de Compagnie. De benteng zou afgebroken en de kanonnen overgegeven worden. Amir wilde zijn kinderen zien, die aan het hof van Nata vertoefden, en zou daarna, met Koessim samen, naar Mekka gaan. Nog voordat deze zaken geheel afgehandeld waren, vertrok Hoffman in allerijl naar Boemikintjana, daar het gerucht rondgestrooid was, dat de Compagnie gemene zaak met Amir maakte, waarover het hof weer in onrust verkeerde. Hoffman slaagde er inderdaad in, de gemoederen aan het hof te kalmeren, maar toen dat gebeurd was, kreeg hij bericht dat in Bekoempai de benteng weer was opgetrokken en de toestand weer precies gelijk was aan die vóór de onderhandelingen. Terstond trok Hoffman met 15 Europeanen en een troep Javanen en Chinezen naar Bekoem-

---

1) Zie Bijlage 3.

2) K. A. 3755 — Verslag van Hoffman over het gevangen nemen van Amir op 14 Mei 1789.

pai en kwam daar op 5 Mei aan. Hij begon, met de communicatie van dat dorp met de Doessoenlanden te verbreken, waarna hij, door belofte van lijfsbehoud, 250 à 300 man van de opstandelingen aan de macht van Amir en Koessim wist te onttrekken. De rest bleef echter in de benteng. In deze hele zaak, aldus Hoffman, trokken Koessim, Kjai Deman [1]) en een zekere Kjai Dormapatti aan de touwtjes, terwijl Amir de speelpop was. Hier speelde deze dus dezelfde rol als bij de inval van de Boeginezen in 1785. Het is een bewijs, dat Amir geen sterke persoonlijkheid was en dat hij geen leiderscapaciteiten bezat. Toen de in de benteng overgebleven opstandelingen zich niet wilden overgeven, liet Hoffman overgaan tot een beschieting van de benteng, zowel van de landzijde als van de rivier, waar met kanonnen bewapende prauwen lagen. De opstandelingen schoten „zowel met canon als geweeren „vrisch weerom", met het resultaat dat aan de landzijde een luitenant gewond en twee manschappen gedood werden en op de rivier een prauw in brand werd geschoten, waarbij een Europeaan en twee inlanders omkwamen, terwijl van een andere prauw, het kanon defect geschoten werd. Hoffman liet toen maar de beschieting stop zetten en zond een afgezant om de overgave van de benteng te eisen, waarop niet werd in gegaan. Daarna liet hij het bos rondom de benteng wegkappen en overal kanonnen plaatsen, terwijl hij de rivierkant bewaakte met ongeveer honderd prauwen. Hij liet sterk de wacht houden, want hij vreesde elk ogenblik een desperate uitval van de belegerden en daar moest hij bijzonder op letten, daar „myne inlanders zekerlijk op 't eerste allarm van amok „het haazenpat gekoozen hadden." Een uitval kwam er echter niet en ten slotte gaf de bezetting van de benteng zich, door honger gedwongen, op 14 Mei 1789 over. Allen kregen lijfsbehoud, maar werden als gevangenen naar Bandjarmasin gevoerd. Amir werd aangezegd, dat hij naar Batavia gezonden zou worden; de gevangengenomen kjai's werden veroordeeld tot het betalen van de onkosten, en van „het „gemeene volk" zond Hoffman 60, gedeeltelijk vrij en gedeeltelijk in de boeien, naar Tabanio om de „negery" te vergroten.

In Juni werd Amir, tesamen met Goesti Koessim, naar Batavia opgezonden. Uit een brief van die maand [2]), blijkt, dat de aanvoer van producten nog verre van overvloedig was. Diamanten waren er niet te krijgen, het goud was hoger in prijs, dan de door de Compagnie vastgestelde prijzen, de wasinzameling ging slecht, peper was er bijna niet en het hout, waarvan Hoffman zich zoveel voorgesteld had, kwam

---

1) Dezelfde, die in Januari 1787 van het Hof verbannen werd, om zijn moordplannen op Hoffman.

2) K. A. 3751 — d. d. 23 Juni.

duurder, wanneer men het van Bandjar zelf betrok dan wanneer men het uit Java liet komen [1]).

De inkorting van de inkomsten van de heren residenten door Hoffman toegepast, deed voor dezen de maat overlopen, en op 23 Juni 1789 [2]), schreven zij een brief vol klachten aan de Hoge Regering, waarin zij hun ontslag aanboden. Matthyszen en Du Pont stelden daarbij de beknibbeling op hun toch al zo geringe inkomsten voorop. Verder beklaagden zij zich over de omgang met Hoffman, die hun „zoo verontwaardi-„gend en indignant als maar eenigzinds moogelijk was" behandelde. Alle zaken van belang behandelde Hoffman alleen, terwijl hij er de residenten volkomen buitenhield, hetgeen „voor iemand daar de minste eer of ambitie insteekt „ten eenemaal ondraagelijk" is. Aan het slot van hun brief boden zij dan ook hun ontslag aan en legden er de nadruk op, dat zij geen verantwoording wilden dragen voor de gang van zaken op Bandjar, behalve voor het houden van de boeken en voor „'s Comp.'s effecten". Voorlopig zouden de residenten op hun post blijven, tot de Hoge Regering haar beslissing in dezen bekend zou maken, maar voordat Batavia zich er over uitgesproken had, was de aanleiding tot de ontslagaanvrage door de dood van Hoffman weggenomen.

Zoals gebleken is, werden in 1788 de kusten van Bandjar al onveilig gemaakt door zeerovers. In 1789 traden zij nog brutaler op. Hartman meldde in Juni van Poeloe Laut, dat een zeeroversvloot van 340 prauwen, met 6000 koppen bemand in de buurt van het eiland rondzwierf. Hij veronderstelde, dat zij van de „Manilljes" kwamen en noemde ze „Illanons" en „Didons" [3]). Uit Tabanio meldde Daal op 6 Juli [3]), dat Tambangan door zeerovers geplunderd was, en twee dagen daarna, dat de pantjallang „de Peperboom" voor Tabanio in strijd met zeerovers was geraakt en daarbij ten onder was gegaan. Men streed tegen een overmacht, en toen het duidelijk werd, dat men het schip niet meer uit handen van de zeerovers kon houden, stak de gezaghebber, de cadet Mattheuszen de lont in het kruit, waarna het scheepje in de lucht vloog. Mattheuszen en een kanonnier kwamen hierbij om, terwijl de rest van de bemanning gered kon worden.

Uit de laatste brief, mede door Hoffman onderteekend, nml. die van 15 October 1789, blijkt, dat de huishouding van Bandjar voor het boekjaar 1788—89 34.000 gulden aan de Comp. gekost had [2]). Dit was belangrijk minder dan in het

---

1) In Juni 1789 waren er totaal 457 Comp's dienaren op Bandjar (152 op Tatas, 226 op Tabanio, 23 op Sampit, de rest verspreid) waaronder 248 militairen en 55 zeevarenden.

2) K. A. 3751.

3) K. A. 3755.

jaar daarvoor, maar aan producten was in het boekjaar 1788—89 vrijwel niets binnengekomen, zodat deze kosten daarmee niet goed gemaakt konden worden. De peperaanbreng bereikte bijna een laagterecord, met 880 picols. Ook kon men voor het komende jaar geen goede verwachtingen van de peper melden.

Op 17 October 1789 werd Hoffman, in zijn woning op Tatas, door drie Bandjarezen vermoord. Over de toedracht daarvan vinden we een uitvoerig verslag in een brief van Matthyszen en Du Pont d.d. 26 October 1789 [1]). De drie moordenaars hadden zich aan de loge gemeld met, naar zij zeiden, een brief van Kjai Soekangkana, den meest vertrouwden raadsman van Nata, en werden, zonder dat men enige argwaan koesterde, tot het huis van Hoffman toegelaten. Deze ontving ze alleen, en werd bijna ogenblikkelijk gekrist, waarna de moordenaars door een gat, dat ze van te voren in het huis van Hoffman gemaakt hadden, ontsnapten. De daders waren onbekend.

Direct nadat dit gebeurd was, werd het militaire commando over Tatas aan den toevallig aanwezig zijnden commandant van Tabanio, den sinds enige tijd van vaandrig tot luitenant bevorderden Daal, opgedragen. Bericht van de misdaad werd aan Kjai Toemenggoeng Dipanata, het hoofd van de stad Bandjarmasin, gezonden, met het verzoek de daders te vatten. Ook werden Nata en de rijksgroten er van in kennis gesteld. Op 18 November 1789 werd het stoffelijk overschot van Hoffman te Tatas begraven.

Het hof toonde zich zeer „aangedaan" over de dood van Hoffman en Nata schreef, dat hij den commissaris, zoals Hoffman nog altijd aan het hof heette, meermalen gewaarschuwd had, de Bandjarezen toch niet te vertrouwen, en ze nooit met een kris gewapend in de loge toe te laten. Op 20 November verscheen, als afgezant van Nata, Kjai Soekangkana in de loge, met het verzoek dat men toch vooral tegen Nata en de rijksgroten geen wantrouwen op zou vatten en met de betuiging dat het gebeurde de goede vriendschap en harmonie niet verstoren mocht. Bij een gesprek onder vier ogen tussen Kjai Soekangkana en Matthyszen, opperde de eerste de mogelijkheid, dat de moord een gevolg zou zijn van het feit, dat de commissaris te streng tegen de Bandjarezen opgetreden zou zijn, daar hij ze voor het minste vergrijp in het blok liet zetten, aan de paal binden, of in de ketting klinken. Matthyszen gaf daarop ten antwoord, dat hij daar niets van wist, aangezien de overledene altijd alleen de inlandse zaken afgehandeld had, maar dat hij er nog nooit klachten over gehoord had.

---

1) K. A. 3798.

Du Pont, Daal en twaalf militairen, trokken daarop naar Boemikintjana om het hof te overtuigen van de wil tot goede vriendschap en harmonie en om aan te dringen op het opsporen van de moordenaars. De belofte tot opsporing werd verkregen en op 21 November keerde dit gezantschap op Tatas terug met een brief van Nata, waarin deze schreef, dat Hoffman hem voor enige tijd medegedeeld had, dat de residenten ontslag aangevraagd hadden, maar dat hij, Nata, hoopte dat zij zouden blijven, daar hij niets tegen hun personen had en zij op de hoogte waren met land en volk. In aansluiting daarop gaven Matthyszen en Du Pont aan de Hoge Regering te kennen, dat zij gaarne zouden blijven en hun ontslagaanvrage introkken.

De necrologie van de Hoge Regering op de dood van Hoffman, in een brief van 8 December 1789[1]), was kort maar krachtig. „Wij beklaagen zeer, het deerlijk ongeluk, een man „overgekomen, die door zijn welmeenende pogingen van yver, „arbeid en belangeloosheid, ongeacht alle swaarigheid en „gevaar, getragt heeft om, des mogelijk, Banjers staat voor de „Compagnie voordeelig te maaken, en dus een beter lot ver„dient had."

Komende op de misdaad zelf, spreekt men zijn verwondering uit over de zorgeloosheid van Hoffman, die daardoor het hem overkomene eigenlijk aan zichzelf te wijten had. In overeenstemming met de residenten koestert men geen wantrouwen tegen Nata over dit geval. Men acht het ook zeer wel mogelijk, dat „Hoffman, na de aart der Banjareesen wat te „streng in zyne directiën is geweest." Men kan er mee accoord gaan, dat Matthyszen en Du Pont hun ontslagaanvrage intrekken. Mattyszen wordt nu bevorderd tot koopman en Du Pont tot onderkoopman, terwijl hun de leiding van de zaken in Bandjar wordt toevertrouwd, met de opdracht, zoveel mogelijk de voetsporen van Hoffman te volgen. Men hoopt, dat Matthyszen zal bewijzen het tegendeel te zijn van wat Hoffman over hem „poseerde", daar de Hoge Regering een betere verwachting van hem heeft dan Hoffman had.

Na deze zaak behandeld te hebben, gaat de Hoge Regering over tot de stand van de handelszaken. Die is allerslechtst. In het boekjaar 1788—89 is er bijna geen peper aangevoerd, goud is te hoog in prijs en diamanten zijn niet te krijgen. De vraag van opheffing wordt weer urgent, en de residenten krijgen de opdracht, dit Nata duidelijk onder het oog te brengen en nogmaals te wijzen op de grote expeditieonkosten, welke de Compagnie voor hem gemaakt heeft in de verwachting van een tegenwaarde in geleverde producten. Daar Hoffman afwijzend had gestaan tegenover het voorstel van de Hoge Regering om

---

1) K. A. 949.

Tatas op te heffen, en dit met redenen omkleed had, kan de Hoge Regering het aanhouden van de loge aldaar goedkeuren, maar zij raadt aan de andere kant aan, nu Tabanio op te heffen, vooral ook omdat het kolonisatieplan van die landstreek niet door kan gaan, daar er, ondanks de pogingen van den gouverneur van Java, geen kolonisten voor vestiging te Tabanio op Java te vinden zijn. De post op Poeloe Laut moet ingetrokken en de posthouder aldaar, sergeant Hartman, naar de bovenlanden gezonden worden om een beschrijving daarvan te geven, welke opdracht oorspronkelijk voor Hoffman bestemd was.

Op deze brief van de Hoge Regering schreven de residenten een volijverige brief terug d.d. 16 Mei 1790 [1]). Hoewel Matthyszen niet kan garanderen, dat hij een man als Hoffman zal kunnen vervangen, zal hij toch alles in het werk stellen om het voordeel van de Compagnie te bevorderen, en hij dankt voor het vertrouwen, dat de Hoge Regering in hem gesteld heeft door hem te handhaven en te bevorderen. De opdracht van de Hoge Regering om Nata de mogelijkheid van het opbreken van het comptoir onder ogen te brengen heeft hij uitgevoerd. Nata toonde zich zeer onderworpen en betoogde, dat hij zijn rijk en zijn leven aan de Compagnie te danken had en dat hij alles in het werk zou stellen om verandering in de toestand te brengen, want als de Compagnie het rijk zou verlaten, dan was het met hem, zijn kinderen en zijn kindskinderen gedaan. Matthyszen zegde hem daarna aan, dat hij niet alleen orders, welke verandering zouden moeten brengen, moest uitvaardigen, maar dat hij er ook op letten moest, dat die orders uitgevoerd werden. Als excuus voor de slechte peperaanvoer, wordt weer aangehaald, dat de meeste peperstruiken al te oud zyn, en dat de jonge nog geen vrucht dragen. Tenslotte besloot Nata, in navolging van het Bantamse systeem, dat hem door Matthyszen gesuggereerd was, om in iedere negory, waar peper verbouwd werd, een ambtenaar of hoofd aan te stellen, die toezicht op de cultuur zou moeten houden en die het recht kreeg om straffen op te leggen, als de orders betreffende verbouwing en nieuwe aanplant niet opgevolgd werden. Van deze nieuwe verordening stellen de residenten zich veel voor, en zij verwachten dat er, zonder tegenspoeden, binnen drie jaar een goede oogst verkregen zal worden.

In een geheim schrijven van dezelfde datum [2]), bespreken de residenten de wenselijkheid van het aanhouden van de verschillende Compagnielanden. Pemboeang en Kotawaringin hebben, hoewel ze aan de Compagnie afgestaan waren, nooit

---

1) K. A. 3798.
2) K. A. 3802.

een Comp.'s bezetting gehad, en deze landen laten Matthyszen en Du Pont eenvoudig in hun beschrijving weg.

Het grootste nut van het aanhouden van Sampit en Mendawei ligt niet in de opbrengst van die landen, maar in het feit, dat deze plaatsen nu niet meer, zoals vroeger, als smokkelplaatsen van de peper gebruikt kunnen worden. De Doessoenlanden waren vroeger vrij dicht bevolkt, doch door de opstand van Goesti Koessim waren veel van de bewoners gevlucht. Het is echter een vruchtbaar land en voor de toekomst belooft het veel. De door de Hoge Regering voorgestelde opheffing van Tabanio kunnen de residenten niet aanbevelen, daar het een zeer goed strategisch punt is, dat gevaarlijk kan worden als het niet bezet is, daar zelfs een inval van de zeerovers voldoende zou zijn, om de bevolking van de omstreken te doen vluchten, waardoor de pepertuinen voorlopig weer aan hun lot overgelaten zouden zijn. Wel stelden de residenten voor, de bezetting, welke de laatste jaren 150 à 200 koppen bedroeg, terug te brengen op 30 à 40, terwijl een sterke benting met enig zwaar geschut voor de bescherming voldoende zal zijn. De bouw van een fort op Tabanio, waarmee men sinds enige tijd bezig was, werd stopgezet. De post op Poeloe Laut heeft men, naar de orders van Batavia, opgeheven.

Men kan zeggen dat, zoals uit het bovenstaande blijkt, met de dood van Hoffman, de machtsuitbreiding van de Compagnie op Bandjar ten einde was. Het vertrouwen in een resultaat van het verreikende contract van 1787 was in 1789 al gebroken en in het vervolg voerde men t.o.v. Bandjar een politiek van inkrimping en bezuiniging. Dit blijkt onder meer uit het totale aantal van de Compagnie-dienaren, dat in 1789 zijn toppunt bereikte met 457 koppen, doch sedert dat jaar regelmatig minder werd.

Over de dood van Hoffman en het te zelfder tijd verkregen inzicht, dat de grote plannen t.o.v. Bandjar mislukt waren, vinden we het oordeel van de Hoge Regering in een Generale Missive van 29 October 1790 [1]) aan de Heren Zeventien. Dit was eigenlijk een antwoord op de „Patriasche Generale Missive" van 9 November 1789, welke we aan het begin van dit hoofdstuk aangehaald hebben en waarin de Heren Zeventien hun twijfel uitspreken over het gelukken van het experiment te Bandjarmasin. Het is wel toevallig, dat het antwoord van de Hoge Regering juist een bevestiging van die twijfel was en een vermelding van de mislukking van de door de Bewindhebberen gelaakte plannen.

In deze brief dan, werpt de Hoge Regering geenszins de

---

1) K. A. 3757.

schuld op Hoffman alleen, zoals men later zou trachten te doen, maar draagt zelf mede haar verantwoording voor deze mislukking. Zij begint met voorop te stellen, dat het bij de afstand van 1787 onmogelijk van te voren te „calculeeren" was, hoe het verloop zou zijn. Door onverwachte omstandigheden is het met de verwachtingen mis gelopen. De Hoge Regering constateert verder: „Dat de avantagieuze gevolgen, „die wylen het opperhoofd Hoffman van zijn plan zich heeft „voorgesteld, niet hebben beantwoord aan zyne verwagting, „dat dezelve door hem ook in een gunstig ligt zijn beschouwt „geworden en te ruijm en te breed zijn opgegeven."

„Dat hy, ongeagt de aangewende moeyte, betoonde activiteit „en blijkbaare welmeenendheyd, zeer vooruijt geloopen is „met zyne denkbeelden en oogmerken, om de zwaarigheden, „om een onbeschaaft volk te dresseeren en tot reguliere re-„geeringsforme te gewennen, te zullen kunnen overwinnen „en daarin is gemist, met die fatalen uijtslag, van zijn plan „door een moorddadige hand is gestremd geworden."

„Dat wy ook in den beginne zeer huyverig zijn geweest in „het emplecceeren van de aanbieding van het rijk en verdere „voorstellen van meerm. Hoffman, dog daartoe eijndelijk zijn „overgegaan, niet alleen (om) in dat rijk genoegsaam regt en „voet te krygen, om andere Europeesche en inlandsche natiën „daaruijt te houden, maar ook uijt hoofde der mogelijkheijd, „zo om door meerdere invloed en directie de bevordering der „peepercultuur te kunnen uitwerken en deel te krygen in de „insaam van 's lands producten, als weegens de vleyende „verwagting, dat Hoffman in zijn plan zoude reüsseeren, en „om te proviteeren van een occasie waaruijt wy vermeendden, „dat indertijd een voordeelige ressource voor Comp's bestaan „konde gebooren worden."

Op het verwijt aangaande het contract, dat men daarin de betaling van de expeditieonkosten niet opgenomen heeft, antwoordt de Hoge Regering dat het contract, als men daarop gestaan had, waarschijnlijk niet doorgegaan zou zijn, „als „veronderstellende, dat de afgestane souverraniteit wel eenig „recompens waardig zoude zijn."

Intussen begonnen zich op Bandjar tekenen voor te doen, dat de zaak van de moord op Hoffman niet zo spoedig afgedaan zou zijn, als de residenten het eerst in hun brieven hadden laten voor komen. In een brief van 28 Mei 1790 [1]) maakten de residenten melding van een door hen ontdekt complot. De sous-luitenant Johan Christoffel Blandauw had met de hem toevertrouwde bark „de Constantia" naar Batavia willen drossen, waarbij hij ook enige mensen van de wal had willen meenemen, o.a. een zekeren Rotenbusch, ondermeester-

1) K. A. 3831.

chirurgijn. De personen, welke in dit complot betrokken waren, hadden „eer en faamroovende" beschuldigingen tegen Matthyszen en Du Pont geuit, en hadden, zoals later blijkt, de bedoeling gehad, met de bark naar Batavia te gaan, om aldaar een aanklacht tegen de residenten in te brengen. Matthyszen liet de „samenzweerders" in de boeien klinken en stuurde ze naar Batavia op, terwijl hij op een „eclatante satisfactie" aandrong voor de hem aangedane smaad. Dit is een zeldzaam brutaal stukje van Matthyszen geweest en hij heeft er ook bijna zijn doel mee bereikt.

Toen de gevangenen in Batavia aankwamen, bleek dat zij de residenten van niets meer of minder beschuldigden dan de hand te hebben gehad in de moord op Hoffman. Daar stond men in Batavia in het begin zeer ongelovig tegenover, juist om het feit dat Matthyszen ze zelf opgezonden had. Allengs scheen men de verklaringen van de gevangenen toch ernstiger te nemen, en men ging over tot het inwinnen van inlichtingen bij militairen die van Bandjar gekomen waren en de berichten, welke men van deze kreeg, deden de Hoge Regering bij resolutie van 20 Augustus 1790 [1]) besluiten, zo spoedig mogelijk een onderzoek te doen instellen op Bandjar zelf.

De beschuldigingen strekten zich, zoals uit deze resolutie blijkt, niet alleen uit tot Matthyszen en Du Pont, maar ook tot de weduwe van Hoffman en den luitenant Daal. Zij hielden in, dat de residenten vóór de gelukte poging van November 1798 reeds drie maal getracht hadden, Hoffman door handlangers om het leven te doen brengen o.a. door een assistent, Hendrik van Gemering genaamd. Na de moord, zou Du Pont de moordenaars in zijn woning verborgen hebben gehouden. Toen Van Gemering na de misdaad de residenten openlijk zou hebben beschuldigd, zou deze door hen eerst vergiftigd, en toen in een put geworpen zijn, waar men hem de volgende dag dood in vond. Daal en de weduwe van Hoffman zouden van de plannen tot de moord op de hoogte geweest zijn. Als namen van de Bandjarese moordenaars werden opgegeven Rael, Doelaming en Britoe. (De namen van de later gevatte moordenaars waren Adjiel, Ratjiel en Doelaming, zodat in alle geval twee van de namen overeenkomen met die, welke door de beschuldigers opgegeven zijn, en als deze namen op Bandjar bekend waren, hadden de residenten als zij onschuldig waren, die namen toch zeker aan de Hoge Regering bekend moeten maken, doch zij gaven integendeel op, dat de personen van de moordenaars onbekend waren.) Een van de voornaamste aanklagers was de cadet Hoffman, een aangenomen zoon van den vermoorde, die reeds in brieven van 20

---

1) K. A. 743.

April en 14 Mei 1790 aan Siberg, de residenten van de moord beschuldigde, en die verder mede te delen had, dat niemand op de factory de residenten meer gehoorzamen wilde, terwijl zij een schip klaar hadden liggen, om op het eerste gerucht van onraad te kunnen vluchten. Tot slot sprak hij als zijn mening uit dat ook Nata van de moordplannen wist.

Bij genoemde resolutie van 20 Augustus werd besloten om de leiding van het in te stellen onderzoek op Bandjar op te dragen aan Mr. Paulus Ross, ordinair lid van de Raad van Justitie des Casteels Batavia. Uit de instructie van Ross [1]) blijkt het volgende: Hij is het hoofd van de commissie, welke de waarheid van de ingebrachte beschuldigingen moet nagaan. In deze commissie hebben mede zitting Barend van der Worm, de oud resident van Bandjar, en Adriaan Willem Jorissen, adjunct gezworen klerk van het College van Schepenen te Batavia. Op de schepen, waarmee deze commissie naar Bandjar vertrekt, „de Kleyne Pallas" en „de Constantia", gaan verder mee een luitenant, een sergeant, twee korporaals en twaalf soldaten als lijfwacht. De instructie van Ross bevat negen punten, waarvan de volgende de voornaamste zijn. Direct na aankomst te Bandjar moet Ross het gezag en de „manéance" van 's Comp.'s zaken overnemen. De residenten, Daal, en de „huisvrouw" van Hoffman moeten direct na aankomst in kamerarrest gehouden worden, terwijl men de weduwe van Hoffman, die bij Matthyszen inwoont, van dezen moet scheiden. Tevens moeten de slaven van de beschuldigden in arrest gesteld worden. Alle Comp.'s papieren en die van Matthyszen en Du Pont moeten geconfisqueerd en verzegeld worden. Indien de in staat van beschuldiging gestelde personen, direct of indirect schuldig blijken, moeten deze gearresteerd en mee terug naar Batavia genomen worden. In dat geval zullen Van der Worm en Jorissen als residenten te Bandjar moeten achter blijven. Het vertrek naar Bandjar moet met de meeste spoed plaats hebben, aangezien het daarvan af zal hangen of het onderzoek succes zal hebben. Andere schepen dan de hierboven gemelde mogen niet naar Bandjar gaan, opdat de residenten niet voorbereid worden. Vaartuigen, welke men onderweg tegen komt, moeten aangehouden worden, en indien zich daarop Matthyszen en Du Pont mochten bevinden, zullen deze in arrest gesteld moeten worden. Tenslotte krijgt men nog een missive mee voor Nata en de rijksgroten, waarin dezen verzocht worden, bij het onderzoek zoveel mogelijk behulpzaam te zijn. Op het eind van Augustus stak Ross met zijn schepen in zee.

We moeten nu beginnen met op te merken, dat onze ge-

---

[1]) K. A. 950.

gevens over deze gehele geschiedenis zeer schaars en onvoldoende zijn. Uit de papieren weten we, dat Ross over zijn commissie een drietal rapporten uitbracht, nml. twee gewone rapporten, gedateerd 14 November 1790 en 26 April 1791, en een geheim rapport aan den Gouverneur Generaal, gedateerd 14 November 1790 [1]). Geen van deze rapporten is echter in de archieven bewaard gebleven. Ook de brieven van Ross aan de Hoge Regering zijn niet aanwezig. Uit een geheime brief van de Hoge Regering aan Holland d.d. 8 Februari 1791 [2]) komen we echter toch iets van de inhoud van die brieven te weten. Ross had bij missieven van 24 October en 17 November 1790 aan de Hoge Regering medegedeeld, dat hij volgens zijn instructies te werk was gegaan en alle beschuldigden gearresteerd had, daar hij van mening was, dat de aantijgingen maar al te waar waren. Verder had hij twee van de eigenlijke Bandjarese moordenaars kunnen vatten, waarvan de een direct bekende maar de ander veel „swaarigheijd" maakte. Toen hij eenmaal aan boord was gebracht, vertelde hij, dat hij op Bandjar zijn mond niet durfde open doen uit angst voor Nata, maar dat hij op Batavia alles openbaren zou.

De arrestanten hielden een, voor Ross onbegrijpelijke, „contenance" en antwoordden op alles: „Ik weet het niet", terwijl vooral Matthyszen zich zeer koppig en stijf toonde. Het comptoir werd in „een deplorabel, verwarrden staat" gevonden — al het boek en schrijfwerk was „ongemeen ten agteren" en „de „opneem der goederen en effecten" kwam niet met de boeken overeen. Behalve de moordenaars, Matthyszen, Du Pont, de weduwe van Hoffman en Daal waren nog enige slaven van Matthyszen gearresteerd. Volgens de instructie werden Van der Worm en Jorissen als residenten aangesteld. Van de inhoud van het geheime rapport van Ross aan den Gouverneur Generaal, weten we, dat aan Ross gebleken was, dat Nata niet erg bemind was bij zijn volk o.a. om het afstaan van de souvereiniteit aan de Compagnie en het opzenden van Amir naar Batavia [1]). Dit is de eerste maal dat de Compagnie enige aanduiding kreeg van de werkelijke oorzaken, die achter het mislukken van de plannen van Hoffman zaten.

Behalve het vermoeden, dat Matthyszen en Du Pont de hand in de moord hadden, is bij het onderzoek van Ross vast komen te staan, dat de residenten zich aan de gelden der Compagnie vergrepen hadden. Zij bleven voor 23.581 realen aan de kas debet [3]). Dit was zeker om de schade, geleden onder Hoffman, weer in te halen.

Op 16 November 1790 vertrok Ross met zijn arrestanten

---

1) K. A. 3836 — Generale Missive van de Hoge Regering aan de Heren Zeventien — 31 December 1791.
2) K. A. 3762.
3) K.A. 3831 — Brief van Van der Worm en Jorissen — 14 Maart 1791.

van Bandjar. De reis heeft zeer lang geduurd, daar men, door tegenwind gedwongen, Makassar moest aandoen. Daar poogde een van de moordenaars, Doelaming, te ontvluchten en werd bij die poging gedood. Even voor aankomst van de schepen te Batavia overleed Matthyszen [1]), en niet lang na aankomst Ross [1]).

Betreffende het over deze zaak gevoerde proces zijn de meeste papieren niet aanwezig. Alleen de vonnissen, welke in dezen geveld werden, vinden we in een brief aan de Raad van Justitie [2]). Uit dit stuk blijkt, dat ook de laatste moordenaar van Hoffman, Ratjiel genaamd, niet meer gevonnist is kunnen worden, daar hij, gedurende zijn „detentie", overleed. Van de vele beklaagden waaronder ook nog Blandauw voorkwam, werden tenslotte veroordeeld Du Pont, Clara Suzanna Sanders (de weduwe van Hoffman), Daal en Rotenbusch. Alleen bij de vonnissen van Du Pont en Daal vinden we enige motivering. Du Pont wordt beoordeeld als een „wesentlijk schade-„lijk subject" voor de Maatschappij, daar hij niet geheel onschuldig aan medeplichtigheid in de moord op Hoffman in de „enquesten" voorkomt. Daal heeft de onder zijn commando staande militairen te kort gedaan, en scheen dus niet in de moordzaak betrokken te zijn.

De vonnissen, die alle in Juli 1792 gedateerd zijn, houden het volgende in: Clara Suzanna Sanders wordt veroordeeld tot „een confinement in het vrouwen tugthuijs, voor den tijd „van tien eerstkoomende en agtereenvolgende jaren, om „aldaar met haar handwerk de kost te winnen, someede in de „kosten ten deezen gevallen". Du Pont wordt vervallen verklaard van ambt, kwaliteit en gage, uit de dienst ontslagen en veroordeeld om naar Nederland gezonden te worden, als een „schadelijk, pernicieus subject". Tevens is hij tot de kosten veroordeeld. Uit een uittreksel uit de notulen van 17 Augustus 1792 blijkt, dat Du Pont van de reis naar Nederland „geëxcuseerd" is, terwijl hem als verblijfplaats Amboina is toegewezen, „buyten lasten der Comp." en een copie van zijn „sententie" aan de „ministers" aldaar toegezonden zal worden. Het vonnis van Rotenbusch, houdt hetzelfde in als dat van Du Pont. Daal, ten slotte, wordt gedegradeerd tot gewoon soldaat en veroordeeld tot een boete van 275 rijksdaalders en de kosten van het proces. Van een reis naar Holland wordt hij „gelibereerd", terwijl hij overal in Indië verblijven mag, „buyten lasten der Compagnie."

Daar de hoofdpersoon, Matthyszen vóór het proces overleden was, is het moeilijk, uit deze vonnissen gevolgtrekkin-

---

1) K. A. 952 — Brief van de Hoge Regering naar Bandjar — 5 Juli 1791.
2) K. A. 3864 — Brief van de Raad van Justitie aan de Gecommitteerden van de Kamer Zeeland en de Heren Zeventien — d. d. 11 April 1793.

gen te maken. We kunnen nochtans wel aannemen, dat Matthyszen inderdaad een van de aanstokers tot de moord op Hoffman is geweest. Uit het feit, dat de gewezen echtgenote van Hoffman, die tevens de vrouw was waarmee Matthyszen samenleefde, het zwaarste vonnis tegen zich uitgesproken kreeg, is te concluderen, dat zij ook een van de aanstooksters tot de misdaad is geweest. Het aandeel van Du Pont in deze zaak schijnt niet groot, of niet te bewijzen geweest te zijn. Tenslotte moeten we als onze mening uitspreken, dat ook Nata niet onschuldig was. We denken hier in de eerste plaats aan de uitlating van een van de moordenaars van Hoffman, die uit angst voor Nata op Bandjar niet durfde te spreken en de verdachtmaking door den cadet Hoffman. Verder heeft Nata, voordat de commissie naar Bandjar gestuurd werd, in zijn brieven aan de Hoge Regering de beide residenten in bescherming genomen en zich ongunstig uitgelaten over de aanklagers Blandauw en Rotenbusch.

We keren thans naar Bandjarmasin terug, waar Van der Worm en Jorissen na het vertrek van Ross, in November 1790 als residenten achterbleven. Bij zijn eerste brief aan de Hoge Regering, vroeg eerstgenoemde al om aflossing, daar hij in 1787 van Bandjar weggegaan was om zijn slechte verhouding met den vorst. Het zou echter nog tot 1792 duren, voor hij van zijn tweede residentschap te Bandjar ontslagen werd.

De nu komende jaren getuigen van steeds sterker verval van de macht en het aanzien der Compagnie. In antwoord op een nog aan Matthyszen en du Pont gerichte geheime brief van 30 Juli 1790 [1]) meldt Van der Worm, bij missieve van 14 Maart 1791 [2]), dat hij het daarin vervatte bevel uitgevoerd en in Januari 1791 de post op Sampit heeft opgeheven. Daarmede waren in het begin van 1791 alle Compagnie-landen ten Westen van de Baritoe verlaten, uitgezonderd Mendawei, waar behalve het door de Compagnie aangestelde Bandjarese hoofd nog enige soldaten verblijf hielden. Verder hield men Tabanio en de Doessoenlanden aan.

In dezelfde brief van 14 Maart 1791 geeft Van der Worm een schildering van de toestand van de loge op Tatas. De pallissaden staan op omvallen, van het reduit durft men geen schot meer te lossen, omdat men bang is, dat het zal in storten en de toegangspoort van de loge kan elk ogenblik invallen.

Van het jaar 1791 is verder weinig te vermelden. De peperinzameling was weer buitengewoon slecht, terwijl nu als reden daarvan opgegeven werd, dat door de heersende droogte de rivieren bijna droog stonden, waardoor de peper niet geleverd kon worden. De peperprijs was, ondanks de

---

1) K. A. 950.
2) K. A. 3833.

toestemming van de Hoge Regering in 1789 om deze weer op 6 realen te stellen, nog steeds op 5½ reaal gehouden en bij een brief van 5 Juli 1791 [1]) droeg de Hoge Regering Van der Worm op, in het vervolg 6 realen te betalen, daar Ross in zijn rapporten, de verlaging tot 5½ reaal in 1787, als een van de redenen van de slechte peperaanbrengst had opgegeven. Deze prijsverhoging heeft inderdaad een kleine tijdelijke opleving in de peperaanbreng ten gevolge gehad in het jaar 1792; een blijvende invloed heeft de maatregel echter niet gehad.

Naar aanleiding van een rapport van Sergeant Hartman over zijn reis door de bovenlanden van Bandjar, waarin hij vooral de Doessoenlanden op de voorgrond plaatste als een gebied dat vele voordelen voor de Compagnie zou kunnen opleveren, is de Hoge Regering overgegaan tot het geven van orders aan de residenten om zulke maatregelen te nemen, als vereist waren om dit doel te bereiken. Succes heeft deze poging echter nooit gehad, eensdeels door de slapheid van de residenten, en anderdeels door het gebrek aan de middelen. Uit dit verslag van Hartman d.d. 1 April 1791 [2]) komen we over regering, land en volk van Bandjarmasin interessante bijzonderheden te weten.

Het land, aldus Hartman, bestaat uit een dichte, op de meeste plaatsen vruchtbare wildernis, waarin, door houtkap, enige grote vlakken ontstaan zijn. De Sultan houdt zijn verblijf te Boemikintjana, in een „bagger" (pagar) van ijzerhout. Hij wordt rijk geschat aan diamanten en goud. De in Bandjar gevonden grote diamanten mogen, volgens zeggen, alleen aan den Sultan geleverd worden; verkoop aan anderen is onder bedreiging met zware straffen verboden. Goud krijgt de Sultan van de bergvolken, die het hem als schatting leveren. Hartman geeft een beschrijving van het hofceremonieel, waarbij men den Sultan niet mag aanzien, niet in zijn nabijheid mag staan, enz. „dog (van) al dit aangehaalde ontzag „kan men weinig in zijn afwesen bemerken". De vermaken van het hof zijn voornamelijk jagen op „hartebeesten", de visvangst en het graven naar goud en diamanten als ontspanning. Daarnaast staan aan het hof zelf, het djogèt, dat Paravicini reeds vermelde, en hetwelk Hartman toppèng noemt, wajang en het schaakspel. Over Boemikintjana zegt Hartman, dat het „met regt" de hoofdstad van Bandjar is en dat het een bevolking heeft van ongeveer 3.000 mensen, waarvan $^1/_8$ bestaat uit „princen, justie's, manteries" enz.

De bewoners van de benedenlanden van Bandjar zijn van een goed postuur, tanig van huid, van een levendig begrip, nieuwsgierig, lustig, bedriegelijk en wraakgierig. Zij bezitten „eene aangeborene grootsheid, zy beminnen de lugtheid, en

1) K. A. 952.
2) K. A. 3806 — Reeds gepubliceerd door Kr. Hist. Gen. Utrecht — 1864.

„dit zo, dat als zy voor twee dagen te leven hebben, zy zig niet „zullen bemoeyen om meerder te zoeken, voor alles verteerd „is". In dat geval ontzien zij zich niet, zich door stelen en bedriegen nieuwe middelen te verschaffen. „De Raja en de „manteries zyne regte bloedzuigers van de dorpelingen en „soeken door hunne roofziekte alle dorpelingen uit te putten, „want in alle kleine voorkomende gevallen zullen zy een „oorzaak zoeken, om den een of ander het opgespaarde af te „knevelen, waarover den gemeenen man nog byna zijn beklag „niet mag doen".

De Bandjarezen van de bovenlanden zijn „nog eenigsins „opregt". Ook zij worden onderdrukt door de groten, welke hun alle voortbrengselen van het land afnemen. Dit is de eerste reden, die Hartman geeft als oorzaak van de slechte peperopbrengsten. De tweede oorzaak is, dat waar er veel volk leeft, geen vruchtbaar land is en waar goed land is, geen volk. De pepergronden moeten, indien men goede oogsten wil blijven houden, om de 15 jaar verwisseld worden, want na deze termijn groeit de peper op dezelfde grond niet goed meer. Ten laatste vermeldt Hartman nog, dat de kwaliteit van de peper slecht is, omdat ze onrijp geplukt wordt.

Over de producten van Bandjar in het algemeen zegt Hartman: „de swaarigheden, welke den inlander altijd maakt, „teffens de superstitie die hy heeft, kunnen niet toelaten, dat „men al te groote voordeelen van den Banjarees zal kunnen „hebben". Daaraan voegt hij nog toe, dat de pepercultuur geheel verwaarloosd zou worden, wanneer de vorst desbetreffende niet zulke straffe orders gaf.

Wij twijfelen niet, of de toestanden bij de pepercultuur, zoals Hartman ze beschrijft, zijn naar waarheid getekend. Aan de andere kant echter weten we, dat deze toestanden niet alleen van de laatste jaren waren. We behoeven hier slechts te herinneren aan de klacht van De Lile over Nata in 1764 [1]), nml. dat deze zijn volk uitperste en zich de peper tegen 2½ reaal het picol leveren liet. Toch was de jaarlijkse peperleverantie in die tijd gemiddeld 4.000 picol, en konden gedurende het residentschap van Palm oogsten aan de Compagnie geleverd worden van 11.000 en 16.000 picol. En nu de Compagnie sedert 1787 alles in het werk gesteld had, om aan de misbruiken, waarvan Hartman er enige schildert, paal en perk te stellen, en o.a. een eind had gemaakt aan het vroegere systeem, waarbij de peperinkoop in handen was van den vorst alleen, of van diens gunstelingen, bleef de opbrengst gewoonlijk tussen de 1.000 en 2.000 picol per jaar. De ware oorzaak van de geringe levering moet dan ook niet in de misbruiken bij de pepercultuur gezocht worden, maar in de werking van het oude verdedigingsmiddel tegen het indringen

1) Zie blz. 49.

van de Compagnie, dat reeds ten tijde van Tamdjidoellah, omstreeks 1752 [1]), toegepast was, nml. het stelselmatig klein houden van de opbrengsten om op zodanige wijze de bestaansmogelijkheid van de Compagnie in Bandjar te vernietigen. We hebben reeds vroeger opgemerkt, dat de Bandjarezen een open oog hadden voor het gevaar voor hun vrijheid, dat in een nauw contact met de Comp. gelegen was. Daarvoor verwijzen we naar de uitspraak, welke Paravicini Djaja Nagara in de mond legde [2]) en naar hetgeen De Lile mededeelde over zijn gesprekken met de rijksgroten [3]). Er behoeft dan ook geen twijfel aan te bestaan, of sedert 1787 was het systeem van lijdelijk verzet in volle werking. Alleen mocht dit nu niet zo openlijk toegepast worden en moest het zo veel mogelijk onzichtbaar blijven, omdat men nu in een heel andere verhouding tot de Comp. stond en deze aan het lijntje gehouden moest worden, daar men het zonder haar bescherming niet stellen kon. Daarom is Hoffman, gedurende zijn bestuurstijd op Bandjar, voortdurend een rad voor de ogen gedraaid, doordat men ogenschijnlijk in alles met hem medewerkte en hem achter zijn rug in alles dwarsboomde. Het pleit werkelijk voor de sluwheid van de Bandjarezen, dat zij voor een grootmacht als de Compagnie, met een bijna twee eeuwen lange ervaring betreffende Bandjar, zolang de werkelijke oorzaak van de slechte resultaten van haar machtsuitbreiding verborgen hebben kunnen houden. We wijzen hier nog op de vermelding door de Hoge Regering aan de Heren Zeventien [4]), van het in eerste instantie falen van de plannen met Bandjar, waarbij dit geweten werd aan „onverwachte „omstandigheden", terwijl men zich daarbij niet verder over die omstandigheden uitliet, doodeenvoudig omdat men die niet wist. De tegenwerking was dan ook zo subtiel, dat zelfs in 1791 Hartman deze nog niet constateren kon. Eerst veel later, toen de noodzakelijkheid om dit lijdelijk verzet verborgen te houden niet meer bestond, heeft de Compagnie begrepen, dat zij jarenlang voor de gek is gehouden.

We keren thans terug tot het verslag van Hartman. De Doessoenlanden beschrijft hij als een vruchtbare streek met grote mogelijkheden. De bewoners zijn mensen met een zacht karakter, die zich spoedig door machtsvertoon laten intimideren, waardoor zij dikwijls het slachtoffer zijn geworden van allerlei indringers, zoals b.v. Goesti Koessim. Vele Doessoenners werden door dezen als slaven verkocht; hun rijkdommen werden hun afgenomen en hele negorijen uitgeplunderd en

---

1) Zie blz. 20, 23, 24, 25.
2) Zie blz. 31.
3) Zie blz. 48.
4) K. A. 3757.

uitgemoord. Ook de Parriërs van Koetei hielden er nog al eens huis en zo moest Hartman de Doessoenlanden beschrijven als geheel verwoest en geruïneerd.

Als maatregelen tot herstel sloeg hij het volgende voor: Op elke belangrijke plaats in de Doessoenlanden zou een Europeaan geplaatst moeten worden om toezicht te houden en geld voor te schieten aan de bewoners op levering van de producten. Men zou de bevolking moeten beschermen en ze over halen, zich weer geregeld te vestigen. De bewoners van Bekoempai, die meer tot verderf dan tot voordeel van de Doessoenners dienden, zou men het verblijf in de Doessoenlanden moeten ontzeggen en aan de inboorlingen privileges geven om zich tegen de knevelarijen van de kooplieden te verzetten.

In het voorjaar van 1792 vertrok Van der Worm ten tweeden male van Bandjar om, weer als 2de pakhuismeester, naar Semarang te gaan. Hij werd opgevolgd door Jacob Klaagman, gewezen resident van Pontianak, terwijl Jorissen als 2de resident te Bandjar aanbleef [1]). In dat jaar werd over Tatas medegedeeld, dat het fort thans geheel onbruikbaar was geworden en er geen defensieve kracht meer van uit ging. Nu werd besloten, het fort te Tabanio, hetwelk men in 1790 half klaar had laten liggen, af te bouwen, waartoe Klaagman aan Jurgen Otto Mehl, luitenant en bevelhebber op Tabanio, opdracht gaf. Dat de huishouding van Bandjar in deze jaren voortdurend ingekrompen werd, blijkt wel uit de lasten van het comptoir, welke, zoals we weten in het boekjaar 1787—88 52.756 gulden bedroegen en in het boekjaar 1790—91 13.259 beliepen.

In Juli 1792 werd Hartman, die inmiddels de rang van vaandrig verworven had, door de Dajakse hoofden Sendik en Tantoe in de Doessoenlanden vermoord, tegelijk met drie Javanen en een Boeginees. De residenten bespraken dit geval met Nata en deze had ook al, naar hij zeide, klachten over dit tweetal, dat een Bandjarese kjai vermoord en een dorp geplunderd had, waarbij 16 inwoners gedood werden. „En „volgende hierop het algemeene gevoelen, dat terwijl gemelde „Sendik en Tantoe zig niet ontzaegen om illiciten conturba„tie's en zulke horrible moorden, niet alleen in 's Comp.'s „land, maer zelfs aan haere dienaeren te pleegen", dat dit niet ongestraft mocht blijven [1]). Deze straf bestond in het afsluiten van de toevoer van zout e.d. naar het dorp van de moordenaars, daar men het te ver weg vond liggen om het aan te vallen, terwijl de Doessoenners zelf de moordenaars maar vatten moesten.

---

1) K. A. 3851.

In een brief van 25 Mei 1793 [1]) moeten Klaagman en Jorissen weer melden, dat de peperaanvoer buitengewoon slecht is. Bovendien echter melden zij voor het eerst tekenen van een openbaar lijdelijk verzet, nml. een streven om de jonge peperstruiken te vernielen door omkappen en beschadigen van de wortels. Zij kunnen echter niet zeggen, om welke reden dit gebeurde. Naar aanleiding hiervan laten de residenten zich dan ook zeer somber uit over de verwachtingen voor de peperaanvoer in de toekomst.

De onkosten van het comptoir blijven groot, ook al zijn ze veel minder dan in voorgaande jaren. De opbrengst van de domeinen, waaronder men de in- en uitvoerrechten verstond, is heel slecht en Klaagman raadt dan ook aan, de kooplieden aan te moedigen, hoewel hij met de grotere inkomsten, die daardoor zouden binnen komen, toch geen kans zou zien, de onkosten van de huishouding te dekken. — Hier wordt de doodsklok geluid over het monopoliestelsel van de Compagnie te Bandjar. Bijna alles, wat de Compagnie op Bandjar heeft verricht, is mislukt. Eén ding heeft zij echter tot in de uiterste consequentie's door kunnen voeren en dat is het monopolie van alle landsproducten voor zichzelf geweest, maar toen dit bereikt was zat zij nog met lege handen en er moest een stem van een bestuurder van het comptoir zelf komen, met het voorstel, de particuliere handel, welke de Compagnie doelbewust vernietigd had, weer aan te wakkeren, ten einde de onkosten ten minste enigermate te kunnen dekken.

Klaagman zegt verder, dat de uitgestrekte bezittingen van de Compagnie, wat de onkosten betreft, de Hoge Regering geen zorgen behoeven te baren, daar ze alle verpacht worden, op de Doessoenlanden na, en men voor dit geld alleen enige kleine scheepjes heeft aan te houden.

Terugkerend op de pepercultuur, vermeldt Klaagman, dat Nata wel de indruk maakt, het daar goed mee te menen, uit welke opmerking blijkt, dat men tegen dezen nog geen argwaan koesterde .Het controleren van de pepertuinen door Europeanen heeft men opgegeven o.a. uit angst voor eenzelfde lot als dat van Hartman.

In het najaar van 1793 kreeg Jorissen een geheim schrijven van de Hoge Regering d.d. 6 Augustus 1793, waarin Klaagman beticht werd van het ledigen van de kas der Compagnie zonder enige „qualificatie". De beschuldigde was, toen Jorissen die brief ontving, op een inspectiereis in de Doessoen-

---

1) Archieven van het Committé tot den Oost Indischen Handel — no. 102.

Hierin bevinden zich de brieven van Bandjar naar Batavia van 1793 tot 1797. De brieven van Batavia naar Bandjar uit die tijd zijn niet bewaard gebleven. Als we in het vervolg nummers uit het bovenstaande archief zullen aanhalen, zullen we dit aanduiden met de letters O. I. C.

landen, waarvan de Hoge Regering op de hoogte was, en Jorissen kreeg nu de opdracht, hem te arresteren, zodra hij in de loge te Tatas terug zou komen. Jorissen schreef daarop een brief aan Klaagman, waarmede hij hem onder verschillende voorwendsels naar de loge wilde lokken. Deze scheen echter lont geroken te hebben en keerde nu wel terug, maar met vier gewapende prauwen en met het voornemen, aldus Jorissen, om de loge aan te vallen. Inderdaad schijnt Klaagman op een nacht om de loge rondgedwaald te hebben, maar tot een aanval is hij niet over gegaan. Kort daarop kreeg Jorissen van de inlandse bemanning van Klaagman's prauwen bericht, dat de resident zwaar ziek was, en toen hij op de plaats, waar de scheepjes lagen, aankwam, bleek Klaagman reeds overleden te zijn. Het daarna gehouden onderzoek wees uit, dat hij zelf door middel van vergif een einde aan zijn leven had gemaakt.

Over Klaagman wist Jorissen mede te delen, dat deze hem van het begin af buiten het financiële beheer van het comptoir had gehouden, zodat hij de staat der gelden zelfs niet te zien kreeg. Het verduisterde geld had Klaagman opgemaakt met vrouwen, wie hij goud en sieraden schonk.

Tot eind 1794 bleef Jorissen nu alleen als resident op Bandjar. Hem leren we kennen als een man, die onder een flink superieur, misschien tot goede dingen in staat geweest zou zijn, maar van wien zelf niet de minste kracht uitging en die door zijn slappe houding het verval van de macht en het aanzien der Compagnie te Bandjar nog meer in de hand werkte. In April 1794 deed de panembahan, onder welke titel Nata thans voorkomt, afstand van de regering ten behoeve van Sultan Soleiman, „uit hoofde van zijn hoge ouderdom". Dit was echter weer een schijnafstand, de derde, want zoals spoedig blijken zou, Nata kon het niet laten, steeds weer de macht aan zich te trekken. In deze tijd kwam ook uit, dat Klaagman de Compagnie nog een lelijke hak had gezet, behalve dan met de reeds vermelde verduistering. Hij had nml. een jaar voor zijn dood 9.000 realen van Nata geleend, onder voorwendsel van gebrek aan kasgelden van het comptoir. Vóór zijn dood had hij daarvan slechts 3.000 realen afbetaald, zodat er nog een schuld van 6.000 realen overbleef. Nata drong nu bij Jorissen op de verdere afbetaling aan, hetwelk deze weigerde, daar het hier een particuliere vordering betrof die de Compagnie niet aanging. Nata toonde zich daarover zeer verstoord en zwoer, dat hij nooit meer een resident vertrouwen zou. Jorissen betaalde tenslotte de helft van het bedrag, daar hij slechte gevolgen voor de Compagnie vreesde, terwijl hij aan de Hoge Regering overliet, uit te maken, hoe er verder gehandeld moest worden. We weten niet, of deze verder afbetaling van die schuld bevolen heeft, maar we veronderstellen van wel. In de brief, waarin Jorissen deze

kwestie behandelde, nml. een geheime brief van 18 Mei 1794, bracht hij ook het Bantamse systeem ter sprake, hetwelk indertijd op aanraden van Matthyszen door Nata ingevoerd was, nml. het plaatsen van hoofden in elke negory waar peper verbouwd werd, om toezicht op de culture en de tuinen te houden [1]). Dit systeem nu was door den rijksbestierder Ismael aan Jorissen opgegeven als de oorzaak van de slechte opbrengsten. De door Nata aangestelde hoofden zouden n.l. misbruik maken van hun positie, door het opleggen van te veel hoofdgeld aan de planters en door deze verder op een volkomen willekeurige wijze te behandelen, met het gevolg dat er steeds grotere tegenzin tegen de pepercultuur ontstond en men, indien het enigszins mogelijk was, tot het verbouwen van andere producten overging. Een bevestiging van deze klacht van Ismael kwam enige maanden later, toen op Tabalong de peperplanters de aldaar aangestelde hoofden door Pasirese struikrovers lieten vermoorden. Daardoor kreeg het hele geval een „internationaal" tintje, daar de Sultan hiervoor Pasir wilde aanvallen, hetgeen Jorissen hem echter uit het hoofd wist te praten. Bij die gelegenheid bracht hij den Sultan (hiermee wordt waarschijnlijk Soleiman bedoeld) de verkeerdheid van het systeem, dat in de peperlanden toegepast werd, onder het oog, waarop deze beloofde, daaraan een eind te zullen maken en de hoofden af te danken. Een sergeant, die daarop naar de peperlanden gezonden werd om poolshoogte te nemen, meldde, dat de oogst voor het volgende jaar veel beloofde. Onnodig te zeggen, dat nochtans het volgende jaar de opbrengst geheel in het kader bleef van de laatste jaren.

In deze tijd begon men op Bandjar weer veel last te krijgen van de zeerovers, waaronder vooral de handel te lijden had.

In December 1794 arriveerde als 2de resident op Bandjar Arnoldus Bernardus Dietz, die voor Jorissen de benoeming tot 1sten resident en onderkoopman meebracht. (Uit deze titulatuur blijkt ook, dat Bandjar minder ging betekenen. Hoffman was opperkoopman, Matthyszen koopman en nu was de eerste resident weer onderkoopman, zoals de meeste residenten vóór 1787). Dietz schijnt geen prettige reis gehad te hebben, want de gezaghebber van de bark, waarmee hij kwam, had hem onderweg mishandeld en zich verder op ongunstige wijze over de vestiging te Bandjar uitgelaten, waarvan hij de qualificatie gaf van „een beesten en sodomiters „comptoir". In hoeverre die woorden de waarheid bevatten, laten we in het midden, maar het pleit in ieder geval niet voor de naam, welke het comptoir en de bewoners daarvan bij hun tijdgenoten hadden. Met den gezaghebber van de bark, die,

---

1) Zie blz. 115.

ironischer kan het bijna niet, de naam droeg van „de Vreede Liev", werd gedurende diens verblijf te Bandjar in de eerste maanden van 1795 de verstandhouding steeds slechter. De onenigheid liep zo hoog, dat Jorissen hem gelastte, zijn luitenant, die dezelfde houding als zijn chef aannam, te arresteren, „hetgeen hy, gezagvoerder, met de laagste uijtdrukkingen, die „hem besonder eygen zijn, quam te weygeren en weeder met „quadaardigheid (van de loge) vertrok". Tenslotte stelde men enige scheepsofficieren op de loge in arrest, die echter na enige tijd weer vrijgelaten werden. Zodra ze aan boord terug waren, stelden zij de bark in staat van verdediging en tartten de residenten, hen er af te komen halen. Uit het generaal verslag van G.G. en Raden over 1795 [1]) komen we te weten dat de 1ste officier van „De Vreede Liev", die de hoofdschuldige was, overleed voordat hij in Batavia in arrest gesteld kon worden. De gezaghebber werd overgeplaatst.

Het jaar 1796 is vol gebeurtenissen, waarvan de voornaamste wel is geweest, dat Nata nu onomwonden zijn masker afgooide en zich openlijk en gedecideerd tegenover de Compagnie stelde.

De eerste brief uit dat jaar, nml. die van 30 Juni 1796, vermeldde, dat men sedert geruime tijd zonder berichten van Java was gebleven, en dat men vreesde, dat de vaart op Bandjar door de Engelsen onmogelijk was gemaakt. Deze was echter nog tamelijk vrij, maar de Compagnie had de weinige schepen, die haar nog restten, voor gewichtiger dingen nodig dan voor een zo onbelangrijk comptoir als Bandjar in de loop van de jaren geworden was.

De zeerovers toonden zich steeds brutaler en blokkeerden ten slotte de ingang van de Baritoe. Men stuurde er een bark op af, die evenwel geen enkelen zeerover te pakken kreeg. Zij is op haar onvoorspoedige reis ook nog voor Poeloe Laut geweest, waar men echter niet kon landen, daar dit overal door gewapend volk onmogelijk werd gemaakt. Hieruit concludeerde men, dat Poeloe Laut het zeeroversnest bij uitnemendheid was geworden.

Van Nata, of den ouden vorst, vermeldde men, dat deze langzamerhand het gezag weer aan zich getrokken had, waardoor de regering nog ongeordender was geworden dan zij al was. Hij werkte de Compagnie in alles tegen en gaf zelfs aan billijke aanklachten van de residenten tegen zijn landgenoten geen gehoor meer. Voor zijn „amusementen" requireerde hij voortdurend grote aantallen van zijn onderdanen, die daarvoor niet betaald werden, waardoor zij weinig of in het geheel geen tijd overhielden om voor hun eigen levensonderhoud te zorgen. De rijksgroten deden eveneens met het

---

1) O. I. C. 63.

volk wat zij wilden en dit werd steeds misnoegder. Ten opzichte van de Compagnie was de algemene houding die van een grote minachting. Aan de knevelarijen van de peperplanters was geen einde gekomen. Het tegendeel was waar. Voor het minste of geringste werden hun boeten opgelegd, zij werden steeds meer uitgemergeld en verwaarloosden tengevolge daarvan de pepertuinen steeds meer, zodat de nieuwe struiken door het onkruid verstikt werden. Velen gingen er toe over, de nieuwe struiken zelf maar te vernielen, waarop zij naar de rijstvelden gezonden werden, waar het makkelijker was, aan de eisen van den vorst te voldoen. Tegen dit optreden van Nata verzette Soleiman zich in 't geheel niet; hij was er, volgens de residenten, te lui en de vadsig voor, en bovendien kon hij toch niet tegen Nata op.

De loge werd in staat van verdediging tegen de Engelsen gesteld, maar Nata, wien men verzocht had, bentengs bij de rivier op te werpen, om op deze wijze de Compagnie te helpen, dacht er niet aan, dit verzoek in te willigen. Men begon te geloven, dat hij niet ongeneigd was, tot de Engelsen over te gaan en op de loge was men dag en nacht op zijn hoede, daar men elk ogenblik een aanval van de Bandjarezen verwachtte.

De berichten uit de drie nog bezette Compagnielanden waren ook al ongunstig. De hoofdgelden van Mendawei werden slecht betaald, terwijl vandaar bovendien berichten over knevelarijen binnenkwamen. Op Tabanio was Mehl, de commandant, die tevens het fort afbouwen moest, „obstinaat" geworden, daar hem zijn aflossing, waarom hij reeds voor enige jaren gevraagd had, maar steeds niet toegestaan werd. Hij weigerde, verdere orders van de residenten op te volgen, en begon de bewoners van de omstreken van Tabanio op allerlei wijzen af te zetten en uit te persen, met het gevolg dat het grootste deel van de bevolking vluchtte en de pepertuinen verlaten achterliet, hetgeen voor de opbrengst van het gewas weer een ramp betekende. Mehl werd gearresteerd en door de residenten naar Bataavia opgezonden. Het fort op Tabanio was nog steeds niet klaar. Uit de Doessoenlanden kwam bericht, dat men een aanval verwachtte op een aldaar gestationneerde „rakkit" [1]) door de Parriërs, die in het rapport van Hartman beschreven worden, als een wilde nog kannibalistische volksstam. Op Tatas besloot men, direct hulp te sturen en een troep van 65 koppen, waaronder twee Europeanen, enige Javanen en de rest Bandjarese pandelingen met volledige uitrusting werd naar de Doessoenlanden gezonden. Al spoedig daarna kwam bericht, dat niet alleen de bezetting van het „rakkit", maar tevens alle leden van de hulpmacht door de Parriërs vermoord waren.

---

1) Een bewapend vlot, een soort van drijvende batterij.

De berichten worden steeds ongunstiger. Het bleek, dat de rijksbestuurder Ismael, die altijd een steun voor de Compagnie was geweest, juist om die reden van de regering buiten gesloten was. Hij moest zich nu geheel afzijdig houden, daar zijn leven elk ogenblik gevaar liep. Dit was een rechtstreekse inbreuk op het contract, want de rijksbestuurder was volgens de bepalingen mede door de Compagnie aangesteld en kon niet zo maar zonder omslag buiten de regering gehouden worden [1]). In de Comp.'s landen begon Nata ook in te grijpen en te regeren alsof er geen Compagnie meer bestond. In Bekoempai, dat aan de Compagnie behoorde, was de bevolking verdreven door de afpersingen van de mantri's van de vorsten en ook in de bovenlanden van Tabanio werden uit naam van de vorsten allerlei knevelarijen gepleegd. Aan de bevelen van de residenten stoorde de bevolking zich in die streken niet meer.

In de loge op Tatas zelf werd de toestand langzamerhand onhoudbaar, daar er gebrek aan levensmiddelen en geld was ontstaan, door het uitblijven van Compagnie-schepen. Geld van de vorsten was er niet meer te krijgen, na de ervaring van Nata met Klaagman. De residenten klaagden over hun geringe inkomsten, welke grotendeels gebaseerd waren op procenten van de peperopbrengst en die, nu er bijna geen peper meer verscheept werd, te klein werden, zodat men zelfs niet meer in staat was, de kosten van een hofreis te maken. Het boekjaar 1795—96 gaf een totaalverlies van 40.716 gulden, het grootste na het boekjaar 1787—88 [2]).

In November gaven de residenten bericht van geruchten, dat de moord in de Doessoenlanden op de bezetting van het rakkit en de mannen van de hulpmacht niet door de Parriërs, maar op bevel van Nata door Goesti Piamien met een Bandjarese krijgsmacht gepleegd was. Dit werd inderdaad bevestigd door een van de drie pandelingen, die aan de moordpartij ontsnapt waren, en aan wie op straffe des doods, door Nata verboden was, in Bandjar zelf terug te keren. Jorissen gaf nu als zijn oordeel te kennen, dat Nata er naar streefde, geheel los van het contract te komen. Het gehele rijk was, volgens hem in een toestand van ontbinding, werkeloosheid, wanorde, afpersingen, moord, roof en plundering. Er gingen zelfs geruchten, dat de Dajaks „vryelijk koppen mogen schillen", als zij maar voor iedere kop 1400 realen aan Nata betaalden.

In het begin van November werd een Soemanepse prauw, die door de residenten ingehuurd was om papieren naar Batavia te brengen, op enkele uren afstand van de loge geplunderd en uitgemoord. Een klacht daarover bij Nata had niet

---

1) Zie Art. 4.

2) Het totaal aantal van de Comp's dienaren te Bandjar in deze tijd, werd door Jorissen op 248 koppen geschat.

het minste resultaat. Zelfs de „kruisprauwmayangs" [1]), die bij de riviermond lagen, kregen last van de Bandjarezen en de bemanningen kregen toeroepingen te horen als, „Wie is er „meerder, de Comp. of de Sutlan?"

In December 1796 deelden de residenten mede, dat Nata contact met de Engelsen zocht, om met hem samen de Compagnie op Bandjar „uit te roeien". Nata deelde de residenten mede, dat hij niet toe zou laten, dat de Compagnie geweld gebruikte, als de Engelsen kwamen. Verder zeide hij, dat de Compagnie eerstdaags maar op moest breken met achterlating van alle wapenen, goederen enz., welke hij wel zo lang voor de Compagnie bewaren zou. Soleiman berichtte de residenten, dat hij het met deze maatregelen niet eens was, maar dat hij niets tegen Nata kon doen, daar deze gezegd zou hebben, dat hij niet gerust zou kunnen sterven, als hij de Compagnie niet bevochten had. Het zag er nu wel heel slecht voor de loge uit. De Europese bezetting van Tabanio was met die van Tatas op de loge samengetrokken en daar wachtte men nu in angstige spanning op de dingen die komen zouden. Typeerend voor de mentaliteit van een man als Jorissen is, dat hij bij al zijn klachten over Nata, de Hoge Regering verzocht, bij een schrijven aan dezen over de gebeurtenissen vooral niet te laten merken, dat die klachten van hem kwamen, daar hij voor de gevolgen vreesde.

Deze herhaalde slechte berichten konden tenslotte de Hoge Regering niet onbewogen laten en Gouverneur-Generaal en Raden besloten naar aanleiding van de toestanden op Bandjar, aan de Commissarissen-Generaal het voorstel voor te leggen, of het niet beter was het comptoir op te heffen [2]). Van een poging van Nata om met de Engelsen in contact te komen had men bevestiging gekregen door een brief van David Ruehde, een ouden bekende, die als 1ste resident van Palembang aan de Hoge Regering mededeelde, dat in de haven van Palembang een schip was aangekomen uit Bandjar met, volgens de geruchten, een gezantschap van Nata aan boord, dat op weg was naar Malakka en Poeloe Pinang om met de Engelsen in onderhandeling te treden [3]). Bovendien had Nata een brief aan de Hoge Regering geschreven, die hetzelfde inhield als het laatste door de residenten over Nata medegedeelde, nml. dat de Compagnie maar van Bandjar opbreken moest.

In een brief van 29 Januari 1797 van de Commissarissen-

---

1) Een bepaald soort inlandse vaartuigen; zie voor nadere beschrijving Encyclopedie van N. O. Indië, deel V, blz. 436/437, onder „Majang".

2) O. I. C. 65. — Generaal verslag van G. G. en Raden van 1797.

3) Archieven van de Aziatische Raad 274 — Bij de instructie van Van Boekholtz.

Generaal aan de Hoge Regering [1]), deelden de eersten echter mede, dat zij met het voorstel van opheffing niet accoord konden gaan. De zaken van Bandjar waren hun uit de brieven niet geheel duidelijk geworden. Wel was hun daaruit gebleken, dat Jorissen „de hem toevertrouwde autoriteit niet behoorlijk „heeft weeten te conserveeren, terwijl de tweede, vry wat „misbruijk van die zwakheid schijnt te hebben gemaakt en „dat beiden niet anders kunnen worden aangemerkt als het „vertrouwen der vorsten ten eenemaal hebbende verlooren". De Sultan heeft met zijn gezantschap naar de Engelsen „zig „aan een zeer onbetamelijk en suspect gedrag schuldig ge„maakt." Uit deze overwegingen blijkt, dat de Commissarissen-Generaal de oorzaak van de toestanden op Bandjar zochten in het gedrag van de residenten, en dachten dat met een vervanging van dezen nog wat te bereiken zou zijn. Ten slotte gaven zij den Gouverneur-Generaal en Raden in overweging, een commissie naar Bandjar te zenden, welke aldaar moest zien te redden wat er nog te redden viel, voordat men tot opheffing zou overgaan. Als Commissaris stelden de Commissarissen-Generaal François van Boekholtz voor, oud gezaghebber van Banda, die op zijn post aldaar in Engelse gevangenschap geraakt was, maar weer vrij gelaten onder de belofte, niet meer tegen de Engelsen te zullen optreden.

Hier gingen de Gouverneur-Generaal en Raden op in, en kort daarop werd Van Boekholtz als commissaris uit naam van de Commissarissen-Generaal en den Gouverneur-Generaal en Raden van Nederlands Indië, naar Bandjar gezonden met een gewapende brik en een lijfwacht van 12 Europese soldaten. Hem toegevoegd als secretaris was de boekhouder W. Bloem Reyniers, die de rang van onderkoopman kreeg, en die eventuëel de residenten op Bandjar zou moeten vervangen. De instructie, van Van Boekholtz [2]), hield het volgende in. Direct na zijn aankomst te Bandjarmasin moest hij de residenten het gezag ontnemen. Daarna moest hij een onderzoek instellen naar de algehele toestand van de peper, de slechte leveranties, de klachten van de residenten en de vorsten, enz. enz. Hij zou Nata moeten „onderhouden" over zijn, zonder voorkennis van de Hoge Regering, weder in handen nemen van het gezag, en verder de vorsten onder het oog moeten brengen, dat hun handelwijze in hun eigen nadeel was, daar het rijk, na het vertrek van de Compagnie weer bloot zou staan aan invallen van de Boeginezen en Pasirezen. (Dat dit gevaar niet denkbeeldig was, blijkt uit de laatste brief van Jorissen van December 1786, waarin hij mededeelde, dat Torawe, die nog steeds te Pasir zijn verblijf hield, gereed

---

1) A(ziatische) R(aad) 274.
2) A. R. 274.

stond, op de eerste order van de Compagnie met 600 Boeginezen Bandjar binnen te vallen). Ten slotte kreeg van Boekholtz de bevoegdheid, het contract te wijzigen, indien dit voor de Compagnie mocht blijken voordeliger te zijn. Bij dit gehele onderzoek en bij alle onderhandelingen zou hij zich „ignorant" moeten houden van het feit, dat Nata contact met de Engelsen had gezocht, daar dit feit een directe straf eiste, waartoe de Compagnie niet meer in staat was. Ook de brief, waarin Nata de Hoge Regering om opbreking van de loge verzocht, zou hij bij de onderhandelingen als ongeschreven en niet ontvangen moeten beschouwen.

In Mei 1797 arriveerde Van Boekholtz op Bandjar [1]). Volgens zijn instructie nam hij het gezag van de residenten over. Jorissen bood daarna zelf zijn ontslag aan, waarom hij trouwens al een jaar vroeger verzocht had. Dietz werd, na het onderzoek van Van Boekholtz, ontslagen.

Het onderzoek leverde het volgende op: De pepercultuur bleek geheel verwaarloosd, en deze verwaarlozing was, vooral in de Compagnielanden, te wijten aan de residenten. Zij hadden zich het bestuur over die landen door den Sultan laten ontnemen en zich door mooie beloften laten blinddoeken. Het volk in die landen had zich „geheel aan alle gehoorzaamheid onttrokken en betaalden geen hooftgelden, „nog andere verpligting meer, en de vorst handelde daarin zo „willekeurig, alsof het zijn eyge land was, terwijl hy, om zig „van de onreedelijkheid van die bedryven te verontschuldi„gen, de oorzaak daarvan op de residenten zogt de schuy„ven" [2]). De Sultan was dan ook een van de hoofdschuldigen, maar, aldus de mening van Van Boekholtz, een goede resident heeft altijd genoeg peper van Bandjar kunnen krijgen, als hij maar in staat was goed met den vorst om te gaan en, zonodig, kordaat wist op te treden. De verwaarlozing was hoofdzakelijk veroorzaakt door het onmatige vorderen van hoofdgelden van de planters door den Sultan, en door de onderdrukkingen, afpersingen enz. hetwelk de gehele welvaart vernietigde.

Toen Van Boekholtz de beweegredenen van Nata voor zijn houding ten opzichte van de Compagnie naging, bleek dat de klachten, welke deze tegen de residenten had, weinig te betekenen hadden en niet de hoofdzaak waren. Eindelijk kreeg Van Boekholtz van Nata zelf de oorzaak te horen, waardoor alle plannen betreffende Bandjar gefaald hadden. Nata bekende, de overtuiging te hebben, dat de Compagnie hem zijn macht en land geheel afhandig wilde maken; hoe rustiger het

---

1) O. I. C. 65.
2) A. R. 275 — Brief van Van Boekholtz uit Bandjar naar Batavia — d. d. 11 Juli 1797.

te Bandjar was en hoe meer peper er geleverd werd, des te eerder zou de Compagnie daartoe overgaan. Ook was hij van mening dat, zodra er veel peper geleverd werd, de prijs daarvan laag gesteld zou worden, of dat men de peper helemaal niet meer betalen zou. Nu de Compagnie in ongunstige oorlogsomstandigheden verkeerde, had hij van de gelegenheid gebruik willen maken om haar geheel kwijt te raken.

Van Boekholtz wist, naar hij berichtte, Nata van het verkeerde van zijn opvattingen te overtuigen, en sloot op 6 Juli 1797 een nieuw contract, waarvan we de inhoud later zullen bespreken.

Nata, dien Van Boekholtz de oude panembahan noemt, beschrijft hij als een oud, grillig en wispelturig vorst, die steeds de teugels van het bewind nog in handen houdt, en doet wat hij wil, waartegen zich niemand durft verzetten.

Over de maatregelen, welke Van Boekholtz, behalve het sluiten van het nieuwe contract, trof, het volgende: Het fort te Tabanio, dat nog steeds niet afgebouwd was, werd nu voorgoed in de steek gelaten, terwijl de bezetting teruggebracht werd op 13 man. De loge te Tatas veranderde hij van naam en noemde deze naar den nieuwen Gouverneur-Generaal „Overstratenburg". Dit kon de Hoge Regering echter niet „approbeeren", omdat die plaats nu eenmaal altijd als Tatas in de boeken was voorgekomen en „een naam weynig tot de „zaak kan afdoen" [1]). De door Van Boekholtz voorgestelde verplaatsing van de loge, naar de plaats van de oude Engelse loge, werd evenmin aanvaard. De totale bezetting van Bandjar, die bij zijn aankomst 214 koppen bedroeg, bracht de commissaris terug op 148 koppen. Bij zijn vertrek, dat in Juli of Augustus 1797 gevallen moet zijn, liet Van Boekholtz, Bloem Reyniers als resident te Bandjar achter, terwijl hij Jorissen en Dietz naar Batavia meenam.

Tenslotte vermelden we nog, dat na het onderzoek tegen de residenten als voornaamste klachten overbleven, in de eerste plaats, dat zij in 1796 de bark „de Vreede Liev" veel te lang te Bandjar aangehouden en bij die gelegenheid verboden handel in kruit en snaphanen gedreven hadden, en in de tweede plaats de geweldige onkosten van 40.716 gulden in het boekjaar 1795—96, welke men veel te hoog achtte en tot onderzoek waarvan later in Batavia een aparte visitateur-generaal benoemd werd. Dit onderzoek schijnt voor de residenten niet gunstig afgelopen te zijn, want in 1800 werden Jorissen en Dietz „van hunne qualiteiten en ambten gedepor-„teerd en inhabiel verklaard om de Compagnie ooit te dienen „en gecondemneerd, om als zodanige naar Nederland ver-„zonden te worden" [2]).

---

1) O. I. C. 65.
2) A. R. 107.

Het contract van 6 Juli 1797 [1]), een van de laatste, zo niet het laatste, door de Compagnie gesloten, is in vele opzichten vernederend voor haar en vergeleken met dat van 13 Augustus 1787 drukt het volkomen het algehele falen uit van de grote voornemens, welke tussen de regels van het contract van 1787 te lezen zijn.

Het eerste artikel is eigenlijk een overweging, waarin de oorzaken blootgelegd worden, waarom men tot dit contract is overgegaan en waarin, met zoveel mogelijk verbloemende woorden, toegegeven wordt, dat het beheer van de aan de Compagnie afgestane landen, een algehele mislukking geworden is, tengevolge waarvan men heeft moeten besluiten, de „adminestratie" over die landen weer aan den Sultan over te geven, daar men anders een totaal verlies van Bandjar voor de Comp. in de toekomst ziet. Deze administratie zal den vorst voor de tijd van drie jaren worden afgestaan, ingaande 1 Juli 1797, waarbij alle rechten zijn inbegrepen, zoals het invorderen van de hoofdgelden, het invoeren en afschaffen van landtollen, de voordelen van de vogelnestjes en het opzicht over de pepercultuur. Alleen de opbrengst van de havengelden of „banderyen", zoals het contract ze noemt, welke aan de Chinezen verpacht worden, zullen aan de Compagnie blijven (art. 3). Verder houdt deze aan zich de verpachting aan de Chinezen van de opiumverkoop, het speelbord, enz. (art. 6). De inkomsten van de Compagnielanden worden aan den Sultan afgestaan tegen een jaarlijkse betaling van 3622 Sp. realen van 60 stuivers. (art. 5), zodat nu de rollen omgedraaid zijn, daar volgens het oude contract de Compagnie de inkomsten inde en den Sultan een deel daarvan afstond. Na drie jaren zal de Compagnie een nieuwe commissie naar Bandjar zenden, welke onderzoek naar de toestanden zal doen en dan naar bevinding van zaken, een nieuw contract zal sluiten (art. 12).

Op het tijdelijke van deze overeenkomst wordt de nadruk gelegd door te stipuleren, dat met dit contract geenszins het contract van 1787 en alle andere overeenkomsten geannuleerd zijn, maar dat deze door beide partijen erkend worden (art. 2). De souvereiniteit, welke in 1787 verkregen is, wordt niet prijsgegeven, terwijl men alle forten, batterijen enz., benevens Tabanio met de omtrek daarvan „een half uur in het rond" behoudt (art. 7). Alle „natiën", geen Bandjarezen zijnde, dus Chinezen, Boeginezen, enz. blijven onder het beheer van de Compagnie staan (art. 10).

Het artikel, dat wel het meest de zwakheid van de Comp. toont, is het laatste (art. 13), waarin men de naspeuring van alle onaangename gebeurtenissen, welke de laatste jaren in

---

1) Zie Bijlage 4.

Bandjar voorvielen, laat varen, omdat dit „by nader onder-„zoek en ontdekking nog meer onaangenaamheden zoude „kunnen voortbrengen", terwijl men al het gebeurde als vergeten en vergeven beschouwt. Hier wordt dus o.a. vergeten het totaal uitmoorden van de bezetting van het rakkit en de daarheen gezonden leden van de hulpmacht in de Doessoenlanden.

Dan moeten we er nog op wijzen, dat het contract niet met Nata in de eerste plaats gesloten werd, maar met Sultan Soleiman, terwijl Nata het na hem verzegelde onder de naam van Panembahan Batoe. Officiëel bleef dus Soleiman, na de afstand in 1794, voor de Compagnie de hoogste gebieder in Bandjar.

Om te weten hoe Van Boekholtz zelf over dit contract dacht, behoeven we slechts enkele woorden uit een van zijn brieven [1]) aan te halen en wel die, waarin hij de hoop uitspreekt, dat de Comp. over drie jaar zo krachtig zijn zal, dat ze te Bandjar „andere taal dan heeden zal kunnen spreeken".

Gouverneur-Generaal en Raden gaven in het Generale Verslag van 1797 [2]), als hun mening te kennen, dat het verdrag als onvoordelig aan te merken is, maar men nam daarbij in overweging, dat de afgestane landen nooit veel voordelen hadden opgeleverd „en daar bij ons in consideratie is ge-„komen dat het plan hetwelk men bevoorens, ten tyde van „het opperhoofd Hoffman omtrend Banjermassing gehad „heeft door de presente tijdsomstandigheden, merkelijk van „gedaante is verandert, invoegen dat de vooruitzichten, die „men toen gehad heeft, betrekkelijk dit rijk, zich alleenlijk „dienen te bepaalen tot een naamwaardige leverantie van „peper, zonder dat men kan verwachten in de eerste tyden, in „dien staat te zullen kunnen koomen, om van dat rijk dat-„gene te maaken, hetwelk men toen gehoopt heeft te zullen „kunnen doen", vindt men de regeling, zoals Van Boekholtz die getroffen heeft, de beste oplossing.

Ten slotte halen we hier, gedeeltelijk, een resolutie van de Commissarissen-Generaal, d.d. 6 April 1798 [3]), aan, welke geheel gebaseerd was op „consideratiën" van den Commissaris-Generaal Nederburgh, die deze „materie" nog uitgebreider dan in deze resolutie aan de vergadering van de Commissarissen-Generaal had voorgelegd.

„Dat uit het verslag van den Commissaris van Boekholtz „over het algemeen blijkt, dat hoe zeer de onkunde en ver-„keerde directie der residenten van Banjermassing van Hof-„man afgerekend, veel hebben toegebragd tot de oneenig-

---

1) A. R. 275 — 11 Juli 1797.
2) O. I. C. 65.
3) A. R. 238.

„heden met den vorst en de verwaarlosing der peperculture,
„egter de voornaamste aanleydende oorzaak daarvan moet
„worden gezogt in de voor den vorst bezwarende, ja ver-
„nederende bedingen by het contract door voorm. Hofman
„aangegaan, voorkomende.

„Dat wanneer de Compagnie in de onlusten welke het con-
„tract zijn voorafgegaan, haare bescherming heeft verleend
„aan den Panumbahan Ratoe, om denzelven in het bezit van
„het Banjersche rijk te handhaven, zy getoond heeft zijn zaak
„als wettig te beschouwen, en dat gevolgelijk deeze vorst des-
„weegens geene ander verpligting aan haar heeft, dan die
„voor een kragtdadige bystand en bescherming volgens de
„contracten beweezen.

„Dat toen Hofman by die gelegenheid den afstand bedong
„van een aanzienlijk gedeelte van het Banjersche rijk in
„eygendom aan de Compagnie, hy zig van geen ander regt
„heeft gediend, dan dat hetwelk hem de nood en verleegen-
„heid, waarin de Panumbahan Ratoe zig bevond, gaf, als geen
„andere keuze hebbende, dan zig te onderwerpen aan hetgeen
„men hem voorschreef of door gebrek aan de voor hem on-
„ontbeerlyke bystand van de Compagnie alles te zullen ver-
„liezen.

„Maar dat dit beding, hoe schoonschynend en vleyend ook
„voor 's Compagnies aanzien in deeze gewesten, het lot heeft
„gehad van alle verbonden, die niet op gronden van regt-
„vaardigheid en eene billyke betragting van wederzijdsch
„belang rusten, dat de bezwaarde party de eerste gelegenheid
„de beste heeft waargenomen om hetzelve elusoir te maken,
„en de Compagnie van de bedoelde buitengemeene voor-
„deelen te versteeken, dat de vorst zig naauwelijks genoeg-
„zaam gevestigd vindende, en van den invloed eener, voor
„dat gewest vry aanzienlyke, oorlogsmacht van de Compagnie,
„die aldaar op den duur met geene mogelijkheid konde wor-
„den onderhouden, bevrijd, alle pogingen inspande om de
„gemoederen van de bewoonders der invoege voorst, gece-
„deerde landen tegens de Comp. voorin te nemen en alle
„pogingen van de residenten tot bevordering van de peper-
„cultuur aldaar tegen te werken, sodat de leverantiën in plaats
„van te vermeerderen, jaar op jaar verminderden en byna
„geheel te niet liepen en dat, schoon men erkennen moet, dat
„alle de residenten, van voorm. Hofman afgereekend, zeer
„verkeerd hebben gewerkt, Commissarissen Generaal nog-
„thans overtuigd zijn, dat in die gesteldheid van zaaken,
„niemand, met hoeveel doorzigt, probiteit en voorzigtigheid
„ook begaafd, geslaagd zijn zoude, om in weerwil, en met
„tegenzin van den vorst die cultuure te doen toenemen.

„Dat alle cultures van eenige uijtgebreidheid in deeze ge-
„westen van dien aart zijn, dat zy alleen door de inlander
„konnen worden geoefend en beheerd, dat het toeverzigt van

„Europeesen alleen dienstig is ter aanmoediging en aanwak-
„kering, en om aan de goede wil, wanneer die daar is, de
„noodige directie te geeven, maar, dat deze ontbreekende,
„men wel vast mag stellen, dat het zelfs alhier op het eyland
„Java niet mogelijk zijn zoude aan de cultures van de koffy
„en peeper eene naamwaardige extensie te geeven, en dat
„indien dit so in dit land, daar men alles onmiddellijk onder
„het oog heeft, met eene aanzienlyke magt gezeeten is en so
„veele meerdere en mindere dienaren heeft, die werkzaam
„zijn om 's Comp. 's belangen in dat stuk te bevorderen, men
„dan met geen grond iets kan verwagten van de zelfsbehee-
„ring van zulke uijtgestrekte provintiën op het eiland Borneo,
„daar de bezetting van een enkeld klein comptoir naauwe-
„lijks voldoende is ter beveiliging tegens den moordzugtigen
„en trouwloozen Banjarees, dat waarlijk al wat men zig daar-
„van immer mag hebben voorgesteld kan worden beschouwd
„als herzenschimmen, die hun voedsel gevonden hebben in
„het streelend denkbeeld, van 's Comp. 's heerschappy met het
„bezit van aanzienlyke landstreeken te hebben vergroot."

„Dat Commissarissen Generaal dierhalven niet alleen vol-
„komen instemmen met het gevoelen der Hoge Regeering om
„te aprobeeren, de overeenkomst door den commissaris van
„Boekholtz met den vorst gemaakt, volgens welke de admi-
„nestratie van die gecedeerde landen aan denzelven voor den
„tijd van drie jaaren onder zekere bepalingen is opgedragen,
„maar daar en boven van begrip zijn, dat het voor beweesen
„mag worden gehouden, dat de yver van Hofman op eene,
„voor 's Compagnies belangen, schadelyke wyze, by het be-
„dingen van die cessie werkzaam is geweest, en dat dierhal-
„ven de Compagnie, indien zy geene denkbeelden van ydele
„grootsheid, maar haar weezentlijk belang raadpleegen wil,
„nimmer tragten moet zig daarvan opnieuw te praevaleeren;
„maar dat, alwaare het dat de voorm. latere overeenkomst,
„na expiratie van drie jaaren, niet in alles aan de verwagting
„voldeed, men zig veel eer moet toeleggen, om de welwillend-
„heid van den vorst op eene gepaste wyze meer en meer aan
„te kweeken en hem te doen begrypen, gelijk weezentlijk de
„waarheid is, dat hem zelfs in de eerste plaats aan de reussite
„der peperculture, het meeste geleegen legt, liever dan hem
„met nieuwe vorderingen of verneederende bepalingen, an-
„dermaal voor het hoofd te stooten."

„Dat het caracter der Oosterschen vorsten meede brengd,
„dat zy, hoe gering ook dikwijls in wezentlijk vermogen, egter
„ten uytersten gevoelig zijn aan alles, wat naar minagting of
„verneedering sweemd, dat het dierhalven van 's Compagnies
„weegen, so veel mogelijk ten hunnen opzichten moet worden
„vermijd, vooral op plaatsen alwaar zy niet vermoogend is,
„om zonder kostbaare uijtrustingen en veel omslag, de uijt-
„werkzelen van die gevoeligheid tegen te gaan of op den duur

„in te toomen, gelijk het geval op Banjer is, en dat om so veel „mogelijk alle aanleiding daartoe te vermyden, de Compagnie „zelfs zig met het inwendig bestuur des lands niet, dan met „alle omzigtigheid, moet bemoeyen, en daaromtrend geene „ernstige party trekken, die haar tot het geweld der wapenen „zoude konnen verpligten, dan wanneer haar wettig belang „zulks onvermydelijk gebied. Dat Commissarissen-Generaal „uijt dien hoofde van begrip zouden zijn, dat wanneer, by „voorbeeld, de possessie van het rijk, waarin de Panumbahan „Ratoe zig handhaafd, in weerwil van de gedane afstand aan „den wettigen vorst, aanleiding gaf tot opentlyke tweespalt, „welke niet zoude konnen missen het nader bederf der pee- „perculture na zig te sleepen, Compagnies belang haar ver- „pligten zoude om tusschenbeide te komen, en de party van „dien geene te kiezen, aan welkers zyde zig het regt bevind, „maar dat, zo lang de wettige vorst zig, gelijk thans, aan zijn „lot blijft onderwerpen en de Panumbahan Ratoe voldoet aan „zyne nieuwe verpligtingen, om de peeperculture te bevor- „deren, waarvan de beste verwagting door den gem. com- „missaris van Boekholtz werd gegeven, en waaraan de uit- „komst ook reeds tamelijk wel beantwoord, het de zaak van „de Compagnie niet was, om den standaart van de oorlog „aldaar op te steeken, en men zig, integendeel, zorgvuldig „moet onthouden.

„Dat de Commissarissen Generaal gaarne erkennen, dat de „Panumbahan Ratoe, door zijn trouweloos gedrag geduurende „den presenten oorlog, het misnoegen van de Comp. heeft „verdiend, maar dat haare omstandigheden niet toelaten en „merkelijk zouden moeten veranderen, so sy dit immer toe- „lieten om kostbare uitrustingen te doen, met het bloote inzigt „om van geleeden verongelykingen wraak te neemen, en dat „het uit dien hoofde verkieselyker is so dikwijls zulks kan „geschieden, om zig van de begaane misstappen ignorant te „houden en de vorsten, die zig vergreepen hebben, door direc- „tie en zagte middelen tot hun pligt te doen wederkeeren.

„Dat Commissarissen Generaal ook meenen, dat het gedrag „van den Panumbahan Ratoe in deeze gehouden, hoe be- „rispelijk ook, egter eenige verschooning vind in de omstan- „digheden, waarin so wel de Compagnie, als hy zelf zig be- „vinden; dat zyne verpligtingen aan de Compagnie hem „zeeker heylig moeten zijn, maar dat de Compagnie ook van „haare zyde verpligt is om het rijk van Banjer tegens het „geweld van den vyand, zo deeze hetzelve mogt aanvallen, te „beschermen, waartoe de Comp. niet in staat kan worden „geagt, dat haar volstrekte onmagt om aan de buitencomp- „toiren eenige naamwaardige adsistentie te verleenen, geheel „Indie door bekend is, dat om de groote Oost zulks is be- „vestigd door het verlies van haare kostbaarste bezittingen, „zonder dat de minste pogingen aangewend konden worden

„om den vyand in zyne verder voortgangen te stuyten, dat „Banjer aan zig zelfs meede word overgelaaten; en welk een „vooruijtzigt dit moest zijn voor een vorst, die genoegzaam „geen weerbaar man op de been kan brengen, en geene an- „dere ondersteuning heeft te wagten dan van de niet namens- „waardige bezetting van het Hollandsche fort; dat men dit „alles, onbevooroordeeld overweegende en daarby voegende „het gevoel van onnagenoegdheid weegens het gemis der „landen hem door Hofman afgedwongen en de nieuwe be- „leedigingen, welke hy van een successie van slegte en onbe- „dreeve residenten heeft ondergaan, men zal moeten erken- „nen dat de trouweloosheid aan de volkeren van Borneo en „inzonderheid aan den Panumbahan Ratoe eygen, niet noodig „was, om een vorst, die zig in zulke omstandigheden bevond „en by wien dog in alle gevalle, het behoud van zijn eygen „land en onderdaanen, het zwaarst moet weegen, te doen „overgaan om het denkbeeld van het bieden eener volstrekt „nuttelooze weerstand aan den algemeenen vyand te laaten „vaaren, en intijds zyne preparatiën te maaken, ten einde, by „verschyning van denzelven niet alles te verliezen, dog dat, „hoe het daar ook meede mogt zijn geleegen, de situatie „waarin de Compagnie zig thans in deeze gewesten bevind, „haar wel verpligt om geduld te neemen, terwijl Commissa- „rissen Generaal hartelijk wenschen, dat dezelve spoedig ten „goede mogen veranderen, en dat de comptoiren, welke nog „aan de Maatschappy zijn overgebleven, zo wel voor het „openbaar geweld, als voor de trouwloosen machinatiën van „den vyand mogen bewaart blyven."

Nederburgh toont zich in deze resolutie niet bepaald een bewonderaar van Hoffman, en heeft ook niet de minste waardering voor diens werk. Nog positiever dan hier, drukt hij zich uit in een, door hem gepubliceerd werkje[1]), waar hij sprekende van Bandjarmasin zegt: „Zeeker projectmaker „bedacht, nu 14 of 15 jaar geleden, het plan om, zich be- „dienende van de verlegenheid, waarin die vorst zich toen- „maals bevond, hem (den Sultan) een gedeelte van zijn rijk „afhandig te maaken, hy wist zulks smakelijk te maken aan „de Hooge Regeering, door een inneemende voordragt van „de groote voordeelen, welke er te verwachten waren, wan- „neer dit gedeelte onder de onmiddellyke beheering van de „Comp., en de pepercultuure aldaar, onder een opzicht van „haarenwege aangemoedigd, en tot die extensie gebragt, „waarvoor dezelve vatbaar wierd geoordeeld."

Hoewel we de inzichten van Nederburgh in vele opzichten kunnen onderschrijven, moeten we toch opkomen tegen zijn oordeel over Hoffman en zijn beoordeling van de overeenkomst van 1787 met Bandjar in het algemeen.

---

1) „Verhandeling over de vragen, enz." door Mr. S. C. Nederburgh, 1802.

In de eerste plaats protesteeren we tegen de in de resolutie vervatte zin, dat Hoffman bij de afstand van een gedeelte van het rijk aan de Compagnie „zig van geen ander regt heeft „bediend, dan dat hetwelk hem de nood en verlegenheid, „waarin de Panumbahan Ratoe zig bevond, gaf." We weten, dat Nata zelfs zijn rijk aan de Compagnie aanbood, en oorspronkelijk zelfs niet gedeeltelijk, maar geheel, waarbij hijzelf zich tevreden zou stellen met een jaargeld. We weten ook, dat de Compagnie geen weldadigheidsinstelling was, en dat zij tenminste verwachtte, dat de onkosten, welke zij ten bate van Nata gemaakt had, vergoed zouden worden. Toen het onmogelijk bleek (en we willen in twijfel trekken of dit Nata werkelijk onmogelijk was, gezien zijn roep van grote rijkdom aan diamanten en goud, o.a. in het verslag van Hartman) dat die kosten vergoed werden, begon de Compagnie het oog te richten op andere mogelijkheden om haar uitgaven gedekt te krijgen, en het was niet meer dan natuurlijk, dat zij toen het eerst aan het aanbod van Nata dacht. Nata zelf had er voordeel bij, dat de Compagnie zich tevreden zou stellen met het bezit van enkele van zijn landen, inplaats van met de betaling van de expeditieonkosten, want in het laatste geval zou de Compagnie niet zo aan hem gebonden zijn, dat een nieuwe buitenlandse aanval onmogelijk werd, terwijl met de afstand van de souvereiniteit van Bandjar en het eigendom van bepaalde landstreken, het belang van zijn rijk tevens dat van de Compagnie zou zijn en hem en zijn geslacht bovendien de regering verzekerd werd. Hij wist heel goed, dat hij hoog spel speelde, door de Compagnie in huis te halen, maar hij wist ook, hoe hij dat gevaar kon bezweren. Dat Hoffman op de door Nata voorgestelde mogelijkheden in ging en, een flink man zijnde, met een oog voor toekomstige mogelijkheden, deze afstand aan de Hoge Regering voorlegde, is zeer begrijpelijk, vooral ook omdat een dergelijke procedure volkomen in het kader van de staatkunde van de Compagnie paste en men dit zeker niet zag als „een overeenkomst, die „niet op gronden van regtvaardigheid en eene billyke be„tragting van wederzijdsch belang ruste", zoals Nederburgh het betitelt. De kwalificatie van Hoffman als „een zeeker „projectmaker" moeten we dan ook, als onbillijk, van de hand wijzen. De overeenkomst van 1787 werd aan beide zijden gedicteerd door het eigenbelang, en het is verkeerd om daarbij, zoals Nederburgh deed, een morele maatstaf aan te leggen en dan uit het missen van een zedelijke basis het falen van de voornemens van de ene partij te verklaren, daar ook bij Nata zulk een ondergrond ontbrak.

Onzes inziens draagt in het gehele geval de Hoge Regering de grootste schuld, daar zij de beschikking had over de ervaring van de Compagnie en van andere Europese handelslichamen ten aanzien van Bandjarmasin gedurende bijna twee

eeuwen. Zij had door de in het vooruitzicht gestelde voordelen heen, het gevaar moeten zien, en zij had moeten beseffen, zoals wij dat in de papieren van de aan het contract van 1787 voorafgaande jaren gevonden hebben, dat Bandjar heel goed wist wat het aan de Compagnie had, en dat de star onafhankelijke Bandjarees niet zo in het gareel was te brengen als de Javaan. Aan de andere kant moet men, zoals wij reeds gezegd hebben, het Bandjarese experiment als een laatste wanhopige poging van de Hoge Regering zien, om de Compagnie weer op de been te brengen.

We moeten hier nogmaals als onze mening kenbaar maken, dat niet Nata en zijn rijk door het contract van 1787 tot slachtoffers van de Compagnie werden gemaakt, maar dat, met het sluiten van het contract, Nata doelbewust deze tot slachtoffer bestemde, daar hij al van te voren van plan was, de Compagnie nooit vaste voet in Bandjar te doen krijgen, maar haar wel als schild tegen de buitenwereld te gebruiken. Daarin is hij ook volkomen geslaagd, eenvoudig omdat hij wèl de Compagnie kende, maar deze niet hèm.

Zo kon het zijn dat, na bijna twee eeuwen van voortdurend contact met de Compagnie en ondanks de laatste stormloop van 1787 tot 1790, Bandjarmasin zijn onafhankelijkheid bewaard heeft. Op 1 Maart 1796 werd de Compagnie officiëel opgeheven, waarop het Committé tot den Oost Indischen Handel en Bezittingen de administratie van de Bewindhebberen overnam, en Indië onder staatsbeheer kwam te staan. Daarna werd het octrooi van de Compagnie nog met twee jaar verlengd. Eerst bij de Staatsregeling van 1798 verdween definitief de naam van de Compagnie. Zo was het mogelijk, dat in 1797 het contract met Bandjarmasin, nog in naam met de Compagnie gesloten werd.

De worsteling om de onafhankelijkheid van vorsten en inwoners heeft echter zijn sporen te Bandjar nagelaten. Het eens zo bloeiende handelsrijk van het begin der 18de eeuw, was aan het eind daarvan nog slechts een schim van wat het geweest was. De handel was totaal verwoest evenals de eens zo belangrijke pepercultuur, terwijl in plaats van welstand, wanorde en armoede in het uitgemergelde rijk heersten. Dit was de prijs, die het land had moeten betalen om gespaard te blijven voor een vredig en misschien welvarend, maar onvrij leven onder den Westerling.

Hiermee is de taak, die we ons zelf opgelegd hadden, ten einde, namelijk een historische beschouwing te geven van de verhouding tussen Bandjarmasin en de Compagnie. Wij willen thans nog in een afzonderlijk hoofdstuk nagaan, in welke opzichten ons onderzoek resultaten heeft opgeleverd, afwijkende van het inzicht van vroegere auteurs en ten slotte in een kort naschrift vermelden, wat in de schaarse en onvolledige papieren uit de jaren tussen 1797 en de opheffing van het comptoir onder Daendels in 1809 omtrent Bandjarmasin te vinden is.

HOOFDSTUK IV.

RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK TEN OPZICHTE VAN VROEGERE OPVATTINGEN.

Als schrijvers zullen we, achtereenvolgens citeren, J. Hageman, artikel in „Tijdschrift voor Neerlandsch Indië" 1861 getiteld „Geschiedkundige Aanteekeningen omtrent Zuidelijk Borneo" (blz. 199—233); J. J. Meinsma in zijn werk „Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen" 1873, deel I; P. H. van der Kemp, artikel in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut 1898, deel 49, getiteld „Het Afbreken van onze Betrekkingen met Bandjarmasin onder Daendels en de Herstelling van het Nederlandsch Gezag aldaar op 1 Jan. 1817" (blz. 1—168); Dr. E. B. Kielstra in zijn werk „De Indische Archipel" 1917; en Dr. H. T. Colenbrander in zijn werk „Koloniale Geschiedenis", deel II, 1925.

Behalve de hierboven vermelde schrijvers zijn er nog velen, die over de geschiedenis van Bandjarmasin in dit tijdperk, geschreven hebben, zoals Veth, Van der Veen, Van Capellen, Tobias, Van Kampen, S. Muller [1]). We hebben het echter niet nodig geoordeeld, deze schrijvers nog afzonderlijk te behandelen, aangezien hun mening door de eerstgenoemden aangeduid of gerepresenteerd wordt. Alleen waar zulks nodig is, zullen we van hun opinie melding maken.

Omtrent de hervatting van de vaart op Bandjarmasin deelt Hageman mede, (blz. 215) dat deze in 1726 plaats had (nadat in 1711 en 1712 daartoe al pogingen aangewend waren) en in 1733 tot een contract leidde, waarbij de Compagnie het pepermonopolie kreeg en daarvoor in de plaats den vorst hulp beloofde. Men was tot dit contract overgegaan, omdat het jaarlijkse Compagnie-peperschip met halve ladingen terugkwam en de Chinezen de meeste peper kregen.

Meinsma is iets uitvoeriger en zegt op blz. 128 van zijn werk, dat in 1726 de vaart hervat werd, dat in 1733 een contract werd gesloten, waarbij de Compagnie het pepermonopolie verkreeg, met uitzondering van een Chinese jonk per jaar, die lading mocht halen. Deze uitzondering werd regel, zodat de Compagnie in 1736 besloot, haar dienaren terug te roepen.

Kielstra vermeldt (blz. 236) ook het contract van 1733, waarbij een nieuwe overeenkomst voor de levering van peper gesloten werd. Verder bericht hij, dat deze overeenkomst ge-

---

1) Daar Hageman, als hij de meningen van deze auteurs aanhaalt, de bron niet vermeldt, is het ook hier nagelaten.

regeld werd ontdoken met behulp van Engelsen en Chinezen, maar hij maakt, evenals Hageman, geen melding van de opheffing in 1736.

Colenbrander tenslotte, bepaalt zich tot het vermelden van een pepercontract in 1737, dat niet nageleefd werd [1]).

Geen van de genoemde schrijvers, op Hageman na, maakt melding van de korte hernieuwing van de betrekkingen in de jaren van 1711 tot 1713. Dit werd echter wel vermeld in de „Radicale beschrijving van Bandjarmasin" door van Hohendorff, welke, zoals we weten, tegelijk met het rapport van Paravicini en de korte aanmerkingen van de Klerk in B.K.I. 2 : 4 gepubliceerd werd. De hervatting in 1726 geven zowel Hageman als Meinsma. Van het afbreken van de betrekkingen in 1736 maakt alleen Meinsma melding.

Betreffende het ontstaan en de inhoud van het contract van 1747 weet geen van de aangehaalde schrijvers de ware toedracht van zaken te geven.

Hageman (blz. 216) bericht, dat eerst Ackervelt met 5 schepen in 1746 naar Bandjar gezonden werd om de rivier te blokkeren, en dat men, toen dit geen resultaat had, het jaar daarop Van der Heyden met 6 schepen naar Bandjar stuurde. Bij het toen verkregen tractaat werd, behalve het monopolie, vestiging te Tatas en het oprichten van een fort te Tabanio verkregen.

Ook Meinsma stelt het zenden van Ackervelt in 1746 (blz. 159—160). Hij ziet echter wel verband tussen het zenden van Ackervelt en dat van Van der Heyden. De laatstgenoemde had opdracht, een nieuw contract te sluiten op grondslag van de oude contracten. Het verdrag werd op 18 Mei 1747 gesloten en hield in: het pepermonopolie, op de uitzondering na van een Chinese jonk 's jaars, het verbod van Bandjarezen om handel te drijven op plaatsen ten Oosten van Java en de toestemming tot het oprichten van een loge te Tatas en een fort te Tabanio.

Kielstra (blz. 236) maakt melding van krachtiger maatregelen in 1746 en 1747, wat een contract tengevolge had, waarbij het pepermonopolie en de bouw van een loge te Tatas en een fort te Tabanio verkregen werden.

Alweer is het hier Meinsma, die de feiten het dichtst benadert. Zoals we gezien hebben, was Ackervelt's directe opdracht niet het blokkeren van de riviermonding van Bandjar, maar het tegenhouden van de Chinese jonken, die langs de Westkust van Borneo naar Bandjar zouden willen komen. Ackervelt zeilde niet in 1746 doch in 1747 uit. Alle drie de aangehaalde schrijvers vermelden als onderdeel van het contract de toestemming tot het oprichten van een fort op Tabanio. Dit komt echter niet in het contract voor en eerst na 1787

---

1) Dit jaartal is klaarblijkelijk aan een verschrijving of drukfout te wijten.

is er sprake van een dergelijk fort, hoewel daarvan nooit in de contracten gerept werd.

Aangaande Paravicini's zending in 1756 deelt Hageman mede (blz. 217) dat deze, op verzoek van den Sultan om hem hulp te verlenen in het herstel van zijn gezag te Berau en Koetei, naar Bandjar gezonden werd. Daarna geeft Hageman een vrij nauwkeurige opsomming van de inhoud van het op 20 October 1746 gesloten verdrag. Dit zou volgens hem op 27 October vernieuwd zijn. Hij constateert, dat van nakoming van dit contract niets blijkt.

Bij Meinsma (blz. 160 en 163) vinden we, dat er opnieuw moeilijkheden te Bandjar ontstonden, waartoe de Nederlanders zelf veel aanleiding gegeven schijnen te hebben. Het kantoor was op zeer kostbare voet opgericht, en de resident maakte zich aan afpersingen schuldig, waardoor de handel verminderde en het kantoor ongunstige resultaten opleverde. Daarom werd Paravicini er heen gezonden, tevens met opdracht om de contracten te wijzigen maar vooral ook met het doel, de Engelsen te weren; immers alleen zodanige politieke overwegingen konden het verdere behoud van de post onder de toenmalige omstandigheden wettigen. Paravicini sloot twee contracten, één met den Sultan en één met den kroonpretendent, die wederrechterlijk bij de troonopvolging voorbijgegaan scheen te zijn. Bij dit laatste contract werd de souvereiniteit over Bandjarmasin aan de Compagnie afgestaan; deze had het recht, den Sultan te benoemen, terwijl die Sultan als leenman van de Compagnie zou optreden en een jaarlijkse schatting betalen. Alleen het eerste contract werd door de Hoge Regering van kracht verklaard en, aldus besluit Meinsma, sedert die tijd was het Nederlandse gezag voor goed op Bandjarmasin gevestigd.

Kielstra ten slotte, deelt over Paravicini's bezoek aan Bandjar mede, dat dit in de feitelijke toestand weinig verandering bracht.

Hageman is, in zijn lezing van dit geval, in zoverre mis, dat hij de aanleiding tot het zenden van Paravicini verkeerd stelt. Van hulp aan Tamdjidoellah in het veroveren van Koetei, Berau enz. was daarbij nog geen sprake. Wel heeft hij, evenals Kielstra, goed gezien, dat het zenden van Paravicini aan de verhoudingen met Bandjar niets veranderd heeft. Met het volgens hem vernieuwde contract bedoelt hij natuurlijk het contract dat met den Ratoe Anoem gesloten werd.

Meinsma is het uitvoerigst en de meeste van de door hem meegedeelde feiten zijn juist. De hoofdoorzaak van het zenden van Paravicini was werkelijk het slechte rendement van het comptoir. Alleen wijt hij dit te veel aan den resident. Ongetwijfeld heeft Te Lintelo onregelmatigheden gepleegd, maar als er van afpersingen sprake was, ging dit alleen ten nadele van de Chinezen, waarvan dus de Bandjarezen geen slacht-

offer werden, zodat daardoor de Bandjarezen niet tegen de Compagnie in het harnas gejaagd werden. Ook is het niet onmogelijk, dat Te Lintelo een gedeelte van de gelden, die uitgetrokken waren voor het onderhoud van de loge, verduisterde, hoewel men niet vergeten mag, dat Tatas een zo slechte plaats was voor de toentertijd nog geheel uit hout opgetrokken gebouwen, dat voor reparatie en algehele vervanging daarvan grote sommen vereist werden, terwijl het geheel toch nog altijd een slechte indruk maakte, waardoor men licht geneigd was te betwijfelen, of daarin nu werkelijk zo veel geld gestoken was. Maar de hoofdoorzaak van de slechte handel was te zoeken in de minder goede peperoogsten en in de tegenwerking van de Bandjarezen zelf, die, met het voorbeeld van Java voor ogen, hun onafhankelijkheid van de Compagnie door het voorkomen van al te overvloedige peperoogsten dachten te bewaren. De politiek-economische overwegingen, welke de Compagnie Bandjarmasin deden aanhouden, heeft Meinsma goed ingezien. Het bestaan van een contract met den Ratoe Anoem en de inhoud daarvan was Meinsma bekend. Zijn bewering echter, dat de Hoge Regering het met Tamdjidoellah gesloten contract van kracht verklaarde en dat van dit ogenblik af het Hollandse gezag definitief in Bandjarmasin gevestigd was, is foutief. (Wel is het waar, zoals we gezien hebben, dat de Hoge Regering het contract met Tamdjidoellah gesloten, als het meest aannemelijke verklaarde). Dat laatste zou eerst in 1787 plaats hebben en dan nog voor een korte periode.

Over de jaren tussen 1756 en 1780 weten de meesten van de aangehaalde schrijvers weinig te vertellen. Kielstra (blz. 257) vermeldt, dat Abdoel Rachman tussen 1764 en 1770 te Bandjarmasin kwam, er goed ontvangen werd en trouwde met een familielid van den Sultan. In 1770 liep hij bij Pasir een Frans schip af en in 1771 maakte hij een Engels vaartuig buit. Dit laatste werd voor den Sultan van Bandjar aanleiding om Abdoel Rachman en alle Arabieren het verblijf in zijn rijk te ontzeggen, daar hij de wraak van de Engelsen vreesde.

Hageman (blz. 219) vermeldt ook Abdoel Rachman in betrekking met Bandjarmasin, van wien hij vertelt, dat deze omstreeks 1770 in het huwelijk trad met de dochter van den Sultan van Bandjar. Over het comptoir zelf weet hij nog het een en ander mede te delen, hetwelk hij grotendeels ontleent aan een boekje van Ary Huysers, een ouden dienaar der Compagnie, getiteld: „Beknopte Beschrijving der Oostindische Etablissementen". Het is in 1789 uitgegeven (Utrecht, van Paddenburg). Er was, aldus Hageman, in de jaren van 1756 tot 1780 een kleine sterkte met 25 à 30 soldaten. Behalve in peper, was er enige handel in goud, diamanten, was en rotting, doch dit had weinig of niets te betekenen. Volgens contract moest 6 millioen pond peper (Ary Huysers spreekt van 600.000

pond) geleverd worden tegen 3 stuivers het pond. Het is niet onaardig, hier een uitlating van Ary Huysers aan te halen nml. „De omliggende Indianen, en vooral de Chineesen dry„ven op dit rijk de meeste handel, en het is voor de Compagnie „niet raadzaam om haaren handel met deeze volkeren te „extendeeren, nademaal de ondervinding in voorige tyden „getoond heeft, dat de Banjereesen van eenen moord- en „geldzugtigen aard zijn."

Wat Kielstra over Adboel Rachman vertelt kunnen we grotendeels onderschrijven. Het Franse schip werd niet in 1770, maar in 1771 afgelopen. Van een Engels schip weten we niets en daar reeds voor het aflopen van het Franse schip Abdoel Rachman Bandjar verlaten had, om er slechts nog even terug te komen, moeten we in twijfel trekken, of Nata hem het verblijf in zijn rijk verbood, omdat hij daarna een Engels schip afgelopen had. Misschien slaat dit buitmaken van een Engels schip op het, door de Bandjarezen, in 1766 naar Bandjar gebrachte Engelse scheepje, dat met opium geladen was en het is niet onmogelijk, dat Abdoel Rachman daarin de hand had. Maar dit is zeker niet de reden van zijn uitwijzing geweest.

Over de mededelingen van Hageman kunnen we kort zijn. Het huwelijk van Abdoel Rachman had niet in 1770 plaats, maar in 1768. Zijn berichten over de peperleverantie zijn alleen enigermate juist, wat betreft de prijs, welke voor de peper betaald werd, nl. 6 realen voor het picol van 125 pond, terwijl een Spaanse reaal iets meer waarde had dan een rijksdaalder. De waardeverhouding tussen deze twee geldswaarden stond echter niet vast en wisselde soms nogal sterk.

Alles wat gemelde schrijvers verder over Bandjarmasin vertellen staat in verband met de gebeurtenissen van 1785. We zullen beginnen met aan te halen wat de verschillende auteurs over de dood van Mohammed, van diens zoon (zonen), en de familieverhouding met Nata meenden te weten.

Hageman (blz. 220) laat Mohammed in 1785 sterven met nalating van drie minderjarige zoons, Rachmat, Abdoellah en Amir, waarover Nata als voogd aangesteld werd. Nata liet Rachmat en Abdoellah vermoorden en stuurde Amir, ter bedevaart, naar Mekka. Hageman haalt hier nog andere lezingen aan, volgens welke Mohammed in 1780 stierf. Zijn mening wordt echter ondersteund door Van Capellen en Van der Ven. Laatstgenoemde laat Mohammed door vergif sterven. Volgens Hageman en Van der Ven was Nata een zwager van Mohammed, volgens Van Capellen een broeder en volgens Muller, Veth, Tobias en Van Kampen een neef van den wettigen troonsopvolger.

Meinsma spreekt over Nata, die zich van de regering meester maakte ten nadele van zijn neef, den wettigen troonopvolger (blz. 212). Hij vermeldt, noch de dood van Mohammed, noch de moord op diens zonen (zoon).

Van der Kemp sluit zich in deze kwestie geheel bij Hageman aan.

Kielstra (blz. 237) stelt de dood van Mohammed op omstreeks 1780, terwijl deze drie minderjarige zoons onder voogdij van hun oom, pangeran Nata, achterliet. Nata liet twee er van vermoorden en de derde vluchtte naar Pagattan.

Colenbrander (blz. 280) vermeldt, dat in 1780 een troonstrijd te Bandjarmasin woedde, waarbij pangeran Nata, voogd en oom van de wettige kinderen van den overleden Sultan, twee er van om het leven bracht, terwijl de derde, Amir, ontvluchtte.

Hier is dus nogal verscheidenheid van lezing, maar in hoofdzaak komt het neer op het overlijden van Mohammed in 1780 of 1785 en een usurpatie in die tijd van de regering door Nata, door middel van moord op de kinderen van Mohammed, waarvan er een ontsnapte of weggestuurd werd.

De geschiedkundige waarheid is, zoals we gezien hebben, dat Mohammed in 1761 overleed aan een natuurlijke ziekte, en twee zonen naliet, Abdoellah en Amir. Reeds in 1761 overweldigde Nata de troon en toen Abdoellah, meerderjarig geworden, plannen maakte om de troon te veroveren liet hij hem in 1776 vermoorden. Amir verliet in 1782 Bandjar, onder voorwendsel van naar Mekka te gaan, terwijl hij zich vestigde te Pasir.

De familieverhouding tussen de zonen van Mohammed en Nata was enigszins gecompliceerd. In de eerste plaats was Nata de neef en de zwager van hun vader. Als we aannemen, dat Abdoellah een kind was van Mohammed en de zuster van Nata, dan was Nata voor hem ook nog een oom. Indien we de mededelingen van Palm voor waar aannemen, dan bestond die verhouding tussen Nata en Amir echter niet, daar deze laatste de zoon van Mohammed en een Boeginese prinses zou zijn. Ten slotte waren beiden gehuwd met dochters van Nata, zodat ook nog de verhouding van schoonvader en schoonzoon bestond.

Over de aanleidende oorzaken van de expeditie van 1786, het verloop daarvan, en de bijkomende omstandigheden, zijn de meningen, zo mogelijk, nog verdeelder, dan over het overlijden van Mohammed en het voogdijschap van Nata.

Hageman, zoals we zagen, vermeldt, dat Mohammed in 1785 overleed, en zijn zonen onder voogdij van Nata achterliet. Nata vermoordde er twee van en de derde, Amir, die naar Mekka gezonden zou worden, vluchtte naar Pagattan, een Boeginese nederzetting onder bevel van een Makassaars opperhoofd, Aroeng Trawee. (blz. 220). Van dezen Aroeng Trawee kreeg hij hulp en met hem, aan het hoofd van 3000 man, trok hij, over land, naar Martapoera op. Daarnaast stelt Hageman twee andere lezingen. Volgens de eerste stierf Mohammed in 1780, terwijl in 1785 een bende van 3000, uit Celebes

gekomen, Boeginezen, te Tabanio landde, alles verwoestende en doordringende tot Martapoera. Volgens de tweede lezing stierf Mohammed ook in 1780, en liet de panembahan Batoe zich in 1785 tot Sultan uitroepen, waarop een binnenlandse oorlog ontstond en de wettige troonopvolger naar Pasir vluchtte, waar hij, evenals te Koetei en Poeloe Laut, een bende „gespuis" verzamelde, waarmee hij panembahan Batoe aanviel.

Nata of panembahan Batoe riep nu de hulp van de Comp. in. We zullen hier achtereenvolgens enige zinnen van Hageman aanhalen met betrekking tot die gevraagde hulp. „Hier „was eene schoone gelegenheid tot staatkundige inmenging." „In troebel water is het goed visschen." „De Bataviasche re„gering, zich weinig met de legitimiteit inlatende, maar voor„deel beoogende, zond de gevraagde hulp."

Volgens Van Kampen, die in dezen door Tobias en Veth gesteund wordt, werd nu Hoffman met 80 cipay soldaten naar Bandjarmasin gezonden, die de Boeginezen, onder Amir, nabij Martapoera versloeg, en aldus deze plaats ontzette. Amir werd later gevangen genomen in de Doessoenlanden. Deze voorstelling was, naar Van Kampen mededeelt, uit de akte van 13 Augustus 1787 genomen.

Voor wat nu volgt, zullen we verder Hageman woordelijk aanhalen. (blz. 221). „Van Capellen verschilt hiervan in zoo„verre, dat hij den wettigen sulthan tot 1785 laat regeeren, „voorts de Boeginesen tegen dezen sulthan doet opstaan, „dezen door de Kompagnie van zijne vijanden verlossen, doch „later bij de ongeschiktheid van dien sulthan, den opgestanen „pangeran Nata door de Kompagnie doet ondersteunen en „op de troon plaatsen."

„Van Hogendorp noemt, als beweegreden voor de onder„steuning van Nata zijn vast karakter, dat meer bestendigheid „van grondbeginselen scheen te belooven: S. Muller zegt, dat „het vooruitzigt was, om, na het eindigen van den oorlog, voor „zich zelve meerdere voordeelen uit het land te kunnen trek„ken". Van der Ven noemt alleen: „in 't belang van de staat„kunde der Kompagnie"; en deze „staatkunde" was die van „1704 en 1677, van een koopman, eigen voordeel, zooals prof. „Veth (Tobias, van Kampen) zegt."

In de opsomming van de inhoud van het contract wijkt Hageman weinig van de werkelijke inhoud af. Alleen vermeldt hij, buiten de in art. 6 van het contract afgestane landen, nog Koetei en Berau, terwijl hij verder weet te vertellen, dat „Soengi Doessoen" voor $^2/_3$ aan de Compagnie afgestaan werd.

We zullen nu overgaan tot wat Meinsma over deze geschiedenis mee te delen heeft. Op blz. 212 vermeldt hij, dat een gedeelte van het landseskader van kapitein Silvester, op de terugweg van de Molukken, deelnam aan een expeditie naar

Bandjarmasin, welke in 1787 daarheen gezonden was om pangeran Nata, die zich ten nadele van zijn neef, den wettigen troonopvolger, van de regering had meester gemaakt, te steunen. Die neef had de steun verkregen van den vorst van Pagattan en was met 3000 Boeginezen het Bandjarese rijk binnengevallen. De uitgestuurde expeditie bestond uit 80 Sipajers onder leiding van Cristoffel Hofman. Deze expeditiemacht met hulp van de twee schepen van het eskader Silvester, die onder bevel stonden van kapitein Van Halm, versloeg de Boeginezen, terwijl Amir zich moest overgeven. Ten gevolge hiervan sloot de Compagnie op 13 Augustus 1787 een zeer voordelig contract met pangeran Nata of panembahan Ratoe. Ook Meinsma geeft vrij nauwkeurig de inhoud van het contract weer, waarbij hij vermeldt, dat de districten aan de Oostkust, Poeloe Laut en de helft van de Doessoenlanden aan de Compagnie afgestaan werden.

Van der Kemp is heel kort over deze periode in de geschiedenis van Bandjarmasin. (Blz. 2). Ook hij spreekt van een vlucht van Amir naar Pagattan, vanwaar hij met Boeginese hulp terugkeerde in Bandjarmasin, waar hij door Hoffman met 80 Cipay soldaten verslagen werd. Hoffman sloot daarna met Nata een verdrag, dat in 1789 met een artikel aangevuld werd.

Kielstra is iets uitvoeriger en vermeldt op blz. 237 van „De Indische Archipel", dat Amir naar Pagattan vluchtte en terugkwam met tal van Boeginezen. Nata „zag nu slechts kans zich „als Sultan te handhaven door zich onder de bescherming der „Compagnie te stellen, met aanbieding van alle voordeelen „welke zij slechts kon verlangen. En de Hooge Regeering te „Batavia.... liet zich verleiden! Zij hield geen rekening met „de rechtvaardigheid, lette alleen op wat hare belangen voor „het oogenblik het best scheen te dienen, en zond eene kleine „troepenmacht om den usurpator te steunen." Amir werd gevangen genomen en naar Ceylon verbannen. Bij de opsomming van de inhoud van het contract geeft ook Kielstra hetzelfde als Meinsma, en spreekt weer van een afstand van de districten aan de Oostkust, Poeloe Laut en een deel van de Doessoenlanden.

Colenbrander, ten slotte, geeft verkort de lezing van Kielstra, echter zonder commentaar op de handelingen van de Comp. in dezen. (blz. 280).

Al de lezingen, die wij hier successievelijk aangehaald hebben bevatten iets van de waarheid. Zo is in de eerste lezing van Hageman over de „oorlog" tussen Nata en Amir, de vermelding van Aroeng Trawee, welke wij hebben leren kennen onder de naam van Torawe, juist, maar aan de andere kant is de vermelding, dat deze Makassaar was en te Pagattan verblijf hield, onjuist, daar wij weten, dat hij een te Pasir gevestigde Boeginese vorstenzoon was. Ook had de aanval niet

overland plaats, doch werd voorafgegaan door een landing met een vrij grote vloot te Tabanio. Dit wordt wel naar waarheid in de tweede lezing van Hageman vermeld, maar daar is de vermelding, dat de Boeginezen van Celebes kwamen, weer foutief. Ook het aantal van de aanvallers, dat hier op 3000 gesteld wordt, is naar alle waarschijnlijkheid niet juist. Hoffman kwam tegenover 500 Boeginezen te staan, en we geloven, dat we, als we het contingent van de Boeginezen hetwelk niet aan de strijd deelnam op 1000 man stellen, dan zeker niet te laag schatten. In de derde lezing is onwaar, dat de Panembahan Batoe of Nata zich in 1785 tot Sultan liet uitroepen, waardoor een binnenlandse oorlog ontstond. Waarheid is echter weer wel, dat Amir naar Pasir vluchtte. Zoals we weten, gaf Nata aan de Hoge Regering op, dat hij bedreigd werd door „die van Passir en Coty" en verder is ons bekend, dat de vloot van Torawe en Amir enige tijd op Poeloe Laut gelegen heeft. Vandaar waarschijnlijk, in de derde lezing, de vermelding dat Amir te Pasir, Koetei en Poeloe Laut een bende gespuis verzamelde. Het zij hier nog even opgemerkt, dat Nata inderdaad onder de naam van panembahan Batoe of Ratoe voorkomt, maar pas veel later, en wel voor het eerst, zoals we gezien hebben, in het contract van 1797.

Wat Hageman's beweringen over het verlenen van hulp door de Compagnie aan Nata betreft, zijn we, naar wij hopen, in het voorgaande hoofdstuk duidelijk genoeg geweest om aan te tonen, dat deze uitlatingen ongegrond zijn. Toen de Hoge Regering de eerste maal hulp beloofde, deed zij niet meer, dan wat zij meende volgens de contracten verplicht te zijn. Het weer herroepen van die hulp was eveneens gewettigd door de inhoud van het contract, toen een andere lezing van de toestand op Bandjar naar voren werd gebracht. Het ten slotte toch verlenen van hulp had plaats, toen de poging van den wettigen troonpretendent, om het gezag in handen te krijgen, ontaard was in een rooftocht van de Boeginezen, waardoor deze hulp gewettigd werd. Aan het rechtsbeginsel was dus voldaan. De Compagnie heeft de Bandjarese kwestie in het geheel niet opgevat als een schoone gelegenheid voor staatkundige inmenging, maar integendeel getracht, zich er geheel buiten te houden, en we betwijfelen of de Compagnie ooit tot het zenden van een expeditie overgegaan zou zijn, als Nata haar daartoe, door zijn optreden tegen de logebewoners, niet half gedwongen had. Ten slotte verleende de Compagnie geen hulp om in troebel water te vissen, doch om haar aartsvijanden, de Boeginezen, uit Bandjar te jagen, en dat er per slot van rekening toch in troebel water gevist is, (als men het sluiten van het verdrag van 1787 zo wil opvatten), is voor 90 % het drijven van Nata zelf geweest.

We hebben getracht te bewijzen, dat de Compagnie in de Bandjarese kwestie aan alle kanten aan het recht heeft vol-

daan, maar we willen geenszins beweren, dat de handelingen van de Comp. niet voortsproten uit eigenbelang. Integendeel, alle phasen in de gebeurtenissen, het beloven van hulp, het weer intrekken daarvan en het tenslotte toch verlenen van die bijstand, werden door het eigenbelang voorgeschreven en al die handelingen zijn toevallig niet in strijd geweest met de rechtsbeginselen, hoewel dit op zich zelf, zoals we reeds eer gezegd hebben, niet zo toevallig was, daar de Compagnie, bij een ingrijpen in onderlinge twisten, bijna automatisch die zijde koos, welke het sterkste stond, dus die bij een overwinning voor de Compagnie vrede en rust waarborgde. Van der Ven noemde de hulp aan Bandjar verleend „in 't belang van „de staatkunde der Kompagnie" en deze staatkunde was, volgens Veth, die van een koopman; eigen voordeel. Welnu, dat willen wij hier geheel onderschrijven; de Compagnie was een instelling, opgericht om voordeel te behalen en we zullen alle handelingen van de Compagnie in de eerste plaats moeten bezien als die van een koopman en als zodanig moeten aanvaarden, voordat we een morele maatstaf gaan aanleggen.

Van Capellen's lezing over hulp van de Compagnie aan Mohammed tegen de Boeginezen en een latere opstand van Nata, die toen de steun van de Compagnie kreeg, kunnen we als geheel met de waarheid in strijd, ter zijde stellen.

De beweegreden tot de ondersteuning van Nata, welke volgens Van Hogendorp in het vaste karakter van Nata zou liggen, en volgens S. Muller in het vooruitzicht van grotere voordelen na de oorlog, was in werkelijkheid slechts het streven om de toestand op Bandjar te houden, zoals ze tot 1785 geweest was (zie de resolutie van 9 Augustus 1785 — blz. 66).

De vermelding door Hageman van Koetei en Berau onder de afgestane landen, is waarschijnlijk een reminiscentie aan het verdrag van 1756 van Paravicini. De vermelding van de stand van $^2/_3$ van „Soengi Doesson" is foutief (zie blz. 100).

We zullen thans overgaan tot de bespreking van hetgeen Meinsma over de expeditie en het contract mede deelt. Een gedeelte van het lands-eskader van kapitein Silvester heeft aan de expeditie niet deelgenomen. Dit was trouwens onmogelijk, want in 1785 was het eskader van Silvester nog niet in Indië. Wel heeft de Hoge Regering in November 1785 verzocht, of Spengler, die met een landseskader in Indië was, aan deze expeditie wilde deelnemen, maar deze wilde daar niet op ingaan, omdat hij plannen had naar Holland te vertrekken en ook inderdaad in het begin van 1786 met zijn vloot repatriëerde. Hoffman ging tegelijk met een zeemacht naar Bandjar, zodat hem niet, zoals Meinsma beweert, een expeditiemacht ter zee nagezonden werd. Bovendien ging de expeditie in 1785 naar Bandjar, en niet in 1787 (naar Meisma's

bewering). Amir werd niet na het verslaan van de Boeginezen gevangen genomen, doch eerst in 1789. De inhoud van het contract geeft Meinsma in hoofdtrekken goed weer, al maakt hij dezelfde fout als Hageman door te spreken van de afstand van een gedeelte van de Doessoenlanden. Van de „districten" aan de Oostkust werd alleen Pasir afgestaan.

Wat nu de nog overblijvende drie schrijvers betreft, Van der Kemp, Kielstra en Colenbrander, deze vertellen niets belangrijks, dat in strijd is met of een aanvulling is van hetgeen door de reeds behandelde schrijvers beweerd is. De vermelding van Van der Kemp van een aanvulling met een artikel van het contract in 1789 is goed. Het oordeel van Kielstra over de door de Compagnie aan Nata verleende hulp komt overeen met dat van Hageman, en voor de weerlegging daarvan verwijzen we naar blz. 153.

Over de gebeurtenissen tussen 1787 en 1797, in ons derde hoofdstuk behandeld, zijn al de genoemde schrijvers kort, maar ze doen geen mededelingen, welke in strijd zijn met de bevindingen van ons onderzoek. (Zie behalve de artikelen van Hageman (blz. 223) en Van der Kemp, ook Meinsma (blz. 212 en 242), en Kielstra (blz. 238). Zij noemen allen het slechte gedrag van de residenten na Hoffman, en het nieuwe contract van 1797, met als hoofdinhoud het teruggeven van de in 1787 afgestane landen.

Het volgende naschrift levert nog een correctie van een als vaststaand gegeven feit op. Zowel Van der Kemp (blz. 3) als Hageman (blz. 225) stellen de dood van Nata op 1808. Van der Kemp noemt hem Said Doelah, en bericht, dat hij opgevolgd werd door zijn zoon Sultan Soleiman of Sleman Almoh Tamit Alalah. Zoals uit het onderzoek blijkt, overleed Nata in 1801, en, gelijk we weten, is hem de naam van Saidoellah alleen bij vergissing toegekend; in werkelijkheid was dit de naam van zijn zoon. Deze is ons niet bekend onder de door Van der Kemp gegeven naam, maar alleen als Soleiman Saidoellah.

NASCHRIFT.

(1797—1809).

We hebben gezien, dat Bloem Reyniers, na het vertrek van Van Boekholtz in Juli of Augustus 1797, als resident te Bandjarmasin achterbleef. Uit het eerste jaar van zijn residentschap weten we, dat hij 1200 picol peper verzamelde, en niet meer kon krijgen, door gebrek aan contanten, waarin noch de Sultan, noch de Chinezen hem tegemoet wilden komen [1]).

In het jaar 1798 wist hij 5000 picol peper bij elkaar te krijgen, waarvan hij echter 500 picol aan de Chinezen moest verkopen, tegen 11 realen het picol, daar er in Mei geruchten liepen, dat er bij Poeloe Laut zes Engelse oorlogschepen lagen, die, zodra de vorst daartoe een verzoek zou doen, naar Bandjar zouden komen, op welk gerucht de crediteuren en de militairen, die geen gage ontvangen hadden, het Bloem Reyniers zo lastig maakten, dat hij tot die maatregel had over moeten gaan, om aan gereed geld te komen [2]). Deze, in vergelijking met vorige jaren, reusachtige peperopbrengst, is een bewijs te meer, dat in de voorafgaande jaren de pepercultuur gesaboteerd werd, en dit succes maakte den resident zo optimistisch, dat hij de Hoge Regering voorstelde om een tweede peperpakhuis te bouwen, daar het andere slechts 8000 picols bevatten kon. Het jaar 1798 is echter een gunstige uitzondering gebleven, want een opbrengst van 5000 picol werd daarna niet meer bereikt. In hoeverre daar de toestanden in Bandjar zelf schuld aan waren, weten we niet, maar de steeds ongunstiger wordende positie van het Nederlandse gezag in Indië, heeft daar zeer zeker een groot deel toe bijgedragen.

Zo werd in het jaar 1799 [3]), het laatste waar we enigzins samenhangende gegevens over konden vinden, slechts 2200 picol peper uit Bandjar verzonden, en dan nog in Chinese jonken. De vaart tussen Java en Bandjar werd steeds moeilijker, waarvan als bewijs dienen kan, dat een door de Hoge Regering gehuurde bark met contanten voor Bandjar, in Engelse handen viel. Kort daarop zag men toch kans om nog 20.000 rijksdaalders met twee particuliere vaartuigen en twee „kruisprauwmayangs" naar Bandjar te zenden. Deze prauwmayangs moesten dienen om de steeds driester optredende zeerovers in bedwang te houden. Die piraten trachtten in Juni 1799 de Barito op te varen, hetgeen Bloem Reyniers echter wist te verhinderen [4]).

---

1) O. I. C. 102.
2) A. R. 128.
3) O. I. C. 142 en A. R. 124.
4) A. R. 107.

In dat jaar vielen de Pasirezen de Bandjarese bovenlanden binnen. Dit veroorzaakte nogal opschudding, zowel bij de Bandjarezen als bij de Hoge Regering, die niet in staat was, daadwerkelijke hulp te verlenen, en bovendien nog op vriendschappelijke voet met Pasir stond. Deze inval nam een onverwacht einde, toen Bloem Reyniers naar de bovenlanden trok om de Pasirezen te bewegen het land te verlaten. Het gerucht, dat er Europeanen onderweg waren, was voor hen al genoeg om het hazenpad te kiezen.

Sedert 1800 tot de opheffing van Bandjar in 1809, vinden we slechts zo hier en daar tussen de overgekomen papieren berichten over dit rijk [1]).

Het eerste bericht over Bandjar in die tijd staat in een brief van 10 Juni 1802 van den Gouverneur-Generaal en Raden aan de Aziatische Raad [2]). Daarin deelt men mede, dat de oude Sultan het vorige jaar overleden is en opgevolgd werd door zijn zoon Soleiman Saidoellah. De dood van Nata moeten we dus stellen op 1801. De Hoge Regering vond het nodig, een commissaris naar Bandjar te zenden om Soleiman van „Comp.'s weegen" te installeren en de contracten te vernieuwen. Daartoe werd François van Boekholtz opnieuw benoemd, die volgens de Hoge Regering, de vorige maal zó goed voldaan had, „dat de Comp. tot dusverre het goed effect „daarvan ondervonden heeft." Daaruit zou af te leiden zijn, dat de peperaanbrengst in de jaren 1800 en 1801 niet slecht geweest is. De instructie van Van Boekholtz [3]) bevat, dat hij, in Bandjar aangekomen, het oppergezag van de Inlandse zaken overnemen moet, doch aan den resident moet „doen

---

1) Betreffende deze onvolledigheid van de overgekomen papieren halen we hier iets uit een nota aan (d. d. 25 Augustus 1899) van Dr. H. T. Colenbrander, in die tijd aan het Algemene Rijksarchief verbonden.

„Overigens steekt dit gedeelte (sedert 1800) bij de overeenkomstige van „de Compagnie en het Comité door groote armoede af. In het opmaken der „jaarlijksche groote missive over de „stand" van gansch Indië, later het „ „generaal verslag" geworden, is men hoe langer zoo nalatiger en laat het „eindelijk na. (Het laatste is dat over 1799 in 1801 geschreven). De reden is „niet enkel verslapping in den dienst, maar ook de disorganisatie ten „gevolge van het één voor één verloren gaan der buitenbezittingen aan de „Engelschen...."

„Verslapping in den dienst valt m. i. echter ook duidelijk op te merken. „De resolutiën van G. G. en Raden van 1793, het afgaande briefboek van „1794, zijn de laatsten die voor patria zijn gecopiëerd, zonder dat ik kan „nagaan, dat door het opperbestuur om staking van dit werk is verzocht. „Men was ook hiermede ten achter geraakt, zoodat deze copieën van de „jaren 1795 en 1796 zijn. Langer is het copiëeren der ingekomen stukken „volgehouden. Zoo vindt men deze afdeeling nog eenigermate bij den Raad „terug, maar met 1800 schijnt men ook hierin nalatig te zijn geworden. Er „zijn nml. gewesten, die ook na 1800 eenigen tijd vrijbleven van de Engel„schen, hoewel men de copieën hunner missiven niet in het archief van de „Raad terugvindt."

2) A. R. 111.

3) A. R. 112.

„verblyven de manéance in marcantile en verdere huiselyke „bestellingen". Van Boekholtz moet Soleiman „opentlijk in „'t bewind stellen en plegtiglijk onder de bereeds voerende „naam en titul proclameeren", en den Sultan de contracten onder ede doen bevestigen. Het contract van 1797 bleef dus van kracht. De twisten, welke bestaan tussen Soleiman en zijn broeder, de gewezen Ratoe Anoem Ismaël, zal Van Boekholtz moeten sussen, hetwelk de resident al grotendeels gedaan heeft. Ten slotte krijgt Van Boekholtz de bevoegdheid om Adam, de zoon van Soleiman, tot Ratoe Anoem aan te stellen.

De reis naar Bandjar ondernam Van Boekholtz op de schoener „'t Vlugge Marsje", welk scheepje onderweg, door het te scherp bij de wind zeilen van den kapitein, omsloeg en zonk, waarbij 30 mensen om het leven kwamen, waaronder de kapitein en een zoontje van Van Boekholtz. In een open boot arriveerde de commissaris ten slotte in Bandjar. Alle papieren en ook 20.000 realen voor het comptoir, waren bij het ongeluk verloren gegaan. Een rapport over het verloop van de commissie is niet te vinden, maar we nemen aan, dat Van Boekholtz zijn opdrachten ten uitvoer heeft gebracht. We vinden dan ook in de Realia [1]) dat op 10 Augustus 1802 het bevestigde contract door de Hoge Regering geratificeerd werd.

In een brief van 7 Juni 1804 [2]) van de Hoge Regering naar Holland, deelt men mede, dat de peperleverantie uit Bandjar zeer verminderd is. Er zijn ook klachten ingekomen, dat Bloem Reyniers zich aan knevelarijen schuldig maakt. Dit heeft de Hoge Regering doen besluiten, den oud-resident van Palembang, Van de Boogaart, als commissaris naar Bandjar te zenden. Van Bandjar valt verder weinig te vertellen; de Inlandse zaken bevinden zich na de inval van de Pasirezen in1799 in de gewenste rust. In brieven uit 1805 [3]) vinden we nog, dat inplaats van Van de Boogaart, de koopman en fiscaal Rubenkoning als commissaris naar Bandjar gezonden is en dat deze in November 1805 terugkeerde. Dit is tevens het laatste bericht over Bandjar in de jaren 1800 tot 1809, dat we in de archieven hebben kunnen vinden. Volgens Hollandsch handschrift 34 [4]) (aantekeningen van een civiel gezaghebber van Koetei, enz. ± 1849) zou Bloem Reyniers tot 1804 op Bandjar geweest zijn, en opgevolgd zijn door den vaandrig Coenradi en den chirurgijn Westphaal, welke namen ook door Hageman genoemd worden.

De opheffing van het comptoir Bandjarmasin in 1809 is uit-

---

1) Realia. Register op de Resolutiën van het kasteel Batavia, deel I, pag. 83.
2) A. R. 118.
3) A. R. 121.
4) Bibliotheek van het Koninklijk Instituut voor Taal, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, den Haag.

voerig behandeld door Van der Kemp [1]), dien we hier in het kort zullen volgen.

Op 19 Mei 1809 [2]) nam de Gouverneur Generaal Daendels het volgende besluit:

„Gehoord zijnde de consideratiën van den directeur-gene-
„raal en de administrateurs-generaal van 's Konings financiën
„en domeinen, welke eenstemmig van gevoelen zijn, dat, niet
„alleen, de residentie Bandjermasin eene noodelooze en voor
„de financiën nadeelige omslag is, maar ook dat het eenigste
„artikel, 't welk van daar getrokken wordt, namelijk de peper,
„behalve dat zy weinig getrokken is, voor den Lande een
„verlies geeft van rds. 4 : 44 per pikol, gerekend op eene
„leverantie van drie duizend pikols 's jaars, 't welk een aan-
„zienlyke somma uitmaakt van rds. 14750 zilvergeld,

„is besloten de residentie van Bandjermasin in te trekken,
„de civiele en militaire bedienden en de magazynen naar Ba-
„tavia te doen transporteeren, de vesting en het niet te trans-
„porteeren zijnde geschut te verkoopen aan den Sultan aldaar,
„doch het goede en vervoerbare geschut, geweren, de beste
„amunitie, als vuursteenen enz. naar Batavia te verzenden:

„wordende met de executie van dit besluit belast de direc-
„teur-generaal van 's Konings financiën en domeinen, de chef
„van de generale staf en de commissaris-generaal der marine,
„ieder, voor zooveel hem regardeert, met last om te zorgen,
„dat de opbraak nog staande dit saizoen geeffectuëerd zy."

Met het opbreken werd belast de luitenant kolonel S. J. van Thiel, die van Bandjar sprak als een ellendige militaire post, met afgeleefde soldaten, onbruikbare kanonnen en door modderpoelen omgeven.

Van Thiel trad per brief met Soleiman in onderhandeling over de verkoop van de forten. De correspondentie dienaangaande is door Hare, den lateren Engelsen resident van Bandjar, uit het Maleis vertaald en naar Batavia opgestuurd, en door Van der Kemp als materiaal voor zijn artikel gebruikt. Van Thiel begon met Soleiman mede te delen, dat Bandjar door de Hollanders verlaten zou worden, terwijl hij de forten te Tatas en te Tabanio aan Soleiman te koop aan bood voor 25.000 realen. Toen deze hier niet op antwoordde, schreef Van Thiel, dat bij niet aankoop van de forten deze verwoest zouden worden, waarop het rijk geheel voor de zeerovers en andere aanvallers open zou staan, en in welk geval het ook voorgoed uit zou zijn met de vriendschap tussen de Nederlanders en Bandjarmasin. Indien de Sultan geldgebrek had, zou men als betaling ook genoegen nemen met een ruwe diamant. Na veel heen en weer geschrijf, liet Soleiman ten slotte

---

1) B. K. I 1898, deel XLIX.

2) Plakaatboek (Nederlandsch-Indisch) — Mr. J. A. van der Chijs — deel XV — blz. 727.

een diamant van 26 caraat aan Van Thiel ter hand stellen, waarvan hij, Soleiman zelf, de waarde op 50.000 realen schatte. Bij een proclamatie van 9 September 1809, verklaarde Van Thiel Bandjar voor verlaten en berichtte vervolgens aan den Sultan, dat de diamant te Batavia geschat en het eventuële teveel aan hem teruggezonden zou worden.

De steen werd te Batavia in het openbaar geveild, daar het door de Engelse blokkade onmogelijk was, hem naar Holland te zenden, en bracht, hoewel de waarde veel hoger was, niet meer dan 10.000 rds. in papier of 3802 Spaanse dollars op. Nu kreeg Soleiman het te veel in waarde dus niet terug; integendeel, Daendels had zelfs de grenzenloze onbeschaamdheid om van Nata's zoon het bedrag te vorderen, dat de diamant minder dan 25.000 realen opgebracht had, terwijl hij een schuld, welke iemand in Batavia nog aan Soleiman moest voldoen, al vast inde als gedeeltelijke betaling.

De wijze waarop Bandjarmasin door de Hollanders verlaten werd, is het sloteffect van de verhouding, welke twee eeuwen lang, meer of minder intensief, bestaan heeft. Als koopman kwam men en als koopman ging men weg, en het laatste vooral, in de slechtste betekenis van het woord.

BIJLAGE I.

HET CONTRACT VAN 1747 [1]).

Vernieuwd contract van handel en bondgenootschap tusschen den Sulthan Tamdji Dulla, den Pangerang Ratoe Anum, beneevens de verdere grooten van Banjermassing, en de magtige Hollandsche Oost-indische Maatschappye, op speciale gegevene macht en order van den Hoog Edelen Heere Gustaaf Willem Baron van Imhoff, Goeverneur Generaal en de Wel Edele Heeren Raaden van Nederlands India, gem. en geslooten, door den zelven daar toe expresselijk afgesondenen, den opperkoopman Steven Marcus van der Heyden benevens den cooplieden Jan van Suchtelen en Daniël van der Burgh.

Nademaal de voorige contracten tusschen de Nederlandsche Compagnie en de Sulthans van Banjermassing, niet zoodanig als men wel gewenscht had, gestrekt hebben tot welzijn der wederzijdse onderdanen, en de onderdanen van Banjermassing in het onderhouden derselver, insonderheid in opzichte van het laatste met den Sulthan Hamidulla geslooten, geheel nalatig zijn geweest waardoor dat contract genoegzaam aangemerkt is geworden, als of het niet meer in weesen was, overzulx heeft de gouverneur generaal en de Raaden van India goed gevonden den opperkoopman en president Steven Marcus van der Heyden benevens de kooplieden Jan van Suchtelen en Daniël van der Burgh expresselijk in commissie naar Banjer te senden, met speciale magt en last omme nader met den Sulthan Tamdjidulla en grooten derselven landen te confereeren en zodanig nieuw contract van handel en bondgenoodschap te sluyten als beter zoude kunnen voldoen aan de intentie van wederzijds contracteerende partyen, 't welk in dezer voege thans ten effecten gebragt en vastgesteld is.

ART. 1.

Eerstelijk zal tusschen den Sulthan, Ratoe Anum, benevens de verdere grooten en volkeren van Banjer en tusschen de Hollandsche Compagnie, zijn en blyven een vaste vriendt en bondgenoodschap, zoodanig dat men elkanders welvaren van wederzyden zal trachten te bevorderen zonder ooijt daar aan af te wyken of te veranderen.

ART. 2.

By aldien eenige vyand dit land van Bandjer mogt koomen aan te tasten, het zy te water of te land, belooft de Comp. dat

---

1) K. A. 2591.

haar schip, scheepen of volkeren zich alhier bevindend, die van Banjer na vermoogen zullen bystaan ten eijnd zoodanig den vyand te helpen afweeren en te verdryven, zonder eenige onkosten van kruijt of loot te rekenen.

ART. 3.

Maar wanneer onder de koninklyke Banjareese familie, het zy tusschen twee broers of twee zoonen, tweedragt of oorlog mogt ontstaan, zal de Comp. niet behoeven of vermogen een der parthyen te helpen, maar by het sneuvelen van een dier beyde, zal den overwinnaar of die het rijk behoort aan de articulen van dit contract moeten voldoen.

ART. 4.

Daarentegen belooft den Sulthan het opperhoofd, dienaren en onderdanen van de Comp. die zich alhier zullen bevinden, te neemen in zijn bescherming en te bezorgen dat dezelve geen leet of overlast komen te lyden, het zy van de volkeren van Banjer, het zy van anderen, en byaldien zulx mogte geschieden, dat daarin de Comp. behoorlyke satisfactie en de schuldigen op het strengste gestraft worden, zullend de Comp. van hare kant besorgen dat haar volk den Banjareesen meede geen geweld of overlast aan doen of die daaraan schuldig mogt bevonden worden naar billikheit straffe doen erlangen.

ART. 5.

Voorts belooft den Sulthan en Ratoe Anum alle de peper die haar landt voortbrengt, geene uijtgesondert, aan den Comp. te leveren en te verkoopen, zonder aan eenige anderen, wie het ook zy, daarvan iets te moogen verkoopen of permitteeren uijt te voeren, ook te zullen beletten dat door hunne onderdanen off inwoonders aan iemant anders dan aan de Comp. alleen eenige peper verkogt of gelevert word, ook niet uijt het land vervoert.

ART. 6.

Ingevolge van dien belooven den Sulthan en Ratoe Anum ook alle Europesche natiën die alhier ten handel mogt willen komen of te die door haar mogten worden uijtgesonden, alle, geene uitgesondert, te zullen afwysen en niet te permitteeren dat deselve alhier eenige goederen aanbrengen, inkoopen, verkoopen of verhandelen, mitsgaders ook beletten dat eenige van hare onderdanen met deselve eenige de minste handel dryven en zullen de schuldigen die daarop geattrapeert worden als overtreders van dit contract gestraft worden.

ART. 7.

Doch zal de Comp. op des Sulthans speciaal versoek permitteeren dat jaarlijx alhier een Chineesche wankong aan-

komt, en geen meer, met zoodanige goederen als China uijtlevert en alhier vereischt worden, egter onder eene voorwaarde (die den Sulthan en Ratoe Anum opregtelijk belooven naar te koomen), dat door hun nog door hunne onderdanen geene peper aan deselve zal worden verkogt, verruijlt of in eenige maniere gelevert worden, maar aan de Comp. alleen zal het vrystaan van haare alhier opgeslagene voorraat aan die wankong peper te verkoopen tegen 8 rijcd. Spaans het picol.

ART. 8.

Daarentegen belooft de Comp. alle de peper die het land van Banjer voortbrengt te zullen aanneemen en betalen tegen 6 rijcd. Spaans de picol van 125 pond, mits deselve gelevert word en droog zonder vermenging van sand of steentjes en gesuyvert van alle vuiligheid, ook zal die peper met Comp. gewigt en schalen gewogen worden van wederzeijd, desbegeerd ten overstaan van twee gecommiteerdens, ten eijnd deese te ontstane disputen zouden kunnen beslissen en byaldien zulx moeilijk is, zal die beslissing moeten geschieden door den Sulthan en het opperhoofd dat hier 's Comp. weegen zal weesen.

ART. 9.

Eijndelijk den Sulthan genegen is alle sluykeryen en vervoer van peper zoo veel in zijn vermoogen is te weeren, en tegen te gaan, geeft Zijn Hoogheijd tot betere beryking van dat oogmerk aan des Comp. opperhoofden die alhier zullen zijn vrye magt om alle uijtgaande vaartuygen te laten visiteeren, zonder egter de daarop varende persoonen eenig leed te doen, maar by ontdekking van peper zal men denzelve mogen aanslaan en verdeelen, de eene helft voor de Comp. en de andere ten voordeele van des Sulthans schryvers.

ART. 10.

Wyders belooft de Comp. voor nu en althoos zoolange dit contract ten volle naargekomen wordt, te zullen toelaten de vrye vaart der Banjareesen op Batavia en geheel Java tot Grisse en Sourabaya toe, dog niet verder om de Oost, het zy naar Baly, Lombok, Sumbawa en de andere eilanden tot Timor toe of na de Baviaan [1]), ook niet om de West of Noord, als na Billiton, Palembang, Johor, Mallacca en de ander custen en landen daaromme gelegen, tot al het welke den Sulthan de nodige ordres zal geven, op dat zyne onderdanen door het niet naarkomen van dien geene schuld of ongeluk komen te ontmoeten.

---

1) Poeloe Bawean.

ART. 11.

Ook zal de Comp. magt hebben alle inkomende vaartuygen waarop suspicie valt, eerstelijk te visiteeren ter ontdekking en agterhaling van desulken die vreemde amphioen of Comp. speceryen tragten in te voeren en zullen Comp. opperhoofden alle vaertuygen waar in speceryen of amphioen (niet by de Comp. gekogt) bevonden worden, met desselvs ophebbende manschappen naar Batavia worden versonden, om aldaar naar maat van hun delict straffe te erlangen.

ART. 12.

Eijndelijk belooft den Sulthan aan de Comp. ten genoegen een bequame plaats en huijs tot logement der dienaren en berging van goederen en handelswaarde te bezorgen, mits daarvoor betalend een billyke prijs; insgelijks geeven den Sulthan en Ratoe Anum volkoomene vryheid om een logie te construeeren ter plaatse waar de Comp. zulx mogt komen goed te vinden, ingelykervoegen als zulx door de voorige Sulthan Hamidulla is toegestaan geworden.

Aldus gedaan en gecontracteerd in 't hoff des Sulthans te Cajoetangie, den 18 Mey 1747.

Was geteekend door den Sulthan, den Ratoe Anum en de drie commissarissen.

BIJLAGE II.

ACTE VAN AFSTAND [1]), BEHORENDE BIJ HET CONTRACT VAN 1787.

Acte van afstand, cessie en overdragt van de souveraine eygendom en opperheerschappy van en over het Koningrijk van Banjermassing door den doorlugtigen vorst Padoeka Siri Sulthan Solehman Said Doelah, koning des gemelden Rijks, met enbenevens de kroonprincen en throonsopvolger, so mede de gezamentlyke rijks en hofsgrooten aan en ten behoeve van de Nederlandsche Geoctroyeerde Oostindische Compagnie, gedaan verleden en gepasseerd.

Ik Padoeka Siry Sulthan Solehman Said Doelah erkenne en verklaare by deesen opentlijk so voor my selve, als regeerende koning en bestierer van het Rijk van Banjermassing, als voor mijn zoon den kroonprins Sulthan Slehman, en kleinzoon Sulthan Adam, so meede mijn rijksbestierder Ratoe Anum Ismael benevens alle myne verdere rijks en hofgrooten, dat ik met een gevoelig leedweesen aangedaan, over de meer en meer toenemende sorgelyke omstandigheden, waarin mijn rijk sig bevind door de vyandelyke aanslagen, welke daartegen gesmeed en ondernomen worden, sonder dat het rijk genoegsaame kragten om daartegen sulk een vigoureuse resistentie te bieden als tot verdediging en bescherming word vereischt — dat ik, voorts overweegende, dat het alleen is geweest de kragtdadige getrouwe hulp, welke de Nederlandsche Compagnie nu jongst tegen de Bougineesen heeft verleend, waardoor het rijk en myne onderdanen zijn gered uit de gevaarlyke toestand, waarin deselve sig door de vyand gebragt vonden, en dat dus ik het behoud myner kroon so wel als myne onderdanen hunne besittingen en veyligheid alleen aan de onverwijlde bystand van de gemelde Compagnie te danken hebben — dat ik wyders in aanmerking neemende, dat het gevaar egter maar voor een tijd afgekeerd en ik nevens mijn rijk en onderdanen mede opnieuw aan de overmagt der vyanden geexponeert souden sijn, sodra de Comp. mogt komen te besluiten, om hare magt, welke zy tans te Banjermassing aan handen heeft, te verminderen en voor een gedeelte terug te roepen, gelijk dit noodsakelijk eerlang soude moeten geschieden om de groote kosten, welke tot hiertoe reeds zijn gemaakt, niet verder te vermeerderen — en dat ik eindelijk meede nog inziende welk een geruste en

---

1) Met het contract en de proclamatie in K. A. 3633.

gezegende Regeering het land en de vorsten van Java, onder het wijs en regtmatig bestier van de Nederlandsche Oostindische Compagnie genieten, dus, uit erkentenis en besef aan de eene zyde, dat het rijk van Banjermassing aan en in sig selve geen genoegsaam vermogen bezit tot het handhaven van een ongeintrumpeerde vreedige possessie, en aan de andere kant, uit volkomen overtuiging, dat sulks sal strekken tot weezentlijk nut en welzijn van land en volk, na rype deliberatie daar over gehad en gehouden, so met myne bovengemelde zoon en verkoren throonsopvolger Sulthan Solehman, mijn kleinzoon Sulthan Adam, mynen rijksbestierder Ratoe Anum Ismael, benevens alle verdere rijks en hofsgrooten, best gedagt hebbe en te rade ben geworden, my nevens mijn rijk en onderdanen aan de onmiddelyke beschutting en bescherming van de gemelde Nederlandsche Oostindische Compagnie op te dragen. En het is oversulks dat ik al verder by deese opene acte verklaare en erkenne, so voor my, als mijn successeuren en erfgenamen en nakomelingen, ten behoeve van de gemelde Nederlandsche Oostindische Compagnie afstand, cessie en overdragt te doen van alle de rijksstaten, landen, provinciën en eylanden, baayen, rivieren en kreeken, zo als die immers onder het rijk van Banjermassing sorteeren, hebben gesorteerd of in der tijd daaronder mogten komen te vervallen, welke alle nevens derselver ap-en dependentiën, mitsgaders het souverain regt gezag, magt en authoriteit, sodanig als het door het doorlugtig geslagt der koningen van Banjermassing immer over hare landen en volken is bezeeten en g'exerceert, mitsgaders bezeeten en g'exerceert soude worden over de sulken, welke in der tijd daaronder mogten komen te sorteeren, ik Sulthan Solehman Said Doelah, tans transporteere en overgeeve aan welm. Nederlandsche Oostindische Compagnie en sulks in de handen van den commissiant Christoffel Hofman, als door Zyne Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal Mr. Willem Arnold Alting en de Raden van Nederlands Indie expresselijk gelast en geauthoriseert, om die overdragt en cessie te accepteeren en te aanvaarden, alles nogtans met dien verstande, dat, ofschoon ik Sulthan Solehman Said Doelah, so voor my als voor myne successeurs en erfgenamen, na deesen geen pretentie of aanspraak kan maken op de souveraine eygendom en oppermagtige heerschappy over het rijk van Banjermassing, nademaal het selve van nu af aan alleen aan de Nederlandsche Oostindische Compagnie toebehoord, als derselver wel en wettig verkreegen eygendom, het gemelde rijk en de koninklyke regeering over land en onderdanen egter uit naam en van wegens gemelde Nederlandsche Oostindische Comp. door voornoemde commissiant en gevolmagtigde Christoffel Hofman, weder als een wettig en onsterfelijk leen aan my Sulthan Solehman Said Doelah is opgedraagen, over hetselve voor my en myne wettige af-

stammelingen en opvolgers, gelijk mijn zoon den kroonprins Sulthan Slehman, mijn kleinzoon Sulthan Adam, onder het souveraine oppergesag en heerschappy van de gemelde Nederlandsche Compagnie, mitsgaders onder de beschutting en bescherming van deselve, te bestieren en te regeren.

En hebe ik Sulthan Solehman Said Doelah, kroonprins Sulthan Slehman, prins Sulthan Adam, rijksbestierder Ratoe Anum Ismael, mitsgaders de verdere rijksraden en hofsgrooten ten altoos-duurende blijk, dat deesen afstand, cessie en overdragt is geschied uit vrye en onbedwongen wille, mitsgaders tot nut en welzijn van land en volk, daarvan doen maken deese opene acte en deselve door onse gesamentlyke teekeningen en zeguls bekragtigd.

HET CONTRACT VAN 1787.

Tractaat van altoos durende getrouwe vriend en bondgenoodschap tusschen de generaale Nederlandsche Oostindische Compagnie en den doorlugtigen Vorst Padoeka Siri Sulthan Solehman Said Doelah, koning van het rijk Banjermassing aangegaan en gesloten door Christoffel Hofman commissiant en gevolmagtigde van wegens Zijn Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal Mr. Willem Arnold Alting en de Raaden van Nederlands Indië ten eenre, en opgemelden Vorst Padoeka Siri Sulthan Solehman Said Doelah in hoogen persoon, nevens Zijn Hoogheids zoon en verkoren throonsopvolger Sulthan Slehman, zijn kleinzoon Sulthan Adam, mitsgaders den rijksbestierder Ratoe Anum Ismael en de verdere gezamentlyke radjas rijks en hofsgrooten van het gemelde rijk Banjermassing, ten andere zyde.

Vooraf erkend den doorlugtigen vorst nevens opgem. Zijn Hoogheids zoon en kleinzoon, so meede de rijksbestierder Ratoe Anum Ismael, mitsgaders de gezamentlyke radjas, rijks en hofsgrooten, dat het rijk van Banjermassing, door den onlangs gedanen aanval der Bougineesen van Passir en Poulo Laut, in sulk een kommervolle toestand is gebragt, dat den koning, kroonprins, rijks en hofsgrooten, met reeden bedugt voor de nadeelige gevolgen, welke daaruit voor land en volk souden gebooren worden, indien hetselve voor het geweld der vyandelyke wapenen soude moeten bukken, dus zijn te rade geworden, by de Nederlandsche Compagnie hulp en bystand te zoeken en dus tegen de overmagt deser vyanden waartegen men niet bestand was beschermd en uit het dreigend gevaar gered te worden.

Dat de gemelde Compagnie het versoek ingewilligd en ingevolge van dien, aan den koning van het rijk van Banjermassing dadelijk en met de vereischte spoed sulk een toereykende bystand heeft verleend dat door derselver wapenen den vyand, na een merkelijk verlies te hebben geleden, is op de vlugt geslagen en genoodzaakt het grondgebied van Banjermassing geheel te verlaaten.

Dat ofschoon het rijk en de onderdanen van Zijn Hoogheid door deese so kragtdadige hulp voor ditmaal wel zijn gered uit het gevaar, dat men te dugten had, welgem. Zyne Hoogheid den Padoeka Siri Sulthan Solehman Said Doelah, nevens den kroonprins Slehman, de gezamentlyke radjas, rijks en hofsgrooten nogtans in ernstige opmerking en overweeging hebben genomen, dat het rijk weder even als te voren voor de overwigtige wapenen en aanvallen der vyanden soude zijn blootgesteld, so dra de Compagnie hare krijgsmagt weder

terug ontbieden, en het rijk aen desselfs eygen kragten soude overlaten.

Dat derhalven het besef hier van, Zyne Hoogheid den Padoeka Siri Solehman, den kroonprins Slehman, benevens de gezamentlyke radjas, rijks en hofsgrooten heeft doen bedagt weesen en omsien naar sulke middelen, als geschikt souden zijn om het rijk en onderdanen eene meerdere vyligheid tegen de buitenlandsche vyanden, mitsgaders een bestendige rust en vreede te besorgen en te verseekeren.

Dat na rype en herhaalde overwegingen van Zijn Hoogheid den Padoeka Siri Sulthan Solehman Said Doelah, den kroonprins Slehman, nevens de gesamentlyke radjas rijks en hofsgrooten, geen ander middel van genoegsame vyligheid en securiteit is voorgekomen, dan sig te begeven onder de onmiddelyke schut en bescherming van de gemelde Nederlandsche Compagnie, en mitsdien zijn te rade geworden, de opperheerschappy voor het rijk en de onderdanen van Banjermassing, in vollen eygendom aan de gemelde Compagnie af te staan, te cedeeren en over te geven, om onder het oppergezag van deselve, door den Padoeka Siry Sulthan Solehman Said Dullah en zyne wettige opvolgers, leenroerig te worden beheerscht en bestierd.

Dat ingevolge van dien de aanbieding hier toe gedaan zijnde, so ter bereiking van het voorm. oogmerk, namelijk om het rijk en onderdanen by een bestendige rust en veyligheid te conserveeren, als om zig daardoor eenigermate te quyten van de duure verpligting en erkentenis voor de gewigtige bystand, hulp en bescherming door de gemelde Comp., so getrouwelijk beweesen en verleend, de acceptatie van dit aanbod vervolgens by den Heere Gouverneur Generaal en de Raden van Indië is geschied, en die afstand wyders alhier plegtig is volbragt, volgens de daarvan gemaakte acte en proclamatie.

En dat dus Zyne Hoogheid den Padoeka Siri Sulthan Solehman Said Doelah, den kroonprins Slehman, Zijn Hoogheids kleinzoon Sulthan Adam nevens den rijksbestierder Ratoe Anum Ismael en de gezamentlyke radjas, rijks en hofsgrooten voor sig en alle hunne nakomelingen in der tijd, by deesen erkennen en verklaaren, hetselve koningrijk van Banjermassing, sodanig en in diervoegen, als hetselve over het geheel en in alle desselvs deelen aan de Nederlandsche Comp. is afgestaan, van deselfde Compagnie weder te ontvangen als een wettig en onsterfelijk leen, om door Zyne Hoogheid den Padoeka Siri Sulthan voor zig en zyne wettige afstammelingen en opvolgers te worden beseeten en bestierd, nu en ten eeuwigen dage onder de navolgende conditiën, dewelke van wedersyde heilig en ongeschonden bewaard en nagekomen sullen moeten worden.

ART. 1.

Daar zal nu en ten allen tyden, en dagen, een opregte vriendschap en harmonie resideeren tusschen de onderdanen van de Doorluchtige Nederlandsche Oostindische Compagnie en de volkeren van Banjermassing om malkanderen in allerly nood en verlegentheid, getrouwelijk met raad en daad by te staan, elkanders best te bevorderen en schaaden af te weeren, even als of zy een volk waren.

ART. 2.

Met dit insigt en oogmerk neemt Zijn Hoogheid aan, en verpligt zig by deesen, om zo wel alle de poincten, articulen en voorwaardens van het contract sub-dato 18 May 1747, als alle voorgaande verbindtenissen en overeenkomsten, tusschen de magtige Nederlandsche Oostindische Comp. en de vorsten van Banjermassing successive aangegaan en geslooten te observeeren, naar te komen en te doen naarkomen, voor zo verre de poincten daarby vervat, dit tractaat niet contrarieëren, deselve alle houdende, als het waare by deesen geinsereert, en door Zijn Hoogheid meede aangegaan, gesloten, en beswooren te zijn.

ART. 3.

Tot nakoming en bevestiging van 't gunt voorsegt is, zullen de rijksbestierders, die in der tijd mogten worden aangesteld, alvorens zy tot de executie van haar ampt worden geadmitteerd, te Banjermassing in persoon moeten verscheynen, en aldaar in handen van den eersten minister der edele Compagnie, of te die aldaar van weegens de Nederlandsche Oostindische Compagnie het gezag voert, af te leggen den eed van trouwe en gehoorsaamheid aan de Compagnie, even als zulks aan den vorst geschied, en met gelyke betrekking als tot denselven.

ART. 4.

Den Sulthan sal niemand tot rijksbestierder zyner landen mogen verheffen of aanstellen, dan na alvorens denselven aan den eersten minister van de edele Compagnie te hebben voorgedragen, die dan ook ingevalle tegens den voorgedragen persoon niets heeft, maar daar inne volkomen genoegen neemd, daar toe goedkeuring Hunner Hoogedelheeden te Batavia versoeken sal, gelijk den Sulthan ook inzelfdervoegen, den rijksbestierder niet zal mogen afzetten nog verstoten, zonder alvorens de redenen van dien te hebben opgegeven aan de eerste minister van de edele Compagnie of die het gezag haarentwegen op Banjermassing voert, om daartoe insgelijks, het goedvinden en de toestemming Hunner Hoog Edelheeden te Batavia te versoeken, alles om tot een

openbaar bewijs te dienen dat de Compagnie en Banjers inwoners, altoos onafscheidelijk van elkanderen en als een volk willen zijn.

ART. 5.

Het zal de Compagnie als beschut en beschermheer, mitsgaders als wettig bezitter van 't Banjermassingse rijk vrystaan om overal in het selve, waar deselve het noodig oordeelt, fortificatiën en sterktens aan te leggen, waar toe den Sulthan belooft, en aanneemt, altoos alle mogelyke adsistentie te zullen verleenen.

ART. 6.

Ofschoon de Compagnie, uit hoofde van de gedanen afstand is geworden souverain heer, eygenaar en bezitter van het ganse koningrijk van Banjermassing, in alle desselfs uitgestrektheid en grenspalen, so begeerd, nogtans de Comp., haar territoriaal regt en grondgebied niet verder uit te breyden, als tot de plaatsen, die gelegen zijn aan de stranden van het oosten tot aan het westen, dus ook Passir met dies onderhoorigheden, Poelo Laut en wat daaromstreeks geleegen is, Tabanjouw, met de daarby behoorende stranden en bovenlanden, de helft van de dorpen Doesson, beneevens de Dayakers en Tatas, — nevens Mandawie, Sampit, Pamboeang, Cottawringen en wat daarby behoord, terwijl alles wat verder tot het rijk van Banjermassing gehoord, zal geacht en gerekend worden uit te maaken het grondgebied, waar de leenroerige regeering aan den Sulthan en zyne nakomelingen is opgedragen.

ART. 7.

Ongeagt deese bepaling sullen alle de op Banjermassing wonende en in het land zig ophoudende Chineesen en haar hoofden, mitsgaders alle andere natiën, als Bougineesen, Macassaren, Mandhareesen, Baliërs etc. en in een woord, alle vreemdelingen en volkeren geene geboorene Banjereesen zijnde, van nu voortaan en altoos direct sorteeren onder de gehoorsaamheid van de Compagnie.

ART. 8.

Wanneer dit contract tot stand gebragt, geteekend en beswooren is, zoo beloofd de Comp. plegtig [1]) om aan den Sulthan en het Banjersche rijk een openbaare blijk te geeven van haar welmeenentheid en erkentelijkheid, en ontheft den

---

1) In het copie contract stond „kragtig", in het in Batavia klaar gemaakte concept stond „plegtig".

Sulthan en het Banjarsche rijk als dan van de betaling van alle de aanzienlyke onkosten by de Comp. gemaakt in den jongsten oorlog tegen de Bougineesen ter verdryving derzelve uit het Banjersche rijk.

ART. 9.

Ingevalle de Compagnie met deese of geene natie of mogentheid in oorlog mogte geraken, het zy met Europeese of Indische Vorsten, zal den Sulthan tot bescherming en meede adsistentie te Banjermassing gehouden zijn, de Comp. met alle magt en uiterste vermogen by te staan en daar toe desgerequireerd wordende, so veel gewapende manschappen onder goede vertrouwde hoofden fourneeren, als nodig en dienstig sal worden geoordeelt, beloovende den Sulthan verder op het plegtigste, dat hy met geene vorsten of andere grooten, buiten het territoir van Banjermassing, en selfs op Banjer met de strand-regenten, die de Comp. soude mogen goedvinden aan te stellen, correspondentie sal houden, zendelingen zenden of ontvangen, en ook niet permitteeren dat iemand syner onderhoorige het een of ander doet. De vorst en 't volk verzoeken dat zig deeze hulp bepaalen mag op 't eiland Borneo.

ART. 10.

De Sulthan sal nergens in syne landen en dorpschappen, eenige malcontenten, oproermakers, of eenige andere kwaadgezinden tollereeren, maar daar en tegen deselve in allen opzigte tegengaan en uitroeyen, en die gevangen neemende, als het zyne onderhoorige zijn, aan deselve een exemplaare straffe oeffenen, dog wanneer die onder de Compagnie sorteeren, aan deselve uitleveren, het zy om ze na elders in ballingschap te versenden, dan wel sodanig te handelen, als naar onderzoek van saaken sal bevonden worden te behooren, desgelijks sal den Sulthan verpligt zijn alle overlopers so van de Comp., als iemand anders, van wat staat of rang deselve ook soude mogen weesen, op de eerste vereysching over te geeven, ingelykervoegen, sullen ook nergens in Sulthans landen, negoryen, of elders, zo min als op Zijn Hoogheijds residentieplaats of plaatsen, eenige slaven van Comp. dienaren, dan wel aan andere onderhoorige toebehoorende, mogen opgehouden, maar bij ontdekking van deselve uitgeleverd moeten worden.

ART. 11.

Ingelykervoegen sal door de Compagnie worden gehandeld wanneer zig deese of geene malcontenten, dan wel kwaadgezinde van de onderdanen van den Sulthan, sig op 's Comp. territoir komt op te houden en sal de Comp. deselve des begeert wordende by aprehensie aan de Sulthan uitleveren, ter apliceering aan deselve van een gepaste straffe.

ART. 12.

Gelijk de Comp. het regt van judicature competeert aan de Banjereesen, welke sullen sorteeren onder hare directe gehoorzaamheid of van haare hoofden en regenten, so laat de Compagnie ook aan de koning en rijksgrooten behouden de vrye exercitie van Justitie, so in het civiel als crimineel, over hunne gemeene onderdanen, gelijk als van ouds en na 's lands wyse.

ART. 13.

De Europeesen, Chineesen, Mooren, Bougineesen, Macassaaren, Mandhareesen, Baliërs, etc. of te eenige andere natiën, geene onderdanen van den Sulthan zijnde, teegens Banjareesen die onder Zijn Hoogheids gebied sorteeren, eenig misdrijf pleegende, zal den Sulthan gehouden zijn, zoodanig delinquent uit te leveren, om na desselfs wetten te worden gevonnist, waarentegen de Comp. aan de Sulthan zal uitleveren de zulke van Zijn Hoogheids onderdanen, die eenig delict teegen de voorm. volkeren of te andere mogte hebben begaan, ten einde door Zijn Hoogheid en deszelfs regters gestraft te worden.

ART. 14.

Maar ingevalle den rijksbestierder, die zo wel aan de Comp., als aan Zijn Hoogheid den Sulthan, den eed van trouwe gezwooren heeft, zig aan eenig delict mogte hebben schuldig gemaakt, het zy teegen de Comp. of te haaren dienaren en ingezeetenen, ofte teegen den Sulthan, dan wel tegen zyne onderdanen, zal de zaak van den schuldigen rijksbestierder, door een gelijk aantal onpartydige personen zoo van de Comp., als van den Sulthan ondersogt en g'examineert worden, dog het vonnis niet ter executie mogen worden gebragt, dan na bekomen approbatie en qualificatie van den Heere Gouverneur Generaal en de Heeren Raaden van Nederlands Indiën, ten welken einde het vonnis met alle de stukken daar by gehoorende, door den eersten minister van de Comp. na Batavia zullen gesonden worden.

ART. 15.

Den Sulthan verbind zig, om van tijd tot tijd de nodige ordres aan zijn rijksbestierder, en die het verder mogte aangaan, te zullen geeven, ten einde niet alleen, de weegen en bruggen onder Zijn Hoogheids territoir, in een goede ordre te houden, maar om deselve ook voor de reysigers en andere te beveyligen tegen rovers, en het verslindende gedierte, en te dien einde overal goede wagten te doen stellen op de plaatsen, alwaar deselve vereischt worden, zo als ingelykervoegen de Comp. aanneemt daartoe onder haar resort de noodige ordres te stellen.

ART. 16.

Behalve dat het een en ander der goede ingezeetenen zal vrystaan, overal in 's Comp. districten zo wel, als die van den Sulthan over en langs de gemeene wegen te reisen en te trekken, zal het ook aan elke particuliere negotianten gepermitteerd zijn, hunne wharen langs de stranden en in de bovenlanden ter verkoop te brengen, zonder daar inne op eenige wyse te worden gemolesteert, mits egter deselve van een behoorlijk bewijs of pas voorzien zijn, waar op bekend staan de goederen die zy meede voeren, en mits deselve ook niet bestaan in sodanige goederen, die by de Compagnie verboden zijn, in welken geval deselve moeten aangehouden en geconfisqueert worden, de helft voor de Comp. en de helft voor de Sulthan.

ART. 17.

Nu en voor altoos staat Zyne Hoogheid ten eenemaal aan de Compagnie af alle zodanige tollen als deselve goedvind te heffen in de landen van Banjermassing met den resorte van dien, dewelke alle voor reekening van de Comp. zullen worden ingevordert tot goedmaking van de kosten, welke de maatschappy uit hoofde der guarantie en bezetting dezer landen, tot bescherming van landen en inwoonders genoodzaakt zal zijn te dragen, waarentegen de Comp. aanneemt en belooft, om aan den Sulthan tot zijn onderhoud en bestaan te zullen uitkeeren, de suivere en geregte helft van het geene de gezamentlyke tollen, zonder onderscheid het zy by weegen van admodiatie of publicque verpagtinge jaarlijks zullen komen te vendeeren en uit welke inkomsten, so meede uit die welke by de na te meldene articulen sullen worden bepaald, door Zijn Hoogheid aan zyne familie en anders rijks en hofsgrooten, sodanig onderhoud sal worden toegevoegd als een ieder derselve, na evenredigheid aan zyne waardigheid, tot bestaan behoort te genieten, sonder dat de Comp. gehouden zal weesen, daar toe eenige lasten of ongelden te dragen.

ART. 18.

Inselverwegen [1]) sullen uit hoofde van de door Zijn Hoogheid gedanen afstand, alsmeede onder het directe territoriaal gebied en bestier van de Comp. gehooren alle de diamanten en goudmynen van Basson, Molucio, Taboeneauw, en waar die in zijn rijk mogten gevonden of te naderhand nog ontdekt worden, met uitsondering nogtans van de plaatsen, genaamd Donko Canang, Donko Kierie, dewelke begreepen sullen blyven onder de landen waarvan het leenroerig bestuur aan Zyne Hoogheid is opgedraagen, dog buiten welke meede en inge-

1) Lees: inselvervoegen.

lykervoegen aan de Compagnie sullen bekomen alle de vogelnest klippen of goas, zoo die landwaarts in of aan de stranden gevonden worden niet alleen, maar die ook verder in de landen mogten zijn, en in der tijd ontdekt worden, geene uitgezondert van die in 't Banjermassingse rijk geleegen zyn, welke alle Zyne Hoogheid verklaard over te geven aan de Compagnie om daarmede naar welgevallen te handelen, en die aan zyne onderdanen zelf, of wel aan Chineesen, Mooren en andere natiën te verpagten, waarintegens de Comp. zich verbind om aan den Sulthan te zullen uitkeeren ,de helfte van hetgeen de pagtschat van de evengenoemde onderscheidene articulen van diamanten, goud en vogelnestjes, jaarlijks zal komen af te werpen, met die voorbehouding teffens, dat zo en wanneer de Comp. mogte goedvinden, om alles wat van het een en ander word ingesameld, of te een gedeelte van dien aan en voor zig te houden, als dan de leverancie aan niemand anders dan aan de Comp. zal mogen geschieden.

ART. 19.

En terwijl door de Comp. aan den Sulthan zal worden uitgekeerd de helfte van alle in te komene pagt penningen, zo zal het aan Zijn Hoogheid over sulks ook niet gepermitteerd weesen, eenige andere belastinge of tollen te heffen, onder wat naam of pertext het ook soude mogen weezen, op goederen die uit de bovenlanden afkoomen, zo min van die tot consumtie als tot den koophandel dienen, en uit het rijk van Banjermassing uitgevoert worden en nog veel minder die te begeeren van goederen, welke voor rekening van de Compagnie te Banjermassing worden in- of uitgevoerd, als geen thol subject weezende; invoegen Zyne Hoogheid opregtelijk beloofd zulks nog voor zig zelfs te doen, of te door andere te permitteeren maar zulks te weeren en teegen te gaan, en daarentegen alle de bovenlandsche producten vry en onbelemmerd, het zy door de Beadjoes, Dayakkers of andere volkeren, dan wel Zijn Hoogheids onderdanen zelfs, uit de bovenlanden na de stranden te laten afvoeren, en aldaar, aan wien zy verkiesen, te verkoopen, zonder meede ergens aan de stranden daar voor aan de Comp. eenige ongelden, of dergelyke te betalen, mits egter geene producten buiten Banjermassing vervoerd worden sub poena van confiscatie der goederen, ten behoeve van de Comp. en den Koning ieder voor de helft.

ART. 20.

De Comp. behoud aan zig het regt en de vryheid, om in alle de landen, waar van het leenroerig beheer aan den Sulthan word gelaten, altoos vry en onbelemmerd aan te kappen alle zodanige zoorten van houtwerken, 't zy ligt of zwaar, dan wel zoodanig zy in der tijd zal oordeelen, benoodigt te zijn,

terwijl Zijn Hoogheid van zijn kant niet alleen verpligt blijft sulks toe testaan, maar teffens beloofd en aanneemt, die houtkap door Zyne onderdanen tegens een te bepaalen billyke prijs, te doen geschieden, en na mogelijkheid te faciliteeren.

ART. 21.

Alle de peper, die is in Zijn Hoogheids landen en districten word gecultiveerd, zal aan niemand anders als aan de Comp. afgestaan en gelevert worden — ook zullen de planters en leveranciers verpligt en gehouden weesen, alle de peeper, die zy inzamelen, zonder bemoeyenisse, nog van Zijn Hoogheid, ofte eenige zyner onderdanen, direct in 's Comp. pakhuis te leveren tegens de prijs van 5½ Spaansche realen de picol van 125 pond, waar van 4½ Spaansche realen aan de leverancier aanstonds by de leverancie betaald en de overige een Spaansche reaal door de bediendens van de Comp. ingehouden sullen worden, om jaarlijks of wel by termynen, na het goedvinden van Zyne Hoogheid aan denzelve verantwoord te worden, en meede te strekken tot een middel van bestaan, terwijl het voorts aan Zyne Hoogheid sal vry staan, om van weegens denselven, twee van synen onderdanen als gecommiteerdens in 's Comp. pakhuizen te plaatsen, die altoos by de leverantie present zijn, om daar van aanteekening als teffens toezigt te houden, dat de leveranciers door 's Comp. dienaren eerlijk en trouw behandelt worden — ook verbind en beloofd Zyne Hoogheid zig in geenen deele met 't inkoopen of laaten inkoopen der peeper te bemoeyen, maar desselfs aanplanting te vermeerderen en helpen bevorderen, tot welk einde dan ook de Comp. na goed vinden hare gecommiteerdens met die van Zijn Hoogheid 't geheele rijk sal kunnen doorsenden, om den staat der culture op te neemen en den landman tot de bevordering derselve aan te moedigen.

ART. 22.

Den aanbreng en handel in speceryen en amfioen sal aan een iegelijk verboden zijn, op de daaromtrent vastgestelde straffe en confiscatie ten behoeve van de Comp. en de Sulthan, met uitsondering nogtans, wanneer de inkoop te Banjermassing uit 's Compagnies voorraad is geschied.

ART. 23.

Zyne Hoogheid verbind zig wyders, zo voor zig als zyne successeuren, geene andere Europeese natie binnen het aan hem in leen opgedragen rijk te zullen admitteeren dan de Nederlanders.

ART. 24.

Tot gerustheijd en veyligheid zal de Comp. altoos eenige vaartuigen onderhouden, tot dekking der stranden, en zuiver-

houding der rivieren, en by welke Zijn Hoogheid zig verpligt, altoos eenige vaartuigen te voegen, indien deselve benoodigt zijn.

ART. 25.

Op versoek van Zijn Hoogheid word toegestaan, dat de Chineese wankong jaarlijks te Banjermassing mag ten handel komen, gelijk in vroegere daagen, heeft plaats gevonden.

ART. 26.

Alle muntspeciën zonder onderscheid, het zy van goud, zilver of kooper, dan wel zoodanig en in dier voegen, als derselver gestelde waarde is, op Batavia, Java en andere Compagnies bezittingen roulleerende zijn, zullen voor altoos in 't rijk van Banjermassing en resorte van dien, gangbaar zijn, terwijl den Sulthan aanneemt en belooft om alle zodanige speciën in de bovenlanden te doen en te laten roulleeren.

ART. 27.

Daar de Comp. de opperheerschappy voerd over het rijk van Banjermassing, zoo zal het den Sulthan nooit of te eenigen dage vrystaan, eenige muntspeciën, onder het wat benaming het ook zoude mogen zijn, te munten dog daarentegen houd de Comp. dit regt en de munt aan haar, om zo en wanneer het nodig mogt worden geoordeelt, daar van gebruik te maaken.

ART. 28.

In het gantsche Koningrijk van Banjermassing zullen geene noten of nagulen mogen gecultiveerd, maar strak uitgeroeid moeten worden, het zy waar men die ook mogte vinden en waartoe jaarlijks, of wanneer het de Comp. goed vind een commando militairen door het land gezonden zal worden, om zulks na te gaan en ter uitvoer te brengen, waartoe den Sulthan verpligt en gehouden weesen zal, die manschappen met de noodige mantries en volk te adsisteeren.

ART. 29.

Omtrend de verdere heerendiensten, beloofd te Sulthan ten behoeve van 's Comp. dienaren, die in de bovenlanden mogten huishouden, zoodanige billyke en gereguleerde beschikkinge plaats te geven, als tot noodwendig gerief van deselve, ofte de aldaar resideerende gequalificeerde dienaren, en mindere bevonden zal worden nuttig en noodsaakelijk te weesen.

ART. 30.

Tot conservatie van de vriendschap en eensgezindheid onder elkanderen, zal den Sulthan de nodige beveelen stellen, zoo aan desselfs hof en rijksgrooten, en andere, om zig ten

allen tyden beleefd en minzaam te gedraagen teegen 's Comp. dienaaren en deselve de behoorlyke respect te bewysen, zo als ingelykervoegen de Comp. begeert dat een iegelijk van hare dienaren en ingezeetenen, zig vriendschappelyk en minsaam zal hebben te gedraagen en te betoonen tegen des Sulthans rijksgrooten en andere, en deselve insgelijks het behoorlijk respect te doen toekomen.

ART. 31.

Zo wel als er aan des Sulthans brieven, die er te Banjermassing aan den eersten minister als die te Batavia aan Zijn Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal en de Raaden van Nederlands Indiën worden aangebragt, het behoorlijk honneur met salutschoten zal worden gegeeven, so sullen ook die welke van welmelde Zyne Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal en de Heeren Raaden van Indiën te Batavia, als die van den Banjermassingse eerste ministers aan den Sultan worden gebragt, aldaar in gelykervoegen het behoorlijk honneur genieten te weeten, die van Hun Hoog Edelheeden en den Sulthan met 15 die van den eersten minister alhier met 7 schooten.

ART. 32.

Doordien de gewoonte en het gebruik het meede brengt, dat alle vorsten zonder onderscheid, die met de Nederlandsche Oostindische Comp. in bondgenootschap zijn getreden, bij optreeding van een nieuwen Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën twee, drie of meer hunner rijksgrooten als gezanten na Batavia zenden, om aldaar hulde te doen aan den nieuwe verkoozen Heer Gouverneur Generaal zo zal den presenten Banjermassingse Sulthan en zijn Successeuren ook gehouden weesen, by een zulk gemeld voorval, den rijksbestierder nevens nog twee of drie zyner rijksgrooten na Batavia te zenden, ten einde aldaar aan den Heere Gouverneur Generaal, uit naam van hun vorst, de verschuldigde hulde te doen, dog ingevalle de nieuwe verkozene Heere Gouverneur Generaal verkiesen mogte om de gesanten van Zijn Hoogheid, uit hoofde van het moeyelijk vallende transport na Batavia van de reyze na gemelde hoofdplaats te excuseeren, en de hulde te laten geschieden te Banjermassing, by den eersten minister als gevolmagtigde van Zijn Hoog Edelheijd den Heere Gouverneur Generaal, zo zal den Sulthan daar inne berusten en genoegen neemen, wijl het op die wijze zal worden geconsidereert, als ware de hulde te Batavia geschied.

ART. 33.

Nademaal de Compagnie niet voornemens is eenige verandering in te voeren, aangaande de oude en oorsprongkelyke coustumes en tot hiertoe g'usiteerde regten van de rijksgroo-

ten en onderdanen van Banjermassing by vacature van de koninklyke waardigheid so sal hetzelfde regt van verkiesing blyven standhouden, waar door de throon by vacature aanstonds word vervuld, alzo de Compagnie zig verseekerd houd dat de kroonprincen, welke als sodanig, ten genoegen der rijksgrooten en met approbatie van de Comp. werden aangesteld, daardoor die voorkeur sullen hebben, welke de waardigheid van kroonprins aanduijd, en aan deselve verseekerd, te weeten indien er anders, ten aanzien van hun gedrag geen redenen zijn om contrarie te handelen. Terwijl in alle gevalle degeene die verkozen word, hetzy kroonprins of niet, verpligt en gehouden zal zijn, het leenbestuur, nietteegenstaande de verklaarde erfelijkheid, door zijn gezanten van de Comp. te verheffen en de aprobatie van Zijn Hoog Edelheid den Heere Gouverneur Generaal en de Raaden van Indiën te versoeken, op zyne verkiesing tot de koninklyke waardigheid.

ART. 34.

Byaldien het teegen hoop en verwagting kwam te gebeuren, dat door den Sulthan, Sleehman Sahidullah ofte Zyne successeurs in 't vervolg van tijd, op dit contract eenige infractie werd gemaakt, of daarteegen aangegaan, sal de Comp. hierover van Zyne Hoogheid reedenen en rekenschap vorderen, en na mate dat zy de verantwoording van Zyne Hoogheid gegrond bevind, van sulke voorhoudingen en vermaningen zodanig gebruik maken als met het aan haar competeerende regt van opperheerschappy overeenkomstig en bestaanbaar is.

ART. 35.

In sulken gevalle namelijk, wanneer Zyne Hoogheid of desselfs throonopvolgers, tegen verwagting, in de verschuldigde gehoorzaamheid en agtervolging van Comp. beveelen mogten komen te manqueeren, sal het echter aan den eersten minister, die van weegens de Comp. alhier resideert, of het gezag voert, geenszins geoorloofd weezen of vrystaan, Zyne Hoogheid daar over eenige verwyting te doen, maar gehouden zijn na verzogte en verkregen audiëntie, in Zijn Hoogheids dalm met bescheidenheid de noodige vertoogen te doen, en vervolgens van de zaak aan de Hooge Regeering te Batavia kennis te geven, sonder dat sig ook iemand anders, van de op Banjer zijnde Comp. mindere bediendens, daarmeede zal mogen bemoeyen.

ART. 36.

Laatstelijk verbind zig den Sulthan, so wel als de Doorlugtigen Nederlandsche Oostindische Comp. met een stipte naarkoming van alle de in deesen vermelde articulen, tot een altoos durende standhouding van onderlinge vriend en eensgezintheeden, dat zij aan weerskanten alles sullen tragten in

't werk te stellen, wat tot den bloey en welvaart hunner landen en volkeren behoort, of daartoe bevorderlijk zijn kan, mitsgaders om van tijd tot tijd, des dienstig en nuttig geoordeeld wordende, met elkander zoodanige maatregulen en beschikkingen te beraamen, over zaaken die zig in 't vervolg van tijd, komen op te doen, en in deezen niet vermeld staan, als tot wederzijds genoegen strekken kan.

Geteekend door Hoffman, Soleiman Saidoellah (Nata), kroonprins Soleiman, Sultan Adam, Ratoe Anoem Ismael, 6 pangeran's en 10 kjai's.

Boemikintjana, 13 Augustus 1787.

PROCLAMATIE.

Van wegen de doorlugtige Nederlandsche Geoctroyeerde Oostindische Compagnie, word by deesen uit naam en op last van Zyne Hoog Edelheid de Heere Mr. Willem Arnold Alting Gouverneur Generaal en den Raden van Nederlands Indië, door my Christoffel Hoffman, als commissiant en expresse gevolmagtigde in deesen, aan alle en een iegelijk die sulks souden mogen aangaan bekend gemaakt:

Dat welgem. Hunne Edelheedens voor en van wegens de gemelde Nederlandsche Oostindische Comp., door my als hoogstderselver commissiant en gevolmagtigde, geaccepteerd, overgenomen en aanvaard hebben den eygendom en opperheerschappy over het rijk van Banjermassing met dies ap- en dependentiën, sodanig als het selve door den doorlugtigen vorst Padoeka Siri Sulthan Salehman Said Doehla na voorgaande rijp overleg en beraadslaging met den kroonprins Sulthan Slehman zijn Hoogheids kleinzoon Sulthan Adam, nevens den rijksbestierder Ratoe Anum Ismael, mitsgaders de verdere radjas, rijks en hofsgrooten, in vollen eygendom aan de gemelde Comp. is aangeboden, afgestaan, gecedeert en overgedragen, met oogmerk om aan het rijk en de onderdanen in de beschutting en bescherming der gemelde Compagnie een bestendige rust en veyligheid te doen erlangen ten eijnde, door gebrek aan eigen vermogen ter verdediging, niet weder blood te staan voor het geweld van vyandelyke overmagt en de menigvuldige rampen, die daaruit voor land en volk noodwendig souden moeten ontstaan.

En dat welgem. Hunne Hoog Edelheedens den Hoog Edelen Heere Gouverneur Generaal en de Raden van Nederlands Indië, van wegens de gemelde Compagnie, het rijk van Banjermassing, weder als een wettig, en onsterfelijk leen hebben opgedragen en overgegeeven aan den doorlugtigen

Vorst Padoeka Siri Sulthan Salehman Said Doehla, om hetselve voor sig, Zyne Hoogheid den Kroonprins Sulthan Slehman, Zijn Hoogheids kleinzoon den Sulthan Adam en zyne verdere wettige afstammelingen die in der tijd met voorkennis en approbatie van welgem. Hunne Hoog Edelheeden tot koningen van Banjermassing nog mogten worden verkooren en aangesteld, onder het oppergezag en heerschappy van de gem. Comp., bestierd en geregeerd te worden.

Wordende derhalve alleen een iegelijk so wel dienaren en ingezeetenen van de Comp. die zig te Banjermassing bevinden als alle radjas rijks en hofsgrooten, mitsgaders alle onderdanen van de Banjerse kroon by deesen gelast en bevolen, om gemelde Zyne Hoogheid, onvermindert deesen afstand, en overdragt, voor wettige Sulthan, mitsgaders Zijn Hoogheids zoon Sulthan Slehman en kleinzoon Sulthan Adam, voor wettige throonopvolgers te respecteeren en so veel zyne onderdanen aanbelangd, ook te gehoorsaamen, also sulks tot welzijn, rust en veyligheid, mitsgaders bloey en welvaart van het rijk en de onderdanen der Banjerse kroon bevonden is aldus te behooren.

Geteekend door Hoffman, de Sultan en de kroonprins.
Boemikintjana, 13 Augustus 1787.

BIJLAGE 3.

EEN APART ARTICUL NOG BY 'T CONTRACT TE VOEGEN ŌP HEEDEN DEN 8 MAART 1789 GOEDGEVONDEN DOOR DEN VORST OF SOESOENANG EN SULTHAN EN SULTHAN SLEEMAN MET DEN COMMISSARIS CHRISTOFFEL HOFFMAN [1]).

Het geheele Doessongsche revier met alle deszelvs bogten en rantouen, teffens regts en links, invallende revieren, en Songijt van 't revier Patty of aangerekend, tot aan deszelvs en derselver oorsprongen, en zoo ver de Comp. in der tijd mogt goedvinden, word aan den Comp. ten vollen eygendom, met deszelvs inkoomen en tollen afgestaan, tot goedmaking der oorlogsonkosten, zoo tegenwoordig, als in 't aanstaande, en tot onderhoud der vaarttuygen, ter dekking van de stranden en revieren, teffens de volkeren in bedwang te houden, dat ze de orders van de Comp. en den vorst naakomen, en de jaarlijksche hoofdgelden opbrengen,

Dog belooft den Sulthan dat wanneer, in of omtrent het Banjersche rijk eenige oorlog ontstaat, het mag weesen, met wien dat 't wil, dat niet in gebreeke zal blyven, meede zijn volkeren te senden.

Alleenig bedingd den vorst, dat wanneer den selven eenig houtwerk van Doessong mogt benoodigt weesen, hetselve niet gewygerd word maar behulpelijk weesen, dat 't na begeerte geleevert word. Gelijk word by deesen aan de Compagnie afgestaan, de helft der inkomen van de volgende negeryen, geleegen langs 't groote revier en in deszelvs spruyten en rantouen, als Poelloe Anjer, en Banjer Anjer of Brangos, ook wel Blendion genoemt, met dies rantouen, Pocompy, met deszelvs onderhebbende, het revier Patty, met deszelvs revieren, regts en links.

Alle deese boovengemelde negeryen, staat den Sulthan de helft der inkoomen aan de Comp. af en gelijkstandig met de kleyne en groote Bietjos, tot goedmaking der onkosten.

Mankatiep met deszelvs rantouen en revieren staat de Comp. en den Vorst, aan den geenen die Ratoe Annoe is, of inder tijd mogt worden, voor althoos af, als te dienen voor een middel van bestaan.

Boemikintjana, 22 April 1789.

Geteekend door Hoffman en voorzien van de zegels van Nata en Soleiman.

---

1) K. A. 3755.

BIJLAGE 4.

HET CONTRACT VAN 1797 [1]).

Separaat contract en overeenkomst aangegaan en op gunstige goetkeuring van hunne Hoog Edelheeden, de Hoog Edele Groot Agtbare Gestrenge en Wijdgebiedende Heeren, Mr. Sebastiaan Cornelis Neederburg, Simon Hendrik Frykenius, Mr. Pieter Gerardus van Overstraten, Johannes Siberg, Commissarissen Generaal over geheel Neederlands India en Cabo de Goede Hoop, in deze landen aanwezig, en Zijn Hoog Edele Groot Agtbare, Gestrenge, Wijdgebiedende Heere, Mr. Pieter Gerardus van Overstraten, Gouverneur Generaal, beneevens de Wel Edele Gestrenge Heeren Raaden van Neederlands India,

geslooten en vastgesteld tussen de doorlugtige Nederlandsche Oostindische Compagnie ter eenen en de Sulthan Sleeman Said Dulla, koning over het rijk Banjermassing, in hooge persoon benevens Zijn Hoogheids zoon Sulthan Adam, midsgaders den rijksbestierder Ratoe Anum Ismaël en verdere radja's en hofgrooten ten andere zyde,

door Francois van Boekholtz, Gouverneur en Commissaris van hier voormelde Hunne Hoog Edelheedens, representeerende Hoogdezelven het hooge en souveraine gebied der E. Nederlandsche Oostindische Compagnie van weegens het volk van Neerland in deze gewesten.

ART. 1.

Alzo den Sulthan van Banjermassing door verscheide onaangenaamen gebeurtenissen, dewelke van tijd tot tijd door de E. Compagnie en 's Vorsten onderdaanen in de landen zijn gepleegt geworden en waardoor niet alleen de inkomsten der hooftgelden niet meer naar behooren zijn voldaan geworden, maar ook zelfs de peepercultuure, de eenige voorname middel van vergoeding van de groote uitgaven dewelke de E. Comp. tot behoud van de Vorst en zijn familie in de laatste oorlog tegen de Pangerang Amir heeft opgeofferd en nog jaarlijks voor zijn bescherming besteed, meer teruggaat dan in welvaard toeneemt — versogt heeft om de adminestratie over de by het laatste in den jaare 1787 en daarna door de Commissaris Hofman gesloote contracten aan de E. Comp. afgestaane landen, en de invordering der inkomsten die daar, voor de Comp. uijt voortvloeien te mooge hebben, zig verbeeldende dat die landen voor de tegenwoordige hier aanweezig zijnde

---

1) A. R. 275.

Europeesen te verre zijn uitgebreid en daardoor, de noodige opzigt en orders daarin komt te manqueeren en de plaatshebbende nadeelen worden voortgebragt, het beeter en voordeeliger voor de peepercultuuren, volk en land zoude zijn dat het bestier daarom alleen aan Zijn Hoogheid, als den aard van land en volk beeter dan wy in onze tegenwoordige staat kennende, wierd toevertrouwd — zo is het dat ik niet alleen na een omzigtig onderzoek en rype overweeging, maar wel voornaementlijk door volkomen overtuiging van den slegte toestand waarin de landen en cultuurens vervallen zijn, omdat het bestier daarover op die voet niet langer kan blyven zonder eerdaags aan een totaale verval en disorder, ja verlies van het geheele land blood te staan, besloten heb, op voornoemde hooge approbatie deze overeenkomst met den meerm. Vorst aan te gaan, en opdat beeter aan de intentie van wederzijdsche contracteerende partyen zal kunne voldaan worden, de navolgende articulen heb vastgesteld, als:

ART. 2.

De Nederlandsche Oostindische Compagnie en de Sulthans van Banjermassing erkennen en bevestigen het contract door de Commissaris Hofman in de jaare 1787 geslooten en uijt naam van de E. Comp. met de Vorst aangegaan, beneevens de verdere afzonderlyke contracten en overeenkomst te vooren of daarna geslooten, van wat naam, aard of inhoud die ook moogen weezen, en niet streidig met deze, zullen zijn en blyven in hunne volle waarde, kragt en verband als die immer geweest zijn, zonder dat dezelve de minste inbreuk door deze overeenkomst zal kunnen geschieden.

ART. 3.

De E. Comp. cedeert en staat daarentegen, behoudens alle regten hier boven gezegt, af aan den Sulthan van Banjer de adminestratie van beheering der in het rijk van Banjer de Comp. in eygendom toebehoorende landen, daarby begreepen als,

1— de invordering der hooftgelden

2— het aanleggen en afschaffen van landtollen, mits dezelve niet streidig zijn tegen het 19de art. van het contract van 1787 en tegen de voorregten van de vrye handel van de E. Comp. door het geheele rijck.

3— de voordeelen der vogelnesjes.

4— de opzigt over de peepercultuuren en alles wat onder de naam van adminestratie behoord en kan begrepen worden en zoals dat voor dit contract, door de residenten is beheerd geworden, om het, op de voet voorzegt, te bestieren voor de tijd van 3 jaaren, ingaande met den eerste Juli 1797, zonder

dat 's E. Comp.'s opperhoofden alhier zig (buyten de aan de Chineesen verpagte banderyen, die aan de E. Comp. onafscheidelijk blyven) daarmeede zullen mogen bemoeien, dan alleen commenuceerende wyze, in geval er eenige saaken van aanbelang in voorvielen.

ART. 4.

De Sulthan van Banjer zal in de tijd van drie jaaren, dat de adminestratie van de E. Comp. landen aan hem worde overgegeeven (buyten het regt dat de E. Comp. op Passir en Poulo Laud heeft) vrystaan om de hoofden van die negoryen af te zetten, nieuwe aan te stellen en daar in te handelen als Zijn Hoogheid het voordeeligste en beste voor land en volk zal vinden te behooren.

ART. 5.

De Sulthan, beneevens de rijksbestierder en radja's en allen die eenig bestier in het land van Banjer hebben, belooven, garandeeren en verbinden zig by de aanvaarding van deze adminestratie op de plegtigste wyze en op de gantschen vernitiging van deze overeenkomst, in zoverre, dat de E. Comp. die zal kunnen houden als van nul en geener waarde, en even of die niet was aangegaan, ingeval er iets door de vorsten aan quam te ontbreken, als:

eerstelijk, dat zy de landen van de E. Comp. naar haar beste kennis en tot voordeel van land en volk zullen beheeren, onderhouden en alle zorg daar voor draagen alsof het haar eygen land en volk was.

2) de peepercultuuren met alle magt en kragt te bevorderen en dit artikel zoo te helpen bevoordeelen, uijt te breiden en vermeerderen, dat de E. Comp., door een jaarlijksche toenemende leverantie daarvan, de blyken van voordeel ondervind.

3) de hooftgelden en andere inkomsten die daar zijn opgelegt op een billyke en de minst drukkende wyze in te vorderen en de E. Comp. daarvan 's jaarlyks uyt te keeren een somma van 3622 Sp.'s a 60 st. yder, hetzy dat zulks door de Vorst uijt de negoryen ontfangen word dan niet, en zonder dat daar eenige exeptie van wat aard die ook zijn kan, op zal moogen nog kunnen gemaakt worden.

4) dat deze betaling zal worden voldaan in 3 termynen van Sp.'s 1207. 20.— yder termijn — het eerste termijn ingaande met primo Juli en eijndigend met ultimo October en zo voort, totdat de volle betaaling in 3 termeynen en in 12 maanden ten volle geschied is, terwijl de Vorst zig verbind om de gelden die zijn aandeel van de bandaryen en de geleeverde peper zal uitmaken, daarvoor te laaten dienen.

5) en om alle moeilijkheeden voor te koomen, die zig van tijd tot tijd door de invordering der hooftgelden heeft opgedaan, en niet minder zoude opdoen, in het invorderen der

agterstallige schulden, wanneer de Vorst de adminestratie der landen is overgegeeven, verbind zig de Vorst om alle agterstallige schulden die de differente negeryen aan de E. Comp. nog debet zijn, alvoorens deze adminestratie aanvaard word, te vereffenen volgens hierbygevoegde reekening courand en het bedragende daarvan langsamerhand uijt de negeryen op zeer zagte wyze in te vorderen, dat het volk daardoor alleen niet te veel gedrukt word, waardoor een goede behandeling in voorspoed en welvaard zal toeneemen.

ART. 6.

De E. Comp. houd aan zig de adminestratie, om alleen door de resident te worden beheerd, die pagten die aan de Chineesen verpagt zijn als, de amphioen pagt, de boom pagt, het speelbord pagt, de pagt der tjoe, het merken van waxkaarsen, mits daarvoor uijt te betalen, aan de Vorst de helft der pagtgelden, zo by het contract van den Commissaris Hofman op art. 17 bedongen is — welken aandeel egter zal moeten dienen in mindering van dat montant, dat de Vorst 's jaars als een pagt uijt de hooft en andere gelden aan de E. Comp. moet uitkeeren.

ART. 7.

De E. Comp. houd ook aan zig het volle souveraine gebied over de zeeën en revieren door het geheele rijk en al wat onder die naam kan begrepen worden, item forten, batteryen, die reeds existeren en nog gemaakt zullen worden, Tabenjouw met dies omtrek van een half uur in het rond, ook het aanleggen van nieuwe forten, batteryen op alle plaatschen door het rijk, zoals by art. van het contract van 1787 staat uijtgedrukt, schoon die ook aen de Vorst ter adminestratie opgegeeven zijn en als een bezonder art. houd de Comp. des noodig oordeelende, aan zig het sluyten der communicatiën tussen alle revieren door het geheele rijk.

ART. 8.

Terwijl de Vorst daar nog en boven belooft om in geval de E. Comp. mogt goetvinden de logie by Tatas op te breeken, en die op een beeter en voordeeliger plaats in de revier of elders aan te leggen, daar inne alle hulp en bystand te bewyzen, terwijl het tot beeter bescherming van de volken van Banjer teegen de aanvallen van buytenrijksche vyanden sal gedaan worden.

ART. 9.

De thuijn op Boemikintjana word door de Vorst aan de E. Comp. in volle eygendom afgestaan om daar tot een vaste wooning van de residenten en Europeesen, als die boven by de Vorst zijn, te dienen — in grooten en breedten zoals die nu

is, zonder dat de Vorst die weeder terug zal moogen neemen, nog verklijnderen, dan met voorkennis van de residenten en overeenkomst om die op een geleegen plaats te verleggen.

ART. 10.

De Chineesen, Mooren, Bougineesen en alle natiën, geen Banjareesen zijnde, blyven onder E. Comp.'s en residenten adminestratie en gebied, schoon die ook woonen in die landen die aan de Vorst tot beheering zijn afgestaan, en het art. 7 daarvoor by het contract van den Commissaris Hofman gemaakt, blijft daardoor in vollen kracht.

ART. 11.

De E. Comp. neemt op zig om door haar residenten hier, aan Ratoe Praboe te doen betalen een somma van 300 Rds. Sps. 's jaars tot voldoening van door den Commissaris Hofman aan haar toegezegde inkomsten uijt de negeryen Sampit en Mandawei.

ART. 12.

De E. Comp. verbind zig nadat de 3 jaaren van de adminestratiën der landen zullen geeijndigt zijn, om een of meer commissaris hier te zenden ter opneeming en onderzoek van de adminestratie en bestier van de vorsten in de tijd dat Zijn Hoogheid de landen onder zig gehad heeft en om als dan weeder opnieuw een contract aan te gaan, overeenkomstig de bevinding van zaaken.

ART. 13.

En laatstelijk om alle ondersoeken en naspeuringen van verscheide voorgevalle onaangenaame gebeurtenissen die er sedert eenige tijd in het rijck van Banjer zijn voorgevallen, en die by nader ondersoek en ontdekking nog meer onaangenaamheden zoude kunnen voortbrengen, te meyden, word door de E. Comp. zowel als door de Vorst van Banjer, dat alles geheel als vergeeten en vergeven gehouden met beloften dat er zal gezorgt worden om die in het vervolg voor te koomen en met samengespannen kragten te werken tot alles wat kan strekken tot 's Comp.'s en 's Vorsten welvaart en genoegen, opdat daardoor de beyde natiën als een en ondeelbaar te doen zijn en altoos te doen blyven.

Boemikintjana, 6 Juli 1797.

Was gezegeld door Van Boekholtz, Sultan Soleiman, Panembahan Batoe, Sultan Adam, den Ratoe Anoem, Pangeran Issaa en Pangeran Koussim.

Getekend door de getuigen, A. W. Jorissen, W. Bloem en A. B. Dietz.

BIJLAGE 5.

DE BANJARESE SULTANS, TE BEGINNEN MET DEN EERSTEN ISLAMITISCHEN VORST.

Voor het samenstellen van deze lijst hebben we gebruik gemaakt van de stambomen gegeven door Hageman [1]), Cense [2]) en Palm [3]).

1. Sultan [4]) Soerian Shah of Soeria Angsa, Samoedra (H)
   „ Soerian Allah, Samoedra, (K. 1)
   „ Soeriansjah of Panembahan Batoe Abang (K. 2)
   „ Soeniangsa of Sn. Bato Abang (P.)
   ± 1550. Volgens Palm op Oud Bandjarmasin begraven.
2. Sultan Rachmat Ollah (H.)
   „ Rachmat Allah (K. 1)
   „ Rachmat Allah of Panembahan Batoe Poetih (K. 2)
   „ Rachmat Toellach of Sn. Bato Poeti (P.)
   Volgens Palm op Oud Bandjarmasin begraven.
3. Sultan Hidajat Ollah (H.)
   „ Hidajat Allah (K. 1)
   „ Hidajat Allah of Panembahan Batoe Irang (K. 2)
   „ Hidajat Toellach (P.)
   Volgens Palm, evenals alle volgenden, op Martapoera begraven.
4. Sultan Moestakim Billah of Panembahan Marrhoem (H.)
   „ Moesta'in Bielah of Marhoem Panembahan (K. 1)
   „ Moesta'in Allah of Marhoem (K. 2)
   „ Moesta Ayinoebillah of Moeraäam (P.)
   Onder dezen Sultan zou, volgens de kroniek, de verwoesting van Bandjarmasin door de Comp. in 1612 plaatsgehad hebben.

---

1) Geschiedkundige aanteekeningen omtrent Zuidelijk Borneo. T. v. N. I. 1861.

2) De Kroniek van Bandjarmasin. 1928.

3) K. A. 3597. Geheim briefboek van Oost Java. Brief van Palm aan Siberg, d. d. 17 September 1785.

De namen door Hageman gegeven duiden we hier met een H. aan, die door Palm gegeven met een P., terwijl we de namen door Cense in de twee verschillende kronieken gevonden respectievelijk aanduiden met K. 1 en K. 2. De lijst van Hageman is onvolledig. Tussen Marhoem (4) en Tahmid (11), noemt hij slechts twee namen, en wel, Sangid Ollah en Achmat Tantahid Ollah, welke in de andere lijsten niet thuis te brengen zijn.

4) Het woord Sultan wordt hier, evenals in het voorafgaande geschrift, met een u geschreven, daar het woord in die spelling en de overeenkomstige uitspraak burgerrecht in de Nederlandse taal heeft verworven.

5. Sultan Inajat Allah of Ratoe Agoeng (K. 1)
„ Ahzal Allah (K. 2)
„ Inajat Toellach of Ratoe Lama (P.)

6. Sultan Said Allah of Ratoe Anom (K. 1)
„ Said Allah (K. 2)
„ Wahidoellah of Ratoe Anomdoellah (P.)

7. Sultan Ra'jat Allah, Tahlil Allah of Pangeran Ratoe (K. 1)
„ Tahlil Allah (K. 2)
„ Tahalidoellah of Panembahan Soepoeh (P.)

Deze Sultan was by de Hollanders bekend onder de naam van Tapesana en regeerde, volgens Cense van *1642 tot 1661.*

8. *Sultan Amr Allah,* zoon van Ratoe Anom, zou, volgens Cense, voordat hij in 1680 aan de regering kwam, al geregeerd hebben van *1661 tot 1663.*

9. *Soerjanata, Pangeran Dipati Anom of Raden Koesoema Lelana,* zou, volgens Cense, de regering aan Amr Allah, van wien hij een oom was, wederrechtelijk ontnomen hebben en van *1663 tot 1680* geregeerd hebben.

10. *Sultan Amr Allah Bagoes Koesoema,* kwam volgens Cense in *1680* weer aan de regering.

11. Sultan Tahmid Ollah (H.)
„ Tahmid Allah (K. 2)
„ Tachmidoellah of Panembahan Koening (ook Tingie) (P.)

Zowel kroniek 2 als Palm geven dezen Sultan als den directen opvolger van Tapesana. Onmogelijk is het niet dat deze Tahmid dezelfde is als Amr Allah uit kroniek 1. Hageman stelt de regeringstijd van dezen Sultan op ongeveer 1700. Dit is in verband met hetgeen wij van zijn opvolgers weten ook wel waarschijnlijk.

12. Sultan Hamidoellah of Sultan Koening (P.)

Volgens Palm was Hamidoellah, evenals zijn opvolger Tamdjidoellah, een zoon van Tachmidoellah. Uit ons onderzoek bleek dat Hamidoellah in *1734* overleed.

13. Sultan Tamdjidoellah *1734—1759.*

Overleden in 1767.

14. Sultan Mohammed Alie oeddin Amin oellah *1759—1761.*
„ Mohammed Lia oeddin Amin oellah
„ Mohammed Lia oeddin Amir oelati (P.)

15. Panembahan Kaharoeddin Haliloellah *1761—1801.*
Sultan Akamoeddin Saidoellah 1762.
„ Amier oel Moeminien Abdoellah.
„ Ami ail Mokminin Abdoellah (P.)
Soesoehoenan Nata Alam 1772.

Sultan Soleiman Saidoellah (contract van 1787)
Panembahan Batoe of Ratoe (contract van 1797)
Panembahan Anoem (1798, volgens Bloem Reyniers).

Voordat hij aan de regering kwam, was deze Sultan bekend onder de naam van Pangeran Nata Dilaga of Wira Nata, ook wel Nata Nagara. Onder de naam van Tagmid Ollah, zoals Hageman die geeft, zijn wij Nata in de papieren niet tegengekomen. De identificatie van Tahmid Allah uit kroniek 2, met Nata, zoals Cense dit doet, moeten we verwerpen, aangezien Tahmid Allah regeerde nog voor de in 1734 overleden Hamidoellah, en dus een kleine eeuw voor Nata al overleden was.

16. Sultan Soleiman Saidoellah *1801—1825.*
17. „ Adam *1825—1857.* (H.)
18. „ Tamdjit Ollah *1857—1859.* (H.)

BIJLAGE 6.

LIJST VAN DE RESIDENTEN TE BANDJARMASIN TUSSEN 1747 EN 1797.

1747—1752	Jan van Suchtelen. Op normale wijze vervangen.
1752—1757	Bernard te Lintelo. Tengevolge van wangedrag ontslagen.
1757—1760	R. Ringholm. Tengevolge van wangedrag ontslagen.
1760—1764	L. W. de Lile, met als secunde J. H. Beck. Tengevolge van wangedrag ontslagen.
1764—1777	Willem Adriaan Palm, met als secunde David Ruehde. Op normale wijze vervangen.
1777—1784	Pieter Walbeek, met, sinds 1779, Barend van der Worm als secunde. Op normale wijze vervangen.
1784—1787	Barend van der Worm, met, sinds 1785, Hendrik du Pont als secunde. Wegens ongeschiktheid vervangen.
1787—1789	Christoffel Hoffman als opperhoofd, met als 1ste resident Leonardus Lambertus Matthyszen en als 2de resident Hendrik du Pont. Vermoord.
1789—1790	Leonardus Lambertus Matthyszen en Hendrik du Pont als secunde. Beiden, onder verdenking van medeplichtigheid in de moord op Hoffman ontslagen en gearresteerd.
1790—1792	Barend van der Worm en Adriaan Willem Jorissen als secunde. Op normale wijze vervangen.
1792—1793	Jacob Klaagman en Adriaan Willem Jorissen als secunde. Pleegde, na ontdekte verduistering, zelfmoord.
1793—1797	Adriaan Willem Jorissen, met sinds 1794 Arnoldus Bernardus Dietz als secunde. Beiden wegens ongeschiktheid en wangedrag ontslagen.

BIJLAGE 7.

LIJST VAN DE PEPERLEVERANTIES UIT BANDJARMASIN GEDURENDE HET TIJDPERK VAN 1747—1799.

	Aan de Comp.		Aan de Chinezen.
1746—1747	5.400	picol	?
1747—1748	11.860	„	4.000 picol
1748—1749	10.364	„	
1749—1750	6.510	„	4.000 „
1750—1751	1.390	„	1.930 „
1751—1752	5.000	„	4.200 „
1752—1753	800	„	1.072 „
1753—1754	5.892	„	2.700 „
1754—1755	1.618	„	?
1755—1756	7.200	„	?
1756—1757	10.700	„	2.187 „
1757—1758	3.450	„	1.900 „
1758—1759	6.698	„	2.672 „
1759—1760	4.848	„	2.100 „
1760—1761	5.150	„	2.120 „
1761—1762	1.796	„	3.332 „
1762—1763	4.500	„	3.574 „
1763—1764			2.500 „
1764—1765	4.716	„	998 „
1765—1766	1.053	„	438 „
1766—1767	5.803	„	1.643 „
1767—1768	4.100	„	1.550 „
1768—1769	4.063	„	1.050 „
1769—1770	8.658	„	950 „
1770—1771	3.841	„	1.232 „
1771—1772	6.600	„	2.531 „
1772—1773	800	„	?
1773—1774	6.580	„	651 „
1774—1775	11.303	„	3.182 „
1775—1776	3.626	„	672 „
1776—1777	16.339	„	1.154 „
1777—1778	10.586	„	800 „
1778—1779	6.350	„	152 „
1779—1780	9.152	„	
1780—1781	8.081	„	
1781—1782	2.541	„	
1782—1783	3.974	„	
1783—1784	5.811	„	
1784—1785	5.705	„	
1785—1786	4.154	„	
1786—1787	2.124	„	
1787—1788	4.536	„	
1788—1789	880	„	
1789—1790	1.520	„	
1790—1791	1.038	„	
1791—1792	1.748	„	
1792—1793	1.161	„	
1793—1794	1.408	„	
1794—1795	978	„	
1795—1796	808	„	
1796—1797	1.191	„	
1797—1798	4.991	„	
1798—1799	2.220	„	

Voor de hoeveelheden van de geleverde peper aan de Chinezen kan niet ingestaan worden, daar de opgave daarvan alleen berust op de waarneming van de residenten.

Het gemiddelde van de aan de Comp. geleverde peper is 4.634 picol per jaar. Vóór 1786 was dit 5.560, en ná 1786 2.054 picol per jaar.

Als men het volgens opgaaf aan de Chinezen geleverde meetelt, wordt het jaargemiddelde van de door Bandjar uitgevoerde peper vóór 1786 7.355 picol, terwijl het na 1786 op 2.054 blijft staan. (De van 1746 tot 1779 aan de Chinezen geleverde peper wordt hierbij op 60.000 picol gerekend).

PERSONENREGISTER.

A.

Abdoellah (pangeran),
zoon van Mohammed, 43, 44, 53, 56, 57, 63, 150
Abdoel Rachman (sjerief),
sultan van Pontianak, 54/56, 63, 148, 149
Ackervelt,
kapitein ter zee, ... 15/17, 146
Adam (sultan),
zoon van Soleiman, .. 64, 84, 96, 158
Adjiel,
moordenaar van Hoffman, ... 118
Akamoeddin Saidoellah,
naam van Nata, ... 47
Ali (radja),
sultan van Pasir, ... 105
Alting (Mr. W. A.),
gouverneur-generaal, ... 82, 84
Amier oel Moeminien Abdoellah,
naam van Nata, ... 47
Amir (pangeran),
zoon van Mohammed, 43, 44, 63/74, 81, 83, 92, 95, 100, 104, 105, 110, 111, 120, 149/153, 155
Amr Allah Bagoes Koesoema,
sultan van Bandjarmasin, ... 12
Aroe Topassery,
Boeginese zeerover, ... 14

B.

Batoe (panembahan),
naam van Nata, ... 138, 151, 153
Batoe Abang (panembahan),
sultan van Bandjarmasin, ... 3
Beck (J. H.),
assistent, ... 41
Blandauw (J. C.),
sous-luitenant, ... 117, 121
Bloem Reyniers (W.),
resident te Bandjarmasin, 134, 136, 156/158
Boekholtz (François van)
commissaris, .. 134/138, 141, 156/158
Boogaart (van den),
oud resident van Palembang, .. 158
Brieto,
moordenaar van Hoffman, ... 118
Burgh (Daniel van der),
commissaris, ... 15/17

C.

Coblijn,
gezaghebber, ... 69, 70, 74
Coenradi,
vaandrig, ... 158
Cramer,
resident te Bandjarmasin, ... 7

D.

Daal,
vaandrig, later luitenant, 94, 104, 105, 112, 113, 118, 119, 121
Daendels (Mr. H. W.),
gouverneur-generaal, ... 159, 160
Deman (kjai), 93, 111
Depati (kjai), 51, 52
Diemen (A. van),
gouverneur-generaal, ... 9
Dietz (Arnoldus Bernardus),
tweede resident te Bandjarmasin, 129, 135, 136
Dipati Anom (pangeran),
sultan van Bandjarmasin, ... 11
Djaja Nagara (toemenggoeng),
rijksgrote van Bandjarmasin, 19, 23, 24, 31, 32, 40, 125
Doelaming,
moordenaar van Hoffman, 118, 121
Doeve,
boekhouder, ... 21
Dormancy,
luitenant, ... 105
Dormapatti (kjai),
111
Duthon,
boekhouder, ... 34
Duysterwald,
kapitein-luitenant, ... 79

G.

Gemering (Hendrik van),
assistent, ... 118
Godja Babou,
rijksgrote van Bandjarmasin, .. 6

H.

Hadji (radja),
sultan van Pasir, ... 55, 56
Halm (Van),
kapitein ter zee, ... 152
Hamidoellah,
sultan van Bandjarmasin, 18, 22, 40, 44
Hare,
Engels resident te Bandjarmasin, 154
Hartman,
sergeant, later vaandrig, 109, 112, 115, 123/127, 131, 143
Heyden (S. N. van der),
commissaris, ... 15/17, 19, 45, 146
Hoffman (Christoffel),
kapitein ter zee, later commissaris en opperhoofd van Bandjarmasin, 43, 44, 67, 72/79, 81, 82, 84/100, 102/119, 121, 122, 138/140, 142, 143, 151/154
Hoffman,
cadet, aangenomen zoon van Chr. Hoffman, ... 118, 122
Hohendorff (J. A. von),
Raad van Indië, ... 21

I.

Imhoff (G. W. baron van),
gouverneur-generaal, ... 15, 56
Intje Mok,
zendeling van Palm, ... 69
Ismael,
rijksbestuurder, broeder van Soleiman, ... 85, 129, 132, 158
Itam (radja),
rijksgrote van Bandjarmasin, ... 7

J.

Jong (De),
kapitein luitenant, ... 21
Jorissen (A. W.),
resident te Bandjarmasin, 119, 122, 126/130, 133, 135, 136

K.

Kaharoeddin Haliloellah (panembahan),
naam van Nata, ... 43
Klaagman (Jacob),
resident te Bandjarmasin, 126/128, 132
Klana Praba Djaja,
neef van Nata, ... 46, 47
Koessim (goesti),
opstandeling, 104, 105, 110, 111, 116

L.

Lauwrenson,
assistent 34
Lier (Dirk van),
commissaris, ... 11
Lile (L. W. de),
resident te Bandjarmasin, 41/50, 125
Lintelo (Bernard te),
resident te Bandjarmasin, 21, 24/29, 34/37, 39, 147, 148
Lubben (Anthony),
kapitein ter zee, ... 106

M.

Marhoem (panembahan),
sultan van Bandjarmasin, ... 5
Martens (Christiaan),
kapitein ter zee, ... 73, 74, 79, 80
Matthijszen (Leonardus Lambertus),
resident te Bandjarmasin, 91, 93, 103, 104, 112/116, 118/121, 129
Mattheuszen,
cadet, ... 112
Mehl (Jurgen Otto),
luitenant, ... 126, 131
Michielszoon (Gillis),
koopman, ... 5
Moeda,
sultan van Pasir, ... 109, 110
Mohammed Lia Oeddin Aminoellah,
sultan van Bandjarmasin, 18, 22, 24/27, 29, 31, 33/45, 47, 51, 56, 63, 69, 93, 95, 149/151, 154
Mossel (Jacob),
gouverneur-generaal, ... 32

N.

Narangbaja (kjai), 59/61
Nata Alam (soesoehoehan), naam van Nata, ... 56
Nata Nagara of Dilaga, sultan van Bandjarmasin, 22, 23, 29, 31, 37, 39, 40, 42/76, 79, 81/98, 100, 101, 105, 107, 113/115, 119, 120, 122, 124, 128/136, 138, 143, 144, 149/153, 155, 157, 160
Nederburgh (Mr. S. C.), commissaris-generaal, 138, 142, 143

P.

Palm (Willem Adriaan), resident te Bandjarmasin, 49/57, 63, 64, 67/69, 83/85, 124
Paravicini (Johan Andreas), commissaris, 27/38, 81, 147, 148, 125, 154
Phoenatakka, familielid van Torawe, ... 63
Piamien (goesti), 132
Poetri Toendjoeng Boeih, 3
Pont (Hendrik du), tweede resident te Bandjarmasin, 66, 70, 85, 91, 103, 112/114, 116, 118/121
Praboe Djaja, rijksbestuurder, broeder van Nata, 44, 47, 53, 57, 85

R.

Rael, moordenaar van Hoffman, ... 118
Ratjiel, moordenaar van Hoffman, 118, 121
Ratoe (panembahan), naam van Nata, .. 139, 141, 142, 153
Ratoe Anoem, zie Mohammed Lia Oeddin Aminoellah.
Ratoe Seribanois, dochter van Nata, vrouw van Abdoel Rachman, ... 54
Ratoe Seribanome, dochter van Nata, vrouw van Abdoel Rachman, ... 54
Retna dy Ratya, zie Godja Babou.
Ringholm (R.), resident te Bandjarmasin, .. 35/41
Ross (Mr. Paulus), commissaris, ... 119/122
Rotenbusch, ondermeester-chirurgyn, .. 117, 121
Rubenkoning, commissaris, ... 158
Ruehde (Daniël), tweede resident te Bandjarmasin, 49, 50, 57, 133

S.

Samoedra, sultan van Bandjarmasin, ... 3
Sanders (Clara Suzanna), vrouw van Hoffman, ... 103, 121
Sannet, vaandrig, ... 73
Sarieph, zie Abdoel Rachman.
Sela Watting, familielid van Torawe, ... 63
Sendik, Dajaks hoofd, ... 126
Siberg (Johannes), gouverneur van Java, later Raad van Indië, 66/68, 72, 76, 78, 82/84, 86, 91, 103, 119
Silvester, kapitein ter zee, ... 151, 154
Sleman Almok Tamit Alalah, naam voor Soleiman, ... 155
Smith, vaandrig, ... 105
Soekangkana (kjai), 113
Soeria (pangeran), 19, 24
Soeria Nata, zie pangeran Dipati Anom.
Soleiman Saidoellah, zoon van Nata, sultan van Bandjarmasin, 52, 64, 82, 84, 85, 93, 94, 96, 97, 98, 128, 129, 131, 133, 138, 158/160
Soleiman Saidoellah, ten onrechte gebruikte naam voor Nata, ... 93, 100
Soura de Gara, sultan van Bandjarmasin, ... 12
Soura de Wangsa, zie Soura de Gara.

Spengler,
kapitein ter zee, ... 154
Stuart,
resident te Pontianak, ... 54
Suchtelen (JAN van),
commissaris en resident te Bandjarmasin, ... 15, 17, 19/24, 46

T.

Tamdjidoellah,
sultan van Bandjarmasin, 17, 18, 20/32, 34/40, 42/46, 53, 125, 147, 148
Tantoe,
Dajaks hoofd, ... 126
Tapesana,
sultan van Bandjarmasin, ... 11
Thiel (S. J. van),
luitenant kolonel, ... 159, 160
Thoerawe,
zelfde als Torawe, ... 63
Toean Said Abdoellah,
familielid van Abdoel Rachman, 59
Toemenggoeng (kjai),
105, 110
Toemenggoeng Dipanati (kjai),
hoofd van de stad Bandjarmasin, 113
Toerawey,
zelfde als Torawe, ... 55
Torawe,
Boeginese vorstenzoon, 63, 66/70, 73, 75, 109, 110, 134, 152
Trawee (Aroeng),
zelfde als Torawe, ... 150, 152

W.

Walbeek (Pieter),
resident te Bandjarmasin, 57/60, 62, 64, 65
Westphaal,
chirurgyn, ... 158
Wira Nagara (kjai),
93
Wira Nata (pangeran),
23
Worm (Barend van der),
resident te Bandjarmasin, 57, 63/70, 73, 74, 82, 85, 91, 119, 122, 123, 126

STELLINGEN

STELLING 1

Het criterium volgens hetwelk Malinowski de scheidingslijn tussen „godsdienstige" en „magische" riten van primitieve volken trekt, namelijk dat de eerste een doel in zichzelf vormen en de tweede een practisch doel, dat er buiten ligt, beogen, is niet steekhoudend, aangezien riten van beiderlei type naast elkaar als componenten van dezelfde cultus voorkomen in godsdiensten, die zonder twijfel als een „appeal to higher powers" gekenschetst mogen worden.

STELLING 2

De hypothese van Malinowski, dat totemdieren of totemplanten als zodanig verkozen werden, omdat ze het hoofdvoedsel van de stam uitmaakten, moet als onjuist verworpen worden, daar een groot gedeelte van de bestaande totemdieren of planten, nooit, of slechts voor een gering gedeelte, tot het voedsel van de stam behoren of behoorden.

STELLING 3.

In „Crime and Custom" beroept Malinowski zich erop, dat hij de eerste is, die aan de rechtsbegrippen bij de primitieve volken een bijzondere, wetenschappelijke, aandacht schenkt; ten onrechte, daar hij o.a. het werk van Van Vollenhoven met betrekking tot het adatrecht geheel over het hoofd ziet.

STELLING 4.

De juiste redactie van art. 1 van de Grondwet zou moeten luiden:

Het Koninkrijk der Nederlanden omvat het grondgebied van: Nederland, Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao.

of:

Het Koninkrijk der Nederlanden omvat het grondgebied van Nederland, dat van Nederlandsch-Indië, dat van Suriname en dat van Curaçao.

STELLING 5.

De in art. 9 van de Ondernemingsrubberuitvoer-verordening (Stsbl. v. N. I. 1934 no. 347) gebruikte formule, nml. dat de directeur (van Economische Zaken) of een of meer daartoe aangewezen ambtenaren de licentie's A. en B. afgeven „namens den Gouverneur-Generaal", is onnoodig, daar de directeur van een Indisch departement een rechtstreekse ondergeschikte van den Gouverneur-Generaal is en dus al zijn ambtelijke handelingen namens den landvoogd geschieden; bovendien is het misleidend daar de indruk wordt gevestigd, dat de directeur van een departement, buiten die namens den Gouverneur-Generaal, ook nog andere bevoegdheden zou bezitten. Het gebruik van de bedoelde term zou aanleiding kunnen geven tot analoge meningsverschillen, als die welke ontstonden tengevolge van de redactie van art. 60 van de Grondwet.

STELLING 6.

Door vele, vooral de oudere, auteurs over de geschiedenis der Compagnie, is, bij de beoordeling van de daden onder het bestuur van deze handelsmaatschappij, niet voldoende rekening gehouden met het feit, dat de Compagnie in de allereerste plaats zich het behalen van winst tot doel had gesteld.

STELLING 7.

Naast de zuiver academische opleiding van de toekomstige Indische bestuursambtenaren zou enige plaats ingeruimd moeten zijn voor enkele practisch-technische vakken, zoals wegenaanleg, bruggenbouw e.d.